

SZERENCSÉS RITA

A MÉRHETŐSÉG DILEMMÁI

**A SZOCIÁLISAN ELKÖTELEZETT
DESIGN- ÉS MŰVÉSZETALAPÚ
BEAVATKOZÁSOK HATÁS-
VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

SZERENCSES RITA

A MÉRHETŐSÉG DILEMMÁI

A SZOCIÁLISAN ELKÖTELEZETT
DESIGN- ÉS MŰVÉSZETALAPÚ
BEAVATKOZÁSOK HATÁS-
VIZSGÁLATI LEHETŐSÉGEI

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

BUDAPEST, 2023. AUGUSZTUS

MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA, MŰVÉSZETTUDOMÁNY
(DESIGNELMÉLET) PHD, DESIGNKULTÚRA-
TUDOMÁNYI TAGOZAT

TÉMAVEZETŐ:
ILLÉS ANIKÓ, PHD
HABIL. EGYETEMI DOCENS
MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM

TÉZISEK

A feltáró jellegű kvalitatív kutatáson alapuló értekezés célja magának a hatásvizsgálatnak a feltérképezése, az egyes projektek átfogóbb, és konkrét hatásmérésével szemben.

1. A gyakorlat és az elmélet határán, a meglévő eszközkészletek és módszerek alkalmazásával kísérleti módon, olyan hatásvizsgálati törekvések és rendszerek érvényesíthetők és implementálhatók a szociálisan elkötelezett design- és művészetalapú beavatkozásokra, azon belül a szociális design projektekre, amelyek a hatásvizsgálatot rendszernek tekintik, a trianguláció elve mentén a módszertani pluralizmus és az adatfelvétel sokféleségét támogatják az érvényesség és a hitelesség jegyében.
2. A civil és szociális szféra tevékenységének hatásvizsgálatában emergens megközelítések alkalmazhatónak bizonyultak a művészeti beavatkozások esetében. Ezek főleg a hatástervezés és a hatás-célok definiálásához használt eszközökben köszönnek vissza, de elméleti és strukturális alapot is biztosítanak, emellett több olyan narratív módszert is jegyeznek, amelyek némi sematizálás után transzferábilisak a szociális design helyzetekre is.
3. Ha és amennyiben a vizsgált célközösség képessé tétele, kapacitás- és kreativitásfejlesztése, valamint önbecsülésének növelése az egyes szociális design beavatkozások célja (a vélt vagy valós tanult tehetetlenségéből való kimozdítás és a társadalmi mobilitás távlati céljaihoz illesztve), úgy az ebben történő elmozdulás vizsgálható szociológiai, antropológiai és pszichológiai módszertanokkal, elemzéssel. A legtöbb módszer, amely a design folyamathoz is illeszkedik a kvalitatív kutatási eszközök sorába tartozik. Megközelítések tekintetében inkább antropológiai eszközkészletről beszélhetünk, míg semi-kvantitatív helyzetekben inkább szociológiai technikákról (kérdőív).
4. A hatásvizsgálat a művészeti/design folyamat integráns eleme, azaz a design gondolkodás egy állomása, azt informáló adatforrás de egy külső réteg is egyben, melynek célja csupán a beavatkozásra vonatkozó minőségbiztosítás és legitimálás. Mindkét állítás igaz és mégsem áll fenn dichotómia. Ideális esetben a hatásvizsgálat beépül a design folyamatba, de nem úgy, mint ahogy például a prototipizálás egy fázisa a design gondolkodásnak. Ehhez az inherenciához képest kívülálló a hatásvizsgálat, ugyanis dedikált idő és figyelem szükségeltetik hozzá. Fontos viszont, hogy a beavatkozás idővonalán és időpillanataiban a hatásvizsgálati feladatok is teret, időszót kapjanak. A reflexivitásra, a történetek feldolgozására idő kell, így bizonyos szintig szükséges elkülöníteni a szó-szoros értelemben vett design workshoptól, viszont magában az átfogó design folyamatban továbbra is legitim helye és a szerepe van a mérésnek és hatásvizsgálatnak. Eredményeik pedig táplálják és visszainformálják a design folyamatokat, utat mutatva annak, hogy milyen irányban érdemes folytatni a co-creationt és a co-realizációt (ez implicit kapcsolódik a minőségbiztosításhoz is). Emellett viszont az adatok tervezett elemzésével olyan kijelentések desztillálhatók, amelyek publikálva a beavatkozás hitelességét növelik (már maga a hatásvizsgálati folyamat növeli egy beavatkozás hitelességét), illetve alátámasztott elmozdulás megállapításaik segítik legitimálni a beavatkozás értelmét.

5. A designerek, kutatók és a célközösség mind-mind alanyai, adatközlői és kutatói egy hatásvizsgálati folyamatnak. Ergo érdemes a hatásvizsgálat architektúráját olyanra készíteni, hogy designerek és design kutatók által is elvégezhető legyen az adatfelvétel és az elemzés, emellett olyanra, ahol mind a designerek, mind a design kutatók is bekapcsolódnak a vizsgálatba a saját narratívájukkal. Ugyanez igaz a további szereplőkre, akik a részvételiség és inkluzivitás jegyében aktív alakítói, társ-kutatói tudnak lenni a hatásvizsgálatnak.
6. A már létező technikák transzformációjával, kiegészítésével elérhető a szükséges komplexitás és specializálás gyakorlati helyzetben is megállja a helyét, ugyanis nem pionír eszközökkel zajlottak a kísérleti hatásvizsgálat, hanem a társadalomtudományok és a civil szektor által már kipróbáltan és biztonságosan alkalmazott eszközök adaptálásával. Design technikákat viszont (perszóna építés, térképezés, naplózás stb.) továbbra is érdemes alkalmaznia a hatásvizsgálatnak, így érzés szintjén és jellegében kontinuumot képez a design workshopokkal és adekvátabban tükrözi a design folyamat komplexitását. Sőt ezt erősíteni is szükséges pontosan az élményfaktor biztosítása érdekében például közösségi aktivitással, workshoppá alakítás formájában.
7. A kreatív folyamatokban való részvétel, a kreativitás minőségének megtapasztalásán keresztül közvetett módon hat az önbecsülésre, önbizalomra és a cselekvő, valamint kezdeményezőkézségre. A kreatív kompetenciafejlesztés mint kiemelt indikátor a designben is egy eszköz, mintsem cél, eszköz általános személyiségjegyekben és attitűdökben elérhető változások katalizálásához. A meglévő hatásvizsgálati módszerek nyújthatnak megoldást a kreativitással összefüggő változásokra, az önbecsülés viselkedésbeli leképeződéseinek külső megfigyelőktől származó visszaigazolására, viszont minden esetben kvalitatív és szubjektív alapokon. Ezek szubjektív adatok összesítése lehet a kvantitatív alap, viszont az önreflexió, önbevallásos, internalizált és kognitív szinteken felismert elmozdulás megállapításra használható eszköz, módszer továbbra is kérdéses.
8. Maga a hatásvizsgálat mint rendszer non-lineáris és érdemes a grounded theory elviségét követnie, de az azon belül alkalmazott eszközöknek és módszereknek a linearitást sőt a temporális linearitást érdemes követniük a komparativitás biztosítása érdekében.
9. Részvételi akciókutatás jellegű vizsgálat – a hatásvizsgálati folyamatnak a folyamatos visszacsatolás és a változók organikus módosulását kell tükröznie. A részvételi akciókutatás magában hordozza a bevonást, a hatásvizsgálatba bevont szereplők viszont személyiségükből, foglalkozásukból, szerepükből adódóan agendával rendelkeznek, így megfigyeléseik, benyomásaik és történeteik is implicit módon ezt az agendát szolgálhatják. Az agenda feltárása tehát egy feladat a hatástervezés során és kontroll változóként érdemes lehet beépíteni az elemzésekbe.

THESIS

The goal of the thesis, based on exploratory qualitative research is to explore the impact assessment itself, as opposed to the comprehensive and specific impact measurement of individual projects.

1. At the intersection of practice and theory, by experimentally using existing toolsets and methods adequate impact assessment modes and systems can be applied and implemented for socially committed design and art-based interventions, specifically within the realm of social design projects. These implementations consider impact assessment as a system, following the principle of triangulation to support methodological pluralism and data diversity for validity and credibility.
2. Emergent approaches of the impact assessment in the civil and social spheres have proven applicable for artistic interventions also. These approaches mainly manifest in tools used for impact planning and goal definition, providing theoretical and structural foundations for an intervention. Additionally, they encompass several narrative methods that, after some adaptation, can be transferred to social design situations..
3. If and to the extent that the empowerment, capacity-building, creativity development, and increasing self-esteem of the target community are the objectives of the social design interventions (aligned with the ultimate goals of moving away from perceived or real learned helplessness / powerlessness and achieving social mobility), then the shift in these aspects can be examined through sociological, anthropological, and psychological methodologies and analysis. Most methods that align with the design process fall into the realm of qualitative research tools. In terms of approaches, we can refer more to anthropological toolkits, while in semi-quantitative situations, sociological techniques (questionnaires) are more appropriate.
4. Impact assessment is an integral part of the artistic/design process; it represents one stage of the design thinking while also serving as an informative data source, yet simultaneously an external layer whose sole purpose is to ensure and legitimize the intervention's quality. Both statements are true, and yet there is no dichotomy between them. Ideally, impact assessment becomes embedded in the design process, but not in the same way, for example, as prototyping is a phase of design thinking. This inherent difference makes impact assessment somewhat external since it requires dedicated time and attention. However, it is essential that impact assessment tasks find their space and time on the timeline and moments of intervention. Reflection and processing of events require time; therefore, it is necessary to some extent to separate impact assessment from the literal sense of a design workshop. Nevertheless, within the comprehensive design process, impact assessment still has a legitimate place and role. Its results nourish and inform the design processes, indicating directions for continuing co-creation and co-realization (which implicitly relates to quality assurance). Additionally, by planned data analysis, statements can be distilled, enhancing the credibility of the intervention when published (the impact assessment process itself already increases the credibility of an intervention). Moreover, the findings regarding the tracked change help legitimize the intervention's purpose.

5. The designers, researchers, and the target community are all subjects, data providers, and researchers within an impact assessment process. Therefore, it is worthwhile to architecture the impact assessment in a way that allows designers and design researchers to conduct data collection and analysis. Additionally, it should enable both designers and design researchers to be involved in the investigation with their own narratives. The same applies to other participants who, in the spirit of participation and inclusivity, can become active co-creators and co-researchers in the impact assessment.
6. By transforming and complementing existing techniques, the necessary complexity and specialization can be achieved, making them practical and applicable in real-life situations. The experimental impact assessment did not rely on pioneering tools but rather adapted methodologies already tried and tested in the social sciences and civil sector, ensuring safety and reliability. However, it is still beneficial to employ design techniques (such as persona building, mapping, journaling, etc.) in impact assessment. This approach creates a continuum with design workshops and better reflects the complex nature of the design process. Moreover, it is necessary to reinforce this integration, especially to ensure the experiential factor, for instance, by shaping it into community activities or workshops.
7. Participation in creative processes indirectly impacts self-esteem, self-confidence, and proactivity through experiencing the quality of creativity. Creative competence development, as a prominent indicator in design, serves as a tool rather than an end goal, catalyzing changes in general personality traits and attitudes. Existing impact assessment methods can offer solutions for assessing changes related to creativity and external confirmation of behavioral manifestations of self-esteem. However, these assessments always rely on qualitative and subjective foundations. Aggregating subjective data can serve as a quantitative basis, but determining shifts in self-reflection, self-disclosure, internalization, and cognitive levels remains uncertain and challenging.
8. The impact assessment as a system is non-linear, and it is advisable to follow the principles of grounded theory. However, within grounded theory, the tools and methods used should maintain linearity and even temporal linearity to ensure comparability.
9. In case of a participatory action research study the impact assessment process should reflect continuous feedback and the organic modification of variables. Participatory action research entails involving participants, but those engaged in the impact assessment possess their own agendas stemming from their personality, profession, and roles. Consequently, their observations, impressions, and narratives may implicitly serve these agendas. Exploring these agendas becomes a task during impact planning, and it may be beneficial to incorporate them as control variables in the analyses.

ABSZTRAKT

Az értekezés az olyan, szociálisan elkötelezett design- és művészeti beavatkozások hatásvizsgálatai lehetőségeit tárja fel elméleti és gyakorlati példákon keresztül, amelyek a deprivált csoportok hátránykompenzációját folyamatalapú megközelítéssel igyekeznek elősegíteni. A feltáró jellegű doktori kutatás legfőbb kérdése, hogy a meglévő eszközkészletek és módszerek alkalmazásával kísérleti módon, milyen hatásvizsgálati törekvések és rendszerek érvényesíthetők és implementálhatók az adott beavatkozásokban, azon belül a szociális design-projektekben. Az értekezés célja a hatásvizsgálat feltérképezése, ami átfogóbb egyes projektek konkrét hatásmérésénél. A dolgozat két nagyobb egységből épül fel: az első a szociális design mibenlétét és az ahhoz tartozó fogalmakat, úgymint co-creation, co-realizáció, insight, inkluzív tervezés szakirodalmát tárja fel, hogy egy összefoglaló mátrix formájában értelmezési keretrendszert nyújtson, valamint, hogy listázza a már kifejlesztett hatásvizsgálatai megközelítéseket, hatásmérési módszereket, kiindulási alapot adva ezáltal a gyakorlati implementációnak. Az összehasonlító és szintetizáló szekunder kutatást követően az értekezés másik nagy egysége a primer kvalitatív kutatás, amely esettanulmányok formájában mutatja be az egyes beavatkozásokra fejlesztett kísérleti hatásvizsgálatai rendszereket és elemeket, segítségül hívva a grounded theory, a narratív paradigma és a részvételi akciókutatás elméleti konstrukumait, a jelentésalkotás, de legfőképpen az empiriavezérelt értelmezés érdekében. A kutatás, és így a disszertáció eredménye egyfelől a szociális design vonatkozó értelmezési keretrendszerét magában foglaló mátrix, másfelől maguk a kísérleti hatásvizsgálatai törekvések, harmadrésről pedig az implementációból eredő tapasztalatok és konklúziók. A hatásvizsgálat esetében egy komplex, metodikák sorát felvonultató rendszer kiépítése a támogatandó, amely több szereplőt is bevon a folyamatba (hatáscélok tervezésébe is) a részvételiség és ágencia érdekében és a trianguláció alapján. Módszertani pluralizmust alkalmaz, azaz olyan szituatív, kontextusra adaptált eszközöket és technikákat vegyít a célközösségtől és a hatáscéloktól függően, amelyek alkalmazása és eredményei elemzése diszciplínafüggetlen kompetenciákkal is elvégezhető. Önreflexív és önbevallásos jellege miatt fontos, hogy a hatásvizsgálatot tanulási folyamatként értelmezzük, hiszen azt tekinthetjük elmozdulásnak, amely internalizálódni és artikulálódni tud. A kutatás folytatásában érdemes lehet módszerében az elméletvezérelt mintavételt gyakorlatban is alkalmazni, a vizuális narratívát és történetmesélést mint hatásvizsgálatai eszközt élményszerűen, workshopok formájában tesztelni, emellett a kreativitást és a kreatív kompetenciafejlesztés gyűjtőfogalmait a szisztematikus hatástervezés kipróbálása során megfoghatóbb kategóriákra és hatáscélokra bontva vizsgálni.

ABSTRACT

The dissertation explores the possibilities of impact assessment in socially engaged design and artistic interventions, that aim to promote the compensation of disadvantaged groups through a process-based approach, using both theoretical and practical examples. The main question of this exploratory doctoral research is what type of impact assessment systems and ambitions, can be applied and experimentally implemented in social design projects, using existing toolsets and methods? The dissertation's objective is to map out the concept of impact assessment as opposed to the specific impact measurement of individual projects. The thesis consists of two major parts: the first part delves into the essence of social design and related concepts, such as co-creation, co-realization, insight, and inclusive design literature, in order to provide an interpretative framework in the form of a comprehensive matrix. It also lists the existing impact assessment approaches and measurement methods, providing a starting point for practical implementation. Following the comparative and synthesizing secondary research, the second major part of the dissertation applies primary qualitative research, presenting experimental impact assessment systems and elements developed for individual interventions in the form of case studies. This section draws on the theoretical constructs of grounded theory, narrative paradigms, and participatory action research to facilitate the interpretation of meaning and, above all, the creation of empirically-driven insights. The research and, consequently, the results of the dissertation encompass three main aspects: firstly, the matrix containing the interpretative framework for social design; secondly, the experimental impact assessment approaches and practices; and thirdly, the experiences and conclusions resulting from the implementations. Concerning impact assessment, the aim is to establish a complex system utilizing a range of methodologies, involving multiple stakeholders in the process (including the planning of impact goals) to ensure participation and agency. The approach applies methodological pluralism to ensure triangulation and combines situational, contextually-adapted tools and techniques addressed varying based on target community and impact goals and can be carried out with interdisciplinary competencies. Another crucial finding is to interpret impact assessment as a reflexive and self-declaration process, to be considered as a learning journey, because one can consider as displacement that which can be internalised and articulated. In the continuation of the research, it might be worth applying theory-driven sampling in practice, testing visual narratives and storytelling as impact assessment tools experientially through workshops. Additionally, the study could further investigate the concepts of creativity and creative competence, breaking them down into more tangible subcategories and impact goals during systematic impact planning.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A doktori kutatómunkámat és a disszertáció létrehozását egy rögzös, életeseményekkel és változásokkal teli idővonal kísérte. Az elmúlt évek alatt a folyamat természetes velejárójaként éltem meg mélységet és magasságot, eltökéltséget és kétséget mind kutatási, mind pedig személyes vonatkozásban. A szakmai önkeresésemet nagyszerű emberek támogatták, akiknek ezúton is kifejezem a hálámat, hiszen nélkülük ez a munka nem jöhetett volna létre. Az elmúlt években nyújtott segítségért és támaszért köszönettel tartozom témavezetőmnek, Illés Anikónak, aki mesterszakos hallgatói létemtől kezdve hisz bennem, kísér és támogat szakértelmével és emberségével, valamint közvetlen kollégámnak, Fehér Borinak, aki bevezetett a szociális design világába, és töretlen energiával segítette fejlődésemet. Az indulásban és a témaválasztásban nagy segítséget nyújtott Schmidt Andrea, akinek ezúttal is köszönöm a beszélgetéseket. A doktori folyamatom kezdeti szakaszát nem tudtam volna végigvinni az Építészeti Intézetben dolgozó kollégáim támogatása nélkül, így külön köszönettel tartozom Kovács Csaba intézetigazgatónak és Tornósy-Varga Adriennnek.

A kutatói útkeresésem szignifikáns szereplői voltak: Bényei Judit, Veres Bálint, German Kinga, Beck András, Horányi Attila, Antalóczy Tímea és az Elméleti Intézet munkatársai. Nagyon sokat tanultam tőlük, és lehetővé tették, hogy oktatási helyzetben is kipróbálhassam magam.

Ezúton szeretném megköszönni a MOME Doktori Iskolájának a lehetőséget, az ott oktató szakembereknek, különösképpen Szentpéteri Mártonnak és Düll Andreának, valamint a csoporttársaimnak és a legendás évfolyam végzettjeinek, akikkel élmény volt vitázni.

Köszönöm a MOME Innovációs Központ csapatának, közvetlen kollégámnak és doktori társamnak, Csernák Jankának, aki bevont a saját kutatásába, csakúgy, mint Hosszu Bözse doktorandának, emellett köszönöm Pomázi Renátának, Wilson Lucának, Bencsics Dorinának, Marosán Borbálának, Dér Kingának, Herman Markusnak és Fekete Nórának, volt és jelenlegi kollégáknak, akikkel közösen fejlesztettünk gyakorlati hatásvizsgálati módszereket, technikákat. Köszönöm Bakk Ágnesnek és Gottfried Juditnak, akik tartották bennem a lelket.

A kutatás nem jöhetett volna létre a zalakomári közösség nélkül, Horváthné Ács Aletta, Stankovics Erika és Hajnal Ágnes segítségével. Köszönöm azoknak a múltbeli és jövőbeni résztvevőknek, hallgatóknak, oktatóknak (a teljesség igénye nélkül Bodóczky Antalnak, Huszár Dánielnek, Kele Ildikónak), akik személyesen hozzájárultak a kutatási anyagaim bővítéséhez.

A Kortárs Építészeti Központ és munkatársai indirekt módon, de hozzájárultak a kutatáshoz azzal, hogy segítettek szakmai pályafutásomat, így köszönöm Ránki Júliának, Szemerey Samunak, Kádár Bálintnak, Dávida Eszternek, Szőke Tímeának, Polyák Leventének, Szijsz Barbara, Libárdi Juliannának és a Budapest100-as csapatoknak a közös munkát.

A disszertációban szereplő gyakorlati projektek, esettanulmányok nem jöhettek volna létre az alábbi szereplők nélkül: Szigeti Ferenc kollégámnak és barátomnak hálás vagyok a nemzetközi projektekért, csakúgy, mint Matheidesz Rékának a szakértői segítségért és a Kultúrgorillának a projektekért, továbbá Beleznyai Évának, Tóth Csabának, Molnár Bertának, Válóczy Dénesnek köszönöm a szakmai kooperációt.

Köszönettel tartozom a Felhőgyár és a MOME Ecolab stábjának, Barcza Dánielnek, valamint a bódvaszilasi és a tomori közösségnek, az építészhallgatóknak és Kustos Nikolettnek a szilasi élményekért, ahol barátságok is formálódtak. Az Igazgyöngy munkatársainak az inspiráló beszélgetéseket köszönöm. Hálás vagyok Lee Davisnek és Becky Slogerisnek, a Maryland Institute College of Art (MICA) Center for Social Design munkatársainak, akik lehetővé tették, hogy bemutassam a kutatásomat, és barátsággal fogadtak. Sokat tanultam és sok lehetőséget kaptam, amit ezúton is köszönök Szalontai Ábelnek, Falvai Györgyinek, Nagy Andreának, Szentandrás Dórának, Gosztonyi Mártonnak, a Hello Woodosoknak különösképpen Pozsár Péternek, Huszár Andrásnak és Lakatos Nikolettának, barátaimnak és kollégáimnak a civil és önkormányzati szektorból.

Az összes barátomnak is köszönöm, akik végighallgattak, bátorítottak, tartották bennem a lelket, elnézték eltűnéseimet, nem sürgettek, hanem türelemmel várták, hogy visszatérjek a szociális életbe. Köszönöm a férjemnek és anyukámnak, hogy elviseltek a hajrában, és apukámnak, aki életében mindenben támogatott, azóta pedig távolról vigyázza utamat.

TARTALOMJEGYZÉK

TÉZISEK	4
THESIS	6
ABSZTRAKT	8
ABSTRACT	9
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	10
TARTALOMJEGYZÉK	12
KONTEXTUÁLIS KERETEK	16
TÉMAMEGJELÖLÉS	18
KUTATÁSI KÉRDÉSEK	20
KUTATÁSI MÓDSZER	21
A KUTATÁS ELMÉLETÉRŐL ÉS MÓDSZERÉRŐL	21
A kvalitatív módszerekről és elemzésről	24
A KUTATÁS FELÉPÍTÉSÉRŐL	25
A szekunder kutatásról	26
A primer kutatásról	27
Az esettanulmányról	28
A terepmunkáról	29
A grounded theoryről	30
SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS	31
SZOCIÁLISAN ELKÖTELEZETT, DESIGN- ÉS MŰVÉSZETALAPÚ BEAVATKOZÁSOK	31
„A szegénység pszichológiája”	31
A szociális design összetevői	35
Co-creation részletei	37
Insightok, inkluzív design, fenntartható design, emberközpontú tervezés	39
Co-realizáció	42
Folyamatdesignerek, közösségépítők	43
A nyitottság dilemmái, designattitűd, innováció és társadalmi vállalkozás	44
Önbizalom, önbecsülés és önreflexivitás	48
Kortárs irányzatok – kitekintés	52
A SZOCIÁLIS DESIGN ÖSSZEFOGLALÓ MÁTRIXA	62
HATÁSVIZSGÁLAT	65
EVPA – Összetett szervezeti mérés	65
Döntéselőkészítő hatásvizsgálat	66
Impact Academy	68
Társadalmi vállalkozások és projektek hatásvizsgálata	69
Személyiségtesztek	73
RELEVÁNS HATÁSVIZSGÁLATI MÓDSZEREK	75

SZINTÉZIS ÉS MEGÁLLAPÍTÁSOK SZAKIRODALMI VONATKOZÁSBAN	78	ESETTANULMÁNY 4	175
ELMÉLETTŐL A GYAKORLATIG	80	Városi design kutatás a gyerekek mobilitásáról	175
Pozicionálás	80	Általános bemutatás	175
Grounded theory az adatelemzésben	85	A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája	177
Hatásvizsgálati kísérletek beágyazottsága	87	A hatásvizsgálati szerkezet felépítése	178
ESETTANULMÁNYOK	97	A hatásvizsgálati elemek részletezése	179
BEVEZETŐ	99	Az elemzéshez használható technikák, elvek	184
ESETTANULMÁNY 1	105	Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	185
Szociális design terepkutatás a Magyar Máltai Szeretetszolgálat zalaikomári Jelenlét Pontjával együttműködésben	105	ESETTANULMÁNY 5	186
Általános bemutatás	105	Come in! – Talking Houses / Shared Stories –	
A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája	107	URBACT Transfer Network nemzetközi integrált városfejlesztési projekt	186
A hatásvizsgálati szerkezet felépítése	108	Általános bemutatás	186
A hatásvizsgálati elemek részletezése	109	A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája	188
Az elemzéshez használható technikák, elvek	118	A hatásvizsgálati szerkezet felépítése	189
Folyamat	118	A hatásvizsgálati elemek részletezése	189
Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	145	Az elemzéshez használható technikák, elvek	192
Hatásvizsgálati szerkezet, hatáscélok a célközösség függvényében	145	Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	193
Újítások, ötletek	150	LEZÁRÁS	194
ESETTANULMÁNY 2	151	KONKLÚZIÓ ÉS AJÁNLÁSOK	195
'Home Away from Home' – Helykötődést fejlesztő foglalkozássorozat a Borostyánkő Gyermekotthon fiataljai számára	151	BIBLIOGRÁFIA	203
Általános bemutatás	151	ÁBRA ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK	212
A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja és formája	154	MELLÉKLETEK	214
Hatásvizsgálati szerkezet felépítése	156	SZAKMAI ÉLETRAJZ	226
Hatásvizsgálati elemek részletezése	157	PUBLIKÁCIÓS LISTA	229
Az elemzéshez használható technikák, elvek	163	EREDETISÉGI NYILATKOZAT	231
Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	165		
ESETTANULMÁNY 3	166		
FRUSKA – Design Műhely lányoknak	166		
Általános bemutatás	166		
A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja és formája	167		
Hatásvizsgálati szerkezet felépítése	168		
Hatásvizsgálati elemek részletezése	169		
Az elemzéshez használható technikák, elvek	171		
Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	172		

KONTEXTUÁLIS KERETEK

A doktori kutatásom vállalása a szociálisan elkötelezett design- és művészeti beavatkozások hatásvizsgálati lehetőségeinek, predispozíciójának kísérleti vizsgálata primer és szekunder kutatási fragmentumok értelmezési sémáin keresztül.

A dolgozat első egysége összegzett és kumulatív képet igyekszik adni arról a szakirodalmi, teoretikus kutatásról, amely az argumentáció szempontjából instrumentális elméleteket, gyakorlatokat sorakoztatja, támogatva azt a gyakorlatorientált explorációt, amely a disszertáció szubsztanciális, második egysége. A kísérleti empiriát összefoglaló esettanulmány-sorozat és elemzés a primer és a szekunder kutatás közötti kapcsolat interkonnektivitását, helyenként polifóniáját taglalja, posteriori szellemben. A kutatás jelenlegi záróakkordja a tapasztalatokat, következtetéseket összegzi diszkurzív olvasatban. Érinti a tapasztalás-vezérelt fejlesztési irányokat, visszaautal az egyes kutatási kérdések és szempontok dichotómiájára, minden esetben konstitutív megállapításokat téve a még ki nem aknázott kutatási irányokra.

Felépítését tekintve a dolgozat több nagyobb szakaszra osztható fel. A bevezető részben azokat a dilemmákat mutatom be, amelyek a kutatás első, megalapozó időszakában fogalmazódtak meg, a hatásvizsgálati irányok és a szociális design szubsztanciájának összefüggésében. Ezt követően kritikai attitűddel listázom azokat az értelmezéseket, amelyek relevánsnak tekinthetők a szociális designról szóló (kortárs) diskurzusban, mátrixszerű összesítésben rendszerezem azokat az elérni kívánt célokat és hatásokat, amelyek teljesítésére a szociális design vállalkozik. Teszem mindezt azzal a céllal, hogy egy interszubjektív regiszterben lokalizálódjanak az archetipikus projektek, azaz a definiált peremfeltételek által meghatározhatom azt a terep- és értelmezési inerciarendszert, amelyen belül az esettanulmányok megvalósulhattak.

A következő részben bemutatom a szociális hatás mérésére már kidolgozott különböző módszereket, melyek nem kötődnek szorosan a művészetalapú beavatkozásokhoz, sokkal inkább egy nagyobb keretrendszer felépítését célozzák, függetlenül a beavatkozások során használt konkrét eszközkészlettől. A multidiszciplinaritás elve alapján ezek olyan technikai, metodikai gyakorlatokkal rendelkeznek, amelyek instrumentálisak lehetnek a design- és művészetalapú beavatkozások hatásvizsgálatánál is. Mindezek szintetizálásából igyekszem olyan hiátusokat kimutatni, amelyek megalapozzák, előrevetítik a szociális designhelyzetekre alkalmazható kísérleti hatáskövetési és vizsgálati irányok létjogosultságát. Ezt követően az elmélet és a gyakorlat találkoztatását alátámasztó módszertani beágyazottság után egy saját fejlesztésű szempontrendszerben mutatom be az elmélet inspirálta, de a gyakorlat formálta kísérleti hatásvizsgálatok esettanulmányait, amelyek közül egy elem kapcsán modellezem a beérkező adatok elemzésének lehetséges módjait is. Zárásként visszacsatolok a szakirodalom alapú spekulatív dilemmákhoz, és összegzem a tanulságokat a kutatási kérdés függvényében.

A téma iránti érdeklődésem személyes, élmény- és cselekvésalapú tapasztalataimból ered. A művészetek – legyen szó színházról/drámáról, képzőművészetről – elterjedése a kompetenciafejlesztésben és a társadalmi hatás elérésében nem új keletű. A design területén is zajlanak ezek az emergens mozgások, melyek a művészetalapú vagy a vizuális nevelésen, a felhasználó-, emberközpontú tervezésen alapulhatnak. A design – mint összefoglaló diszciplína – is keresi a saját útját a társadalmi felelősség-

vállalásban, olyan empátiával rendelkező designergeneráció képzésével, amelynek tagjai aktív szerepet tudnak vállalni a különböző eredetű, típusú társadalmi problémák megoldási javaslatainak generálásában.

Hasonló eredméllyel rendelkező projektekben veszek részt, legyen szó halmozottan hátrányos helyzetű közösségeknek a design eszközeivel történő kompetenciafejlesztéséről, az épített környezet jelenségét felhasználó, városi közösségek létrejöttét célzó kezdeményezésekről, vagy éppen az urbánus környezet intergenerációs lehetőségeinek kiaknázásáról. Minden egyes projekt más-más indikátorral, metodológiával rendelkezik, a beavatkozások léptéke, időtartama és az elvárt eredmények is különböznek. Abban az egyben viszont egyeznek, hogy változást kívánnak katalizálni, legyen ez látható-tapintható-kézzelfogható változás, vagy legyen sokkal immanensebb, hosszabb távú attitűd- és kompetenciaváltozás a hátránykompenzáció jegyében. A változás, a kiindulási helyzetből történő elmozdulás igénye tehát azonos, ennek lekövetése, detektálása viszont – feltételezéseim alapján – kérdések sorát veti fel. A civil szférában időközben intézményesülni kezdett az igény és a gyakorlat a kifejtett hatás tetten érésére és tevékenységekkel való összekapcsolására. Gondoljunk itt azokra a kezdeményezésekre, melyek az elmúlt években megjelentek a hazai klímán is, úgymint Az Impact Academy¹, a Impact Hub² vagy a Civil Support³ működésére.

Mi több, a kutatás-fejlesztés-innováció területén zajló hazai és nemzetközi pályázati struktúrában a társadalmi hasznosságra irányuló hatástervezés, a hatásvizsgálat teljesítményindikátor szintre lépett, szerves részét képezve tehát bárminemű kutatási beavatkozásnak.

Szervezeti és egyéni szinten – más-más motivációk alapján ugyan, de – természetes igény mutatkozik az ön- és szervezeti hasznosság bemutatására, elemzésére, amelyet egyrésztől humán sajátosságnak tekinthetünk, másrésztől szervezet- és tevékenységfejlesztési késztetésnek, esetleg forrás- és haszonoptimalizálásnak. Esetemben, mint azt korábban említettem, a személyes, egyéni motiváció nem zárható ki a témaválasztásból, ugyanis a célt teoretikusan is alátámasztott, biztos tudást szerezni a szociális design folyamatosan változó, bővülő jelenségéről, másrésztől pedig törekszem a hatásvizsgálat, társadalmi hatás, eredmény fogalmainak gyakorlatba ültethető kitisztázására, ez hosszú távon visszaforgatható saját projekttevékenységem fejlesztésébe.

Tisztában vagyok a feladat komplexitásával, helyenként lehetetlenségével, de fontosnak tartom, hogy az empiria és a kísérletezés segítségével megragadhatóvá váljanak elméleti konstrukciók, az általánosítást megélt egyedi helyzetek és tapasztalatok támasszák alá. Még ha nem is az egyedi esetek összehasonlítása a cél, sokkal inkább példákon keresztül igyekszem láttatni, megérteni és kivonatolni a hatásvizsgálati folyamatokat, a működő és nem működő elemeket. (Ön)reflektívan fogok kitérni a tévedésekre, hátráltatottságokra, és törekszem artikulálni a potenciállal rendelkező találatokat, felfedezéseket. A téma tehát maga a hatásvizsgálat elemzése, nem pedig egy-egy projekt hatásvizsgálatának elemzése. A projektek/beavatkozások a megvalósulások terepei, lehetőséget adnak a hatásvizsgálatra, és személyes bevonódásom által autentikussá teszik az empirikus kutatást.

1 <https://impactacademy.hu/en/>

2 <https://impacthub.net>

3 <http://civilsupport.hu>

A dolgozatban felvonultatott esetek – mint ahogy maga a doktori kutatás is – egy ügyet szolgál, olyan ügyet, amely személyes szinten is jelen van, ugyanakkor diszciplináris szinten is vissza-visszatérő dilemmát jelent. Bízom abban, hogy kutatási eredményeimmel segíteni tudom azokat a projekteket az önfejlesztésben és a kifelé kommunikálандó legitimitációban, amelyek a design kimozdítják a domináns állapotából, és a közjó érdekében társadalmi ügyeknek dedikálják potenciáljukat.

TÉMAMEGJELÖLÉS

Doktori kutatásom területe a deprivált csoportok hátránykompenzációját elősegítő, folyamatalapú művészeti interakciók / beavatkozások határfokának feltérképezéséhez kapcsolódik. A művészetalapúság egy összefoglaló megnevezés, melybe beletartozhatnak a tánc, a dráma, a képzőművészet és a design eszközkészletét felhasználó, azokra építő beavatkozások / projektek. Ezek a projektek olyan közösségekkel foglalkoznak hosszú távon, azaz éveken keresztül, amelyek szocio-ökonómiai státusza a szegénységi küszöb alá tehető. A művészet eszközt és szabadságát segítségül hívó szervezetek / projektek / beavatkozások⁴ tevékenységükkel olyan hátrányok indirekt kompenzációját célozzák, amelyeket a javak, a hozzáférés és a lehetőségek egyenlőtlen elosztása okozott.

Az elemzés terjedelmi korlátai és elméleti befogadhatósága, valamint a gyakorlat- és kísérletvezérelt primer kutatás diszciplináris hozzáférhetősége és determináltsága miatt a design területét vizsgálom meg a dolgozatban részletesebben. Abból a szemszögből vizsgálom ezt a területet, hogy a manapság egyre inkább terjedőben lévő szociális design-jelenség milyen célkitűzések mentén szerveződhet, milyen területek aktiválására tesz ígéretet.⁵

Feltételezésem az, hogy a hatásvizsgálati dilemmák és a kísérletre vonatkozó argumentációk a társművészeti ágakra is megfeleltethetők. A célrendszerek és kihívások ugyanis azonosságra utalnak, csupán a reaktív módszerekben, médiumban és eszközökben különböznek. Így tehát a szociálisan elkötelezett művészeti beavatkozások denotáció érvényes a dolgozat és a kutatás átfogó észlelési és szegmentálási keretére, viszont a fent említett okok miatt ennek a gyűjtőhalmaznak egy szekvenciájával foglalkozik. Ez a szekvencia a designhoz kapcsolható, hiszen az empirikus merítés és kísérletezés, valamint a beavatkozásokhoz való hozzáférés ezen a területen volt biztosított.

Ezen a ponton keretelési céllal említeném Szentpéteri Márton 2009-es írását, amelyben a társadalmilag / szociálisan felelős designkezdemenyezésekről értekezik a magyar designoktatás felől közelítve. A szociálisan elkötelezett designbeavatkozások jelenségének episztemológiája a nemzetközi szakiroda-

4 A dolgozatomban ezen fogalmakat szinonimaként használom, lévén, hogy pszeudo-fiktív helyzetre vonatkoztatom – a tanulmány célkitűzéséhez illeszkedve – következtetéseimet. A primer kutatás során, a jó gyakorlatok beemeléseivel ez a fogalmi variabilitás meg fog szűnni.

5 Szükséges megjegyezni, hogy a szociális design kifejezés és maga a jelenség definíciók sorával rendelkezik. Célom tehát nem ezen szakirodalmi relevanciák listázása, sokkal inkább az empirikus tapasztalataimra épülő összetevők halmazának szubjektív megalkotása.

lomban már a XX. század elejére nyúlik vissza, hazai szinten viszont, a kontextuális lokalizációval kapcsolatban Szentpéteri írása feszegeti a designtradíció és a rendszerváltás utáni Magyarország keresztmetszetét és a szociálisan elkötelezett, valamint az inkluzív design elterjedését. „A XXI. században az inkluzív tervezés filozófiája és gyakorlata (amely eredetileg az idősekre és a speciális szükségletekkel rendelkező egyénekre összpontosított) fokozatosan egyetemes tervezési paradigmává válik, amely keretet biztosít egy olyan tervezési kultúrának, amelyet a 'valós világra' (real world) való tervezés papaneki eszméje vezérel, és amelyet olyan ügynökségként képzelnek el, amely által 'a világ megváltoztatható'.⁶ [...] „Figyelembe véve Magyarország jelenlegi (akkori) társadalmi-kulturális és gazdasági viszonyait, az inkluzív designnak elsősorban a helyi problémákkal kell foglalkoznia, ösztönözve a helyi intelligencia felhasználását, alacsony költségvetésű és így alacsony technológiai költségű megoldásokat keresve, amelyeket a helyi kreativitás és innováció támogat.”⁷ Szentpéteri bevezeti a CED (community economic development) fogalmát, amely a szociálisan elkötelezett inkluzív design ökonómiai szerepét is érzékelteti alulról jövő módon, és amelynek regionális szinteken is szerepe lehet a gazdasági, társadalmi, ökológiai és kulturális jólét kialakításában. „Kétségtelen, hogy ezt a holisztikus és részvételi megközelítést többek között egy rendkívül inkluzív és társadalmilag felelős »lassú tervezés« stratégiájának kell vezérelnie, amely javítja a közösségek lehetőségeit arra, hogy tagjaik jólétét megteremtsék. Ilyen alapvető társadalmi felelősségvállalással a magyar tervezők fiatalabb generációi új legitimitást szerezhetnek maguknak.”⁸ Szentpéteri prognózisa érintette a társadalmi innováció és társadalmi vállalkozások korabeli megfelelőjét, valamint a design szerepének kiterjesztését a társadalmi és gazdasági hátrányok leküzdésében, mindezt bevonó és részvételi módon. Ez a fajta paradigma sok esetben megalapozta az egyetemi szociális designtörekvéseket, kijelölve egy utat, melyen a jelen kutatás is pozicionálja magát.

6 **Szentpéteri Márton** (2009): Socially Responsible Design Initiatives in Hungarian Design Education. *Temes de Disseny* 26: (1) pp. 90–95. 92. oldal.

7 Uő, 93. oldal.

8 Uő, 94. oldal.

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A doktori kutatás központi kérdése, vizsgálódásának tárgya az exploráció és a feltárás köré szerveződik. A dolgozat empirikus része a kvalitatív kutatások azon törekvéséhez csatlakozik, mely jelentésmintázatok létrehozására vonatkozik, és támogatja a problémák, helyzetek, kihívások megértését. A kutatás abból a status quóból indul ki, hogy lehetséges, sőt szükséges a szociálisan elkötelezett művészeti beavatkozásokat vizsgálni a hatás szempontjából. Ez inherensen arra az alapparadigmára utal, hogy van hatása ezeknek a beavatkozásoknak, ami egyben a feltárhatóságot is implikálja.

A kutatás tehát arra a kérdésre keresi a választ, hogy **a gyakorlat és az elmélet határán, a meglévő eszközkészletek és módszerek alkalmazásával, kísérleti módon, milyen hatásvizsgálati⁹ törekvések és rendszerek érvényesíthetők és implementálhatók a szociálisan elkötelezett design- és művészet-alapú beavatkozásokra, azon belül a szociális design-projektekre?** A kérdés tartalmazza továbbá azokat a bizonytalanságokat, hogy miként lehetséges kontextus-variáns hatásvizsgálati rendszereket kialakítani, milyen elméleti és strukturális lehetőségeket tartogat a hatásvizsgálat és a szociális design találkozása, eszközök és rendszerek szintjén mi milyen mértékben és hogyan alkalmazható. Mindez annak érdekében, hogy a doktori kutatás vállalásaként konklúziók, megállapítások születhessenek meg a hatásvizsgálat metasztintú keretére és gyakorlati eszközeire vonatkozóan.

Amennyiben a designgondolkodás alapján tennék fel a kérdést, az így hangozna: **Hogyan tudnánk a szociális design-beavatkozások által generált elmozdulásokat a legadekvátábban, empirikus tapasztalatokra építve detektálni és értelmezni, szem előtt tartva a diszciplína és a hatásvizsgálat sajátosságait?**

A vizsgálódást tápláló fő kérdéshez olyan kiegészítő altémák, dilemmák vagy kérdések kapcsolódnak, amelyek a szociális design és a hatásvizsgálat metszetében kulminálódtak:

- A művészeti beavatkozások esetében a civil és szociális szféra tevékenységének hatásvizsgálata kapcsán emergens megközelítések alkalmazhatók-e, és ha igen, milyen formában és mértékben?
- Amennyiben a vizsgált célközösség¹⁰ képessé tétele, kapacitás- és kreativitásfejlesztése, valamint önbecsülésének növelése az egyes szociális design-beavatkozások célja (a vélt vagy valós, tanult tehetetlenségéből való kimozdítás és a társadalmi mobilitás távlati céljaihoz illesztve), úgy az ebben történő elmozdulás vizsgálható-e szociológiai, pszichológiai és antropológiai módszertanokkal, elemzéssel?

9 A dolgozatban a hatás felismerésére, detektálására szolgáló törekvésekre együttesen a hatásvizsgálat fogalmával utalok, míg a hatásmérés a vizsgálati rendszeren és módszeren belül egy specifikus eszközre, technikára utal.

10 A dolgozatban a célközösség / célcsoport / kedvezményezett / érintett / felhasználó kifejezéseket szinonimaként használom. Az érintett viszont a beavatkozást végző személyt is takarhatja. A célközösség kifejezés ismétlődik a legtöbbször, utalva a társadalomtudomány által deklarált terminus technicus-tól való távolságtartásra (célcsoport), emellett utat nyitva kortárs értelmezéseknek, amelyek a design-folyamatba bevont személyeket, érintett feleket közösségszinten adresszálja, illetve még aktuálisabban designpartnernek tekinti.

- A hatásvizsgálat a művészeti/design folyamat integráns eleme, azaz a designgondolkodás egy állomása, a designfolyamat szerves és tervezett része, azt informáló, arra visszaható adatforrás, vagy inkább egy külső, a designfolyamatoktól és lépésektől elkülönülő réteg, melynek célja csupán a beavatkozásra vonatkozó minőségbiztosítás és legitimálás?
- Milyen szerepük lehet a designereknek és a designkutatóknak, a célközösségnek és a további érintetteknek a hatásvizsgálati folyamatok kialakításában, az adatfelvételben és az adatok kiértékelésében, és mindez hogyan befolyásolja a beavatkozási folyamatokat?
- A hatásvizsgálat kísérleti implementációi eredményezhetnek-e általános adaptációt, transzferálást támogató következtetéseket, segítve a terület továbbfejlődését?

A szekunder kutatási rész szintetizálásának szánt fejezetben részlegesen visszautalok a kezdeti dilemmákra és a kutatást keretező kérdésre, míg az esettanulmányokat követő konklúziók és ajánlások fejezetben a primer és a szekunder kutatás eredményei alapján igyekszem megválaszolni nyitókérdéseimet.

KUTATÁSI MÓDSZER

A jelen doktori kutatás folyamata leginkább elmélet-táplált, de gyakorlatvezérelt volt, nyomokban az akciókutatás attribútumait idézte fel tervezettség–randomizáltság keresztmetszeten, de minden esetben az „egymást követő akció–reflexió fázisok”¹¹ alapján. Az akciókutatás alapvetése, hogy „az elméleti tudáson, eredményeken túl gyakorlati tudást, eredményt, változást is szeretnének felmutatni (sőt sokszor ezt tekintik az elsődleges célnak)”¹², fókuszában pedig „az egyéni, valamint a csoportos szintű reflexiók állnak”¹³. Az akció–reflexió fázisok alkalmazása, a revidiálás és az akció táplálta elméleti indukciók alakították a kutatás menetét, kiegészülve a folyamat és cselekvés általi tanulás kutatói jelenségével. Ez az attitűd nem kizárólagosan a primer kutatásra érvényes, hanem a szekunder kutatásban a forrásfeltárás, adatgyűjtés és tartalomelemzés folyamatát is reprezentálja.

A KUTATÁS ELMÉLETÉRŐL ÉS MÓDSZERÉRŐL

A kutatási klíma palettáján jelen kutatás a kvalitatív kutatási stratégiát követi és érvényesíti, a művészet és a társadalomtudomány határterületein mozogva. A kvalitatív kutatási stratégia „rendszerint valamilyen nyitott kérdésre keresi a választ, annak felvetésével kezdődik, feltáró jellegű, az induk-

- 11 **Málovics, Gy., Juhász, J., Mihók B., Szentistványi, I., Nagy, M. (2016):** Résztvételi akciókutatás (RAK) – egy alternatív társadalomkutatási megközelítés a működőképes tudásért és társadalmi változásokért. In: Sütő, E., Szirmai, É., Újvári, E. (szerk.): *Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015)*. pp. 185–197. (2016) 9. oldal.
- 12 **Csillag, S. (2016):** A kooperatív akciókutatás elmélete és gyakorlata. *Prosperitas*, 3 (2). pp. 36–62. 37. oldal.
- 13 **Bodorkós, B. (2010):** *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a résztvételi akciókutatás lehetőségei*. Doktori disszertáció. Gödöllő. 27. oldal.

ciót részesíti előnyben, és rendszerint a megfigyelés, interjú és szövegelemzés által nyert kvalitatív adatokra alapoz. A probléma okait és összefüggéseit kutatja. A kutatás közben is változtatja a folyamatot, ezért jelentős szerepe van benne a kutatók kreativitásának, analizáló, szintetizáló képességének. Alkalmas nagyon egyedi jelenségek értelmezésére, és az okokat és motivációkat is kutatja.”¹⁴ Ez a keret az, amely leginkább adekvát a doktori kutatásomra, kiegészítve talán a fejlesztésre, alkotásra, tesztelésre, performativitásteremtő erejére utaló kiegészítéssel. A dr. Hornyacsek Júlia által fejlesztett „tudományos kutatás típusai”¹⁵ elnevezésű összesítés alapján a jelen kutatás táblázatos formában az alábbi kifejezésekkel, kategóriákkal írható le. A doktori kutatás típusa a kvalitatív kutatási stratégián belül tehát:

Táblázat 1_A jelen kutatás elhelyezése a típuskategóriák rendszerében¹⁶

TÍPUSKATEGÓRIÁK	JELEN KUTATÁS
Célja szerint	Kísérleti
Kiindulási pont szerint	Akciókutatás
Rendeltetése szerint	Elméletalkotó
Végrehajtási algoritmus szerint	Folyamat közben alakuló kutatás
Idődimenzió szerint	Longitudinális
Adatforrás szerint	Szekunder és primer keverten
Jellege szerint	Feltáró jellegű

A kutatás a szekunder és a primer adatforrások kevert alkalmazására épül, azaz a már meglévő tudományos eredmények szövegalapú összegyűjtése és elemzése mellett (azzal sokszor párhuzamosan) empirikus adatfelvétel is történik a jelen kutatásra adaptált és optimalizált eszközök alkalmazásával.

Az akciókutatás értelmezési mezőjével már utaltam erre az aspektusra, miszerint a „folyamat közben alakuló kutatás”¹⁷ archetípusait hordozza magán a doktori kutatás, ugyanis ebben a „kvalitatív jellegű kutatásban a munkafázisok nem különülnek el teljesen élesen, és az új eredmények tükrében változik és változott is a menetük.”¹⁸

A rendeltetése szerint elméletalkotónak tekinthetjük a kutatást, de ez leginkább a témaválasztásnak és az interdiszciplinaritásnak köszönhető, hiszen a szociális design és a hatásvizsgálat területe tudományosan még nem kanonizált, így új tudományos eredmény, akár elmélet is igazolható a területen. Ebből eredeztethető az az akciókutatás jelleg, mint kiindulási pont szerinti csoportosítás, amelyre a fejezet bevezetőjében már utaltam. „Az akciókutatás során a folyamat a helyzet értékelésével, majd egy adott

14 **Dr. Hornyacsek, J. (2014):** *A tudományos kutatás elmélete és módszertana: szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest. 45. oldal.

15 Uő, 47. oldal.

16 **Dr. Hornyacsek, J. (2014):** *A tudományos kutatás elmélete és módszertana: szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest. 48. oldal.

17 Uő, 48. oldal.

18 Uő, 48. oldal.

cselekvésre (például termelés stb.) reflektálással kezdődik, a felmerült kérdésekre megjegyzéseket tesznek, gondolatokat fűznek hozzá. Ezeket elemzik, majd adatokat gyűjtenek, megfigyelnek folyamatokat, és ezek tükrében újra cselekszenek vagy gondolják át a régi cselekvést. [...] A kutatási folyamat hat az eredményekre, azok pedig visszahatnak a folyamatra.”¹⁹ A jelen kutatás esetében ez leginkább az empirikus kutatási elemekben teljesült, bár a gyakorlati tapasztalatok a szakirodalmi adatgyűjtésre is több ízben visszahatottak.

Az idődimenzió alapján a kutatás bizonyos szempontból longitudinálisnak tekinthető, ugyanis több, egymástól időben, térben és célban is független kutatási elem zajlott a kísérleti hatásvizsgálaton belül az esettanulmányokhoz rendelve. Ezekből a tetszőleges időközönként folytatott kutatási fragmentumokból összesítettem az adatokat és az eredményeket, a következtetések levonásának céljával. Az egyes kutatási elemek, azaz kísérleti hatásvizsgálatok idődimenziója keresztmetszeti, vagyis a narratív paradigmára alapuló adatfelvétel például több, egymást követő napon keresztül zajlott, de ez mégis egy időpillanat-ként kezelhető.

A kísérleti jelző a következőkre utal: „a meglévő tudományos, technológiai, üzleti és egyéb, vonatkozó ismeretek és szakértelem megszerzése, összesítése, megosztása és felhasználása új, módosított vagy javított termékek, eljárások vagy szolgáltatások terveinek és szabályainak létrehozása vagy megtervezése céljából.”²⁰ A kísérleti jelleg a folyamatok kísérleti bevezetése, tesztelése jelentésben szerepel a disszertációban, és kiemelten vonatkozik arra, amikor a hatásvizsgálati lehetőségeket valós beavatkozások által próbáltuk ki, az esettanulmányok módszertani formáját használva.

Az utolsó, magyarázatra szoruló kategória a kutatás jellege, amely jelen helyzetben leginkább feltárónak minősíthető, hiszen a doktori kutatás a hatásvizsgálat és a szociálisan elkötelezett, művészetalapú beavatkozások metszetén mozogva a kérdéskör és a problematika megismerésére irányult. Eltérő cselekvési lehetőségeket tárt fel, és prognosztizálta a jövőben realizálódó, tématerületi hatásvizsgálatok kimenetelét. Úgy vélem, hogy az alábbi állítás – a határterület emergens volta miatt – markánsan igaz a jelen kutatásra: „olyasmit kutat, amihez még nincs kellő információnk, ismeretünk. Primer adatokon alapszik, és rendszerint további kutatásokkal folytatódik.”²¹

A kvalitatív kutatások eredetire általánosságban jellemző lehet az interakcionizmushoz és a pragmatista filozófiához kapcsolódás. „Blumer (1969) szerint a »szimbolikus interakció« a kölcsönhatásnak azt a konkrét formáját jelenti, ami személyek között valósul meg. Blumer így ír: Ez a sajátosság abban a tényben áll, hogy az emberek értelmezik vagy »meghatározzák« egymás cselekedeteit, ahelyett, hogy csupán válaszolnának ezekre. »Válaszuk« nem közvetlenül egymás cselekedeteire vonatkozóan jelenik meg, hanem a jelentéseken alapul, amelyeket ezekhez a cselekedetekhez kapcsolnak. Mead (1956) a következőket írja a pragmatizmusról és annak eredetéről: A fentiekben tárgyalt új keletű filozófia a legvégső fázisa, azaz a pragmatizmus a cselekedet és a cselekedettel kapcsolatos gondolat viszonyára

19 **Dr. Hornyacsek, J. (2014):** *A tudományos kutatás elmélete és módszertana: szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest. 48. oldal.

20 Uő, 47. oldal.

21 Uő, 49. oldal.

irányuló érdeklődésből keletkezett. A pragmatista filozófia létrejöttét nagyrészt az a típusú pszichológia ihlette, amit »behaviorisztikusnak« nevezhetünk.²² Ez a fajta cselekedet- és jelentésadás – más szóval gondolatképzés – aktus a dolgozat módszertanára és választott gyakorlati eszközeiben is, úgymint az esettanulmányok módszertani alkalmazásában is tetten érhető. Maga a hatásvizsgálat sem más, mint cselekedetek (viselkedések) összegyűjtése, kódolása jelentésadási (elmozdulás) szándékkal.

A kvalitatív módszerekről és elemzésről

A jelen doktori kutatás kvalitatív módszereket alkalmaz, amelynek egyik gestaltja a kvalitatív elemzés. A kvalitatív elemzés egyes tulajdonságai nagyban vonatkoztathatók a jelen kutatásra, úgymint az értelemadásra, a folyamatra és az eredmények kinyerésére. A teljesség igénye nélkül a dolgozatra és doktori kutatásra leginkább rezonáló állításokat emelem ki, kommentárokkal:

Táblázat 2_A jelen kutatás rendszerezése a kvalitatív elemzés tulajdonságai alapján / Saját szerkesztés

A kvalitatív elemzés néhány tulajdonsága ²³	Jelen kutatási rezonancia
„Az elemzés egyszerre művészet és tudomány.”	Határterület, és diszciplinákon átívelő, csakúgy, mint a jelen doktori kutatás, amely a társadalomtudományok és művészet tudományok metszetét keresi.
„Az elemzés értelmező aktus.”	Értelemadás és értelemtulajdonítás vonatkozásában, a hatás jelenségének értelmezése szakirodalmi és gyakorlati szekvenciák elemzésén keresztül. „Az értelmezés az, ahogyan a kutató a maga számára feldolgozza a résztvevők által elbeszélte eseményeket.” ²⁴
„Az adatokból több történet alkotható meg.”	Így minden történet nem lefedhető, ahogyan minden értelmezés sem bemutatható.
„Az elemzésnek különböző szintjei vannak. Az elemzésnek különböző céljai vannak.”	Komplex vagy mikroelemzés, extenzív, intenzív. Célja lehet egy kísérleti láttelet feltárása, vagy a hatás és a design témájának gondolati összekapcsolása, vagy éppen az egyes beavatkozások által definiált célsokaság.
„Az elemzés alapját fogalmak alkotják. A fogalmak különböző absztrakciós szintűek lehetnek.”	A fogalmak körüljárása a szakirodalmi összefoglalóban történik. Az esettanulmányokban bemutatott kísérleti hatásvizsgálatok viszont más jellegű és funkciójú fogalmakkal és absztrakciókkal (kódok – fogalmak – kategóriák) dolgoznak, amelyek azokra a mikrohelyzetekre, és nem az egész kutatásra vonatkoznak (kutatás a kutatásban, elemzés az elemzésben). Minden fogalmi meghatározás egyben egy absztrakció, sűrítés és kihagyás is (lásd szociális design értelmezése).

22 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 34. oldal.

23 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 86. oldal. – Az első oszlopban szereplő szövegek szó szerinti idézetek ugyanarról az oldalról.

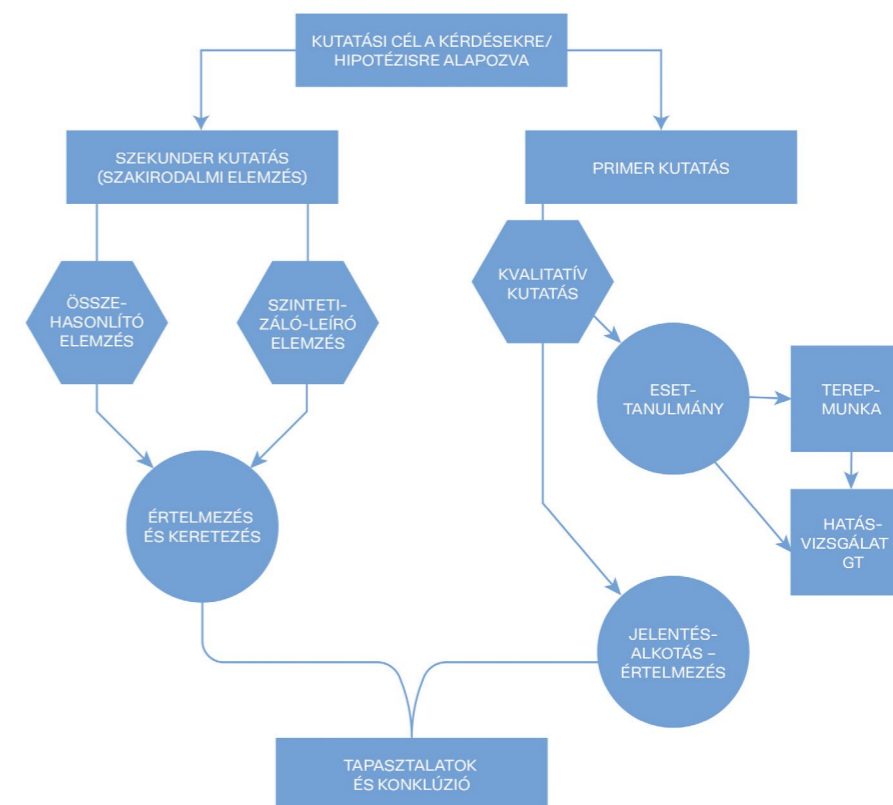
24 Uő, 88. oldal.

„A kontextus felvázolása az elemzés fontos részét képezi.”	Esettanulmányok kontextusára és a szakirodalmi kontextusra, értelmezési mezőre is vonatkoztatható.
„A kutató mikroelemzést vagy általánosabb elemzést is végezhet, amennyiben az elemzési helyzet ezt kívánja.”	Mikroelemzéseként értelmezhetjük az esettanulmányok elemzését, azon belül pedig az Esettanulmány 1 kapcsán a hatásvizsgálati próba / demoelemzést. Általánosabb elemzés pedig az egész dolgozatot átszövő értelemalkotó elemzés.
„Az elemzés folyamat.”	Csakúgy, mint a hatás, a design, a szociális design, hatásvizsgálat, -mérés stb. A folyamat jellegzetessége, hogy efemer, azaz a cselekvés által, a cselekvés időpillanatában változik.

A KUTATÁS FELÉPÍTÉSÉRŐL

A makroperspektívából közelítést követően a doktori kutatást, és ezzel egy időben a dolgozatot definiáló kutatási módszereket mutatom be. Az alábbi ábra a szekunder és a primer kutatás viszonyát illusztrálja a kutatási kérdéshez kapcsolva, kiegészítve az alkutatási módszerekkel, amelyek az adatforrás szerinti kategóriákon belül helyezkednek el. A primer kutatáshoz kapcsolódó módszertani alkategóriák kifejtése a releváns fejezetekben történik meg, míg a szekunder kutatást annak evidenciái miatt egy rövid összefoglaló paragrafus keretében jelen fejezetben részletezem.

Ábra 1_A kutatás felépítése az alkalmazott módszerek rendszerében / Saját szerkesztés

A szekunder kutatásról

A szekunder kutatáson belül a forrásgyűjtés és a szakirodalmi áttekintés és elemzés egy értelmezői keret²⁵ biztosít a központi témához, kontextushoz, fogalmakhoz. A forrásgyűjtés három nagyobb területet fedett le: egyfelől designméleti anyagokat, gyakorlatorientált projektek összefoglalóit, valamint a teoretikus eszmefuttatásokat a diszciplínából, másfelől a hatásvizsgálati és hatásmérési szakirodalom vonatkozó elemeit, amelyek között több a tapasztalatalapú összefoglaló, projektriport, mint a tudományos indíttatású, akadémiai írás. A harmadik terület a társadalomtudományok területe, amelyből a források módszerekre (például esettanulmány vagy grounded theory elmélete) és fogalmi szintekre (önértékelés, biztonság) is kiterjednek. A szakirodalmi áttekintés feldolgozása a félig strukturált vagy narratív áttekintés és az integratív áttekintés metszetén mozog a disszertációban, összehasonlító és szintetizáló elemzések, vagy éppen a tartalomelemzés stratégiai alapján, némi kritikai olvasattal. A dolgozat a központi téma és vizsgálati terület emergens és kortárs jellege miatt inkább jelentésadó és jelentésösszeállító célzatú, hiszen oppozicionális argumentációk nem szignifikáns mennyiségben és minőségben keletkeztek a vizsgálati határterületről. Éppen ezért a fellelhető, elérhető, és a tudomány csupán egy szeletét lefedő szakirodalomnak a szerepe a szekunder kutatásban alátámasztó, legitimáló, indokló, inspiráló és keretező, a primer kutatás teoretikus előkészítése, non-lineáris és akciókutatás jellegű fundamentuma. A félig strukturált szakirodalmi áttekintés „arra törekszik, hogy azonosítsa és megértse az összes potenciálisan releváns kutatási hagyományt, amelyek hatással vannak a vizsgált témára, és szintetizálja ezeket meta-narratívák használatával [...] Ez biztosítja az összetett területek megértését.”²⁶ A félig strukturált szakirodalmi áttekintés során használt módszerek a kvalitatív kutatások eszközkészletét hívják be az elemzésbe, úgymint „a tematikus vagy tartalomelemzés gyakran alkalmazott technika, és tágan definiálható, mint a szövegben található minták azonosítására, elemzésére és jelentésére szolgáló módszer (Braun & Clarke, 2006). [...] Az elemzés ezen típusa hasznos lehet témák, elméleti perspektívák vagy közös kérdések feltárására egy adott kutatási diszciplínán vagy módszertanon belül, vagy egy elméleti koncepció összetevőinek azonosítására (Ward, House és Hamer, 2009).”²⁷ Az integratív vagy kritikai áttekintés kapcsolódik a félig strukturált szakirodalmi elemzéshez, céljaik viszont eltérőek, hiszen az integratív áttekintés a kutatási témával kapcsolatos szakirodalmat értékeli, kritizálja, oly módon, hogy „új elméleti keretek és perspektívák jöjjenek létre (Torraco, 2005)”.²⁸ Meglévő koncepciók újragondolására, vagy emergens témákhoz használható ez a módszer, és mivel a jelen kutatás az emergens témák, vagy legalábbis non-konvencionális határterületek közé pozicionálja magát, ezért az integratív áttekintő módszer alkalmazása indokolt. „Az újonnan felmerülő témák esetében a cél inkább a kezdeti vagy előzetes koncepciók és elméleti modellek létrehozása, mintsem a régi modellek felülvizsgálata. Az ilyen típusú áttekintés gyakran kreatívabb adatgyűjtést igényel, mivel a cél általában nem a témában valaha megjelent összes cikk lefedése, hanem inkább a különböző területekről vagy kutatási hagyományokból származó nézőpontok és meglátások kombinálása.”²⁹ Az idézet is alátámasztja a jelen kutatási forrásoknak

25 **Körtvélyesi, Zs. (2018):** *Bevezetés a tudományos szövegírásba: szakdolgozatírók kézikönyve.* Eötvös Kiadó, Budapest.

26 **Snyder, H. (2019):** Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research.* Volume 104. pp. 333–339. 335. oldal.

27 Uő, 335. oldal.

28 Uő, 336. oldal.

29 **Snyder, H. (2019):** Literature review as a research methodology: An overview and guidelines. *Journal of Business Research.* Volume 104. pp. 333–339. 336. oldal.

a fentiekben már felvázolt hármas eredőjét. A fentiekben hivatkozott módszerek váltott alkalmazásával a szekunder kutatást, azaz a szakirodalmi áttekintést a felfejtett adatok értelmezése, rendszerezése zárja két egyénileg fejlesztett táblázat (mátrix) formájában, emellett a szintetizálás aktusa által olyan általános megállapítások desztillálódtak, amelyek a hatásvizsgálati gyakorlati kísérletek keretétül szolgálnak, és segítik azok elemzését és pozicionálását.

A primer kutatásról

A primer és empirikus kutatási elem a másik nagy kutatómódszertani egység, amelyet a doktori dolgozat keretében bemutatok. Az empirikus kutatás, ahogy az a folyamat és felépítés illusztratív ábráján is látszik, az esettanulmányok módszerét hívja segítségül. „Az empirikus társadalomtudományi kutatások területén azonosítható egy masszív tömb, a kvalitatív kutatások tömbje, ahol egyre fontosabbá válik a társas-társadalmi cselekvők jelentésalkotó eljárásainak elemzése, egyre nagyobb hangsúlyt nyernek a jelentés rekonstrukcióját célzó törekvések, s a kutatási munka visszahatása a kutatás alanyaira. Ez a megnövekedett érzékenység kiterjed a kutatói pozíció reflektálására, beleértve annak etikai és hatalmi implikációit is, kiterjed a kutatás közegére, illetve »anyagára«, s végül kiterjed a kutatás tárgyát, illetve alanyát képező cselekvőkről alkotott felfogásra, annak általános szintű, teoretikus összegzésére csakúgy, mint az adatgyűjtés-adatgenerálás módozatainak értelmezésére.”³⁰ Az esettanulmányok a terepmunkára alapoznak, a hatásvizsgálati elemek kialakítása, alkalmazása, gondolatisága pedig a grounded theory metodikáját követik. A primer kutatás filozófiája szintén hasonló a grounded theoryhoz, illetve a kvalitatív kutatás és elemzés alapvetéseit hordozza magán.

A grounded theory ugyan nem a doktori kutatás egészét determináló megközelítésmód, sokkal inkább csak az empirikus kutatás hatásvizsgálati kísérleteinek filozófiájára adaptálható, viszont premissza szintjén a jelen doktori kutatásra is érvényes lehet. A kutatási téma multidiszciplinaritása ugyanis megkívánja a tradicionális elméletfilozófiai értekezés, vagy éppen a begyakorlott társadalomtudományi kutatás ellenében egy organikusabb, emergensebb szemlélet térhódítását. „A grounded theory alapvető premisszája az, hogy a főbb problémákat engedjük szabadon formálódni, ahelyett, hogy kész kategóriákba erőltetnénk őket. Ezzel szemben a hagyományos kutatás elméletvezérelt, azaz a területen már meglévő elméletekre támaszkodik. A tradicionális kutatás menete tehát azt igényli a kutatótól, hogy a kutatási folyamat minden egyes kutatási szakaszát előre strukturálja, ahhoz, hogy alátámassza vagy cáfolja a már meglévő elméleteket. Egyszóval minden lépés szükségképpen valamilyen prekoncepcióra épül. A grounded theory alkalmazója nem tervezi el már az adatgyűjtés megkezdése előtt a vizsgálódás teljes menetét, hanem szabad utat enged neki. A kutató annak megfelelően alakítja és módosítja az adatgyűjtést, hogy a legérdekesebb és legfontosabb anyag nyomába eredhessen.”³¹ Az idézet utolsó fragmentuma a doktori kutatás eltervezettségére is utal, azaz az adatgyűjtés, legyen az szekunder vagy primer adat, organikuságot mutat a kutatási folyamat évei alatt.

30 **Bodor, P. szerk (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. 11. oldal.

31 **Charmaz, K. (2013):** Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. 87. oldal.

Az esettanulmányról

Az esettanulmányok módszertani alkalmazásának és elemzésének célja annak a kísérleti folyamatnak a bemutatása, amelynek során a társtudományterületeken már alkalmazott narratív hatásvizsgálati technikák közül többet rendszerezetten kipróbáltunk, a szociális designfolyamatokba ágyazva – azokat a technikákat választottuk, amelyek leginkább megfelelnek a jelen elméleti keretrendszerben meghatározott szempontoknak. „Az esettanulmányok filozófiai gyökere a szellemtudományok és a hermeneutikában keresendő.”³² Az esettanulmányokhoz kapcsolódó cselekvés esetelésnek (casing) nevezhető, ez egy mezoszintű eszköz az interpretatív és a megértő szociológia területéről. „Az „esetelés” nem egyszerűen adatgyűjtési módszer, mint amivé azt sokan próbálják redukálni, hanem az általánosítás felé is mutató, az empirikus adatgyűjtést az elméletalkotással összekötő módszertani eszköz.”³³ Bár itt fontos megjegyezni, hogy az elméletalkotás nem szükségszerűen univerzális célja a kutatásnak, a parcionalitásukban létező (minden eset egyedi) esetek sokasága jelentésmintázatok létrehozását, vagy éppen az események és kísérletek megértését célozhatja, de nem kizárólagosan pozitivistá kauzális logika által.³⁴ Az esetelés alapegysége az eset, amely „egy tevékenység, esemény vagy probléma leírása. Általában egy eseménysort ír le, és ezzel egy tevékenységet vagy problémát jelenít meg. [...] Mivel ezek valódi helyzetek, ezért az eseteknek jó és rossz gyakorlatokat, sikereket és sikertelenségeket egyaránt be kell mutatniuk (Dooley, 2002).”³⁵ Egy másik, de a fentihez nagyon hasonló megfogalmazás alapján „az eset olyan leíró kutatási dokumentum, amely valós szituációra vagy eseményre épül, és amelyet gyakran narratív formában mutatnak be”.³⁶

A jelen kutatásban alkalmazott esettanulmány-értelmezés valós, de konstruált szituációkra utal, érte ezalatt, hogy a szociális design-beavatkozások teremtett eseményeket eredményeznek. A hatásvizsgálat ezeken belül parciális, de a kutatás fókuszának értelmében az eset van a hatásvizsgálatért, másképpen a hatásvizsgálat eset az eseteken belül, az esettanulmány maga a hatásvizsgálat, a beavatkozás csupán a szituáció kontextusa. „Az esettanulmányok mind az elméletfejlesztéshez, mind pedig a teszteléshez hozzájárulhatnak. [...] három típusát különböztetjük el: feltáró, magyarázó, leíró. A feltáró módszernél elképzelhető, hogy a terepmunkára és az adatfelvételre a kutatási kérdések megfogalmazása előtt kerül sor. Ez a megközelítés akkor hasznos, ha kevés korábbi tudás áll rendelkezésre a vizsgálandó területről. A feltáró esettanulmány alkalmas elméletalkotásra, valamint induktív logikát alkalmazva hipotézisek és új kutatási kérdések létrehozására. Míg a magyarázó esettanulmány az ok–okozat összefüggések bemutatására alkalmas, addig a leíró az elméletek bemutatására.”³⁷ A jelen kutatásban az esettanulmányok a feltáró és a magyarázó mezőkben mozognak, hiszen az esetek maguk táplálják (akciókutatás) és itérálják a kutatási kérdéseket, emellett a szekunder kutatás szintézisét is, az általánosnak szánt konklúziók megalkotásával együtt.

32 **Takács, F. (2017):** Az esettanulmány mint módszertan a szociológiában. *Szociológiai Szemle* 27. évf. 1. sz. pp. 126–132. 6. oldal.

33 Uő, 2. oldal.

34 **Takács, F. (2017):** Az esettanulmány mint módszertan a szociológiában. *Szociológiai Szemle* 27. évf. 1. sz. pp. 126–132. 2. oldal.

35 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 130. oldal.

36 Uő, 130. oldal.

37 Uő, 135. oldal.

A fejezet célja az esettanulmányokban felvázolt hatásvizsgálati technikák, eszközök, rendszerek működési és alkalmazási módjainak bemutatása, emellett az elemzésekben megtörténik a tanulságok levonása és a használatukra vonatkozó következtetéseknek, a bennük rejlő lehetőségeknek és a kiküszöbölendő akadályoknak a felrajzolása. Összességében tehát elmondható, hogy a jelen kutatás kizűzött célja a hatásvizsgálati rendszerek kontextus-variáns kialakíthatóságának, alkalmazhatóságának, strukturális és elméleti lehetőségeinek, metaszintű keretének és konklúzióinak a megállapítása.

A terepmunkáról

A doktori kutatásban szereplő esettanulmányok terepmunkán alapulnak – habár a terepmunka jelentése variabilis. A dolgozatban felsorakoztatott esettanulmányokban a terepmunka egyfelől a személyes kutatói érintettséget és részvételt jelenti (nem jó gyakorlatgyűjtésből származó esetekkel állunk szemben), másfelől pedig a terepi jelenléte, ahol a terep lehet egy nemzetközi közeg, egy workshophelyzet, illetve szociológiai vagy antropológiai értelemben vett terep. A tradicionális értelemben vett antropológiai terepmunka a következőt jelenti: „amikor az ember ezt csinálja, a sztenderd technika szerintem abból áll, hogy a lehetőségek szerint megpróbáljuk alárendelni saját magunkat az ő életkörülményeiknek; vagyis, hogy jóllehet valójában bármikor kiszállhatunk, úgy teszünk, mintha ezt nem tehetnénk. [...] a közelükben vagyunk (amit egyébként valamilyen ravasz úton-módon sikerült elérni), megfelelő pozícióba kerülünk ahhoz, hogy feljegyezzük a körülöttük zajló eseményekre gesztusaikkal, megnyilatkozásaikkal, testükkel adott válaszait.”³⁸ Ezt immerzív jelenlétként is értelmezhetjük, hiszen az esettanulmányok során nem a célközösség mindennapi életébe történik a bekapcsolódás, hanem egy mesterséges realitás jön létre a beavatkozás designfolyamatának szekvenciái által. Ez kicsivel közelebb áll a szociológiai értelemben vett terepmunkához, ami inkább a közösségkutatási jelzővel illethető, míg az antropológiai terepkutatás hosszabb, mélyebb, állomásozó jellegű.³⁹ „A személyes élmények és megfigyelések ugyanakkor azt tudatosítják, hogy a terepen gyűjtött »adatok« voltaképpen szituációba ágyazott tudások, amelyek értelmezéséhez a körülményeket, a személyes és társas kontextust is ismerni kell.”⁴⁰ Ez az a definíció, amely mindkét irányzat szempontjából iránymutató tud lenni. A Goffman-féle állomásozó és rejtőzködő terepmunkával ellentétben (kutatói személyiség alárendelése) az újabb irányok a kutatói érzéseket és érintettséget is támogatják, azoknak is konstitutív szerepet tulajdonítanak a kutatás–értelmezés tengelyén.⁴¹ „A kutatás céljai között megjelenik a »megszerzett« tudás visszacsatolása és az, hogy az érintetteknek vagy a saját érdekeik artikulálására képteleneknek is hangot kell adni (empowerment).”⁴² Ez az a megközelítés, amelyet a jelen kutatásban is alkalmazunk a terepmunka elméleti fogalma és gyakorlati megtestesülése kapcsán.

38 **Goffman, E. (2013):** A terepmunkáról. In: **Bodor, P. (szerk.) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv**. L'Harmattan. Budapest. pp. 53–61. 55. oldal.

39 **Németh K. (2015):** A terepmunka és a kutatói pozíció reflektálása mint az értelmezés rejtett erőforrása. In: **Virág, T. (szerk.): Törésvonalak: Szegénység és etnicitás vidéki terekben**. Argumentum, Budapest. pp. 27–44. 27. oldal.

40 Uő, 27. oldal.

41 Uő.

42 **Németh K. (2015):** A terepmunka és a kutatói pozíció reflektálása mint az értelmezés rejtett erőforrása. In: **Virág, T. (szerk.): Törésvonalak: Szegénység és etnicitás vidéki terekben**. Argumentum, Budapest, 27–44. 31. oldal.

Emellett viszont az esettanulmányok alapjául szolgáló terepmunka és jelenlét kapcsán univerzális feltevés lehet, hogy „teljesen meg kell változtatni azt a módot, ahogyan a társas kapcsolatokból adódó szorongások és feszültségek kezeléséhez viszonyul az ember. Egy ilyen dolog például, hogy bármilyen közeledési kísérletre nyitottnak kell lenni.”⁴³ Emellett fontos a terepmunka során a „nyíltságot nyíltsággért” elvet alkalmazni, miszerint „a terepmunka során (mint minden szimmetrikus kommunikációs szituációban) épp annyi információt kaphatunk, mint amennyit adunk. Sokszor csak akkor nyílnak meg az emberek, ha mi is beszélünk magunkról, tapasztalatainkról.”⁴⁴ Ennek komplikáltságát és szükségességét láthatjuk majd az Esettanulmány I demonstrációs hatásvizsgálati elemzése között.

A grounded theoryről

A terepmunka – mint az esettanulmány szekvenciája – mellett a kutatásban alkalmazott módszer másik szeletét a hatásvizsgálat elméleti keretrendszerét megalapozó grounded theory alkotja. „A grounded theory alapján végzett vizsgálatok ily módon az empirikus problémák és az empirikus világok sűrű fogalmi elemzését teszik lehetővé. [...] alkalmasak az egyéni folyamatok, az interperszonális viszonylatok, valamint az egyének és az átfogó társadalmi folyamatok közötti kölcsönhatások vizsgálatára. Például alkalmazhatók olyan tipikus szociálpszichológiai témák tanulmányozására, mint a motiváció, a személyes tapasztalatok köre, az érzelmek, az identitás, a vonzalom, az előítélet, valamint az interperszonális kooperáció és konfliktus.”⁴⁵ Ezen példaszerű kiemelések is illusztrálják a hatásvizsgálati (szociálpszichológiai témák sokasága) kísérletekben a GT adekvátságát.

„A reflexivitás az adatgyűjtés és -elemzés másik legfontosabb szempontja a kvalitatív kutatásban.”⁴⁶ A reflexivitás, mint jelenség és egyben szempont, kapcsolódva az én, self, kutatói vagy tervezői agenda hívószavakhoz, végigkíséri a dolgozatot, egyfelől ugyanis megjelenik az elméleti összefoglalásban (Steen interpretációjában Derrida és Lévinas), valamint az esettanulmányok felvezetésében is. Utóbbi kapcsán a kvalitatív kutatási szakirodalom a reflexivitáshoz (kutatói érzések felismerése és azokra adott reakció) kapcsolja az érzékenységet is. „Az érzékenység nem más, mint a kutató és az adatok közötti összjáték, ahol az adatokban leírtak megértése lassan bontakozik ki egészen addig a pontig, amikor a kutató azt mondhatja: 'Aha, hát ezt mondják nekem az interjúalanyok' (legalábbis az én értelmezésem szerint).”⁴⁷ Ezt a megközelítést azért tartottam fontosnak kiemelni a doktori kutatás módszertani összefoglalójának elemeként, mert ugyan külön a primer kutatásban (esettanulmányokban bemutatott kísérleti hatásvizsgálat elemzésének elvisége) nanoszinten is megjelenik, de a dolgozat szintjén az elmélet, argumentáció és konklúzióalkotás folyamatában is érzékelhető a kutató és az adatok (kísérleti hatásvizsgálati gyakorlati tanulságainak összessége) közötti összjáték. A predispozíció és negatív konnotációk által a predesztináltság az interpretáció sajátja, amelyben a kutatói (designer) önnönmaga is egy eszköz, amely okán a „személyes self nem különíthető el a kutató selftől”.⁴⁸

43 Goffman, E. (2013): A terepmunkáról. In: Bodor, P. (szerk.) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest. pp 53–61. 56. oldal.

44 Letenyei, L. (2005): *Településkutatás I–II*. L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp.71–95. 85. oldal.

45 Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: Bodor, P. (szerk.) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest. 63. oldal.

46 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 69. oldal.

47 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 69. oldal.

48 Horváth, D., Mitev, A. (2015): *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 24. oldal.

„Minél jobban tudatában vagyunk annak, hogy az adatelemzésben jelen van a szubjektivitás, annál valószínűbben átláthatjuk azt, hogyan befolyásoljuk az értelmezést.”⁴⁹ Ez az idézet a dolgozat több pontján is visszaköszön. A jelen átfogó módszertani bevezetőben a szerepe megkérdőjelezhetetlen, jelentésmezőjét viszont ki kell tágítanunk az adatelemzésen túl az adatgyűjtésre, sőt a kutatási módszerek kiválasztására, a kutatás strukturálására is. Összességében elmondható, hogy ez a determináltság minden kutatás sajátja, legitim teret viszont a kvalitatív kutatásokban kap, hiszen ott a módszerek és a választások vállaltan tükrözhetik magát a szubjektumot.

„Egy idő után nem gondoltam már, hogy az elméletalkotás volna az új tudás kialakításának egyedül üdvözítő módja. A sűrű és gazdag leírás, az esettanulmány, a nehéz helyzetek megváltoztatása és a történetmesélés mind-mind érvényes indokot jelent a kutatómunkára.”⁵⁰ Nem tudnék jobban egyetérteni a szerzővel, hiszen kutatói sikermércének tekinthető az elméletalkotás, melynek fragmentumaira törekszik a jelen doktori kutatás is, de a kíváncsiság és a kísérletezés különböző formákban testet öltött vágya, a feltárára, rögzítésre és következtetésre való törekvés is legitim vállalása tud lenni egy kutatásnak. A fejezetben a doktori kutatás módszertani irányait (adatforrás szerinti csoportosítás) foglaltam össze, ezt megelőzve pedig igyekeztem elhelyezni a dolgozatot és módszereit a sokszínű kutatási palettán.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szakirodalmi áttekintés eltérő diszciplínák területéről gyűjtött, a teljesség igényét nem garantáló variábilis forrásokat sorakoztat fel, célja a megértés és a rendszerezés. A szakirodalmi adatok félig strukturált, és helyenként integratív elemzési módokba engednek betekintést. Ezek révén, a szekunder kutatás záró szekvenciájaként, a primer kutatást tápláló szintézis, valamint értelmezési keretrendszer jön létre, amit az alábbiakban mutatok be.

SZOCIÁLISAN ELKÖTELEZETT, DESIGN-ÉS MŰVÉSZETALAPÚ BEAVATKOZÁSOK

A szociális design értelmezési keretei

„A szegénység pszichológiája”

Szükségemnek gondolom megemlíteni azt a speciális kiindulási helyzetet, amely a szegénységi küszöb alatt elhelyezkedő közösségekkel való közös munka sajátja. Itt Kozma Juditnak *A szegénység pszichológiai vonatkozásai* c. írását hívom segítségül. Kozma írásában Castelt idézi, aki a társadalmi integrá-

49 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 72. oldal.

50 Uő, 25. oldal.

ció szempontjából három zónát különít el: integrációs zónát, sebezhetőségi zónát, illetve kiilleszkedési zónát. A kiilleszkedési zónában nem alkalmazhatók az úgynevezett beilleszkedettek által gyakorolt és vallott életstratégiák, viselkedési minták. Ezekről eltérő túlélési stratégiákra van szükség. „A helyzet legszembetűnőbb és legjelentősebb vonása a szélsőséges bizonytalanság. A túlélés alapfeltétele ugyanis, hogy csökkenjen a bizonytalan helyzetből és az elszigetelődésből származó szorongás.”⁵¹ Ebből eredeztethető a mának élés, a tudatos tervezés, az előre gondolkodás hiánya, ez ugyanis olyan bizonytalanságot kelt, amely szorongást kelt. Fontos pont még a kiilleszkedési zónában (amelyben azok a beavatkozások is mozognak, amelyeket referenciapontnak tekintek), hogy a túlélés érdekében le kell építeni az „önérték-érzést”⁵², amely az úgynevezett „kudarcc-identitás”⁵³ kialakulásához vezet. Ha Maslow piramisára gondolunk, ott is egyértelműen kiolvasható, hogy az alapvető szükségletkielégítés után következhetnek azok a szükségletek (mint például önbecsülés, önmegvalósítás), amelyek a hierarchia magasabb fokain állnak. A fiziológiai szükségleteket követik a túléléshez nélkülözhetetlen, de továbbra is elemi szükségletek, mint például a biztonság, fizikai védetség (otthon, tér stb.), majd a szociális jellegűek, mint szeretet és valahová tartozás (pozitív figyelem), amelyek interszociális helyzetektől elégűlnek ki.⁵⁴ A dolgozatban tárgyalt beavatkozások esetében a hiányalapú alapvető szükségletek kielégülése is kérdéses, csakúgy, mint a szociális igények közül az elismerés, elfogadás, pozitív figyelem. Ezek azok a hívószavak, amelyek az esettanulmányok során is vissza-visszatérnek. Az önbecsülés és önérték-érzés tengelyén mozogva az azt fenyegető legjelentősebb tapasztalás a kudarc, amely még nem denotált kudarc-identitás, de mindenképpen az elégtelenség érzetét kelti. A leggyakoribb reakció a kifogások sorakoztatása, az ellenőrzésünkön kívüli tényezőkre hárítás, a feladat nehézségére, véletlen tényezőkre vagy más személyre oktrojálás, ez ugyanis távolságot terem a kudarc és önmagunk között, és így nem fenyegeti az önbecsülést.⁵⁵ Kudarc-identitás esetében feltételezhetően ez a távolság nem teremődik meg, hiszen az önérték-érzés leépítése megkezdődött, hiába kerülnek alkalmazásra az elhárító vagy védekező mechanizmusok. A kiilleszkedési zóna kifejezés dichotómiája, hogy lokalizáltan utal egy nem befejezett folyamatra, éppen ezért ebben a zónában a megkezdett regresszív folyamatok lassíthatók, megállíthatók. Szubsztanciális jelenség az önsorsrontás, melynek során „pontosan azokat a feltételeket teremtjük meg, amelyek nagy valószínűséggel kudarcra vezetnek”.⁵⁶ Ez olyankor jelentkező mechanizmus, amikor a siker nehezen elérhető, és fenyegetést jelent az önbecsülésre a magas kudarcokozata miatt. Ilyenkor a siker elérését kontrollunkon túli tényezők lehetetlenítik el⁵⁷ (nem megjelenés, késés, feladás). Kozma példáját az angolszász szociális munka területéről hozza, amikor a „kirekesztést elutasító gyakorlat”⁵⁸ lényegére utal, ami nem más, mint a hatalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítése (empowerment). Robert Walker írása *Szegénység, szegény és stigma* címmel szintén tartalmaz a kontextus és a tevékenységi terület megértéséhez fontos adalékokat. A stigmatizálás és a szegényérzet közötti ok-okozati összefüggés feltárását a jelen dolgozat nem vállalja, az viszont fontos, hogy a stigmatizálásnak kitett csoportok,

- 51 **Kozma, J. (2003):** A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély*. 14. évf. 2. sz. 2003.15–30. Budapest. 22. oldal.
- 52 Uő, 22. oldal.
- 53 Uő, 22. oldal.
- 54 **S. Carver, Ch., F. Scheier, M. (2006):** *Személyiségpszichológia*. Osiris, Budapest. 393. oldal.
- 55 Uő, 389–390. oldal.
- 56 Uő, 391. oldal.
- 57 Uő, 391. oldal.
- 58 **Kozma, J. (2003):** A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély*. 14. évf. 2. sz. 2003. 15–30. Budapest. 29. oldal.

esetünkben a létminimum alatt, mélyszegénységben élők – akik élethelyzete egyesíti a stigmát és a szégyent⁵⁹ – internalizálják a többség negatív nézeteit a csoporthoz tartozásuk okán, amely negatívan hathat az egyének önbizalmára, korlátozhatja döntéseiket és cselekvésképtelenséghez vezethet.⁶⁰

Ebben a sematizált összefoglalóban olyan kulcsszavak jelennek meg, mint például az empowerment, a cselekvésképtelenség, a kudarc-identitás, az önbecsülés (köznapi használatban az esettanulmányokban szinonima értelemben gyakori az önbizalom, önértékelés használata), amelyek a szociális design jelentésének értelmezésekor is visszaköszönnek. Az adományozás – mint a status quo fenntartója – negatív konnotációjával szemben a szociális designra a kölcsönös tanulás eszméje jellemző. Más szóval az embereket, emberi szükségleteket a tervezés középpontjába állító hitvallás esszenciális eleme, hogy az emberek (célközösség) saját kontextusuk szakértői, ergo az adás (tudás, idő, módszer, jelenlét stb.) nem egyirányú utca, a társadalmi egyenlőtlenségek miatt nem viszonzható (vagyis szegényérzetet fokozó), sokkal inkább kölcsönösségalapú megközelítés.⁶¹ A szakértelemre vonatkozó, ideillő megállapítás Illés-Bodor más területen végzett kutatásában is megjelenik: „a szakértelemnek két olvasata van: egyrészt a megértés (tudás és kompetenciák), másrészt a társadalmi szerep és a normatívan előírt szerepelvárások. Úgy tűnik, hogy a szakértelem fogalmának, amelyet hagyományosan kognitív erőforrásként értelmeznek, lehet egy szociálpszichológiai aspektusa is.”⁶² A szociális design-beavatkozások kiterjednek a saját helyzet interpretálása, az önreflexió és a kompetenciák fejlesztésre direkt módokon, míg a szociálpszichológiai aspektus megkérdőjelezéséhez, az ágencia és esetleges szerepkonfliktus felvállalásához szükséges a hosszútávúság.

A társadalmi státusz értelemben vett, irányszámok által meghatározott szegénység és az ebből eredő hátrányos helyzet (objektív szegénység) kihat a lehetőségekhez, javakhoz, tudáshoz és információhoz való hozzáférésre, és összefüggésben áll a Maslow-piramis alapvetésével. Eszerint a szükségletek kielégítése lentről felfelé zajlik, így amíg a fiziológiai igények nem kerülnek kielégítésre (vagy csak időszakosan és részben), addig az állandó bizonytalanság megnehezíti, ha éppen nem lehetetlenné teszi a konzisztens építkezést az elfogadás, befogadás és önmegvalósítás irányába. A hátrány gestaltja viszont nem kizárólagosan a szegénység, azaz nem pusztán a szocioökonómiai szegénységgel kapcsolatos inherens hátrány tekinthető hátránynak: „olyan társadalmi helyzetet jelent, amelyben valaki valakihez képest »hátrányban« van, valamiben elmarad. Vagyis a hátrányos helyzet ún. viszonyfogalom. E viszonyjellegből következik, hogy nincs abszolút értelemben vett hátrányos helyzet, hanem mindig csak a maga

- 59 **Walker, R. (2016):** A szegénység szégyene. *Esély*. 27. évf. 3. sz. / 2016. Budapest: Morális kérdésként felmerül Frenkel-Brunswikkal (1950) alapozva, aki a jótékonytságot a stigmatizálás jeleként és a status quo fenntartásaként értelmezte (segély = nem várt, mert meg nem kapható viszonzás), hogy a művészet alapú beavatkozások vajon erősítik-e a stigmatizáltság érzését.
- 60 Uő.
- 61 **Design Impact (2017):** *Metathemes: Designing for Equitable Social Change*. Cincinnati. – Az interszekcionális elemzés az emberközpontú tervezésen belül segít összekapcsolni a megélt tapasztalást, a struktúrákhoz kapcsolódó identitást és az erőhatások rendszerét, melyek esszenciálisak a szegénység gyökerének felfedésében és az egyenlőség kialakításában. Az interszekcionalitás alapja, hogy az egyének több identitással is rendelkeznek (nemzetiségi, vallási, társadalmi réteg stb.), amely a marginalizáltság és a privilegizáltság gazdag megtapasztalásához segíti őket. Ezek az élettapasztalások nagyobb szociális struktúrák által befolyásolt tényezők (család, oktatás, csoportszabályok). Az interszekciók felfejtése segít megérteni a hatalom komplex útjainak működését.
- 62 **Illés, A., Bodor, P. (2016):** Patterns of Museum Perception in Hungarian University Students. In: **Mastandrea, S., Maricchiolo, F. (eds.):** *The Role of the Museum in the Education of Young Adults. Motivation, Emotion and Learning*. Roma Tre-Press, Roma, Italy. 219 p. pp. 185–201., 17. oldal.

konkrétságában lehet meghatározni.⁶³ Az esettanulmányokban is látható, hogy a hátrány egy másik csoporthoz képest értelmezendő, jelenthet státuszkülönbséget, szubjektív vagy relatív szegénységet, önérdek-érvényesítési nehézségeket, kisebbségi komplexust, nemi alapú megkülönböztetést, nyelvi, tanulási hátrányt, fizikai vagy szellemi adottságokban megnyilvánuló eltéréseket vagy éppen szocio-kulturális különbségtételt. A hátránykompenzáció jegyében a szociális design bármelyik interpretációt célozhatja az interperszonális megerősítés gesztusának és a különböző kreatív technikákhoz köthető kondicionálásoknak az alkalmazásával.

Kende és Illés tanulmánya, amelyet vizuális módszertanok és elemzések szempontjából többször említtek a későbbi vonatkozó részeknél, kiter a marginalizáció és az identitás kérdéskörére is. Az Aronso-féle sztereotípa-fenyegetés jelenségének említése releváns lehet a szociálisan elkötelezett művészeti beavatkozások célközösségének esetében is, hiszen az elutasítottág érzése vezet el idáig és válik rendszerigazoló negatív, önsztereotipizálássá, „a kora gyermekkorban már megjelenő csökkentértékűség érzéséhez és az asszimiláció igényéhez (Csepeli 1997)”.⁶⁴ „Vagyis feltételezhető, hogy annak a csoportnak a tagja, akít a többségi társadalom negatív sztereotípiái és előítéletei sújtanak, akkor is rosszabb teljesítményt fog nyújtani, önmagát akkor is kevesebbre fogja értékelni, ha konkrét tapasztalatokkal nem rendelkezik ezzel kapcsolatban (Phinney, 1990). A saját környezetükhöz képest is hátrányos helyzetben lévő családok számára tovább nehezíti a pozitív énkép és pozitív jövőkép kialakítását a relatív depriváció, amely arra utal, hogy nem a tényleges depriváltság, hanem a másik, hozzánk viszonyított relatív előnye okozza a megfosztottság érzését, és akadályozza a pozitív énézés kialakulását (Festinger, 1998).”⁶⁵ A pozitív énézés, önértékelés, teljesítmény feltételezhetően szoros összefüggésben áll, éppen ezért tartottam lényegesnek érintőlegesen megemlíteni a marginalizáció és az identitás ilyen kapcsolatát.

Érdemes még szót ejteni a képessé tétel értelmezéséről, hiszen az empowerment visszatérő fogalom a designban és a doktori kutatásban is (még ha nem is eköré szerveződik a vizsgálatok nagy része). Kabeer főként a női közösségekre vonatkoztatva fogalmazta meg elméletét a képessé tétel kapcsán, melynek behívja a folyamatszerűség, az érdekvérvényesítés kifejezéseket is, és melyben a képessé tétel szoros kapcsolatot mutat a választás gyakorlásának lehetőségével. Mindezek alapján három, egymással összefüggő dimenziót különít el: „erőforrások (tágra értelmezve nemcsak az anyagi, hanem az emberi és társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférést és a jövőbeli igényeket is); cselekvőképesség / ágencia (a célok megalkotásának és azokért való dolgozásnak a képessége, beleértve a döntéshozatali folyamatokat, valamint a cselekvőképesség kevésbé mérhető megnyilvánulásait, mint például a tárgyalás, a meggyőzés és a manipuláció); és eredmények (jóléti eredmények).”⁶⁶ Ehhez kapcsolódva a hatalom gondolatkörét is behívja Kabeer, miszerint a hatalomnélküliség a választási lehetőségek és képességek megtagadását jelenti. Értelmezésében így a képessé tétel a választási képesség visszaszerzését jelenti (megjegyezve azt, hogy a választási helyzetek eltérőek, nem egyenlően szignifikánsak a hatalom vonat-

63 **Réthy, E., Vámos, Á. (2006):** *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése: Esélyegyenlőtlenség és méltányos pedagógia.* Bölcsész Konzorcium, Budapest.

64 **Kende, A., Illés, A. (2011):** Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél”. *Esély.* 4. 72–92. 74. oldal.

65 **Kende, A., Illés, A. (2011):** Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél”. *Esély.* 4. 72–92. 74. oldal.

66 **Kabeer, N. (1999):** Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women’s Empowerment. *Development and Change*, 30, 435–464. 435. oldal.

kozásában). Kabeer idézi továbbá Sent, aki az erőforrások és az ágencia együttesét tekinti képességeknek, ami az individuumban lakozó potenciál arra, hogy az általa vágyott életet élje és elérje a ’létezés és a cselekvés’ („being and doing”⁶⁷) értékes módjait.⁶⁸ Egy másik szakirodalom és szempont különbséget tesz az enablement és az empowerment fogalmak között, melynek értelmében a többször használt képessé tétel az enablement szóval fedhető le, míg az empowerment hatalommal való felruházást jelenthet.⁶⁹ Lakatos alapján ezek fázisokként is értelmezhetők. Az enablement = képessé tétel individuális szinten zajlik, amikor „az egyén felismeri saját belső erőforrásait, önbizalma megerősödik, képessé válik saját szükségleteinek / vágyainak artikulálására, saját elképzeléseinek megvalósítására”.⁷⁰ Ezzel szemben az empowerment egy másik fázis, amely túlmutat az önmeghatározáson, és a képessé tétel egy olyan állomása, amikor a közösség felismeri saját hatalmi pozícióját, a hangsúly pedig a hatalmi viszonyok átrendezésére terelődik.⁷¹ „Az empowerment egyik lényeges, bár kevésbé hangsúlyozott és gyakorolt eleme az, amikor a hatalmi helyzetben lévő csoportokat tesszük képessé ennek az újfajta viszonyrendszernek az elfogadására, próbáljuk bevinni ebbe a másféle hangnemet kívánó diskurzusba.”⁷² A jelen kutatás szinonimaként használja a képessé tétel és az empowerment szavakat, ugyanis az itt említett szociális design-beavatkozásoknak a hosszú távú, immanens célja a hatalmi viszonyok átrendeződésének katalizálása. A beavatkozások szintjén viszont – a keresztmetszeti vizsgálatok és elemzések okán – sokkal inkább az enablement, azaz az egyéni önbizalom erősödése és a képességfelismerés szintjein mozog. A kifejezés az Esettanulmány 1- és 3-ban (főleg Kabeer-i értelemben) is központi szerepet játszik, csak úgy, mint a későbbiekben látható, a szociális design jellegzetességeit összefoglaló mátrixban.

A szociális design összetevői

Amennyiben a kályhától indulunk, úgy érdemes Papanek gondolatával kezdeni a fejezetet, aki sok tekintetben megalapozta és megújította a kortárs design irányait: „A tömegtermelés korában, amikor mindent meg kell tervezni és megtervezni, a tervezés lett a legerősebb eszköz, amellyel az embernek rendelkeznie kell. Az ember alakítja eszközeit és környezetét (és ezáltal a társadalmat és önmagát). Ez nagy társadalmi és erkölcsi felelősséget követel meg a tervezőtől.”⁷³ A társadalmi és erkölcsi felelősség ugyan Papanek esetében enyhén más koordináta-rendszerben mozog, mégis a felelősség felismerése és artikulálása sok tekintetben rezonál a kialakult szociális design-irányzatok alapvetéseivel.

Victor Margolin and Sylvia Margolin szociális design-értelmezése a produktum és a tárgyi környezet oldaláról közelít, és hat lépést határoz meg a szociális munkások által alkalmazott problémamegoldó modell alapján, amelyeket a szociális design-beavatkozások is követhetnek: elköteleződés, becslés, tervezés, implementálás, értékelés, befejezés.⁷⁴

67 Uő, 438. oldal.

68 Uő, 438. oldal.

69 **Lakatos, K. (2009):** *A képessé tétel folyamata. Az érdekvérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában.* Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest (Parola füzetek).

70 **Lakatos, K. (2009):** Uő.

71 Uő.

72 Uő, 1. oldal.

73 **Papanek, V. (1984):** *Design for the real world.* Van Nostrand Reinhold Co., New York. 1. oldal.

74 **Margolin, V., Margolin S. (2002):** A “Social Model” of Design: Issues of Practice and Research. *Design Issues*, Vol. 18, No. 4 (Autumn, 2002), pp. 24–30.

A Bate és Robert által fejlesztett kifejezés tapasztalatalapú co-design (experience-based co-design), a fenomenológiai filozófiára alapozva (az egyének percepciói és érzelmi reakciói) pragmatikus fókuszszal a kollektív értelemtulajdonítás, új értelmezések fejlesztése, relációk és elkötelezés alapján. Alapja tehát a narratívák hatékony megragadása és az érintési pontok identifikálása.⁷⁵

A közösségalapú részvételi kutatás magva a partnerek igazságos elköteleződése a kutatási folyamat során: a problémák definiálásától, az adatok összegyűjtésén és elemzésén keresztül, a disszemináción át a hatékony változást célzó használatig. Dostilio alapján ez a demokratikusan elkötelezett partnerség intézménye a hatalom elosztásán, a reciprocitáson, az akadémiai és a helyi közösségi partnerek kölcsönös tanulásán alapszik.⁷⁶

A design önmaga – főleg az üzleti és technológiai világ tükrében – félig tudomány, félig művészet, de minden esetben fantáziát, felfedést, tereptesztlést, és az emergens adatokra történő reflexiót kíván az ötlet és prototípus formájában, középpontjában pedig az egyéni tapasztalás áll.⁷⁷

Ezio Manzini és Eduardo Staszowski jó gyakorlat gyűjteménye a DESIS hálózathoz kapcsolódóan tartalmaz egy-két adekvát megállapítást, amely a dolgozat központi témájához, vagyis a szociális design mibenlétéhez kapcsolható:

1. Művészetalapú bevonó projektek esetében (így a szociális design tekintetében is) kurrens kérdés az, hogy a bevont közösség a beavatkozóra / designerre ne segítőként, hanem facilitátorként tekintsen.
2. Elvárások és segítség – olyan projektek esetében, ahol a beavatkozás érintettjei szempontjából az oktatás kiemelkedő szerepű (hallgatókkal végzett beavatkozások), fennállhat annak a veszélye, hogy a hallgatói tanulás dominál a közösség elvárásaival szemben.
3. Akciókutatás jelleg – a bevonó szociális designfolyamatok az akciókutatás attribútumaival rendelkeznek.
4. A peer-to-peer koncepció egyre inkább elterjedőben van, egyfajta partnerségen alapuló állam ideájában. Ez mikroszinten egy szociális designfolyamatban is megjelenhet, hiszen lényegi pontja lenne, hogy a célközösség egy vállalt és megosztott felelősség és birtoklás esetében, elhagyva a facilitátorát (designer), saját magát kezdje el működtetni.
5. Az organikusan változó célkitűzések és a nyitott végű designfolyamat folytatóságát sugallnak a kezdődő kapcsolatok kiépítésében, a különböző aktorok között, és flexibilissé teszik az idő és az erőforrás kereteit.
6. A fizikai jelenlét, a fizikai tér támogatja a közösségek erősödésének dinamikáját.
7. A jólétet, a minőségi élet ethozát, az emergens problémákat a részvétel vonatkozásában a szükségletek vagy a szociális tőke, a reziliencia és a kreativitás puha = soft indikátoraiként tartják számon, mégis ezek a kulcsfontosságú meghatározói a szociálisan fenntartható közösségeknek.

75 **Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016):** Achieving Research Impact Through Co-creation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.

76 Uő.

77 Uő.

8. A környezetnek az identitást, a valahová tartozást, a kreativitáshoz és kompetenciafejlesztéshez való hozzáfért, a pozitív és biztonságos közeg kialakulását kell támogatnia.
9. A co-creation legfontosabb jellemzői:
 - a. Designerek és nem designerek elköteleződése és részvétele egy designfolyamatban.
 - b. A designerek feladata olyan aktivitások létrehozása, amelyek nyitott elköteleződést igényelnek a résztvevők felől.
 - i. Szerzőséget kínál a folyamatban a résztvevőknek.
 - ii. Bizalmat épít – kétfajta bizalom különíthető el: tranzakcionális, amely az adás–kapás konzisztens interakciói során nyerhető el, és relációalapú, amikor a bizalom megosztott élményekkel érhető el.⁷⁸
 - iii. Elsajátítja a helyi tudást és kompetenciákat.
 - iv. Iteálja és finomítja a problémák definícióit.
 - v. Tudást szerez a lokális közösségi értékekről, kultúráról, gyakorlatról.
 - vi. Megengedi a designereknek, hogy a problémák terébe belépjenek, előzetesen definiált eredményi elvárások nélkül.⁷⁹
10. A sikeres co-design folyamat nélkülözhetetlen fázisai:
 - a. Megjelenés – az új produktum létrehozása participatív módszerekkel, co-creationnal és iteratív teszteléssel.
 - b. Terjesztés – toborzás, tréning, az új produktum terjesztése a közösségben.
 - c. Adaptálás – a folytonlagos innovációk bátorítása.

Co-creation részletei

Papanek gondolatával indítva, amely még együttműködésről (co-operation) beszél, alapjául tudott szolgálni a kooperáció további rétegeinek kialakulásához: „Az esetleges »ügyfelek« együttműködése nélkül nem lehet társadalmilag értelmes tervezést végezni.”⁸⁰

Több szerző jegyzi azt a gyakorlati praxisból vett tanulmányt, amely az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésének területéről közelíti meg a co-creation fogalmát. Kezdve azzal, hogy ez a jelenség egyszerre több különböző területen bukkant elő (vagyis nem a design sajátja), úgymint az üzleti életben (érték co-creation), designtudományok (tapasztalatalapú co-design), számítógép-technológia (technológia co-design) és a közösségfejlesztés (részvételi kutatás) területén.⁸¹ A szerzők 3 fő princípiumot különítenek el a co-creationnal kapcsolatban: 1. rendszerperspektíva (felvetések, helyi adaptáció, nem linearitás), 2. a kutatás kerete egy kreatív vállalkozás, amelyben az emberi tapasztalás a központi elem,

78 **Design Impact (2017):** *Metathemes: Designing for Equitable Social Change*. Cincinnati.

79 **Hughes, K., Scupelli, P. (2013):** Collaborative design strategies. In: **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):** *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy*.

80 **Papanek, V. (1984):** *Design for the real world*. Van Nostrand Reinhold Co., New York. 119. oldal.

81 **Hughes, K., Scupelli, P. (2013):** Collaborative design strategies. In: **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):** *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy*.

3. a hangsúly a folyamaton van (programkeretek, kapcsolatok természete, kormányzati és egyéb facilitációs kapcsolatok, vezetői és konfliktus kezelési stílusok). A tanulmány alkotói a kutatási hatás szempontjából vizsgálják a co-creation jelenségét, amely szerintük a tények lefordításában (felhasználásában) gyökerezik, négy különböző szinten: egyéni (a résztvevők tudásában és attitűdjében bekövetkező változás), interperszonális (kortárs hatás alapján), kollektív (szakmai vélemények, etikai kódex), szervezeti (szerepek, rutinok, intézményesült kényszerek).⁸² A hegemónikus akadémiai kutatással szemben (amelyet szükséges lefordítani, és amely nélküli a kollaboratívan generált terepmunkát)⁸³ azt a brikolázs jellegű felfogást hirdetik, amelyben rivális perspektívákat vonnak össze egy dialektikus folyamat részeként, a kitűzött problémák mélyebb megértése érdekében feloldva a feszültséget a tudományos szigor és a társadalmi relevancia között.⁸⁴

Nem egyértelműen triviális gondolattársítás, hogy a társadalomtudományokban, antropológiában alkalmazott, és a jelen kutatás kísérleti empiriáját filozófiájában támogató grounded theory (GT) magában hordozza a co-creation elemeit. Mindenesetre szembe megy a hegemon tudományos diskurzusban alkalmazott deduktív felfogással, ezzel is reagálva a fentiekben említett tudományosság–társadalmi relevancia és valóság közötti dichotómiára. Kathy Charmaz értekezik hosszasan a Bodor Péter által szerkesztett, kvalitatív kutatási olvasókönyvben arról, hogy a grounded theory „módszerei eltérnek a tradicionális logikai-deduktív kutatómunkától. Ahogy arra Glaser és Strauss (1967) régen rámutatott, a lehorgonyzott elmélet (grounded theory) más előfeltevésekből indul ki, mint a hagyományos kvantitatív kutatás. Ezen módszerek induktív jellege nyitottá és rugalmassá teszi a megközelítést. Tehát adataink szemügyre vétele jelöli ki vizsgálódásaink irányát, nem pedig a szakirodalom gondos és kimerítő áttekintése, mely a hagyományos kutatási tervet jellemzi. Ez a megközelítés élesen különbözik a hagyományos kutatási tervtől, amely strukturált kutatási eszközeit minden egyes kutatási alany vonatkozásában azonos módon használja.”⁸⁵ Mindezek mellett Juliet Corbin és Anselm Strauss klasszikusában, *A kvalitatív kutatás alapjaiban* utal a kreatív terepmunka fogalmára, kapcsolódva ezáltal Greenhalgh et al. fentebb citált megállapításához: a „kreatív terepmunka azt jelenti, hogy testestől-lelkestől részt veszünk az élményben, és egész lényünkkel megértjük, mi történik. A kreatív belátása abból fakad, hogy közvetlenül benne vagyunk a vizsgált eredményben.”⁸⁶ Mindezek mellett Corbin és Strauss a GT kritériumlistázása kapcsán Chiovittit és Pirant idézve utal arra, hogy az ilyen típusú kutatások résztvevő-vezéreltek (legyen szó kutatóról, designerről, célközösségről és azok metszetéről), emellett az elméleti konstrukciókat (a designkonceptiókra rezonálva) mindig össze kell vetni a résztvevők (célközösség) által a jelenségekre vonatkozó jelentésekkel.⁸⁷ Mindezek kombinatív jelleggel támogatják a co-creation gondolati összekapcsolását a grounded theory elviségével.

82 **Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016):** Achieving Research Impact Through Co-creation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.

83 Naturalisztikus kutatási módszerek előtérbe helyezése: narratívák, történetmesélés.

84 **Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016):** Achieving Research Impact Through Co-creation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.

85 **Charmaz, K. (2013):** Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.** L'Harmattan, Budapest. 87. oldal.

86 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai.* L'Harmattan, Budapest. 68. oldal.

87 Uő, 356. oldal.

Fontos megállapításuk viszont, hogy a co-creation alapú beavatkozások esetében a kauzalitások non-linearitása a hatásvizsgálattól is dinamizmust vár el, amely az egymásrautaltság láncolatát képes követni a folyamat során, és kevésbé koncentrálna az eredményekre. A co-creationhoz hasonlatosan a grounded theory is egyfajta hurkos, körkörös (non-lineáris) felfogást alkalmaz a mintavételhez, ezért is lehet egy kongruens értelmező séma a hatásvizsgálat elméleti keretrendszeréhez. „A mintavétel hagyományos módszereitől eltérően ezúttal nem azt tesszük, hogy kimegyünk a terepre és összegyűjtjük az összes adatot, mielőtt megkezdénénk az elemzést. Itt az elemzés már az adatgyűjtés legelső napján megkezdődik. Az adatgyűjtés elemzéshez vezet, az elemzés fogalmakhoz, a fogalmak kérdéseket vetnek fel.”⁸⁸ Lényeges exploratív megállapítás viszont, hogy az értelmezési mező jellege ugyan non-lineáris, természete már-már adatbányászathoz hasonlatos (elméletvezérelt mintavétel), viszont a komparativitás érdekében a hatásvizsgálati eszközök – ahogy azt a későbbiekben részletesebben láthatjuk – tekintetében érdemes a temporális linearitást szem előtt tartani (például a beavatkozást megelőző, azt követő kérdőívek). A realiztikus módszerek, amelyeket az érintettekkel időről időre felvett interjúk alapján alkalmaztunk, segítenek abban, hogy az aktorok elmondhassák saját változástörténetüket, beillesztve azt, hogy saját erőfeszítéseik által a kontextusuk hogyan változott. A hatás sokkal erősebb, ha az együttműködés a rendszer perspektívájából indul ki, ha a kutatás nem más, mint egy kreatív vállalkozás, vegyítve az emberi tapasztalatokkal, amelyben a folyamat ugyanolyan hangsúlyos, mint maga a produktum.⁸⁹

Insightok, inkluzív design, fenntartható design, emberközpontú tervezés

Jane Fulton Suri⁹⁰ munkája a designalapú felfedezés természetéről értekezik, amelyben kihangsúlyozza, hogy a designfolyamatok és -kutatás lényege nem az igazságban, hanem az úgynevezett insightokban (egyrésztől megállapítás, benyomás, megérzés) keresendő, csakúgy, mint a grounded theory kapcsán implikált érzékenység fontossága: „Manapság azonban már mindannyian tudjuk, hogy a kvalitatív kutatásban az objektivitás mítosz csupán. A kutatók⁹¹ behozzák a kutatási helyzetbe saját paradigmáikat, ezen belül személyes megközelítésmódjukat, képességüket, tudásukat és előítéleteiket.⁹² [...] Az érzékenység az objektivitás ellentéte. Megköveteli, hogy a kutató belehelyezze magát a kutatásba. Azt jelenti, hogy belátással élünk, ráhangolódunk a dolgokra, és képesek vagyunk kiemelni az adatokból, az eseményekből és a történetekből mindazt, amit fontosnak tartunk.”⁹³ Feltételezése alapján a designerek fogékonyabbak a fizikai, metaforikus és kulturális értékek felfejtésére, mintázatokat és rejtett szabályszerűségeket keresnek generatív és stratégiai módon. A designfolyamatok sajátja, hogy a designereknek ki kell lépniük

88 Uő, 192. oldal.

89 **Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016):** Achieving Research Impact Through Co-creation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.

90 **Suri, F. J. (2011):** Poetic Observation. What designers make of what they see. pp. 16–33. In: **Clarke, A. J. (edit.):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

91 A designerek mint kutatók is értelmezhetők, a két halmaz megegyezhet a beavatkozás jellegétől – designkutatás, projekt – és az öndefinícióktól függően. Mindenesetre a jelen gondolattársításban a designerre és a GT-t alkalmazó kutatóra vonatkozó megállapítások a szerep és személy tekintetében egymással behelyettesíthetők.

92 Az előítélet, megközelítésmód, tudás, paradigma visszaköszön a designeri / kutatói agenda témakörében is, mint adat-, valóság- és eredménybefolyásoló tényező.

93 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai.* L'Harmattan, Budapest. 71. oldal.

a megfigyelés állapotából, és a megfigyeléseiket aktivitásba kell fordítaniuk – amely megfigyelések viszont nem random, előzetes inspirációk, hanem az aktivitások során kristályosodnak ki. Ezzel szemben Jamer Hunt azt feszegeti, hogy a designfolyamatok milyen mértékben spekulatív vagy invenciózus természetűek. Értekezését az etnográfia és az antropológia területével kezdi, ahol megállapítja ezen diszciplínák terheltségét, jelenre és múltra koncentráló, dokumentáló, analitikus, interpretáló jellegét, és azt, hogy hiányzik belőlük a projekció, spekulativitás. Ezen állásponttal helyezi szembe a design, amely a jövőbe mutat, transzformatív jellegű. A design immanens sajátja a társadalmi hatás biztosítása, e nélkül nem is lehet designról beszélni. Az emergens hatások projektálása a céljuk, megragadni a folyamatban lévő változásokat, és azok előmozdításával utat nyitni a jövőbe.⁹⁴ Érdekes, szubjektív kontradikció viszont, hogy ezekhez az előrejelzésekhez sok esetben a fenti két területre (etnográfia, antropológia) inventált, alkalmazott eszközöket használja (naplózás, fotódokumentáció, shadowing etc). A két tanulmányban érezhető egyfajta önlegitimációs szándék, hiszen az invenció, projekció és jövőbe mutató generatív attitűd nem kizárólagosan design-attribútum. Hatásvizsgálati szempontból az intuíció, a beavatkozó designerek és a designeri csoportokban megszülető insightok (benyomások, megállapítások) egyfajta kiszámíthatatlansági faktort is jelentenek, amit nehéz definiálni, és tetten érni, replikálni sem egyszerű. Emellett felmerül a kérdés, hogy az emberközpontú tervezés, amelyben a cél a valós szükségletek felfejtése a szükséglet érző csoporttal közösen, mennyire tud eredendően invenciózus lenni. Felvetődik az is, hogy a hatásmérés tekintetében, mikor a jövő síkja összeáll a design projektív jellegével, az eredmény ugyan a múltra utal (mi változott bennem), de a hatás minden esetben a jövőt célozza (a bennem, környezetemben történt, vagy éppen zajló változás milyen irányba tart). Ahogy Papanek is fogalmaz „Minden társadalmilag releváns, integrált, átfogó tervezésnek operatívnak kell lennie – azaz kapcsolódnia kell az emberek valódi szükségleteihez.”⁹⁵

A *Design for Socially Responsible Behavior*⁹⁶ c. tanulmány fontos állítása, hogy a fenntartható design képes megváltoztatni a felhasználók / emberek viselkedését. A szerzők ennek alátámasztására négy különböző befolyásolási kategóriát vezetnek be: kényszerítő, meggyőző, csábító és döntő befolyás. Ezenfelül megállapítják, hogy a produktum nem egy neutrális közvetítő, sokkal inkább aktív mediátor a felhasználó és környezete viszonyában. A befolyásolási kategóriák közötti eltérés a kollektív és az individuális aggályból ered. A befolyásolást végző designfolyamatban az individuális aggály annak érdekében apellál, hogy a vágyott viselkedést a szociális perspektíva irányába stimulálja, ugyanis sok esetben a kollektív és az individuális rétegek között nem tapasztalható átfedés. A társadalmi kihívások kapcsán végzett designtevékenység esetében ez a szembeállítás nem erősen kiütöző, hiszen ezekben az esetekben a felhasználó motivált lehet a viselkedés megváltoztatásában. A befolyásolások típusainak alapja lehet az erő vagy a kiemelkedés, ezek lehetnek erősek vagy gyengék, a befolyás lehet implicit vagy explicit természetű. A kutatások alátámasztják, hogy az egyének szívesebben hoznak döntéseket verbális bizonyítékok alapján, még akkor is, ha a többi opció jobb választásnak bizonyulna. A meggyőző befolyás a legjobban akkor alkalmazható, ha a kollektív és az egyéni aggályok összhangban vannak,

94 **Hunt, J. (2011):** Prototyping the Social: Temporality and Speculative Futures at the Intersection of Design and Culture. In: **Clarke, A. J. (edit.):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

95 **Papanek, V. (1984):** *Design for the real world.* Van Nostrand Reinhold Co., New York. 124. oldal.

96 **Tromp, N., Hekkert, P., Verbeek, P. P. (2011):** Design for Socially Responsible Behavior: A Classification of Influence Based on Intended User Experience. *Design Issues*, Vol. 27, No. 3 (Summer 2011), pp. 3–19. The MIT Press.

legnagyobb hatásfokkal akkor működnek, ha a velük történő interakció alapja önkéntes. A szociálisan konstruált problémák (migráció, diszkrimináció), kihívások esetében a csábító befolyás tud eredményes lenni, mivel az ezeket célzó, megváltoztatni kívánt viselkedés nehezen vezethető vissza a bizonyítékok alapjára. A designer dolga végső soron az, hogy a kollektív és az egyéni aggályok közötti fordítást elvégezze a design eszközeivel. Ennek a szakirodalom a jelentős kinyilatkoztatása az, hogy a szociális témákkal foglalkozó design is (ahogy a legtöbb design) befolyásolni kívánja az embereket olyan kollektív aggályokra alapozva, melyek sok esetben nem tudatosulnak a célcsoport egyéni aggályainak mezőjében (pl. egyéni aggály = nem tudom megcsinálni, kollektív aggály = a marginalizált csoportok tehetetlenségi mértékének csökkentése).

A fentiekben citált antropológiai és etnográfiai megközelítésből indul ki az IDEO által meghonosított designgondolkodás és emberközpontú designszemlélet, módszertan, melynek alapja az inkluzív design fogalma: az a módszertan, amely filozófiájában magába foglalja a felhasználók igényeit és a társadalmi bevonást, és ennek érdekében vállalja egyes etnográfiai módszerek beemelését. Teszi mindezt a célzott marginalizált csoportok tágabb szociális narratíváinak megismerésével és egy inkluzív társadalom elérésének célzatával.⁹⁷ A bevonó tervezés és a designgondolkodás alapja a kreativitás stimulálása⁹⁸, ezzel pedig innovatív, kreatív eredmények létrehozása egy olyan partnerségi helyzetben, ahol a célközösség (felhasználó) és a designer egyenrangú.⁹⁹ Ez alapján tekinthetjük a designfolyamatokat rapid etnográfának és / vagy a designereket magukat etnográfusoknak, antropológusoknak. Ez egy direkt link afelé, hogy miért érdemes a designalapú, szociálisan elkötelezett beavatkozásokat a szociális diszciplínákra fejlesztett hatásvizsgálati módszerekkel megközelíteni.

Főként a technológiai fejlesztések világában vált elfogadottá az a nézet, amelyre Andrea Botero is hivatkozik írásában, mégpedig az értékteremtés Norman és Ramirez-i értelmezése. Az értékteremtés sokkal inkább egy konstelláció, ahol a felhasználó / célközösség aktív részt vállal a végeredmény, produktum létrehozásában.¹⁰⁰ Ezekben a demokratikus helyzetekben az innováció hálózatszinten történik az egyes szereplők, érintettek kontribúciójából, elköteleződéséből. Ez a megközelítés is megerősítést nyújt arra, hogy ha a designgondolkodás és az emberközpontú tervezés (amellyel a szociális design is operál) hajtóereje, fő princípiuma a bevonás, co-creation, inkluzivitás, akkor magának a mérésnek és hatásvizsgálatnak is ezt az azonosságot kell követnie, azaz bevonó megoldásokban kell gondolkodnia.

97 **Bason, Ch. (2013):** Discovering co-production by design. In: **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):** *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy.* – Ebben a jó gyakorlat-gyűjteményben a szociális design és a designgondolkodás a grounded theoryből is eredeztethető (felfedezés, kvalitatív és kiegészítő kutatás, érzések, érzékelések, tapasztalati anyagok stb.).

98 **Design Impact (2017):** *Metathemes: Designing for Equitable Social Change. Cincinnati.* Fontos kérdés viszont, hogy miként lehet reagálni a traumatizált személyek negatív élményeire azzal, hogy belépünk a kreativitási zónájukba?

99 **Bichard, J. A. (2011):** The designer as ethnographer: practical projects from industry. pp 45–56. In: **Clarke, A. J. (edit.):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

100 **Botero, A., Vihavainen, S., Kimmo, K. (2009):** From closed to open to what? An exploration on community innovation principles. MindTrek 2009 - 13th International Academic MindTrek Conference: *Everyday Life in the Ubiquitous Era.* pp.198-201.

Co-realizáció

Új szempontként értelmezhető Andrea Botero és Sampsa Hyysalo írása, amely egy jó gyakorlat példáján keresztül jut el általános megállapításokhoz. Ez alapján a célközösséggel / kedvezményezettekkel történő közös tervezést ki kell bővíteni a co-realizáció és a „design használatban = design in use” fázisaival, amelyeknek az előzetes designstratégia szerves részét kell alkotniuk.¹⁰¹

A co-realizáció az etnográfiai módszerek és a részvételi design szintéziséből jön létre (Hartswood et al. 2002), azt hirdetve, hogy a designfolyamat nem áll meg a produktum próbaüzeménél, sokkal inkább ott kezdődik, amikor a közösen létrehozott designmegoldás akcióba lép, használata megkezdődik.¹⁰² Botero és Sampsa ezzel az analógiával a kutatásom szempontjából pár fontos fogalmat jelöl meg: kollaboratív design, hosszabb távú egyéni szintű elköteleződés, fizikai jelenlét, tulajdonlás, közös elképzelés, tudásmegosztás, platformteremtés. Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy a közösségekkel együtt történő tervezés, fejlesztés és iterálás nyitott design-stratégiát igényel. Ez a nyitott stratégiai szemlélet kell, hogy jellemezze a szociális designt is, amennyiben elfogadjuk, hogy a fogalom lényege az emberközpontú tervezés. A szociális design esetében is fontos princípium, hogy olyan platformot teremtsen, amelyben a résztvevők között tudásmegosztás történik egy közös fizikai térben, a célközösség / kedvezményezett szintén a folyamat birtokosa, ami alapján elköteleződésének mértékét saját maga választhatja meg, a folyamat pedig azokra a közös elképzelésekre épít, amelyek már csak a folyamat megkezdésekor kerülnek felszínre. Vagyis a co-realizáció esszenciális iterálási helyzetet kíván meg, amely iterálás a kiindulási premisszákra (a projekt célkitűzései) is hatással kell legyen. Hatásvizsgálati szempontból nem pusztán a projekt célkitűzéseinek szempontjából szubsztanciálisak az új nézőpontok és szempontok, hanem a projekt céljaihoz és módszereihez szorosan kapcsolódó hatáscélok esetében is. Ezen szempontok tehát alakíthatják, módosíthatják az eredeti célkitűzéseket, és magukat a hatáscélokat is. Éppen ezért a designbeavatkozás célkitűzéseinek találkozniuk kellene a designfolyamat alkotóelemével (pl. egy platformot teremtünk, ahol stimuláljuk a bevonódást), az elérni kívánt hatás és eredmény ezért domain-szinten felvázolható, viszont a rendszernek reziliensnek kell lennie a bevont felek által képviselt közös elképzelésekre.¹⁰³

A reziliencia és a szociális design összekapcsolásával Fehér Bori foglalkozik disszertációjában, és olyan értelemben közelíti meg a kérdést, hogy az „adott hátrányos helyzetű közösség mennyire ellenállóképese, rugalmas, és mennyire képes adaptálódni kedvezőtlen külső hatásokkal szemben”.¹⁰⁴ Ez a meghatározás leginkább Reyers definíciójához áll közel, a változásokkal való megbirkózás, az azokhoz való alkalmazkodás értelmében.¹⁰⁵ A doktori kutatás azt vizsgálta, hogy a szociális design hogyan járulhat hozzá a hátrányos helyzetű csoportok rezilienciájának növeléséhez. Ebből a megközelítésből fejleszt-

101 **Botero, A., Sampsa, H. (2013):** Ageing together: Steps towards evolutionary co-design in everyday practices. In: *CoDesign*. 9. pp. 37-54.

102 Természetesen ez a szemlélet nem pusztán artifaktumokra vonatkozik, hanem az immateriális design is idetartozik (normák, időbeosztás, mindennapi rutin stb.).

103 Példa lehet erre, hogy míg a design beavatkozás az egyének kreativitásfejlesztésén keresztül a problémamegoldó képességet kívánja stimulálni, a közösséggel való közös munka során kiderül, hogy a genderszintű önérték-érvényesítés fejlesztésére lenne szükség a kreativitás eszközével.

104 **Fehér, B. (2019):** *Reziliens közösségek: A szociális design lehetőségei*. Doktori értekezés. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 22. oldal.

105 Uő.

tette ki Fehér a szociális design-projekt start diagramot, amely a tervezőket a hasonló beavatkozások tervezésében, előkészítésében és megvalósításában segíti, és amely a Venn-diagram ismerve alapján három csoportba rendezi a komponenseket és szempontokat: idő, humán értékek, tervezői attitűd. „Az időfaktor magában foglalja a projekt hosszú távra történő tervezését, a kis lépésekben való előrehaladását, valamint a rendszerességet és a tervezői jelenlét intenzitását. A humán értékek között szerepel a partnerek megfelelő kiválasztása és megismerése, a kapcsolatok és a bizalom felépítése, a komplex problémakör feltárása és megértése személyes, közösségi és rendszerszinten, valamint az emberi minőség megjelenése. A tervezői attitűd számos olyan szempontot tartalmaz, amely a tervező etikai, emberi és alkotói elköteleződéséhez kapcsolódik.”¹⁰⁶ A start diagram ennél részletesebb bemutatása a jelen kutatás szempontjából nem indokolt, kumulatív beemelése a szekunder kutatásba viszont lényeges, hiszen a start diagramon szereplő alkategóriák egy része deskriptív módon, fogalmakkal (kudarctűrés, alázat, kölcsönösség, elmélyedés, tapasztalati tanulás stb.) érzékelteti a szociális designnak a szerző szerinti mibenlétét, míg a másik csoportja a kifejezéseknek, ajánlásoknak, egy folyamat lépéseinek (rendszeresség, partnerválasztás, kilépés a komfortzónából stb.) felelnek meg. Ezek a fenoménok áttételesen, semmiképpen nem egy az egyben, de fellelhetők a jelen kutatás szakirodalmi összegzésében található szociális design-összefoglaló mátrixban.

Folyamatdesignerek, közösségépítők

A szociális designnal foglalkozókat egyes szakirodalmak alapján úgynevezett folyamatdesignerekként is lehet aposztrofálni, hiszen feladatuk az, hogy segítsék az embereket a megoldás megtalálásában, és kollaboratív eszközökkel hozzanak létre valamit, ami kontextualizált, cselekvésvezérelt és valódi.¹⁰⁷ Ez a fajta designer ethosz és szociális beavatkozás az életminőség fejlesztését célozza a megadott kontextuson belül, illetve segíti az egyéneket rejtett kreatív kapacitásai és képességeik felfedezésében, valamint környezetük más nézőpontból való megfigyelésében. A kollaboratív designfolyamat áttételesen tehát kihatással lehet az önértékelés, a kreativitás és az interperszonális kapcsolatok fejlődésére. Ez önmagában még nem diszciplínaszpecifikus vállalás / tulajdonság, viszont összekapcsolva az ön-produkció és a produktivitás fenoménjával – azzal az aktivitással, aminek eredményeképpen a beletett munka egy hasznos produktumban térül meg –, már tapinthatóvá válik a szociális design hozzáadott értéke. Emellett az az értelmezés is egyre elterjedtebb, miszerint a designerek nem egyének szintjén gondolkodnak, hanem közösségekben, sőt segítik, katalizálják a közösségek újjászületését. A felbomlóban lévő közösségi normákat tevékenységükkel újradefiniálják, új alapokra helyezik, és elindítják a kreatív közösségekké válást. Ez a magyarázat eléggé profetikus, bár magában hordozza a társadalmi innováció eszméjét, amelyben az összefogó, helyi közösségek együttes erővel igyekeznek problémájukat megoldani, vagy új lehetőségeket teremteni a mindennapok élhetőbbé tételére. Ennek a szemléletnek a stimulálása integráns része lehet a szociális designnak, és összeköti azt az terjedőben lévő társadalmi vállalkozások / innovációk jelenségével.¹⁰⁸ Tim Brown és Jocelyn Wyatt a *Design Thinking for Social Innovation* c. írásukban is erre a vállalásra erősítenek rá a designgondolkodás szemszögéből, amely

106 Uő, 185. oldal.

107 **Mazzarella, F. (2013):** *Design process for social innovation*. pp. 207–227. Politecnico di Torino.

108 Uő.

vélekedésük szerint sikeresen lépi át a határokat a profitorientált, állami és nonprofit szektor között. A folyamat erősségét abban látják, hogy cselekvések sorozatával ösztönöz tanulásra, és képessé teszi (empowerment) a humán közösséget, hogy saját érdekében cselekvési pozíciót vegyen fel.¹⁰⁹

A nyitottság dilemmái, designattitúd, innováció és társadalmi vállalkozás

Sokkal teoretikusabb álláspontot beemelve a diskurzusba hivatkozom a Markus Jahnke hermeneutikai spirál analógiájára, amely Gadamertől indul ki, de Paul Ricoeur kritikai olvasata tekinthető inkább alkalmazhatónak a designhelyzetre. A horizontok fúziója a design-praxis során is értelmezhető, hiszen a designer és a célközösség tagjai is egy saját előfeltevésből indulnak ki. Ez része a megértés horizontjának, és ezt interpretatív folyamatok során mások megértési horizontjaival találkoztatják.¹¹⁰ Ricoeur kritikájából a dolgozat szempontjából legrelevánsabb pont az, hogy mi történik a selffel a reflexió folyamatában és a horizontok találkoztatása során. Itt kapcsolható be Håkan Edeholt designteoretikus értelemezése, miszerint a design innovatív potenciálja abban rejlik, hogy a dolgok hogyan lehetnének.¹¹¹ Következtetések során átjutva olvasható az írásban, hogy a design / tervezés elsődlegesen tanulási folyamat, és csak másodlagosan szól a design-produktum manifesztlódásáról.¹¹² Schön elméleti munkásságát is beemelve, a történésre vonatkozó reflexió lényege a gyakorlat fejlesztése, hiszen a „szituációval folytatott beszélgetés” fundamentuma a keretezés, és az újrakeretezés, a távolságtartás és a kritikai attitúd esszenciális. Ez a kis filozófiai kitérő a dolgozat szempontjából és a vizsgált kérdés kapcsán azt erősítette meg, hogy a designfolyamatok, így a szociális design magában hordozza a kiszámíthatatlant, az irracionálisan, a nem-detektálhatót. Ez a tényező pedig erősen befolyásolja a hatástervezés és tervezés aspektusait.

Eltérő perspektíva, de a korábbiakhoz hasonlóan a mérésben igen nagy szerepet játszhat az emberközpon-tú tervezés – mint gyűjtőfogalom – önellentmondásának megértése. Az emberközpon-tú tervezés a szociális design alapvetése, kiindulópontja, módszertani bázisa, amely integrálja a részvételi design-t, a co-design-t, az etnográfát (antropológiát), kontextuális design-t és empatikus design-t. Princi-piuma az, hogy mindenki a saját tapasztalásának a szakértője. Ezt tovább bontva a következő 4 kategóriát lehet elkülöníteni: 1. a (fel)használók bevonása a folyamatba a szükségletek jobb megértése érdekében, 2. a funkciók megfelelő elosztása emberek és a technológia vonatkozásában, 3. projekt-iterációk szerve-zése a kutatás lefolytatása és a megoldások generálása és értékelése során, 4. multidiszciplináris csapa-tok szervezése.¹¹³ Steen értelmezésében a design tehát nem más, mint egy folyamat, melyben emberek interakcióba és „tárgyalásba” lépnek egymással. Hozzákötvé mindezt a Steen által idézett Derrida el-méletéhez, miszerint az emberközpon-tú tervezés lényege különböző emberek és selfek részvétele a nyi-tottság és a lezárás között navigálva. Ezt a gondolati szálát továbbvívve, Lévinas és Derrida nyomdokain

109 **Brown, T., Wyatt, J. (2010):** Design Thinking for Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*.

110 **Jahnke, M. (2012):** Revisiting Design as a Hermeneutic Practice: An Investigation of Paul Ricoeur's Critical Hermeneutics. *Design Issues*, Vol. 28, No. 2 (Spring 2012), pp. 30–40. MIT Press.

111 Uő.

112 Uő. „Bildung as important – not so much as something that you have to better understand, but rather as something that that you live: Bildung as a process that makes understanding possible, as a process of being shaped or of becoming.”

113 **Steen, M. (2012):** Human-Centered Design as a Fragile Encounter. *Design Issues*, Vol. 28, No. 1 (Winter 2012), pp. 72–80. The MIT Press.

maradva megállapítható, hogy a designfolyamatban a más és a self, a másság és a különbözőség harcai zajlanak. A designerek (mint a beavatkozásért felelős személyek) sem kivételek az alól, hogy nem tud-ják a másikat a másoknak látni, hanem a befogadásukat a saját előfeltevéseik, érdeklődésük, módszereik, ismeretük alapján redukálják, a másikat azonossá, hasonlatossá teszik apriori koncepcióik alapján, hogy a folyamat során a tudásuk a percepcióhoz legyen köthető. Ez a tendencia feszültséget okoz abban, hogy hogyan lehet egyensúlyozni a nyitottság, befogadás és a self privilegizálása a más felett (a másik egyén selfje) között.

Ez az akaratlan attitúd a döntéshozatalra is hatással van, az elérni kívánt célok a beavatkozókat és érintetteket a lezárás irányába tolják, ami a programozott innovációhoz, azaz nem-innovációhoz vezet. Ennek leküzdésére Steen azt javasolja, hogy közös tanulási helyzeteket kell kialakítani, barátságot kell kötni a passzivitással, mint a másság egy megnyilvánulásával, és közös kreatív bázist kell kialakí-tani a reflexivitás jegyében. Hatásvizsgálati szempontból ez az összegzés az alábbi tanulságokat hozza: a szociális design agendával működik, ez az agenda programozottan jelen van a designerek (beavat-kozók) személyében is. Az a jelenség, amely a produktivitást, a megfogható és hasznos produktumot, mint a szociális design előnyét erősíti, egyben a hátráltatója is, a produkciós kényszer és az érintettek különböző valósága a lezárás irányába hajtja a projekteket, gátolja a teljes bevonás és nyitottság meg-nyilvánulását (mindkét oldalról). A hatásvizsgálat irányából fontos célkitűzések (egyéni motivációk), mint referenciapontok – amikhez képest a változás detektálható – egyben tehát a meggátló is a valódi részvételi folyamatnak.

Amatullo saját szakmai pályája során esettanulmányaiban és elméleti értekezéseiben is külön érinti a hatásvizsgálat, társadalmi hatás kérdéskörét. Disszertációjában a design szerepét a társadalmi innová-ció vonatkozásában tárgyalja, különös tekintettel a designattitúd és a társadalmi változás összefüggése-ire. A design társadalmi innovációként való értelmezésében a TEPsIE kutatási program (*Blueprint for Social Innovation Metrics*¹¹⁴) elméleti keretrendszerét hívja segítségül, amelynek célja, hogy eszközök és módszerek azonosításával segítse a társadalmi innováció mérését. Amatullo a TEPsIE többdimenziós definícióját használja a társadalmi innováció értelmezésére: „olyan új megoldás (termék, szolgáltatás, modell, folyamat stb. aka újdonság = novelty), amely egyidejűleg kielégít egy társadalmi szükségletet (hatékonyabban, mint a meglévő megoldások) és a képességek és kapcsolódások fejlesztéséhez, javítá-sához vezet az eszközök és erőforrások jobb kihasználásával (aka társadalmi hatás = social impact).”¹¹⁵ A design a társadalmi innovációért akkoriban emergens területnek számított, napjainkban ez inkább alapvetésnek minősül. Mindenesetre Amatullo megállapításai továbbra is érvényesek, miszerint ez az innováción belül egy alcsoport, amelyet a kísérletezés, a módszertani pluralizmus jellemez, és amelyben a designfolyamatban részt vevő érintett felek és változatos kompetenciák állnak össze a társadalmi vál-tozás és transzformáció elérése érdekében. A tervezők, designerek szerepe a folyamatban esszenciális, hiszen újrakereteznek problémákat, társadalmilag innovatív megoldásokat hoznak létre, megkérdőjele-

114 **Schmitz, B., Krlev, G., Mildenerger, G., Bund, E., Hubrich, D. (2013):** Paving the Way to Measurement – A Blueprint for Social Innovation Metrics. A short guide to the research for policy makers. A deliverable of the project: “*The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe*” (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research.

115 **Amatullo, V., M. (2015):** *Design attitude and social innovation: empirical studies of the return on design*. Doctoral dissertation. Case Western Reserve University, Ohio. 101. oldal

zik a dolgok ismert rendjét, és azt, hogyan a társadalmi szükségletek konceptualizálódnak, társadalmi szignifikanciát nyújtva ezáltal a designnak. Ez az irány újrapozicionálja a design szerepét a mediátor, a stratégiai döntéshozó irányába, ezzel egyidejűleg pedig a designer szerepét is módosítja. Amattullo tehát hipotézisében összekapcsolja a designattitűdöt és a társadalmi innovációt, operacionalizálva (aggregált és formatív többdimenziós konstruktum) a designattitűd jelenségét, és annak mérhetőségét, más konstruktumokhoz való kapcsolódását tesztelve. Ennek érdekében egy olyan konceptuális modellt fogalmaz meg, amely „integrálja a designattitűd közvetlen hatásait az egyes, változóként értelmezhető faktorokkal együtt. Ezek a faktorok lehetnek design-technikák (prototípuskészítés, vizualizáció), gyakorlatok (user részvétel a folyamatban), amelyek együttesen hatást gyakorolhatnak a társadalmi innováció kimenetére, a csapattanulásra és a folyamat-elégedettségre.”¹¹⁶ Amattullo kutatása komprehenzív metodikával levezette, hogy a designattitűd (kognitív képességek és készségek¹¹⁷), amivel a designerek jelen vannak egy projektben, pozitív hatást gyakorol a csapattanulásra és a folyamat-elégedettségre, továbbá a társadalmi innováció eredményeire (értelmezésében az újdonságra és a társadalmi hatásra.) A disszertáció további lényeges kutatási eredményei közül ezt kiemelve, a találatot a szociális design területére is vonatkoztathatjuk, amennyiben kiragadjuk a társadalmi hatás elérése és a designattitűd (designeri attitűd) közötti korrelációt. Amattullo legfrissebb, a társadalmi innováció és a design kapcsolatát illusztráló, jó gyakorlatokat felvonultató könyvében külön kitér a hatásmérés fontosságára, három főbb akadályt azonosítva ezen a területen: (1) az interszektoralitás, a folyamatos problémadefiniálás, az érdekelt felek változatossága nehezíti egy vegytiszta változáslétra (theory of change) felrajzolását és a siker paramétereinek azonosítását, (2) emellett a hatásmérés időigényes, főleg ha a projekt viselkedésváltozást vagy egyéb szociális kimenetet céloz, ezért például a konzultáció jellegű design munkába kevésbé integrálható, (3) a designgyakorlatok kiértékelésének módjai nem elég fejlettek, és a társadalomtudományokban használt módszerek nem mindig ragadják meg a design komplexitását, nem beszélve az eltérő kulturális és erődinamikáknak a sikert befolyásoló erejétől. Szintén itt összegzi a jó gyakorlatok alapján, hogy a hatásmérésre a projektek vegyes (kvalitatív és kvantitatív) módszereket is alkalmaznak, és ezeket a módszereket listázza is, táblázatba rendezve (16. sz. melléklet).¹¹⁸ Az extenzív gyakorlati kutatásából kirajzolódik, hogy a hatásmérés, lokációtól függetlenül, kísérleti fázisban van, és erőforrások és kompetenciák alapján alakul projektről projektre.¹¹⁹ Amattullo könyvében továbbra is szociális innovációról értekezik, és nem szociális designról, így egyes tárgyalt projektek merőben eltérhetnek a szociális design attribútumaitól. A megállapításai viszont tartogatnak relevanciát, habár a 3-as megállapítását a jelen kutatás némileg megcáfolja, hiszen a triangulációval és adaptációval kiküszöbölhető az egyes módszerek látszólagos inkompatibilitása.

116 Uő, 109. oldal

117 Uő, 142. oldal: „több perspektívát összekötő elem (többdimenziós jelentések konszolidálása), többértelműség-tolerancia (ambiguity tolerance) – nyitottság a diszkontinuitásra, elkötelezettség az esztétika iránt – a szépség mint kapu a funkció és a szolgáltatás felé, empátia – mások érzésének és tapasztalatának mély megértése, kreativitás – újszerű és hasznos ötletek létrehozására való képesség”.

118 A jelen kutatás elméleti keretrendszere az adott könyv publikálásának és beszerezhetőségének idejére már felállt, és az esettanulmányok tervezése is megkezdődött – hatásvizsgálati szempontból és a doktori kutatás előrehaladásának elvárása alapján. Éppen ezért Amattullo megállapításai a doktori kutatás folytatásában, kiterjesztésében játszhatnak nagy szerepet (referencia, kritikai elemzés), kiváltképpen az összegyűjtött projektek sokrétűsége és lokációja okán.

119 **Amattullo, M., Boyer, B., May, J., & Shea, A. (Eds.). (2021):** *Design for Social Innovation: Case Studies from Around the World (1st ed.)*. Routledge.

„Szociális design nem (bár lehetne) design a társadalmi innovációért.”¹²⁰ Ezzel nyitja egyik fejezetét Manzini, aki levezeti azt, hogy miért is összekeverhető a két fogalom, illetve alátámasztja, hogy a társadalmi innováció nem pusztán szociális alapon szerveződik. Ergo a célközösség tekintetében nem ’korlátozódik’ a marginalizált, deprivált csoportokra, hanem a közjót szolgálja a környezeti hatással együtt. A szociális design definíciója Manzini szerint a következő: „eredeti értelmében a szociális design olyan tervezési tevékenység, amely olyan problémákkal foglalkozik, amelyekre a piac vagy az állam nem fordít figyelmet, és amelyekbe az érintetteknek általában nincs beleszólásuk (azon egyszerű oknál fogva, hogy nincsenek meg a gazdasági vagy politikai eszközeik ahhoz, hogy hivatalos igényt támasszanak). Innen ered a szociális design nemes etikai jellege.”¹²¹ Ugyanezen a gondolatmeneten haladva Manzini azt is feszegeti, hogy a szociális design kiegészítő tevékenység, jótékonyági alapokon nyugszik, létezéséhez valaki mást igényel, aki fedezi a költségeket. Ezzel szemben a design a társadalmi innovációért eredendően nem egy komplementáris tevékenység, hanem a 21. század egy vezető irányzata. Bár arra is tesz utalást, hogy a szociális design és a társadalmi innováció elkezdett egymáshoz közelíteni az utóbbi években.

Erling Björgvinsson szerzőtársaival közösen a ’dolgot tervezni’ (designing „things”) = objects) kifejezés helyett a ’Dolgot tervezni’ („designing Things = socio-material assemblies”)¹²² kifejezés bevezetését javasolja, amely a szocio-materiális együttesek egészére utal a tárgyi manifesztum kizárólagossága helyett.¹²³ Értekezésükben a designerek érdeklődésének középpontjában a társadalmilag innovatív design kell hogy álljon egy olyan kollaboratív keretrendszerben, ahol a részt vevő érintettek kompetenciáinak sokasága összeadódik, a megszülető ötletek vizionáltak, prototipizáltak és gyakorlat közben kipróbáltak, a folyamat maga pedig emberközpontú, empátikus és optimista.¹²⁴ Nem a jelennek szól, hanem a jövő felhasználójának (design after design). Az érintettek konstellációjának performatív értéke és dimenziója van, érintettek alatt pedig a humán és a non-humán tényezők, résztvevők, infrastruktúra, környezet is érthető. Björgvinsson mélyíti és árnyalja elképzelését arról, hogy a design célja a radikális változás, a szolgáltatások, rendszer, környezet fejlesztésében a fenntartható életmód és fogyasztás elérése érdekében. A designepisztemológiai alapok – segno, mythus, techné – kiterjesztik a design értelmezését a kulturális termelés dimenziójában. Ezen kiegészítő értelmezése a designnak az alábbi koncepciók antropológiai tudásából ered: jelek, képek, kulturális textúrák, írott kultúra, narratíva (myth), mindennapi gyakorlatok csakúgy, mint a kulturális technikák fenomenológiai tudása (mimézis, mimikri, reprodukció, replikáció, csere, szimuláció, felügyelet). A design koncepciója analógiát mutat a térköz (spacing) koncepciójával. A spacing szintén átfordítható egy komplex designfolyamatba, mely nem más, mint komplex szintézisalkotás: kapcsolatot, elhelyezést hoz létre, ami nemcsak a tér kondícióit határozza meg, hanem az identitását, érzékenységét, valahova tartozását, szabályozását is.¹²⁵

120 **Manzini, E., Coad, R. (2015):** *Design, When Everybody Designs: An Introduction to Design for Social Innovation*. Boston, MA: MIT Press. 64. oldal.

121 Uő, 65. oldal.

122 **Björgvinsson, E., Ehn, P., Hillgren, P.A. (edit) (2012):** *Design Things and Design Thinking: Contemporary Participatory Design Challenges*. *Design Issues*, Vol. 28, No. 3, Participatory Design (Summer 2012), pp. 101–116. The MIT Press.

123 Uő.

124 Uő.

125 **Milev, Y. (2018):** *The Transformation of Societies in the Mirror of an Expanded Concept of 'Design'*.

Az episztemológiai értelemben vett kulturális termelés, valamint a fenntarthatóság Manzinire alapozva elvezet a design mint társadalmi vállalkozás gyújtópontig, azaz a designfolyamat célja kollaboratív szolgáltatások létrehozása¹²⁶, ha úgy tetszik, akkor a szociális intervenció egyfajta prototípus, melynek végeredménye maga a vállalkozás.¹²⁷ Fontos kapcsolódást jelent a hatásvizsgálathoz ez a kijelentés, hiszen ezen vizionárius kinyilatkoztatás értelmében a társadalmi vállalkozások kapcsán használatos hatásmérési keretrendszerek áttekintése a szociális design területén is releváns lehet.

Önbizalom, önbecsülés és önreflexivitás

A részvételi akciókutatás (RAK), amelyre a következő tanulmány épül, a hátrányos helyzetű, marginalizált csoportok oktatása során bekövetkező változásokat elemzi egyedi módszerek alapján. Az akciókutatás jelentésére a korábbiakban már kitértem, a részvételi jelzőre, azaz a részvételiségre érdemes külön kitérni – akkor is, ha ez ma már nem is egy speciális alkategória az akciókutatáson belül, sokkal inkább egy apriori együttállás. „A RAK-ban a valamiről / valakikről (research on) való kutatást felváltja az érintettekkel együttműködő (research with) kutatás. A RAK annak már említett demokratikus, emancipatorikus elkötelezettségéből fakadóan törekszik a hatalmi különbségek kiegyenlítésére. Egy ideális RAK folyamatban (Bradbury-Huang 2010; Dick 2015) nincsenek is hatalmi különbségek, azt a felek teljes egyenrangúsága, a folyamatok teljes átláthatósága és a közös, minden érintett által azonos mértékben befolyásolható döntések jellemzik.”¹²⁸

Úgy vélem, hogy ugyan a szociális design-alapú beavatkozásoknál nem a hagyományos értelemben vett oktatás a központi eszköz és cél, sokkal inkább az informális mellékhatás, de ezen projektek esetében sem lehet elvonatkoztatni a tanulási aspektustól. A folyamat maga ugyanis a tanulást hivatott célozni, legyen szó design-gondolkodásról, a kreativitás útjainak felismeréséről, vagy a problémadefiniálás és -megoldás képességéről. A jó gyakorlat felfedezése, hogy a tanulás / oktatás során a tanulóknál szignifikánsan változott az önbizalom és az önbecsülés szintje. Az önbizalom hozzájárul ahhoz, hogy az egyének tevőlegesen tudják kezelni a változásmechanizmusokat. Az önbizalom a szakirodalom szerint nem más, mint az egyén hite a saját képességeiben, arra vonatkozóan, hogy egy speciális szituációban képes csinálni valamit. Ez a hit tartalmazza az elfogadás és a másokkal való egyenlőség érzetét.¹²⁹

Lindenfield értelmezésében az önbizalom a tanult szociális képességek széles skálája, illetve mélyen gyökerező, pozitív személyiségi attribútum. Ez alapján beszélhetünk külső és a belső önbizalomról: a külső önbizalmat az emberek érzékelik kontextusában, mint a kommunikáció, az önreprezentáció, az

126 **Björqvinnson, E., Ehn, P., Hillgren, P. A. (edit.) (2012):** Design Things and Design Thinking: Contemporary Participatory Design Challenges. *Design Issues*, Vol. 28, No. 3, Participatory Design (Summer 2012), pp. 101–116. The MIT Press.

127 **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):** *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy.*

128 **Málovics, Gy., Juhász, J., Mihók B., Szentistványi, I., Nagy, M. (2016):** Részvételi akciókutatás (RAK) – egy alternatív társadalomkutatási megközelítés a működőképes tudásért és társadalmi változásokért. In: Sütő, E., Szirmai, É., Újvári, E. (szerk.): *Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015)*. pp. 185–197. 189. oldal.

129 **Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004):** *Catching Confidence.* Adult Community Learning Fund.

asszertivitás, az érzelmi kontroll során (szituálított önbizalom), míg a belső önbizalom sokkal privátabb élménye a belső békének, pszichológiai erősségnek (önszeretet, önismeret, világos, személyes célok, pozitív gondolkodás).¹³⁰ Norman és Hyland javaslata, hogy az önbizalomnak három eleme van: 1. kognitív – tudás a saját képességekről, 2. performatív – képesség az aktivitásra, 3. érzelmi – komfortérzés az előbbi kettővel kapcsolatban.¹³¹

Fontos kiemelni, hogy az önbizalom és az önbecsülés nem azonos fogalmak. Az önbizalom az önbecsülés és az önérték megnyilvánulása, az egyén bizonyos helyzetekben lehet magas önbizalmú úgy is, hogy alacsony az önbecsülése. Az önbecsülés több annál, mint hogy az egyén önmagával szemben jól érzi magát, sokkal inkább azt jelenti, hogy tudatában van saját képességeinek, felismeri személyiségének pozitív és negatív aspektusait, és elfogadja azokat (pozitív identitás). Az önbecsülés gyökere Mruk alapján a kompetencia és az érdemesség: mennyire értékesnek titulálja az egyén önmagát, mire képes a siker elérése érdekében, és hogy bízik-e a saját képességeiben. Az önbecsülést erősen befolyásolják a kulturaközi, szociális és környezeti faktorok. Az önbecsülés vizsgálatára, mérésére vonatkozó leggyakoribb technikákat a későbbiekben listázom. Az egészséges önbecsülés személyes rezilienciára és érzelmi jólétre utal, azaz az önbecsülés erősítése növeli a reziliencia lehetőségét. Az önbecsülés tehát az a töke, amibe érdemes investálni. Az önbecsülést (önérték-érzést) olyan sikerek elérésével lehet növelni, erősíteni, amelyek a saját képességeinknek tulajdoníthatók, de észlelési torzítás is védheti és erősítheti az önbecsülést, úgymint a minimalizálás: az adott dolog nem is fontos, a kudarc nem is kudarc.¹³² A hipotézis alapján az önbizalom növekedése hozzájárul az önbecsülés erősítéséhez is. Visszaulva Maslow piramisára, a fiziológiai szükségletek kielégítését magasabb szinteken követi a megbecsülés, az önbecsüléshez és önértékeléshez kapcsolódva, mindezt az „ügyesség, erő, valamint a másoktól származó elismerés érzésének szükségletére” vonatkoztatva.¹³³

A szakirodalom szerint az önértékelés védelme (fenntartása, énvédő mechanizmusok) létező jelenség, és „két feltétel szükséges ahhoz, hogy valakit egyáltalán foglalkoztatni kezdjen önbecsülésének fenntartása. Először is, olyan eseménynek kell történnie, melyet saját magunknak tulajdonítunk, hiszen az ellenőrzésünkön kívül eső okokból bekövetkezett eseményeknek nincs személyes jelentőségük. Másodszor, az eseménynek jónak vagy rossznak kell lennie, ami jelentőséggel bírhat önbecsülésünk szempontjából.”¹³⁴

Mindezek alapján elmondható, hogy az önbecsülés a kompetenciaérzésből és a pozitív társadalmi interakciókból fejlődik ki. „Az önbecsülés kialakulásában lényeges tényező a »mesteri képességek«¹³⁵ érzésének megteremtése, és már a tanulás, képessé válás lehetőségének tudatosítása is elősegíti az önbecsülés erősödését (Berk, 1996). A pozitív társas interakciók szintén döntő szerepet játszanak az önbecsülés kialakulásában. A család szerepe kritikus, különösen a formatív években (Harter, 1990). A szeretet, az érzelmi támogatás és a verbális elismerés egyértelműen dokumentált faktora az önbecsülés fejlődésének (Canfield, 1989; Sanford & Donovan, 1984). Emellett a tekintélyelvű szülői magatartás, mint a pozitív példaképek (Berk, 1996), valamint a konzisztens értékrend bemutatása (Sanford

130 **Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004):** *Catching Confidence.* Adult Community Learning Fund.

131 Uő.

132 **S. Carver, Ch., F. Scheier, M. (2006):** *Személyiségpszichológia.* Osiris. Budapest. 389–391. oldal.

133 Uő, 393. oldal.

134 Uő, 389. oldal.

135 Valamit mesterien csinálni értelemben.

& Donovan, 1984) elismerten kultiváló hatásúak az önbecsülésre nézve, csakúgy, mint a tanárok bátorításának pozitív hatása (Simmons & Blyth, 1987). A pozitív kortárskapcsolatok jelentőségét is széles körben elismerték, különösen a serdülők között (Harter, 1990).¹³⁶

A védekezési mechanizmusok során kialakított túlzott önbizalom súlyosan lerombolt önbecsülést is sugallhat. A beavatkozást végzők, esetemben a designerközösség egyéni önbecsülése kihatással van az érintettek / kedvezményezettek, vagyis a beavatkozást végzők felelőssége ilyen tekintetben is központi. Hátrányos helyzetű közösségeknél úgy vélem, különösen érvényes az a fajta önbizalomhiány, amely a bizonytalanságból, önmaguk megkérdőjelezéséből, a feladat túlértékeléséből, elítélésből és az el nem fogadottság érzéséből ered. Az önbecsülés mellett az identitás kérdésköre külön is említést érdemel, leíró és performatív karaktere alapján és időbeli folytonossága alapján társadalmi konstrukciónak is értelmezhető. Illés és Bodor tanulmányában az identitás és a kulturális örökség kapcsolatáról értekezik, ez az aspektus az identitás irányából releváns a jelen kutatás tekintetében.¹³⁷ „Részben azok vagyunk, akiknek valljuk magunkat és akik vagyunk, részben pedig azok, akiket mások alkotnak a tetteinkből.”¹³⁸ Ehhez kapcsolható az identitás tevékenységhez kötött összetevője is (performatív), és ahhoz, hogy az identitás is egy időszívet felölő folyamat, időhöz kötött jelenség, amely a múlt és a jelen által kapcsolódik a jövőhöz.¹³⁹ Ez a megközelítés az önbizalomhiányhoz (aminek látnak minket), a kudarchoz és marginalizációhoz is kapcsolható, hiszen a mélyebb szinteken a szociálisan elkötelezett beavatkozások az identitásnak illetően rétegre is hatással lehetnek implicit módon, expliciten viszont a performatív identitásképzést (lásd mesteri képességek) erősítik.

50

Röviden érdemes érinteni a reflexió, reflektivitás és önreflexió jelenségeit, hiszen mind a hatásvizsgálati módszerek tárgyalásánál, mind pedig az esettanulmányok során ezek visszatérő kifejezések. Prasko et al. Boudot idézve „az önreflexiót olyan intellektuális és affektív tevékenységként határozta meg, amelyben az egyén a tapasztalatai feltárása érdekében vesz részt, és azért, hogy új megértéshez és elismeréshez jusson. [...] Az önreflexiót úgy is jellemezhetjük, mint a belső állapotainkra nem reagáló, és felettük nem ítélkező figyelmet. Az önreflexió nem olyan figyelem, amelyet elragadnak az érzelmek, amely affektív jelleggel felerősíti az érzékelt dolgokat. Inkább egy semleges mód, amely még a turbulens érzelmek közepette is fenntartja az önreflexivitást. A gondolkodási folyamat és a saját érzelmek tudatosítására a metakogníció és a metamood kifejezések használhatók.”¹⁴⁰ Az önismeret és az önreflexió interpretációiban ok-okozati fogalmak, azaz önreflektív helyzetek sokasága építi az önismeretet. További elméletek szerint „az önreflexió olyan átmeneti fenomenológiai élményként definiálható, amelyben az én (szelf / self) önmagunk számára tárgyként jelenik meg. [...] A szociokulturális perspektívában központi szerepet játszik az az elképzelés, hogy ez a távolságtartás mind az éntől, mind a közvetlen helyzettől szemiotikai

136 **Hartz, L., Thick, L. (2005):** Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, pp. 70–80. 71. oldal.

137 **Illés, A., Bodor, P. (2018):** Cultural heritage and the meaning of museums for young Hungarians. In: **Marie, Banks (edit.):** *Interpret Europe (2019). Conference 2018 – Proceedings (2nd edition)*. Witzhausen, Németország: Interpret Europe (2018). 323 p. pp. 141–152.

138 Uő, 144. oldal.

139 Uő.

140 **Prasko, J., Mozny, P., Novotny, M., Slepecky, M., Vyskocilova, J. (2012):** *Self-reflection in cognitive behavioural therapy and supervision. Biomed Pap Med Fac Univ Palacky*. Olomouc, Czech Repub. 2012 Dec;156(4):377–84.

közvetítők segítségével történik (Valsiner, 1998). Egy affektív élmény vagy helyzet (azaz egy szemiotikai közvetítő segítségével történő kiemelés) eltávolítja az egyént az adott élménytől vagy helyzettől. Ez a távolság lehetővé teszi az én számára, hogy önmagára és a helyzetre hatni tudjon.¹⁴¹ Gillespie a tanulmányában az önreflexió szociális és szociokulturális alapjait, eredetét vizsgálja, négyféle elmélet részletezésével: szakadélméletek, tükörelméletek, konfliktuselméletek és internalizációs elméletek. A jelen, erősen kumulatív szakirodalmi rész keretei között nem tudunk elmélyedni ebben, azért sem, mert a hangsúlyok is eltolódnának, így annyival zárnam ezt a szemelvényt, hogy az önreflexió fejlesztése, tréningezése a kortárs diskurzus részét képezi.

A reflektivitás és a hermeneutikai kör kérdése¹⁴² sokkal inkább a kutatóra, designerre vonatkoztatva az Elméletől a gyakorlatig fejezetben kap teret, tudományos megközelítés értelemben. „A hermeneutika kör a megértés körkörösségére utal, melynek lényege, hogy a rész megértése nem lehetséges az egész megértése nélkül, és fordítva.”¹⁴³ Idézve ezáltal Gadamert, és utalva az előítéletek jelenlétére ebben a körszerűségben. „Az előítélet-szerű előzetes tudás akkor is aktiválódik, ha ezt nem vesszük észre, ráadásul nem tudjuk megkülönböztetni a produktív előítéletet a haszontalantól.”¹⁴⁴

A serdülőkor kiemelése azért is lényeges, mert – ahogy azt majd az Esettanulmányokban is láthatjuk – a legtöbb szociális design-beavatkozás ezt az életkort célozza meg. A serdülőkor egy komplex és rendkívül formatív időszak, melynek során az önbecsülést az identitásfejlődés mellett a nem / nemiség is jelentősen befolyásolja. „Általánosságban a lányoknál alacsonyabb önértékelés mutatkozik, mint a fiúknál, és az önértékelésük a tinédzserkorban nagyobb mértékben csökken (Block & Robbins, 1994). Pipher (1994) megfigyelte, hogy mivel a nemi szerepek elvárásai serdülőkorban felerősödnek, korlátozzák a nők önértékelésének fejlődését. Ennek eredményeképpen több serdülő lánynál nagyobb az identitás diffúziója vagy bezárkózása a társadalmi elvárások és nyomás következtében, hogy elfogadják a feleség és anya korlátozott hagyományos szerepeit, és olyan önkoncepcióval rendelkezzenek, amely rugalmasan reagál a férjek és a gyermekek igényeinek identitására (Nielsen, 1996).”¹⁴⁵ Fontosnak tartotam behozni ezt a szempontot, ugyanis a gyakorlati hatásvizsgálatok során a nemek közötti különbségek a serdülőkorban vissza-visszatérnek.

51

141 **Gillespie, A. (2007):** *The social basis of self-reflection*. In: **Valsiner, J., Rosa, A. (eds.):** *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology*. Cambridge Handbooks in Psychology. Cambridge University Press, pp. 678–691.

142 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest.

143 Uő, 47. oldal.

144 Uő, 47. oldal.

145 **Hartz, L., Thick, L. (2005):** Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, 70–80. 71. oldal.

Kortárs irányzatok – kitekintés

Az alábbiakban egy rövid kitekintést végzek az olyan emergens irányok és elméletek felé, amelyek ugyan nem építőkövei a dolgozatnak, és a kutatás megkezdésekor, az elméleti háttér alapján a gyakorlati elemek kialakításakor a hazai kontextusban még csak sporadikusan képezték a diskurzus részét, mégis fontos adalékot nyújthatnak a folytatáshoz, és részben bezárják az itt részletezett elméleti kört. Az alfejezetben szó esik az antropocén irányzatról, a design emberközpontúságán túlmutató, több mint humán megközelítésről, a 'real design' fogalmáról és a szociális design kritikai megközelítéséről, érintve az etikusság és a designetika kortárs gondolatait.

A legelső kitekintés Schneider Ákos disszertációjának központi témafelvetését emeli be az értelmezésbe, miszerint szükséges az emberközpontú megközelítések felülvizsgálata a kortárs tervezői gyakorlatokban.¹⁴⁶ Az antropocén kor geológiai fogalmához a totális designállapotot rendeli, amely egy olyan földtörténeti stádiumként írható le, „ahol a tervezett környezet nyomai globálisan és geológiai szinten is kikerülhetetlennek bizonyulnak – amiben, ha úgy tetszik, nem képzelhető el designon kívüli lét,¹⁴⁷ hiszen minden az emberi jelenlétre utal, mintha az egész glóbusz az emberi tervezés tárgya lenne. Ebből a megközelítésből jogosan vetődik fel az igény egy decentralizálásra, azaz ahogy Schneider fogalmaz, a „középpont kibillentésére”.¹⁴⁸ A kibillentés és az ember pozíciója mellett az ember fogalma is újragondolást és kiterjesztést igényelhet, hiszen „a modernitás felől nézve az ember nincs a helyén, és ironikus módon éppen a modern design és technológia eredményei mélyítik el a krízisét”.¹⁴⁹

Schneider gondolatmenetét követve megkérdőjelezhető az emberközpontú design alapvetése, miszerint az ember egy, a környezetétől és a technológiától elkülöníthető entitás, individuum, mely meghatározás erősen gyökerezik a neoliberais fogyasztáskultúrában. A jelen kutatás szempontjából fontos kijelentés, miszerint a design megjelenése a szociális szektorban még akutabbá tette az újrapozicionálást, újradefiniálást és a társadalomelméleti relevanciák vizsgálatát. Ezekből az igényekből születik meg Laura Forlano megközelítése, aki 'decentralizálja az embert', vagy Haakon Faste „poszt-humán-központú (post-human-centered) designszemlélete”¹⁵⁰, a mesterséges és az emberi intelligencia szervesülésének jelentésében. „Ennek megfelelően egy nem-emberközpontú designelmélet két irányba nyitott: egyfelől olyan tervezői gyakorlatokra helyezi a hangsúlyt, amelyek a különböző életformák vagy fajok közötti interakcióra (interspecies interaction) építenek, másfelől gép és ember kölcsönhatásait kutatja olyan területeken, mint az HCI (human-computer interaction), a gépi tanulás vagy a generatív tervezés. A dualista tradíció felől nézve tehát vagy a »kevesebb-mint-ember«, vagy a »több-mint-ember« felé lép el.”¹⁵¹ Az emberközpontúság hege-

146 **Schneider, Á. (2021):** *Az emberközpontú tervezés határai: Spekulatív design és poszthumán állapot.* Doktori disszertáció. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

147 Uő, 43. oldal.

148 Uő, 45. oldal.

149 Uő, 65. oldal.

150 **Schneider, Á. (2021):** *Az emberközpontú tervezés határai: Spekulatív design és poszthumán állapot.* Doktori disszertáció. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 65. oldal.

151 Uő, 67. oldal.

móniájának megkérdőjelezése izgalmas gondolat kísérlet a szociális design és a szociálisan elkötelezett művészeti beavatkozások újradefiniálása és pozicionálása kapcsán is. Felvetődik a kérdés, hogy az ökoszisztéma beemelése a szociális designfolyamatokba milyen módon járulhat hozzá az emberi, környezeti és nem-emberi fajok hátránykompenzációjához és a társadalmi változáshoz, illetve a szociotechnikai közeg mindebben milyen szerepet tölt be, és hogyan tudná enyhíteni a deprivációt.

Ezt a gondolatmenetet folytatva szükségesnek érzem a 'több-mint-ember' kérdéskör további boncolgatását, főként a fajok közötti interakció szempontjából, hiszen az előző felvetés leginkább a technológiai interakcióra és immerzióra utalt, viszont az embereken túli spektrum (élő organizmusok, madarak, rovarok stb.) felé nyitás a klímaválság kapcsán elengedhetetlen. Ennek kapcsán merülnek fel a következő kifejezések, úgymint biodiverzitás-érzékeny design, urbánus (urban) ökológia, kohabitáció / együttélés és a természet alapú megoldások. A design alapú fenntarthatóság nagyon erős paradoxona olvasható Roudavski értekezésében, miszerint „a design, sok más kreatív gyakorlattal együtt – az irodalomtól a mérnöki tudományokig – a találékonyságot, az innovációt és a hatást díjazza. A kreativitásnak azonban romboló és teremtő ereje is. Egy olyan világban, ahol az erőforrások, például az anyagok vagy az energia végesek, az új létrehozásához a régit el kell pusztítani.”¹⁵² Az erőforrások és a tényérés dominanciája az emberi fajnak kedvezett, viszont ennek a hegemoniának a fenntartása további katasztrófák és krízisek sorát idézheti elő, amelyek elkezdenek visszahatni az emberiségre is (főleg a legkiszolgáltatottabb rétegekre). „Következésképpen a tervezés során sürgősen olyan megközelítéseket kell kidolgozni, amelyek az egyensúlyt helyezik előtérbe a hatékonysággal szemben, és a kis lábnyomot a nagy hatással szemben.”¹⁵³ Nem meglepő kijelentés, hogy sok esetben az emberi és a nem-humán létezők nehezen tudnak együttélni. Ez a kohabitációs konfliktus a városi környezetben tetőződik, hiszen a városok a legnagyobb lábnyommal rendelkező mesterséges képződmények (a mezőgazdaság és a turizmus is példái és iparágai a konfliktusnak), mégis szignifikáns előhelyként szolgálnak sok élőlény számára. Sokkal több nem emberi organizmus is élhetne a városokban, ám „gyakran a design döntések nem szándékosan, de kizárják őket (útburkolatok lezárása, az idős fák eltávolítása, a nem őshonos növényzet és a fényszennyezés)”¹⁵⁴ A jövőbeni élőhelyek megteremtése érdekében tehát ki kell billenteni az embert a középponti pozícióból, és biztosítani a többi faj és organizmus részvételét a tervezésben. „Ezt a hipotézist három tétel támasztja alá: először is, hogy az élőhelyek szükségszerűen kulturálisak; másodsor, hogy a kultúrákban emberi és nem emberi életformák egyaránt részt vesznek, még ha tudtukon kívül is; harmadszor, hogy a tervezés tanulhat az ilyen fajok közötti kultúrákból és támogathatja azokat.”¹⁵⁵ Az emberi kultúra szuperior képzelete miatt az összes többi életformát alsóbbrendűként definiálja, és összefoglalóan csupán a környezet részének tekinti, annak ellenére, hogy az emberi és a non-humán kultúrák mindig is összekapcsolódtak. Összefoglalva: a több-mint-humán tervezés elutasítja az emberi faj mindenek felett állását. „Ez a tervezés egy olyan formája, amely

152 **Roudavski, S. (2021):** “Interspecies Design”. In: **John Parham (edit.):** *Cambridge Companion to Literature and the Anthropocene*, 147–62. Cambridge University Press, Cambridge. 6. oldal.

153 Uő, 6. oldal.

154 Uő, 7. oldal.

155 Uő, 8. oldal.

arra törekszik, hogy az emberi és nem emberi életformákat egyaránt bevonja számukra is hasznosan; hogy minden élet számára és minden étellel együtt tervezzen. A fajok közötti tervezésnek lehetnek emberi vagy nem emberi megrendelői, figyelembe vehet emberi és nem emberi érdekelt feleket, és az emberi és nem emberi felek részvételi hozzájárulására törekszik.¹⁵⁶ A több-mint humán faktor és megközelítés beemelését azért tartottam fontosnak, mert a hatásvizsgálattal összefüggő értekezés és koncepcionálás minden esetben emberekre bekövetkező hatásra fókuszál és emberi közösségeket céloz, viszont ezt az emberközpontúságot bírálatok érik a kortárs irodalomban. Bár ezek a kritikák kevésbé érintik a deprivált vagy hátránnyal küzdő közösségek előtérbe helyezését, mégis fontos beépíteni a diskurzusba a legújabb paradigmákat, és érdemes lehet elgondolkodni a célközösségek kiterjesztésén a non-humán szereplők irányába is, főként a városi környezetben zajló beavatkozások esetén. Ez a kiterjesztés természetesen a hatásvizsgálatot is érinti, nem pusztán a beavatkozás jellegét, ideológiáját és fókuszát, így a hatásvizsgálati lehetőségeket is szükséges lehet megvizsgálni a non-humán aspektusból.

Ez a gondolatmenet, azaz a non-humán technológiai és élőlényekre vonatkozó értelmezése is felveti az etika, etikusság, designetika kérdéskörét, természetesen kitérve az emberi résztvevőkkel szemben támasztott instrumentális etikussági elvekre. A legtöbb etikai rendelkezés, iránymutatás a humán regiszterben mozog, a design területéhez kapcsolódva, így egy szemelvény jelen annotációjában is leginkább erről a területről került be eszmefuttatás, illetve innen kaptak helyet kutatómódszertani ajánlások. A designetika kérdése rendkívül komplex, a dolgozat keretei nem teszik lehetővé, a fókusza pedig nem indokolja a kiterjedt elméleti alátámasztást. Így pusztán egy rövid utalást közlök erről a területről, felhasználva Ariel Guersenzvaig és Jonathan Ventura nemrégiben közölt tanulmányát, akik a felelősség (responsibility) és a törődés (care about), továbbá a gondoskodás (care for) fogalmak irányából közelítik meg a designszakma és a designetika kérdéskörét.¹⁵⁷ „A szociális design összefonódik a designetikával. Ahogy Von Busch és Palmás (2016) állítják: A tervezés »társadalmi« része etikai állásfoglalássá vált magáról a designról. Más szóval, a társadalmi tervezés középpontjában egy érték követelés áll.”¹⁵⁸

A design, jelen esetben a szociális design sok esetben támaszkodik módszertanában és princípiumaiban az antropológiához és a társadalomtudományokhoz, ahogy Guersenzvaig és Ventura is kiemelte, ezek a diszciplínák – életkoruk alapján is – a designtól eltérően szilárd és erős etikai hagyományokra épülnek (etikai bizottságok, etika kódexek, kutatásetika stb.), követve az emberközpontúság és a bevonás filozófiai diskurzusait és interdiszciplináris vizsgálatát. A felismert és artikulált design diszciplína legitimáló értelmezése szerint a design körülvesz és mindenhol megtalálható, a klasszikus forma- és anyagtervezésen túl tágabb interpretációja alapján „új életmódok elő- és újrakonfigurálásaként, vagy más szóval új lehetőségek, új lét- és cselekvésmódok vizionálá-

156 Uő, 11. oldal.

157 **Guersenzvaig, A., Ventura, J. (2022):** Design practice, professional responsibility, and self-enactment. In: **Goldschmidt, G., Tarazi, E. (edit.):** *Expanding the frontiers of design: A blessing or a curse?* *Proceedings*. DesignTech, Faculty of Architecture & Town Planning – Technion – Israel Institute of Technology, Haifa.

158 **Tromp, N., & Vial, S. (2022):** Five components of social design: A unified framework to support research and practice. *Design Journal*, 26(2), pp. 210–228. 11. oldal.

saként (Dong, 2008; Manzini, 2015) is értelmezhető. A kortárs design ugyanis nemcsak problémamegoldással foglalkozik, hanem inkább a mindennapi helyzetek és tevékenységek átformálásával és újraszabályozásával.¹⁵⁹

Ebből a megközelítésből, és bevezetve az értékalapú / értékorientált (value-oriented) design¹⁶⁰ kifejezést, a felelősségi köre és a hozzá kapcsolható etikai aggályok és irányelvek sora is kibővül. A felelősség jelenségének bevezetése és hozzákapcsolása a designszakma, designetika átfogó területeihez, több szintre bontható le: felelősségtétel és felelősségre vonás (hold responsible) a design kimeneti eredmény, folyamat vagy projekt kapcsán, a felelősség, mint egyfajta kötelesség és kötelezettség a megbízó vagy a társadalom irányába, mindkettő technikai fogalomként aktíválva. Ezen túlmutatva a szakmai felelősség további dimenziói az alábbiak lehetnek: (1) „a szakma technikai jellegéből fakadó, szinte objektív normák és konvenciók, (2) a szakmai felelősség szubjektív rétege, amely az egyén identitásorientált világnézeteinek, elveinek és értékeinek – amit egyesek köznyelven »személyes etikának« neveznek – szerves részét képezi, és amely a szakma egyéni gyakorlásának módjával is összefüggésbe hozható, (3) a szakmai gyakorláshoz (különösen annak nagyobb céljaihoz, kiválóságaihoz és belső jutalmihoz) kapcsolódó, erényként történő értelmezés”.¹⁶¹ Az erényként való értelmezésben az egyéni, szubjektív értékek elegyednek a szakmai tevékenység céljaival, egy holisztikusabb egységet alkotva. A felelősség mint erény mellett a másik központi fogalom a törődés koncepciója. A törődés és a felelősség nem technikai értelmezése kiemelt fontosságú a szociálisan elkötelezett design-projektekben, amelyekre Guersenzvaig és Ventura is kitérnek, inkluzív tervezés címszó alatt, amelyet a marginalizált (deprivált) és csoportokkal való törődésként aposztrofálnak. A törődés viszont nem a felcímkézést értelmezi, hanem a következőképpen „a szélsőségesek megértésével a mainstream számára innováció hozható létre”.¹⁶² Ez pejoratívan is hangozhat, mindenesetre a szerzők feltételezhetően itt arra utalnak, hogy a marginalizált csoportok szükségleteinek feltárásával a design-fősodorba integrált eredmények és design-kimeneti eredmények az innováció által az el- és a befogadásról kommunikálnak. „Az inkluzív tervezők nem szánalomból vagy együttérzésből cselekszenek, hanem inkább a társadalmi igazságosság érzéséből, azt az elvet követve, hogy minden ember ugyanazokat a szolgáltatásokat érdemli. Ahelyett, hogy a stigma ellen más stigmák létrehozásával harcolnának, a tervezők a termék- és szolgáltatásinnováció stratégiájaként a marginalizált csoportokat a főáramlat részévé alakíthatják át [...] a tervező nem »felhatalmazza« vagy »segíti« a helyi lakosságot, hanem arra törekszik, hogy »együtt« dolgozzon a tervezőpartnerekkel (design partners) a kölcsönösségre alapuló gondoskodó kapcsolatok kialakítása érdekében, hasznosítva az egyedi tudásokat, hogy együtt hozzanak létre megfelelő eredményt.”¹⁶³ Ez a felvetés, amely a szociálisan elkötelezett designbeavatkozások sajátja, és konzek-

159 **Guersenzvaig, A., Ventura, J. (2022):** Design practice, professional responsibility, and self-enactment. In: **Goldschmidt, G., Tarazi, E. (edit.):** *Expanding the frontiers of design: A blessing or a curse?* *Proceedings*. DesignTech, Faculty of Architecture & Town Planning – Technion – Israel Institute of Technology, Haifa. 107. oldal.

160 Uő, 108. oldal.

161 Uő, 110. oldal.

162 Uő, 110. oldal.

163 Uő, 110. oldal.

vensen megjelenik a dolgozatban, advokálja a designer társadalomban betöltött szerepének újragondolását, szociális ügynökként (social agent) vagy transzformáció-, változás-ügynökként (transformation and change agent) való kezelésének strukturális és szakmaspecifikus kialakítását. A törődés jelenségét tovább bontva azonosítható a törődni valamivel (care about) és gondoskodni valamiről (care for) jelensége. A törődni valamivel kategória alá eshetnek azok az érzékletes példái a jelen értekezésnek, amelyek innovatív és fenntartható megoldások létrehozását villantják fel, míg a gondoskondi valamiről kategória alá a 'nem-tervezni új dolgokat' inkább a karbantartásra fókuszálni esetek tartoznak a felelősség átfogó kategóriáján belül. A felelősségvállalás kiterjesztése a szakmára az alábbi módon kódolható: „a felelősség nemcsak a gondoskodás külső dimenziójához (mások, a planéta egésze stb.), hanem egy belső dimenzióhoz is kapcsolódik, amely a szakmának az egyén önmegvalósításában játszott szerepéhez kapcsolódik”.¹⁶⁴ Az önmegvalósítás mellett a szakma felé irányuló személyes törődésként is értelmezhető ez az állítás, abban az esetben, amikor a designeri speciális mentor és facilitátor szerep artikulálódik. „Ha a tervező félreteszi az ego vezérelte alkotói felfogását a mások boldogulásához hozzájáruló komplex tervezési cselekvés javára, az segíthet a személyiség megerősítésében, az értékrend és a felelősség lényegének biztosításában. Valójában, míg a másokkal (akár egyénekként, akár marginalizált társadalmi csoportokkal) való hivatásszerű törődés az elkötelezett szakemberekhez (inkluzív vagy szociális designerek) rendelődik, az piacra gyakorolt hatás felelősségének meghatározása és felismerése a szakma szükséges folyamata.”¹⁶⁵ A szociális designerekre vetítve a designpartnerek (célközösség) igényeinek és korlátainak, érzéseinek kutatásalapú megértése a felelősség és gondoskodásérzet személyes és szakmai megszilárdulásában is segítséget nyújthat, követve a 'ne árts' (do not harm) elvét. Az etika nem a szabályok betartásáról szól, hanem a világban való mindennapi létezésünk hatásainak, a céljainkon való elmélkedésről szól, ezért is fontos a design mindennapi, rutinszerű cselekvésként kezelni.”¹⁶⁶ A tanulmány utal arra is, hogy a szakember és az egyén felelőssége nem választható szét, hiszen a felelősség erénye arra utal, hogy a tervező valóban törődik bizonyos dolgokkal, és ez a design, mint diszciplína és gyakorlat (elvi) javaihoz járul hozzá. „A felelős tervező azért talál motiváló okokat az etikus cselekvésre, mert törődik, és azért törődik, mert a design szerves része annak, aki ő maga, és akivé válni szeretne.”¹⁶⁷ A törődés és a felelősség nem a mindenért való felelősségvállalást jelenti, azaz az egész folyamat, illetve más személyek hozzáállása felett a tervezőnek sincs teljes kontrollja, így egyszemélyben az eredményért sem lehet felelős. „Ehelyett a felelősség a gondoskodás aktualizálásáról szól, amikor az embernek megvan a hatékony képessége a reagálásra...”¹⁶⁸ Mivel a jelen kutatás szociálisan elkötelezett designbeavatkozások értelmezése és hatásvizsgálati feltárása köré szerveződik, az etikusság és a beavatkozással járó felelősségvállalás kérdésköre hangsúlyos, ugyanakkor a designeri szerepben a felelős-gondoskodó cselekvés és döntés

164 Uő, 111. oldal.

165 Uő, 112. oldal.

166 Uő, 113. oldal.

167 Uő, 117. oldal.

168 **Guersenzvaig, A., Ventura, J. (2022):** Design practice, professional responsibility, and self-enactment. In: **Goldschmidt, G., Tarazi, E. (edit.):** *Expanding the frontiers of design: A blessing or a curse? Proceedings.* DesignTech, Faculty of Architecture & Town Planning – Technion – Israel Institute of Technology, Haifa. 117. oldal.

több, mint adekvát. Hangsúlyozva azt, hogy a belső készítés (erény) – amely az etikus (felelős-törődő-gondoskodó) cselekvés, reakció, viszonyulás felé hajtja a tervezőt – háttérben nem kizárólag altruizmus, empátia állhat, de a törődés mindenképpen egy személyes attribútum és aktus. Ez a fajta személyesség és intraperszonalitás az esettanulmányok során több ízben visszaköszön, csakúgy, mint a designeri szerepválasztás szakmaisága és a személyiségjegyek közötti vélt vagy valós különbségtétel. Nem designelméleti, sokkal inkább kutatómódszertani megközelítés, de mindenképpen az etika és kutatás etika hatálya alá esik a „ki kutat kit? kérdés, a kutató és a terep közötti aszimmetria kérdése.”¹⁶⁹ Ennek az aszimmetriának az eredője lehet a szociokulturális és ökonómiai háttér, az iskolázottság, az agenda léte és a megfigyeltség ténye, így ezek rendkívül nehezen oldhatók fel, de „a kutatónak folyamatosan törekednie kell arra, hogy a terepen élő emberek minél szélesebb körét aktív és öntudatos partnerként vonja be a kutató és tervező folyamatba”¹⁷⁰ (designpartner). Az etikai megfontolás és iránymutatás alá esik az a megállapítás, amely a speciális módszertani elemre, a résztvevő megfigyelésre vonatkozik, amelynek „során az információcsere kölcsönös kommunikáción alapul, a kutató a »nyíltságért nyíltságot« elv szerint jut bizalmi adatokhoz”.¹⁷¹ Jogi értelemben is alátámasztott kutatóetikai jelenség az adatok kezelése, az adatközlő adatainak és anonimitásának (felismerhetetlenségének) védelme is. A kollaboratív etnográfia ezt az anomáliát is igyekszik feloldani azáltal, hogy a kutatót közösséggel együtt (designpartnerek, célközösség) épít fel a résztvevők számára elfogadható narratívát. „Bár ez kétségtelenül segít megelőzni olyan etikai dilemmákat, mint a publikálást és az anonimizálást övező kételyek vagy a kutatói szerep és a felelősség tisztázása, a kutató és a terep közötti hierarchikus viszony megkérdőjelezésével végső soron a tudományos tudás és a laikus tudás egymáshoz képesti pozícióját is újraértelmezi. A kutatás célja többé nem csupán a kutató tudományos karrierjének keretei közé illeszkedik (Crow 2013): a tisztán tudományos megismerési érdek egy beavatkozó jellegű, emancipatorikus megismerési érdek (Habermas 2005) felé tolódik el.”¹⁷² Ez egy kulcs-attitűd a designbeavatkozások kapcsán is, amelyben az externális etikai dilemmák ugyan feloldódhatnak, viszont a tudások közötti immansens hierarchia újrapozicionálásának lehetősége és realitása további kételyeket vet fel. Kérdés ugyanis, hogy mennyire érhető el ez az állapot, a kiszolgáltatottságból való időszakos kimozdulás és annak felismerése versus „tudást csensz el tőlük, meglesed az életüket, de mit adsz cserébe?”¹⁷³ szemlélet. A designfolyamatok a klasszikus társadalomtudományi kutatásnál aktívabb, és közösségi aktivitáson alapuló beavatkozások, a közösségi érdekeket szolgálják a szükségletek mentén, viszont a hasznuk később artikulálódik, így főként a felnőtt, hátrányos helyzetű célközösségek esetében a haszonrealizálás idődimenziója nagyban befolyásolhatja a bevonódás mértékét (inkluzív design), így a hatásvizsgálati kollaboratív módszereket is.

169 **Letenyei, L. (2005):** *Településkutatás I–II.* L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 71–95. 79. oldal.

170 Uő, 79. oldal.

171 Uő, 79. oldal.

172 **Németh K. (2015):** A terepmunka és a kutatói pozíció reflektálása mint az értelmezés rejtett erőforrása. In: **Virág, T. (szerk.):** *Törésvonalak: Szegénység és etnicitás vidéki terekben.* Budapest: Argumentum, 27–44. 31. oldal.

173 Uő, 32. oldal.

A fejezetcímbe említett kortárs irányzatok között, a fentiekén túl a szociális design fogalmához szorosan kapcsolódó újradefiniálási és kategorizálási törekvések, valamint kritikai hangok is tartoznak. Ezek frissességük okán nem képezik szerves részét a szociális design értelmezési mátrixának, viszont a terület emergens jellegét jól illusztrálják. Tromp és Vial például arra tettek kísérletet, hogy az egymás mellett létező definíciós káoszba konceptuális egyértelműséget vigyenek, egy olyan keretrendszer kifejlesztésével, amely egyesíti a szociális design-törekvéseket a közjó égíse alatt úgy, hogy közben a résztvevőket eltérő értékek és eredményekre való törekvés vezérelheti.¹⁷⁴ A tanulmány retrográd módon és nagy vonalakban végigveszi a szociális design-jelenség evolúcióját és fogalmi interpretációit, amelyek közül azt a hármat emelném ki, amelyik túlmutat Manzinin és körén: „Markussen (2017) [...] igyekszik megkülönböztetni a szociális design-t a társadalmi innovációtól és a társadalmi vállalkozástól. Véleménye szerint a szociális design inkább a mikroszintű változásokra összpontosít, mintsem a nagyszabású hatásokra, amelyeket a társadalmi innováció és a szociális vállalkozás követ.”¹⁷⁵

Jelen szakirodalmi analízisben szerepet kap a társadalmi vállalkozás potenciálja, mint egy lehetséges identifikációs elem, viszont a későbbiekben bemutatásra kerülő esettanulmányok mind a mikroszintű változásokra szolgálnak példaként, amelyekből csak longitudinálisan képzelhető el összpontosított, nagyszabású hatás például szociális vállalkozás formájában. A tanulmány kitér Armstrongra, aki szintén megkerülhetetlen a definíciós törekvésekben, ám bár meghatározása korántsem tekinthető kortársnak, sokkal inkább időtálló szubsztanciának: „a szociális design a részvételi megközelítések keretében megvalósuló koncepciókat és tevékenységeket emeli ki a változás új módjainak kutatására, létrehozására és megvalósítására a kollektív és társadalmi célok érdekében, a túlnyomórészt kereskedelmi célok helyett (Armstrong et al. 2014, 28).”¹⁷⁶ A harmadik értelmezés Koskinen és Hush nevéhez kapcsolódik, akik a szociális design három típusát különítették el: „utópikus, molekuláris és szociológiai design. Az utópikus szociális design nagyszabású globális problémákra összpontosít, és a designt használja fel arra, hogy változást hozzon ezekben. A molekuláris szociális design a marginalizált közösségekkel együtt végzett munka, amelynek célja az életkörülményeik javítása a terepen. A szociológiai szociális design pedig a szociológiai elméletre épül, és az emberek és a dolgok közötti kapcsolatokra összpontosít.”¹⁷⁷ Ezen rendszerezés szerint a jelen kutatásban használt szociálisdesign-értelmezés leginkább a molekuláris jelzővel írható le. Ezekből és sok más design szkolár örökségéből alkották meg a tanulmány szerzői a saját, úgynevezett szociálisdesign-komponens keretrendszerüket (The Social Design Components framework). Szemantikus térképezéssel kezdték a kutatói munkát, amelyből az alábbi esszenciális, a szociális designhoz kapcsolódó fogalmakat szintetizálták: „altruista, részvételi, kapcsolati (relational), nyilvános / publikus, közösségi (communal), nem kereskedelmi, etikus, fenntartható”.¹⁷⁸ Ezt követően változókat, cross-referenciákat kerestek, és Dorts 2019-es, formára vonatkozó rendszerét választot-

174 Tromp, N. Vial, S. (2022): Five components of social design: A unified framework to support research and practice. *Design Journal*, 26(2), pp. 210–228.

175 Uő, 5. oldal.

176 Uő, 6. oldal.

177 Uő, 5. oldal.

178 Tromp, N., Vial, S. (2022): Five components of social design: A unified framework to support research and practice. *Design Journal*, 26(2), pp. 210–228. 7. oldal.

ták, amelyben a design-t négy tervezési elemre bontotta (tárgy, szereplő, kontextus és folyamat). Az előbbi és az utóbbi kategóriák mátrix iteratív elemzéséből alkották meg azt a keretrendszert, amely a következő, központi axióma köré épül: a szociális design-projektek közös vonása, hogy elsősorban a közjót (common good) szolgálják. „A társadalmi értékek azok az értékek, amelyek a közjó iránt elkötelezett tervezési tevékenységet vezérlik, a társadalmi célok pedig a közjónak az ezeknek az értékeknek megfelelő specifikációi.”¹⁷⁹ A szerzők a keretrendszer kialakításakor öt társadalmi értéket neveztek meg, úgymint: gondoskodás, reagálóképesség (responsiveness), politikai fejlődés, társadalmi tőke és reziliencia. A gondoskodás értelmezése itt is összekapcsolódik a valakinek vagy valaminek a biztonságáért, jólétéért való felelősségvállalással, míg a reagálóképesség a gyors és megfelelő reakciókra vonatkozik, a politikai fejlődés a szabadságban és a jogalapúság fejlődésében rejlik, a társadalmi tőke a minőségét és mennyiségét jelenti azoknak a kapcsolatoknak és hálózatoknak, amelyeket személyes célokra lehet mozgósítani, a reziliencia pedig komplexebb rendszerek (gazdasági, környezeti, szociális) reagálási és alkalmazkodási képessége turbulencia esetén úgy, hogy az alapfunkciók és identitások megőrződnek az adaptáció, tanulás és transzformáció által. Az értékekhez pedig a designcélok rendelhetők, amelyek alapján a keretrendszer a következő elemekből épül fel:

- A gondoskodásközpontú design-tevékenységek a hátrányos helyzetű, deprivált és / vagy marginalizált csoportok jólétének növelése céljából;
- Reagálóképesség-központú design-tevékenységek a jó kormányzás érdekében, segítve a közzszférát és a non-profit szektort a kedvezményezettjeik igényeire adható adekvátabb reakciókban;
- A politikai fejlődést, haladást központba helyező design-tevékenységek az állampolgárok képessé tételét (empower, enable) célozzák a szabadságot korlátozó intézkedések megkérdőjelezésével;
- A társadalmi tőke által vezérelt tevékenységek az együttműködések új formáit patronálják, generálják a közös célok elérésére érdekében, hangsúlyozva a társadalmi interakciók fontosságát a helyi vagy digitális közösségek kialakításában vagy erősítésében;
- A rezilienciavezérelt design-tevékenységek a fenntartható jövőbeli rendszerek érdekében rendszerszintű változások katalizálását célozzák a jobb jövőért.¹⁸⁰

Ez a keretrendszer egy akkurátus és konstruált kategorizálása annak a sokrétű és egymás mellett megférő szociális design-értelmezésnek, amelyet az eltérő országokban, kontinenseken, vagy csak iskolában alkalmaznak. A fentiekben listázott designértékek és célok áttételesen megtalálhatók a jelen szekunder kutatást összefoglaló szociális designmátrixban. Egyes fogalmak ugyan más lépésekben vagy értelmezésben szerepelnek, esetleg mellőzik az interkonnektivitást (például képessé tétel és politikai fejlődés), de ezek a különbségek az eltérő kulturális örökségekből is eredeztethetők. Mindenesetre ez a kortárs rendszerezés új rétegben segíthet elhelyezni és legitimálni a jelen empirikus kutatás esettanulmányaiban fellelhető szociális design-értelmezést.

179 Uő, 10. oldal.

180 Tromp, N., Vial, S. (2022): Five components of social design: A unified framework to support research and practice. *Design Journal*, 26(2), pp. 210–228.

Mindezeket követően még röviden kitekintek a kortárs irodalomra, ismertetem Guy Julier és Lucy Kimbell értekezését a szociális design és az egyenlőtlenségek újratermelődésének kapcsolatáról, továbbá Sasha Costanza-Chock design justice (igazságosság a designban) megközelítését. Guy Julier és Lucy Kimbell a designaktivizmus és a szociális design megkülönböztetésével kezdi tanulmányát, miszerint „a design mint az egyenlőtlenségekkel való szembesülés, azok feltárása és enyhítése, valamint strukturális és ideológiai okainak elismerése [...] átfedésben van a designaktivizmussal, amelynek politikai cselekvőképességre való törekvése egyértelműbb”.¹⁸¹ A szociális design ezzel szemben az alapvető etikai értékek mellett köteleződik el, az egyenlőtlenségek tüneteinek kezelésére vállalkoznak, nem kifejezetten az okok és újratermelődés mitigálására. A tanulmány végigvezet azon, milyen rendszerszintű, intézményi okok játszanak közre abban, hogy a szociális designgyakorlat a jelenlegi formájában nem képes kezelni az egyenlőtlenségek okait és következményeit, sőt a neoliberais paradigma, amiben a szociális design is operál, újratermeli az egyenlőtlenségeket, korlátozva a jelentős változás lehetőségét. „Ezek abból adódnak, hogy a neoliberalizmuson belül a professzionális design szolgáltatási üzemmódban működik.”¹⁸² Argumentációjukban a szociális design nem elég reflexív, fel kell ismernie a saját korlátait az egyenlőtlenségek kezelésében, amely a kutatásvezérelt tervezőoktatással elősegíthető. Emellett a klasszikus ipari és kereskedelmi tervezésben használt ügyfél–designer felosztás szerint új munkamódszerek válnak szükségessé, ahol a designer nem pusztán tervezőként van jelen egy helyzetben, hanem a tervezők lehetnek köztisztviselők, mozgalmak résztvevői, cselekvő állampolgárok. Inventív módszereket kell alkalmazni annak feltárására, hogy az egyenlőtlenségek miként reprodukálódnak az intézményi logikák által,¹⁸³ hiszen jelenleg a szociális design intézményi helyzete korlátozza önmagának képességét limitáltságának felismerésében és cselekvőképességének kiaknázásában.

Sasha Costanza-Chock extenzív könyvében a design justice fogalmát vezeti be, értelmezi, tüntetve a kurrens felhasználóközpontú tervezés, vagy éppen a design a jóért (design for good) meghaladott koncepcióin, konnektálva a design a kollektív szabadságért és az ökológiai túlélésért folytatott, szignifikáns küzdelmekkel. A könyv a jelen designirodalmának kihagyhatatlan eleme, olyan iránymutató a jövő designgenerációja számára, amelyben a design justice egy megközelítés, a növekvő Design Justice Network pedig egy lehetséges kapcsolódási forma a dominancia mátrixának szisztematikus reprodukciójával szemben.¹⁸⁴ Costanza-Chock az interszekcionális paradigmával, a feminista irányzatokkal, a technológia, a design és a társadalmi igazságosság kapcsolatával foglalkozik, olyan eszközök és keretrendszerek bevezetésével, amelyek támogatják a design kritikai megközelítését, és bátorítják az innovatív formák és a közösségvezérelt design terjedését és megszilárdulását a társadalmi mozgalmakban. A szerző számára kifejezetten fontos a részvételiség formáinak tisztázása. Arnstein létrájára (8. sz. melléklet) hivatkozik, amely különböző szinteket különít el a participatív folyamatokban a bevonódás mértéke és minősége alapján. Costanza-Chock

181 **Julier, G., Kimbell, L. (2019).** Keeping the System Going: Social Design and the Reproduction of Inequalities in Neoliberal Times. *Design Issues*, 35(4), pp.12–22. 1. oldal.

182 Uő, 13. oldal.

183 Uő.

184 **Costanza-Chock, S. (2020):** *Design justice: community-led practices to build the worlds we need.* MIT Press.

egyik legerősebb üzenet kapcsolódva a design justice paradigmához az, hogy a designfolyamatokat érdemes annak vezetnie (közösségvezérelt), akire a kimeneti eredmény hatással van. Ez sok esetben az aszimmetriák és a távolságok csökkentése miatt egy-egy beavatkozás kezdetén nem lehetséges, viszont célként (akár hatáscélként) mindenképpen implementálandó. A szerző fogalmi definíciója a design justice jelenségről pedig a következő:

„A design justice annak elemzésére szolgáló keretrendszer, hogy a design hogyan osztja el az előnyöket és a terheket az emberek különböző csoportjai között. A design justice kifejezetten arra összpontosít, hogy a design hogyan reprodukálja és / vagy támadja az érvényben lévő dominanciamátrixot (fehér bőrűek felsőbbrendűsége, heteropatriarchátus, kapitalizmus, képessé tétel, telepes kolonializmus és más, strukturális egyenlőtlenségek). Ez a gondolat más formában ugyan és korát meghaladó pionír módon Papaneknél is megjelent, miszerint: „a társadalmi megfontolások egy másik szintje az integrált tervezésben, hogy figyelembe kell venni a társadalmi csoportokat, osztályokat és társadalmakat. Sok tervezést újra kell vizsgálni, hogy mennyiben állandósítja az osztályrendszereket és a társadalmi státuszt.”¹⁸⁵

A design justice egy növekvő közösséget is jelent, amely a tervezés előnyeinek és terheinek igazságosabb elosztását, a tervezési döntésekben való érdemi részvételt, valamint a közösségvezérelt, öslakos és diaszporikus tervezési hagyományok, tudás és gyakorlatok elismerését szolgálja.”¹⁸⁶

A design justice definíciójában sok tényezőt és fogalmi elemet más szociokulturális közeg hívott elő, viszont a központi üzenete, miszerint a meglévő és alapvetésnek számító dominanciarendszerek – lokációtól függetlenül – felülvizsgálatot igényelnek. Szükségesnek tartja továbbá a design jelenségének, előnyeinek, hátrányainak és kihívásainak egalitáriusabb elosztását, valamint a design működési területének kiterjesztését, privilegizált helyzetéből való kimozdítását. Ezek az elvek a hazai kontextusra is alkalmazhatók, sőt a hatáscélok és a hatástervezés segíthetik az ilyen rendszerszintű változások előtérbe helyezkedését, felismerését és kommunikálását is.

185 **Papanek, V. (1984):** *Design for the real world.* Van Nostrand Reinhold Co., New York. 116. oldal.

186 **Costanza-Chock, S. (2020):** *Design justice: community-led practices to build the worlds we need.* MIT Press. 22. oldal.

A SZOCIÁLIS DESIGN ÖSSZEFOGLALÓ MÁTRIXA

A szakirodalmi feltárás alapján az alábbi fogalmak, folyamatok és eredmény / hatás orientációk jellemzik a szociális design típusú beavatkozásokat. A szociális design egyfajta gyűjtőnévként értelmezhető, amely módszerek sokaságát, felcserélhetőségét hirdeti változatlan princípiumok mentén. Úgy gondolom, hogy a szociális design a táblázatban foglalt tartalmak konstellációjából jön létre, így vélhetően a mérési, hatásvizsgálati módszerek is a „patchwork” mechanizmust kell követnie.¹⁸⁷ Az alábbi táblázat saját fejlesztés, egyéni kategóriák és szelekciók mentén a szakirodalmi szintetizálás eredményeképpen született, saját kutatásom szempontjából releváns módon rendszerez, rendel hozzá és elemez. A jelen doktori kutatás egyik eredménye tehát az alábbi összesítés, szelekció és csoportosítás, amely a szekunder elemzésből származó egyéni kutatói tudományos munka. Ez az értelmezésmátrix nagy hatást gyakorol a doktori kutatás empirikus részére, a létrehozott primer helyzetre és az azokból desztillált esettanulmányok értelmezésére is. Összességében tehát kijelenthető, hogy a soron következő rendszerezés a kutatás egyik mérföldköve és kutatási eredménye.

Táblázat 3_ A szociális design összefoglaló mátrixa / Saját szerkesztés

Elem	Típus	Leírás	Célzott hatás
Kollaboratív design	Műfaj	Kooperativitáson alapul; eltérő háttérű érintettek bevonása a designfolyamat minden állomásába, kollektív jelentéstulajdonítás	Önértékelés / önbecsülés, kreativitás, interperszonális kapcsolatok
Produktivitás	Esszencia / Hozzáadott érték	A befektetett munka tapintható, hasznos produktumban nyilvánul meg (termék, szolgáltatás)	Ön-produktivitás, ön-hasznosság érzése
Emberközpontú tervezés	Műfaj / módszer	Valós szükségletek felfejtése a szükséglet érző csoporttal közösen Egyéni percepciók és érzelmi reakciók beemelése, kölcsönös tanulás	Képessé válás Önbecsülés Problémamegoldó attitűd
Közösségépítés	Áttételes cél / Hozzáadott érték	Közösségek bevonása, újjászületésük katalizálása A felbomlóban lévő közösségi normák újradefiniálása	Társadalmi innováció Kreatív közösségek létrejötte = fenntartható, érdek-érvényesítő, demokratikus, alulról jövő
Kreatívfejlesztés	Esszencia / Cél	A design de facto kreatív diszciplínaként van számon tartva. Így plauzibilis, hogy a design alkalmazása elmozdulást céloz a kreativitási faktorokban	Reziliencia elérése Változásmechanismusok kezelésének képessége Hátránykompenzáció
Empowerment (képessé tétel)	Esszencia / Cél	A hatalmi egyenlőtlenségek kiegyenlítése az egyenlőségen alapuló platform keretében, közös aktivitások által	A cselekvésképtelenség feloldása, a kudarc-identitás leküzdése, az önbecsülés-változás stimulálása Hátránykompenzáció
Insightok (benyomások, megállapítások)	Esszencia / Hozzáadott érték	Nehezen detektálható kognitív folyamat, intuíció, megfigyelés, kiszámíthatatlanság, irracionális	A folyamat segítése, a mélyen rejtőző problémák detektálása
Designgondolkodás	Műfaj / módszer	Szektorok közötti határátlépés Cselekvések sorozatával ösztönöz tanulásra, aktivitásra	A kreatív önbizalom és kapacitás fejlesztése Empowerment
Folyamatdesign	Műfaj / Cél	Kontextualizált, cselekvésvezérelt és valódi eredmények létrehozása kollaboratív szemlélettel	Életminőség fejlesztése A kreatív önbizalom és kapacitás felfedezése
Co-creation	Műfaj / módszer	Részvételi módszerek, produktum létrehozása Rendszerperspektíva, az emberi tapasztalás és a helyi értékek a központi elem, hangsúly a folyamaton, tranzakcionális	Felelősségérzet Kölcsönösség érzete Perspektívák tágítása Büszkeség érzete

187 Értelemszerűen nem minden feltételnek kell egyszerre megfelelnie az adott beavatkozásban.

Részvételi akciókutatás	Műfaj / módszer	Társadalomkutatási megközelítés, tudástermelő, folyamatosan visszacsatoló részvételen alapuló demokratikus folyamat	Felelősségérzet Kölcsönösség érzete Hasznosság érzése
Non-linearitás	Attribútum	Cirkularitás, nyitott végű folyamatok, folyamatos iterálás, dinamikus változás, visszacsatolás	
Inkluzív design	Műfaj	A felhasználók igényeire épít, etnográfiai módszereket emel be, deprivált csoportok szociális narratíváinak megértését célozza	Képessé válás Önbecsülés Problémamegoldó attitűd Hasznosság és kontribúció érzése
Transzformatív / Invenciózus (design after design)	Attribútum / Elv	De facto a design jelenség sajátja. Jövőbe mutató megoldások létrehozása. Emergens hatások korai felismerése, exponálása és projektálása	A design immanens sajátja a társadalmi hatás biztosítása, enélkül nem is lehet design-ról beszélni.
Co-realizáció	Esszencia / Hozzáadott érték	Nyitott stratégia, design a használatban, közösen tervezett produktum, közös létrehozása, további fejlesztése, működtetése	Hosszú távú elköteleződés Feladatorientáltság Tulajdonlás és felelősség érzése Önhasznosság Motiváció
Bevonó tervezés	Esszencia / Elv	Innovatív, kreatív eredmények létrehozása partnerségi helyzetben, ahol a tagok egyenragúak	Kreativitás stimulálása Önbecsülés Motiváció Önhasznosság
Elköteleződés, fizikai jelenlét, tulajdonlás, közös elképzelés, tudásmegosztás, platformteremtés	Feltétel / Elv	Biztonságos platform, ahol az érintettek tudást, közös elképzeléseket osztanak meg közös fizikai térben, amelyet közösen tulajdonolnak	Tulajdonlás és felelősség érzése Elköteleződés fejlesztése Kitartás és motiváció
Tanulási folyamat	Áttételes cél / Hozzáadott érték	A designgondolkodás, a kreativitás útjainak megismerése, a problémadefiniálás és -megoldás képességének elsajátítása	Kreativitásfejlesztés Megbecsülés – önbecsülés Motiváció Eszközkészlet és ismeret elsajátítása
Designerek	Feltétel / Elv	Facilitátorok, antropológusok, etnográfusok, művészek, önbecsülésük hatással van a folyamatra, saját selfjükből való kilépés	Megismerés Attitűdváltozás – nyitottság, elfogadás Ismerettágítás Kollaboratív kompetenciák elsajátítása Ön-hasznosság

Inter- és multidiszciplinaritás	Feltétel / Elv	Vegyes háttérű, tudású, kontextusú egyének összeállása az értékteremtés érdekében	Megismerés Attitűdváltozás – nyitottság, elfogadás Ismerettágítás
Társadalmi vállalkozás	Áttételes cél / Hozzáadott érték	A célközösség által működtetett, a design folyamatból kiemelkedő önfenntartó társulás	Szocio-ökonomiai hatások

HATÁSVIZSGÁLAT

A következő fejezetben igyekszem azokat a főbb hatásmérési utakat bemutatni, amelyek leginkább a civil szektor különböző tevékenységeihez kötődnek, de emellett mikrofinansziális¹⁸⁸ beavatkozásokat is vizsgálnak, vagy éppen kormányhivatali szinten a döntéshozókészítést segíthetik. A szelekciós szempontok nem szorosan körülhatároltak, ugyanis a szekunder kutatásom során azt véltem tapasztalni, hogy a vizsgálat inkább egy rendszerezett logikai sorrendnek tekinthető, melyben módszerek sokasága keveredik a mérni kívánt szervezeti tevékenység visszacsatolásában. Ez alapján azt figyeltem meg, hogy az egyes szervezeti tevékenységekben használt módszerek (például művészeti fókuszú, vagy sport-projekt) csupán szegmensei egy nagyobb, átfogóbb mérési mátrixnak, mely az adott szervezet teljesítményét definiálja. A következőkben tehát az áttekintett módszerek – a kutatás szempontjából is releváns – vizsgálati elemeit rögzítem, kitérve az egyes eltérésekre.

EVPA – Összetett szervezeti mérés

Az EVPA által kiadott A Practical Guide to Measuring and Managing Impact egy felmérés összefoglalója, melyet a Venture Philanthropy és a Social Investment in Europe2 iniciált 2013-ban, amikor a szociális hatás mérésének fontosságát az Európai Parlamentben is megerősítették. Az EVPA által kibocsátott javaslat célja, hogy kimutathatóvá tegye az eredményeket, azzal egyidejűleg, hogy tudatosítja azokat a faktorokat, amelyek hozzájárulnak az egyes szervezetek társadalmi hatásának növekedéséhez, csökkenéséhez.¹⁸⁹ Az EVPA egy logikai keretrendszert kínál fel, melynek központi hívószava a hatásmenedzsment. Ennek eléréséhez és megfelelő elvégzéséhez egy 5 lépcsős modellt ajánlanak (1. sz. melléklet).

A modell a célkitűzések felállításával kezd, majd az érintettek elemzésével folytatja, ezt követi az eredmények mérése, a négyes pont az eredmények verifikálása és a hatás értékelése, majd zárásként

188 **Hulme, D. (2000):** *Impact Assessment Methodologies for Microfinance: Theory, Experience and Better Practice.* University of Manchester, Manchester, UK.

189 **Hehenberger, L., Harling, A. M., Scholten P. (2013):** *Practical Guide to Measuring and Managing Impact.* European Venture Philanthropy Association (EVPA).

következik a monitorozás és riportálás. Az EVPA útmutatója kutatásom szempontjából is hasznos fogalmi különbségeket tartalmaz:

- Bemenet (inputs) – minden forrás, legyen az tőke vagy humán jellegű, amely a projekt / szervezet aktivitásába investálódott;
- Aktivitások – konkrét akciók, feladatok, munka, amelyet a projekt / szervezet elvégzett azért, hogy az elérni kívánt célokat teljesíteni tudja;
- Produktum (output) – tapintható kimeneti eredmények, termékek, szolgáltatások;
- Eredmény (outcomes) – változások, előnyök, tanulási pontok és további hatások, melyek a projekt / szervezet tevékenységéhez köthetők;¹⁹⁰
- Társadalmi hatás (social impact) – a projekt / szervezet tevékenységeinek szélesebb körű és hosszabb távú eredményekhez való hozzárendelése.

Lévai Gábor előadása alapján: a produktum + eredmény + hatás artikuláltan elkülönülő fogalmak – hiszen eltérő időtávlatokban eltérő kimeneteket lehet mérni. A rövid távú aktivitás esetén vizsgálható például a célközösség tudásszintjében bekövetkező változás, középtávon mérhető a produktumok száma, hosszú távon mérhető viszont az az eredmény, amely az attitűdváltozást igazolja / cáfolja. Ennél is távolabbi dimenzió a tényleges hatás, ami inkább társadalmi, illetve csoportszinten mérhető, mintsem egyéneknél.¹⁹¹

Az EVPA modell nagy előnye, hogy két irányból közelíti a mérés problematikáját, elkülöníti a társadalmilag elkötelezett tevékenységet végző szervezetet és az őket támogató befektetőt, alapítványt, céget. Ez a szétválasztás a jelenlegi tanulmány szempontjából nem jelentős, viszont konkrét projektek primer kutatása esetén fontos szempont lehet (már amennyiben az adott vizsgált szervezet / projekt rendelkezik támogatói bázissal). (Összesítő táblázat, 2. sz. melléklet.)

Döntéshozó hatásvizsgálat

A hazai diskurzusban is egyre több hatásméréssel foglalkozó kézikönyv, publikáció jelenik meg. Jó példa erre az a *Hatásvizsgáló kézikönyv*¹⁹², mely a főként a kormányhivatalok döntéshozókat kívánja hatásvizsgáló, prediktív céllal közérthetően, rendszerszinten bemutatni. Értelmezésében a hatásvizsgálat egy „információgyűjtő-elemző folyamat, ez a meghatározás a későbbi szakirodalmi bemutatásokban is visszaköszön. A leginkább továbbvihető eleme a kézikönyvnek az az állítás, miszerint a hatásvizsgálat egy „támogató eszköz, mely tisztázza, orientálja az érdekeltek motivációit, támogatja a kommunikációt és segít a hatékonyabb munkamenet kialakításában.”¹⁹³

190 **Hehenberger, L., Harling, A. M., Scholten P. (2013):** Practical Guide to Measuring and Managing Impact. EVPA: A pontos mérés szempontjából fontos akadémiai terminusokkal élve szükséges korrigálni a megvizsgált eredményeket a következők alapján: mi az, ami egyébként is megtörtént volna (dead-weight); mások hozzáadott akciói, értéke (attribution); mennyire valószínű, hogy a kezdeti beavatkozás eredménye idővel csökken (drop off); az eredeti helyzet máshová történő elmozdulásának mértéke vagy a további elhagyott eredmények mértéke; nem szándékolt következmények.

191 **Lévai, G. (2018):** *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest.

192 **Szepesi, B. szerk. (2013):** *Hatásvizsgáló kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest.

193 Uő.

A kézikönyvben listázott, a hatásvizsgálat lehetséges céljaként megfogalmazott négy altípus közül hármat emelnék ki, amely felfogás a civil szektorban is megállhatja a helyét. Ugyan a rendelet és a határozatalkészítést célzó segédlet egy speciális szektorban érvényesíthető, a „szervező hatás, narratív hatás és legitimációs hatás”¹⁹⁴ általánosan a beavatkozásoknak / projekteknek is a sajátja lehet. A hatásvizsgálatnak magának is lehetnek hatásai, egyfelől integráló (szervező hatás), a tevékenységben részt vevő csoportok számára egyfajta visszacsatolás, visszajelzés a folyamatra vonatkozóan. A narratív hatás a diskurzus tematikai alakításához, a legitimációs hatás pedig a lobbitevékenységbe és a szakmai kánonba való bekerüléséhez segítheti hozzá a beavatkozót.¹⁹⁵

Fogalommeghatározási és megközelítési szempontból a hatásvizsgálat bevezetése adekvát döntés, hiszen a keretrendszerű szemlélet alapján a mérés = becslés = verifikálás egy részegysége egy nagyobb folyamatnak, a mérés önmagában nem értelmezhető a definíciós keretek felállítása és a résztvevő szereplők feltérképezése nélkül. Emellett központi szempontként fogalmazódhat meg a hatásvizsgálat céljának azonosítása, mely összefüggésben áll a fent listázott lehetséges hatásokkal.

A hatáscélok kifejezést is érdemes bevezetni, amely jelen kontextusban annyit jelent: az elérni kívánt, megnevezhető és körülírható eredmények, amelyeket a beavatkozás a társadalmi hatás szempontjából el szeretne érni. A hatáscélok szorosan kapcsolódnak a projekt / beavatkozás / kutatás céljaihoz, sokszor összemossódnak, viszont a hatásvizsgálat megtervezésekor érdemes feltárni a kauzális viszonyokat és különbséget tenni az elérni kívánt hatás és a projekt általános céljai között.

A kézikönyv összefoglaló táblázata alapján (lásd 4. sz. melléklet) a fókusz mint csoportosítási szempont mellett a motiváció (a vizsgálatra irányuló motiváció), valamint a tárgyközpontság is segítik a hatásvizsgálat elhelyezését a szükségesség rendszerében. Megfontolandó elem a külsős szakértő bevonása, ez az igény több módszer esetében is megjelenik. A hatásforrások információgyűjtési mátrixa alapján különbség tehető az adatgyűjtés és az adatszerzés különböző formái (írásos, szóbeli, egyéb) között, melyeken belül a strukturált és a strukturálatlan jelleg is eltérő kategóriáknak számítanak. Visszatérő egység és más keretrendszerbe is átemelhető eljárás a DELPHI-módszer¹⁹⁶, amely redukcióalapú szűkítést végez, és rendszerszintű elemek visszafejtésére is lehet alkalmazni deduktív módon.

Ezen a ponton kihangsúlyozható, hogy a hatásvizsgálat nem csak és kizárólag pozitív hatások feltárását célozza, a negatív hatások¹⁹⁷ szintén integráns részek, amelyek segíthetik a beavatkozást végzők tevékenységének fejlesztését, átalakítását.

194 Uő, 12. oldal.

195 Uő. A kézikönyv alapján a hatásvizsgálat menetére vonatkozó 4 ajánlott lépés a 3. sz. mellékletben található.

196 **Szepesi, B. szerk. (2013):** *Hatásvizsgáló kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest. „Az eljárás lényege az, hogy az összetett vagy hallgatólagos tudást egyszerű állításokra redukálja, melyekről már jóval könnyebb véleményt alkotni. A kutatásban szakértők egy válogatott csoportja vesz részt, akik több körben válaszolják meg a szóban vagy írásban feltett kérdéseket, melyek a kapott eredményeknek megfelelően minden forduló után módosulnak. Első körben nagyon nyitottak a kérdőívek, míg később egyre konkrétabbak, lehatároltabbakk lesznek.”

197 **Design Impact (2017):** *Metathemes: Designing for Equitable Social Change*. Cincinnati. Amennyiben az érintetteket a beavatkozók nem co-designerekként kezelik, vagyis nincsenek egyenlő joggal felruházva a döntéshozatali folyamatban, úgy elképzelhető, hogy a beavatkozás ártó hatásúvá alakul.

Bichard, J. A. (2011): The designer as ethnographer: practical projects from industry. pp 45–56. In: **Clarke, A. J. (edit):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century*.

Lévai Gábor, az Impact Academy¹⁹⁸ egyik alapítójának előadása a fentiekben összegzett irányokat bontja tovább, főként a civil területen tapasztalható beavatkozások vonatkozásában. Érdekes megfigyelés, hogy míg a korábbiakban hatásvizsgálatról beszéltünk, addig Lévai következetesen használja a hatásmérés szót, melynek céljaként két utat jelöl meg: bizonyítani (prove) vagy fejleszteni (improve). Előadása alapján a hatásmérés egy projekt vagy egy szervezet működésére is vonatkozhat, melynek célja, hogy a kedvezményezettek (érintettek, célközösség) életében, vagy életminőségében változás, elmozdulás álljon be, amely a szervezet / projekt tevékenységéhez köthető. A hatásvizsgálat eddig nem említett aspektusa, amelyre Lévai nagy hangsúlyt helyez, az a rendszeresség és szisztematikusság. Elemzésében hivatkozik a Maslow-piramisra, illetve az életminőséget 8 bemeneti követelmény (input) alapján határozza meg, melynek kimeneti eredményeit különböző indexek alkalmazásával lehet mérni (elégedettség, boldogság indexek stb.).¹⁹⁹ Lévai még távolabbról indítja a szervezet / projekt önvizsgálati szükségességét és determináltságát. Beemeli a vízió szerepét, vagyis azt az elérni kívánt magasabb célt, amiért az egyes beavatkozást végzők tevékenykednek (pl. az éhezés megszüntetése). Ehhez rendeli hozzá a Theory of Change (TOC / Változáslétra Heather Weiss 1995) módszertanát, amely lényegében „annak a komplex leírása és illusztrálása, hogy az adott témában miért és hogyan fog megtörténni a kívánt változás. Arra fókuszál, hogy feltérképezze és kitöltse a programszintű tevékenységek és a hosszú távú célok közötti »ürt«.”²⁰⁰ A módszer egy nagyobb premisszából bontja elemeire, vezeti le azt, hogy a távlati cél eléréséhez milyen mikrolépések vezetnek a gyakorlatban. Azaz, amennyiben egy beavatkozás hosszú távon attitűdváltást céloz, amely elősegítheti a hátránykompenzációt, úgy meg kell vizsgálni, hogy ennek eléréséhez milyen, a jelenben megtestesülő cselekvésalapú követelmények szükségesek.

Az 5. sz. mellékletben látható a Lévai prezentációjából átemelt modell, amely nagyon pragmatikusan vezeti végig az olvasót, befogadót azon a logikai láncon, állomások sorozatán, amelyen érdemes keresztül menni egy jól megtervezett hatásvizsgálati akció megkezdése előtt. A prezentációjában hozott példák viszont – a teoretikus beágyazottság megteremtésén túl, és néhol a spekuláció megjelenése mellett – konkrét mérési módszereket a kérdőíves²⁰¹ technikán kívül nem kínálnak. Az életminőségváltozást célzó beavatkozások esetében ugyanis aktiválódnak olyan kategóriák is, mint az önrendelkezés, az önazonosság (művészet / design alapú beavatkozásokkal kapcsolatban például kreativitás, önértékelés, önbizalom), amelyek kérdőíves mérése önreflexivitást és verbalitást igényel a célközösség részéről.

198 Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest.

199 Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest. Előadásában több hasznos keretrendszert említ, úgymint a Rainbow frameworkot, ami az úgynevezett Business model canvashoz (üzleti modell vászon) hasonlóan logikai segítséget ad a szervezeteknek céljaik meghatározásához és a céljaikhoz rendelt cselekvéssorozatok, valamint eredmények feltérképezéséhez.

200 Uő.

201 A szociális kapcsolatok skálázható kérdőíves módszerében olyan kérdés is feltehető, hogy hány emberrel találkozott az elmúlt időszakban, mennyi barátja van.

A következő érdekes példa a társadalmi vállalkozások növekvő hazai jelentősége, mely implikálja azok eredményességének mérését. Péntek Petra szakdolgozata, amely egyben felderítő jellegű kutatás, a maga nemében eléggé unikális alkotás 2013-ból. Fontosnak tartottam ennek a példának is a beemelését, hiszen a szociálisan elkötelezett beavatkozások távlati szinten szociális, társadalmi vállalkozások felállítását eredményezhetik. A társadalmi beavatkozás alappillére, hogy egyfajta társadalmi misszióval rendelkezik, itt a szerző meg is nevezi, hogy azok hatása nehezen mutatható ki, „ugyanis azok gyakran számokkal nem mérhetően a mélyben, a háttérben, vagy csak jóval később, a jövőben érzékelhetők, lelhetők fel”.²⁰² Péntek dolgozatában Bloom–Chatterji (2009) értelmezését hívja segítségül, miszerint a társadalmi vállalkozás nem más, mint olyan „egyének csapata, akik olyan új szervezeteket vagy programokat alapítanak és vezetnek, melyek a társadalmi probléma enyhítése vagy megszüntetése céljából olyan új stratégiát alkalmaznak, melyet a múltban nem használtak még ezek kezelésére”.²⁰³ Ez a szemlélet szorosan összevág a szociális design legitimációs célkitűzésével, miszerint olyan módszer / gondolkodásmód kidolgozása a cél, amelyet dedikáltan, artikuláltan és rendszerszinten még nem alkalmaztak a társadalmi kihívások területén. Ezen vállalkozások közös jellemzője a kreativitás és az innovatív hozzáállás²⁰⁴, mely de facto a szociális design sajátja is egyben. Péntek okfejtésében beemeli a „hard = kemény” és a „soft = puha” eredmények / hatások fogalmát, amely több helyen is visszaköszön, és bemutatja a számszerűsítésre való törekvés dilemmáit a „soft = puha” változások esetében. Az eredmény és a hatás detektálását a mutatók és az indikátorok fogalmainak alkalmazása segítheti. A 6. sz. mellékletben Péntek nyomán felsorolok néhány lehetséges mutatórendszert.

A Measuring soft outcomes – A basic guide alapján meghatározhatjuk, hogy egyéni szinten, a személyes képességek tekintetében általános indikátor lehet az attitűd, beleértve az önbizalmat, az önértékelést, az interperszonális képességeket – például a szociális interakciókat, időmenedzsmentet. Ezeknek az alapvető képességeknek a fejlesztésére, módosítására irányulhatnak az egyes beavatkozások, vagyis az alábbi puha = soft eredményeket célozhatják:

- Önbizalom- és motivációváltozás
- Érzések – jólét, biztonság, elégedettség
- Egyéni képességek – problémamegoldás, szociális képességek
- Szociális kohézió, a hely és a szándék kollektív értelmezése²⁰⁵

Paul N. Bloom és Brett R. Smith²⁰⁶ tanulmánya a Péntek által is ismertett SCALERS modell kibontását és a bourdieui szociális és humán tőke fogalmát köti össze a szociális vállalkozási törekvéssel rendelkező szervezetek léptékváltásával, tevékenységük kiterjesztésével kapcsolatban, figyelembe véve ezen szervezetek bizonyos hiányosságait, hátráltatottságát az egyes – finansiális, infrastrukturális, altruizmus alapú közreműködők – területeken. Olvasatukban a képességek maximalizálása betölti a szándék és az

202 Péntek, P. (2013): *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi kar, Budapest. 8. oldal.

203 Uő, 15. oldal.

204 Uő.

205 Aitken, H. (2008): *Measuring soft outcomes. A basic guide*. Scotland.

206 Bloom, P., Smith, B., (2010): *Identifying the Drivers of Social Entrepreneurial Impact: Theoretical Development and an Exploratory Empirical Test of SCALERS*.

eredmény közötti űrt, így a SCALERS modell megbízható kapacitáselemzéssel alkalmas arra, hogy létrehozza és fejlessze a fent említett két tőkét.²⁰⁷ Azaz, ha a szervezet képes toborozni és fejleszteni a humán tőkéjét azzal, hogy ellátja alkalmazottait, önkénteseit a szükséges tudással, oktatással, tréninggel, úgy az a szervezet pozicionáltabbá válik a szociális hatás elérésére. A modell, mint azt már olvashattuk, 7 driverből²⁰⁸ tevődik össze, melyek státuszelemzésével, maximalizálásával nagyobb társadalmi hatás érhető el. Az ezen kategóriák mentén történő elemzés Bloom és Smith alapján összeköthető egyfajta eseménytörténet-analízissel és a hibák azonosításának kutatásával. A módszer egyértelműen a szervezet ön-hatékonyságának felmérését tudja segíteni önelemzés alkalmazásával, amely a növekedést, léptékváltást célozza. Kérdés viszont, hogy szükséges-e a növekedés, a társadalmi hatás maximalizálása, megfelelő kiindulási pont-e a növekedési szükséglet irányából közelíteni a társadalomra gyakorolt hatást az elemző és feltáró attitűddel szemben?

Péntek, mint azt Lévai esetében is láthattuk, nem kínál egy minden szituációra és tevékenységre alkalmazható modellt, sokkal inkább azok színes tárházát vázolja fel. Kihangsúlyozza, hogy a megfelelő módszer kiválasztásánál perszonalizált szempontokat kell figyelembe venni: tevékenység típusa, projekt / szervezet nagysága, erőforrások, mérés célja, kik az érintettek.

A dolgozat többi részében Péntek a NESst Performance Management Tool (PMT) és az Ashoka Social Reporting Standard (SRS) módszerét taglalja. Ezen sablonok részletesebb kifejtését a tanulmány keretei nem teszik lehetővé, mindenesetre konklúzióként levonható, hogy a hatásvizsgálat egy, a szervezetre és a tevékenységre visszaható aktivitás, amelynek alapjai a jól definiált célok, a megfelelő erőforrások és érintettek meghatározása, valamint egy olyan kognitív pálya bejárása, amely a szervezet fejlődését és fejlesztését is segíti.

Designnal a hatásmérésért (Measuring Impact by design) egy kanadai kezdeményezés az Impact Canada²⁰⁹ jóvoltából, amelynek az központi állítása, hogy megfelelő tervezéssel az egyes kezdeményezések találhatnak olyan kísérleti vagy semi-kísérleti eszközt, hatásmérési módszert, amelyet csak elenyésző mértékben kell a normál működéshez igazítani. Az útmutató elsődleges célcsoportja a frontvonalban dolgozók, akik a hatásmérés kidolgozását és kivitelezését is viszik. Hatásmegközelítésük kifejezetten fejlődés- és eredményorientált, és főleg projektek, beavatkozások sikerességére, eredményalapú finanszírozására vonatkozik, a maximálisan elérhető társadalmi érték támogatása érdekében. Hatásmérési filozófiájuk a következő:

- „A hatás mérése az elszámoltathatóságról szól, ami a jó kormányzás egyik alapelve. Szigorúan törekednünk kell annak bizonyítására, hogy a közkiadások által létrehozott eredmények miként fejlesztik az állampolgárokat.
- Egyre nagyobb igény mutatkozik az értékelések gazdasági formájára, mint például a (társadalmi) befektetés megtérülésének a vizsgálata vagy a költség–haszon elemzés. A hatásmé-

207 Uő.

208 A driver szó a következő jelentésében használandó: olyan tényező, amely egy adott jelenség bekövetkezését vagy kialakulását okozza.

209 A kanadai állam által 2017-ben létrehozott kezdeményezés az egyes projektek segítésére, fejlesztésére, amelynek keretében co-designt alkalmazva partnereikkel együtt dolgozták ki többek között a bizonyítékon alapuló (evidence-based) megközelítéseket. Céljuk a jobb és láthatóbb programeredmények biztosítása volt, az új hatásmérési módszerek alkalmazásával és kifejlesztésével.

rés az egyik legfontosabb és alapvető lépés ezekben a megközelítésekben. Annak érdekében, hogy megtudjuk, miként térül meg a befektetésünk, először is meg kell értenünk, hogy mi volt a hatásunk.”²¹⁰

Az útmutató alapján a hatásmérés egyik legnagyobb kihívása annak detektálása, hogy a változás / eredmény (outcome) az adott program eredményeként jött-e létre. Ez is alátámasztja a hatás és az eredmény közötti különbségtételt, hiszen az eredmények változhatnak, ismeretlen okokból is. A hatás megértéséhez nem elég pusztán a változó eredmények (outcome) mérése, hanem egy olyan stratégiát kell alkalmazni, amelyben a tényszerű ’mi történt’ összehasonlítható a ’mi történhetett volna’ ellentétszerű szcenáriójával. Az ellentételes forgatókönyv az, ami a program hiányában történt volna. A definíció szerint az ellentételes forgatókönyvet soha nem lehet megfigyelni, mert nem történt meg, de a valódi hatás feltáráshoz mesterséges konstruktként mégis szükséges létrehozni. Ezt a fókusz (tesztcsoport) és a kontrollcsoport bevezetésével érhetjük el Ceteris Paribus = minden tényező változatlansága mellett (other things equal) elve alapján.²¹¹ Az Impact Canada csapata egy belső érvényesség elve alapján (internal validity) – miszerint az értékelés sikeresen megragadja az oksági hatását a beavatkozásnak – fejlesztette ki az Impact Canada Bizonyíték Mátrixot (Evidence Matrix), és a Bizonyíték Skálát szem előtt tartva, a belső érvényesség objektivitását torzító tényezőket (szelekciós torzítás, fordított kauzalitás, szisztematikus mérési hiba, időhatások, nem-megfeleltethetőség, placebo-hatás, viselkedésbeli hatások, megfigyelői torzítás).²¹² Ezek az eszközök segítik az egyes projektek működési feltételeihez leginkább illeszkedő, belső érvényességet biztosító hatásmérési rendszer felállítását. A skála hat különböző érvényességi szintből áll, amely szintekhez módszerek is rendelődnek, továbbá ajánlások arra vonatkozóan, hogy melyik kontextusban lehetnek a leghasznosabbak, és milyen szempontokra szükséges odafigyelni a hatásmérések elemzésénél.²¹³ A skálát és a módszerek összesítését tartalmazó illusztráció a 17. sz. mellékletben található. A keretrendszerből mindenképpen továbbemelő a belső érvényesség fogalma, valamint az objektivitást torzító tényezőket át kell emelni a kvalitatív kutatásokba is.

A Social Enterprise East of Endland (SEEE) alapján a mérést változásgenerálásként értelmezi, olyan folyamatnak, amely bizonyítékkal szolgál az egyes szervezeteknek (függetlenül azok profiljától) arról, hogy amit végeznek, az valóságos és megfogható haszonnal jár más emberek vagy a környezet számára. Négy kategóriára osztják a vizsgálati eszközöket: 1. individuumok szintjén az eredménymérés, 2. a projekt vagy a szervezet hatékonysága előre meghatározott mutatóinak mentén a minőségi előírások (quality standards) alapján összehasonlítani, 3. az aktivitások szintjén hatásmérési eszközök alkalmazása, a gazdasági, környezeti, szociális hatások alapján, 4. társadalmi hatásmérés keretrendszerrel a közösségi szintek feltérképezésére.²¹⁴

Vélekedésem alapján a művészetalapú, szociálisan elkötelezett beavatkozások, ezen belül pedig a szociális design jelenleg egy önlegitimáló, önfejlesztő fázisban tart a hazai kontextust figyelembe véve,

210 **Impact Canada (2019):** *Measuring impact by design: a guide to methods for impact measurement.* Privy Council Office – Impact and Innovation Unit. Canada. 13. oldal.

211 Uő, 15–17. oldal.

212 Uő, 18. oldal.

213 Uő.

214 **Rinaldo, H. (2010):** *Getting Started in Social Impact measurement. A guide to choosing how to measure social impact.*

ugyanis olyan területen igyekszik kreditekre szert tenni, amelyen például a dráma általi nevelés, vagy a dráma eszközt használó beavatkozások már évek óta működnek.²¹⁵ Nemzetközi szinten pedig egy relevanciamegerősítő pozícióban lokalizálható, tekintettel a mesterséges intelligencia, a több-mint-humán, az antropocén elméletek és a spekulatív design terjedésére. Mindezek szerint a gyűjteményből a következő szempont lehet releváns a vizsgált fókuszterület kapcsán: „A hatásmérés egyfajta készítés, hogy a projekt munkatársai megbizonyosodjanak arról, hogy tevékenységük hatékony.”²¹⁶ Ezen cél szem előtt tartásához a tanulmány különböző módszerek beemelését, összesítését ajánlja, ezeket a többi relevánsnak vélt módszerrel együtt egy táblázatban rögzítem a későbbiekben.

A Rick Davies és Jess Dart által kidolgozott The most significant change (MSC)²¹⁷ = A legszignifikánsabb változástechnika egy úgynevezett participatív monitorozási és értékelési módszer.²¹⁸ A technika lényege, hogy az érintettek különböző csoportját vonja be a különböző értékelési fázisokba, azaz a projekt résztvevői és munkatársai által rögzített történetekre alapoz, majd az érintettek bevonásával szortírozza a változásra utaló jeleket és elemzi az így kinyert adatokat. Egyfelől alkalmas a projekt / beavatkozás hatásintenzitásának megragadására, másfelől pedig képet ad a projekt során fellépő eredményekről és a hatásokról is.²¹⁹

Összességében elmondható,²²⁰ hogy ez a módszer retrospektív alapokon nyugvó kutatás, hatásvizsgálat, mely úgynevezett önbevallásos, önreflexív alapokon működik, ahol narratívák sokaságával dolgozva, egy részvételi módon kidolgozott szelekciós szempontrendszer alapján lehet szűkíteni a találatokat, és detektálni az eredményeket, hatásokat. A tanulmány ajánlása alapján a technika keverhető az elméletvezérelt, deduktív megközelítéssel, hiszen a legtöbb projekt esetében már induláskor erős elképzelés létezik arról, hogy milyen hatást, eredményt szeretne elérni. Itt is fontos megjegyezni, hogy a módszer egyfelől a megismételhetőség aspektusait igyekszik felfejteni (aktivitáshoz és élményhez köthető változás) másrészről pedig egy evolúciós megközelítésből indul ki, amely szintén a fejlődést, léptékváltást célozza.

Lazábban kapcsolódik a társadalmi vállalkozások témaköréhez, viszont egy, a szakirodalom által is dokumentált esetben a MSC-vel együtt alkalmazták a Photovoice (PV), avagy fotóhang technikát. 1997-ben részvételi akciókutatási módszerként fejlesztette ki Caroline Wang és Mary Burris, azzal a céllal, hogy a közösségben felmerülő problémák identifikálásához és megoldásához egy technikát biztosítson a résztvevőknek. „A dokumentarista fényképezéssel szemben az iniciátorok így pozicionálják a PV-t: A Photovoice olyan embereknek ad fényképezőgépet, akiknek máskülönben nem lenne hozzáférésük ilyen eszközhöz, hogy megörökíthessék és katalizálhassák a változást a közösségükben, ahelyett, hogy

215 **DICE Konzorcium (2010):** DICE – a kocka el van vetve. Kutatási eredmények és ajánlások a tanítási színház és dráma alkalmazásával kapcsolatban. – Átfogó nagymintás és nemzetközi hatásmérést végzett a lisszaboni kulcskompetenciák és a dráma általi nevelés összefüggésében. Kvalitatív és kvantitatív módszereket vegyítettek.

216 **Rinaldo, H. (2010):** *Getting Started in Social Impact Measurement. A guide to choosing how to measure social impact.*

217 A módszer részletezése a 7. sz. mellékletben.

218 **Davies, R., Dart, J. (2005):** *The ‘Most Significant Change’ (MSC) Technique: A Guide to Its Use’.*

219 Uő.

220 A módszer részletes kifejtését az összesítő táblázat tartalmazza.

passzív alanyai lennének mások szándékainak és képeinek.”²²¹ A módszer alkalmas az inkább verbális közösségek megmozgatására, szükségleteik, megfigyeléseik és értékeléseik bevonására. Az adatgyűjtés ebben az esetben fényképezéssel és az azokról szóló elbeszélésekkel történik. „Azáltal, hogy a résztvevők a kamerák segítségével egy kérdésre adott válaszként képeket készítenek, az adatgyűjtés felett megtartják a kontrollt. Azáltal, hogy a fotók leíró és értelmező jelentéséről folytatott beszélgetésekbe vonják be őket, a résztvevők az elemzés felett is meg tudják tartani a kontrollt.”²²² A két módszer kombinálása hozzáadott értékekkel rendelkezik, hiszen a fényképezés nem pusztán a feltérképezés fázisában alkalmazható, hanem az értékelés és változásértékelés esetében is.

A fényképek „a folyamat és az eredmények közvetítését szolgálják olyan szimbólumokon keresztül, amelyek a helyi kontextusban értelmezhetőek, nem pedig az értékelő nyelvezetében.”²²³

Személyiségtesztek

Teljesen más területen a személyiségtesztek világában is akad olyan mérés, amely a művészetalapú, szociálisan elkötelezett beavatkozások intencióihoz illeszkedve a vizuális és téri gondolkodást, a kreativitást és a rezilienciát méri. A Scales névre hallgató tesztek „más eszközökkel kombinálva az innovációs képességek és az ötletek megvalósítását vizsgálják”. A kreativitást előfeltevések alapján nehéz mérni, így leginkább a problémamegoldásban érhető tetten (melynek eleddig megvoltak a maga korlátai). Az újonnan kifejlesztett SPARKS teszt online térben is megbízható módon képes azonosítani a kreativitást (fogékonyságot, rugalmasságot és eredetiséget mér). A teszt alakzatokra épül, amelyekből a kitöltőknek képet kell létrehozni, majd elnevezni azt.²²⁴ Az innováció²²⁵ viszont nem áll egyenes arányosságban a kreativitással, az ötletek alkalmazása, logikai kapcsolata, a kitartás és a kezdeményezőképeség mind szükségesek az innovatív megoldásokhoz. Így az Innovációs tesztsomag a Sparks teszt mellett egy személyiségkérdőívvel és egy absztrakt logikai gondolkodást mérő teszttel is rendelkezik.²²⁶

A CTONI-2 (Comprehensive Test of Nonverbal Intelligence) egy „nonverbális mérőeszköz az analógiás gondolkodás, a kategoriális osztályozás és a szekvenciákban történő okfejtés felmérésére. Két különböző kontextusban operál: ismert tárgyakról készített képek (pl. emberek, használati tárgyak, állatok), valamint geometriai alakzatok (geometriai ábrák, nonfiguratív vázlatok). A mérőeszköz kiválóan alkalmazható az intelligencia becslésére olyan esetekben, amikor a vizsgálati személy verbális kifejező-

221 **Wang C., Burris M. A. (1997):** Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Educ Behav.* 1997 Jun; 24(3): 369–87.

222 **Lutheran World Relief (2017):** *Facilitation guide for an integrated evaluation methodology: Most significant change and photovoice.*

223 **Lutheran World Relief (2017):** *Facilitation guide for an integrated evaluation methodology: Most significant change and photovoice.* 8. oldal.

224 **Dr. Klein, B., Prof. Dr. Klein, S., Zentai, A. (2015):** *Célcsoport-specifikus felmérő eszközök gyűjteménye megváltozott munkaképességű személyek kompetenciavizsgálatára.* Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.

225 **Rinaldo, H. (2010):** *Getting Started in Social Impact Measurement. A guide to choosing how to measure social impact.*

226 **Dr. Klein, B., Prof. Dr. Klein, S., Zentai, A. (2015):** *Célcsoport-specifikus felmérő eszközök Gyűjteménye megváltozott munkaképességű személyek kompetenciavizsgálatára.* Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.

készsége sérült, szocioökonómiai hátrányos helyzetű, finommotoros mozgásokra nem képes, vagy neuropszichológiai problémával küzd”.²²⁷

Eldred, Ward és Dutton terepmunkából származtatja egy olyan „önbízalomrács”²²⁸ módszer kifejlesztését, amely személyes interjúkat, fókuszcsoportokat, kártyaértékeléseket tartalmaz a beavatkozás minden szintű szereplőivel, és amelynek fontos eleme a vizuális illusztrálás. Az adatelemzések a mintázatok felfedésével (kódolás) kezdődnek, a visszaosztások, értékelések csoportosan történnek a beavatkozók és az érintettek bevonásával. A vizsgálat a beavatkozás több pontján is megtörtént, és az érzések, jólét mellett az aktivitásokra is rákérdezt.

Érdemes megemlíteni az Alkotó Gondolkodás Tesztjét (TPT1.1), mely kifejezetten munkahelyi helyzetben a problémamegoldó kreativitást méri, illetve a BACO-féle rezilienciatesztet²²⁹ is, mely az alábbi elemekből áll:

- Időkényszer alatti feladatmegoldás;
- Mások jelenléte során matematikafeladatok megoldása;
- Feladatok feltorlódása során különböző feladatokat kell egy időben végrehajtani;
- A tervezett tevékenység akadályozása – változó útvonalon az utat megtalálni;
- Helytelen visszajelzés;
- Kedvezőtlen munkakörülmények.

A gondolkodás- és rezilienciatesztek alkalmazása a művészetalapú beavatkozási helyzetben is adekvát lehet.

További a sorban a Hartz Art Therapy Self-Esteem Questionnaire (HARTZ AT-SEQ)²³⁰, a Hartz által kidolgozott önbecsülés- és művészetterápia metszetén mozgó kérdőív. A női fiatalok elkövetők önbecsülés-növelése köré szervezett projekt kapcsán a kutatók művészetterápiás és művészeti pszichoterápiás megközelítéseket használtak. Ennek keretében készült el a fent említett, 20 kérdésből álló kérdőív is, amelynek célja annak megértése, hogy a művészetterápiás kezelés egyes aspektusai hogyan befolyásolják az önbecsülést. A kérdőív 5 pontos Likert skála formájában információkat gyűjt a mesteri képességek fejlődéséről, társas kapcsolatokról és az önelfogadás változásáról.²³¹ A kérdőív átdolgozott, szimplifikált verzióját az empiria során több ízben használtam.

Mindezek mellett az önbecsülés mérésére az alábbi pszichológiai és szociológiai technikák a leginkább elterjedtek:

- Steer & Humm – Rosenberg önbecsülés-skálája – háromfokú skála használatával állítások közül kell választani az adatszolgáltatóknak
- Fókuszcsoport + egyéni, visszajelző elbeszélgetések

227 Uő.

228 **Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004):** *Catching Confidence*. Adult Community Learning Fund.

229 Uő, 123. oldal.

230 **Hartz, L., Thick, L. (2005):** Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, pp. 70–80.

231 Uő, 74. oldal.

- Visszajelző formulák az eredmények észlelésére vonatkozóan
- Knithly Q-sorting technikája kártyák rangsorolásával operál erősen szubjektív alapon
- Önfelfedezési technika, amikor az adatszolgáltató a saját self és az ideális self közötti különbségekről beszél
- Newell-Walker művészet eszközt használja – az adatszolgáltatók a self értékét a művészetten keresztül fejezik ki
- Mélyinterjúk.²³²

RELEVÁNS HATÁSVIZSGÁLATI MÓDSZEREK

A szociális design célkitűzéseire kapcsolódóan

A szociális design jellemzőit az első fejezet végén összesítettem, kiegészítve a hatáselérési célokkal. A jelenlegi fejezetben áttekintettem a különböző hatásvizsgálati és mérési lehetőségeket, keretrendszereket. Ezekből igyekeztem kiválasztani az alábbi szempontok szerint a szociális design-beavatkozások / projektek esetén adekvát lehetőségeket (a szociális design princípiumait szem előtt tartva):

- Alapozó feltérképezést segítő, a hatásvizsgálat megkezdését támogató módszerek (mapping);
- A beavatkozást célzó közösségeket bevonó hatásmérési lehetőségek;
- Kis léptékben és dedikált erőforrások (külső szakértők) nélkül is alkalmazható technikák;
- A célközösség életében történő változást kollaboratív módon detektálni igyekvő módszerek;
- Puha = soft eredmények feltárására vonatkozó technikák;
- A design szemléletmódjához leginkább illő változatok (insight alapján);
- A narrativitást, a szubjektivitást rendszerbe rendező és kódolni igyekvő módszerek;
- Vizuális aspektust tartalmazó technikák;
- A nyitott forrás elvén működő, hozzáférhető eszközkészlettel, sablonokkal rendelkezők;
- A kvalitatív alapú módszerek a kódolással, adatelemzéssel és korpuszkezeléssel technikát biztosítanak a találatok számszerűsíthetőségére;

A szociális design-vonatkozású hazai projektek csakúgy, mint azok hatásvizsgálata, kialakulóban van, ennek értelmében nem feltétlenül rendelkeznek többlépcsős szervezeti modellel, kiterjedt stábbal, sokkal inkább az akupunktúraszerű és sporadikus létezés jellemzi még őket. Éppen ezért a hatásmérés aspektusa is egy kísérleti fejlesztési fázisban tart, melynek megkezdéséhez az optimalizált energiabefektetést érdemes szem előtt tartani. A kiválasztott módszerek így sokkal inkább az eredmény-eszközök gyűjteményét alkotják, mely a fentebb említett keretrendszerek szervezési szempontjait és lépéseit figyelembe véve alapoz a projekt / beavatkozás szervezeti elemeinek (motiváció, célkitűzés, erőforrások, érintettek) áttekintésére – iterálási és fejlesztési céllal –, de sokkal inkább fókuszál a hatásmérés célközösségszintű alkalmazására önlegitimációs, kanonizáló és működést támogató jelleggel.

232 **Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004):** *Catching Confidence*. Adult Community Learning Fund.

Táblázat 4_ Hatásvizsgálati lehetőségek szakirodalmi összegzése / Saját szerkesztés

Elnevezés	Jellemzők	Alkalmazhatóság
Grafikusan ábrázolt hatáskimutatás (roadmap to social impact) ²³³	Ez az eszköz hatások történetét illusztrálja mérföldkövek meghatározásával és a mérésüket szolgáló legadekvátabb módszer hozzárendelésével.	A hatásvizsgálat kezdeti fázisában lehet sikeresen alkalmazni.
Közösségi hatás térkép (community impact mapping)	Olyan feltételezések feltárásának érdekében, amelyek kauzális és plauzibilis összefüggésre vezethetők vissza a speciális teljesítések és viselkedésváltozások között, illetve, hogy az egyes viselkedési változások segítik a szervezetet / projektet céljaik teljesítésében. ²³⁴ Egyszerű kérdések mentén összeállítható, amely egyrészt a szervezet tagjaival közösen illetve a kedvezményezettekkel / célközösséggel együtt is végezhető: mi az a cél, amit el akarunk érni, miért hozzuk létre ezt a terméket vagy szolgáltatást, kik segítik / gátolják a törekvéseinket, kik a lehetséges felhasználók, kire vagyunk hatással, hogyan befolyásolja az érintettek viselkedése a céljaink elérését, mit tehetünk annak érdekében, hogy a kítűzött hatást elérjük stb.	Stratégiai tervezéshez kapcsolható, a designgondolkodás területéről eredő közösségi módszer (lásd mindmap), a vizsgálat megkezdése előtt alkalmazandó. A vélt vagy valós, tervezett vagy nem tervezett hatásutak kinyerését segíti.
Eredménycsillag (outcomes star)	Képet ad arról, hogy milyen belépési állapotban voltak a célközösség tagjai a munka elkezdésekor, illetve milyen változásokon mentek keresztül a kiemelés során.	Ez a módszer főleg a sebezhető emberekkel történő munka során hatékony.
Lélek record (SOUL Record)	Legfőbb elemei: kérdőívek, fókuszcsoport, résztvevők és nem résztvevők megfigyelése, részben strukturált és nem strukturált interjúk. ²³⁵ Legfontosabb pontja: a tervezett időközönként felvett skálázott kérdőívek ²³⁶ és megfigyelési munkalapok, melyek az attitűdre, a személyes és interperszonális interakciókra, valamint a praktikus aspektusokra – mint puha = soft eredményi területek – kérdeznak rá.	Informális tanulási és fejlesztési programok esetében kifejezetten releváns, a puha = soft eredmények mérésére alkalmas, különös tekintettel az önbizalom, önértékelés és motiváció területére – vegyes technikákkal

Prove it! = Bizonyítsd! ²³⁷	Az eszköztár elemei a részvételi workshop, egyszerű és projektre szabható kérdőívek, illetve a közös értékelés. Alapvetése a történetmesélés (változástörténethez kapcsolódóan), a beszélgetések (jelentőségteljes narratívadiálogust feltételez), az érintettek által meghatározott fontos indikátorok szelektálása, az emberek bevonása, az átláthatóság és elszámoltathatóság. ²³⁸	Kis és közepes közösségi projektek értékelésére alkalmas módszer, melynek eredője magában a közösségi princípiumban kereshető, hiszen a kedvezményezettek (egyének) történeteiből indul ki, azt keresi, hogy a szembejövő eredmények mögött milyen jelentős változások állhatnak, és ezek a változások mihez köthetők. ²³⁹
The most significant change (MSC) = A legszignifikánsabb változástechnika	Az egész értékelési folyamat egy többlépcsős rendszerre épül, amelynek alapját a szignifikáns történeteket kínálók (célközösség, terepmunkás) narratívái adják, erre szerveződik egy, a stábból és az érintettekkel álló szelektációs csapat. Ők detektálják a történetekből kiolvasható legjelentősebb változásokat, hatásokat, majd következnek a csoportos konzultáció, ahol ezeket a találatokat átbeszélik és kategorizálják.	A részvételiség elvét szem előtt tartó beavatkozásoknál alkalmazható, rétegzett szervezeti modell esetén.
Egyéb ²⁴⁰	A puha = soft indikátorokban történő változások megfigyelésével, szubjektív kérdőívvel, fókuszcsoporttal, naplózással, narratívagyűjtéssel (fotók, video, vox pop), kérdőívekkel vagy a változásúttal képezhetők le.	Hatásvizsgálati vegyítés részeként.
Önbizalomrács ²⁴¹	Személyes interjúkat, fókuszcsoportokat, kártyaértékeléseket tartalmaz a beavatkozás minden szintű szereplőivel, fontos szempont a vizuális illusztrálás. Az adatelemzések mintázatok felfedezésével (kódolás) kezdődnek, a visszaosztások, értékelések csoportosan történnek a beavatkozók és az érintettek bevonásával. A vizsgálat a beavatkozás több pontján is megtörténik, és az érzések, jólét mellett az aktivitásokra is rákérdezt.	Sérült, deprivált csoportok esetén, tanulást célzó (direkt vagy indirekt módon) beavatkozások esetén.

A korábbiakban említett Photovoice (PV) nem került be a táblázatba, egyfelől azért, mert a módszer nem kizárólagosan a hatást detektálására lett kifejlesztve, másfelől pedig azért, mert önmagában nem, sokkal inkább más narratív technikákkal kiegészülve és hatásvizsgálati céllal érdemes használni.

237 NEF (New Economics Fundation), a Groundwork UK és a Barclays PLC közös fejlesztésében jött létre.

238 **NEF (the new economics foundation) (2007):** *Prove it! Toolkit. Overview of Methodology.* London. – Az eszköztár három fontos lépést különít el:

- Döntés a mérés tárgyáról a forgatókönyv (storyboard) módszerrel.
- Információgyűjtés kérdőívek segítségével – ehhez egy alaplista áll rendelkezésre az eszköztár részeként a legerősebb indikátorokkal a szociális tőke és a minőségi élet mutatói és szempontjai alapján.
- Workshopalapú projektreflexiók összegzése.
- A nem szándékolt hatások kiszűrésére alkalmazható még a projektnapló módszer (érzések és gondolatok szintje, fejlődési lépések a célok elérése érdekében, soron következő lépések).

239 **Rinaldo, H. (2010):** *Getting Started in Social Impact Measurement.*

A guide to choosing how to measure social impact.

240 **Aitken, H. (2008):** *Measuring soft outcomes. A basic guide.* Scotland.

241 **Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004):** *Catching Confidence.* Adult Community Learning Fund.

233 **Péntek, P. (2013):** *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon.*

Szakedolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi kar, Budapest. 8. oldal.

234 **Holmes, J. (2017):** *Using impact mapping to help your team experiment.*

235 **Anderson, C., Foster, H., McKibben, J. (2006):** *The SOUL Record – A New Tool for Measuring Soft Outcomes.* The Research Centre, City College.

236 Munkalapok és kérdéssorok hozzáférhetők online.

SZINTÉZIS ÉS MEGÁLLAPÍTÁSOK SZAKIRODALMI VONATKOZÁSBAN

A korábbi fejezetek zárásaként kialakítottam két összesítő táblázatot, az egyikben a szociális design jellemzőit rendszereztem (Táblázat 3), a másikban (Táblázat 4) pedig a megjelölt szelekciós szempontok alapján összesítettem a releváns hatásvizsgálati módszereket. A két strukturálás célja az volt, hogy kijelölhetővé váljanak a létező hatásvizsgálati módok, mérési technikák és a szociális design princípiumai közötti lefedettség szintek.

A civil szektorra tervezett hatásvizsgálati és mérési módszerek áttekintése során kijelenthető, hogy bizonyos elemek, megközelítések és elméletek átemelhetők a design területére is. Hiszen a design tekintetében többször megjelölt társadalmi hatás, társadalmi vállalkozás távlati perspektívái biztosítják azt a bázist, amely engedélyezi a más területről érkező módszerek és technikák alkalmazását. A legfontosabb tanulság viszont az, hogy a hatásvizsgálati ajánlások leginkább keretrendszerként értelmezhetők, melynek alapja a beavatkozást elindító célok pontos definiálása és a szervezetre / projektre / beavatkozásra történő közvetlen visszacsatolás elemzése / értékelése a hatásvizsgálati találatok alapján. Ez azt jelenti, hogy önmagában az eredményfókuszú, célközösséget célzó elmozdulásvizsgálat nem állja meg a helyét, a feltérképezés minden esetben látképet és viszonyítási alapot ad a beavatkozás milyenségére, aktivitásaira vonatkozóan. A mérés eszközszinten tehát nem önmagában álló entitás, sokkal inkább a hatásvizsgálat integráns része, még akkor is, ha a szociális design jelenlegi helyzetében inkább a beavatkozás eszköze, a designnak az adekvátságát és pozicionálását kívánja segíteni.

A szakirodalmi áttekintés és rendszerezés során egyre inkább kikristályosodott, hogy a művészetalapú, szociálisan elkötelezett beavatkozások, ezen belül a szociális design hatásvizsgálatára azért van szükség, hogy értéke kimutathatóvá, tapinthatóvá váljon, a találatok visszaforgathatók legyenek a módszer tan fejlesztésébe, illetve kanonizálja a területet az elfogadott és eredményes társadalmi felzárkóztatást végző projektek / kezdeményezések sorában. Éppen ezért nem hagyhatók ki a negatív hatások sem, az elmaradt eredmények, hiszen azok detektálása és aktivitásokhoz kötése segítheti a fejlődést és a módszertan csiszolását.

A listázott módszerek kifejezetten a puha = soft indikátorok és tényezők elmozdulásának láttatását célozzák, különböző tudományos háttérből kiindulva. A legtöbbjük az önreflexivitást és az introspekciónál használja, mint a visszajelzés, és az egyéni értékelés eszközt. Egyrészt a változásút nyomon követése, és főleg az identitásban, önbecsülésben, kreativitásban történő elmozdulások indikálhatják a pszichológiai módszerek alkalmazását, de a fentiekben kigyűjtött példák szociológiai (skálázás, survey, interjúk, fókuszcsoport) és antropológiai (naplózás, megfigyelés, vizuális narratíva, stimulációs fotómódszer²⁴²) alapon is elvégezhetők. Az önreflexivitás fogalma szintén a pszichológiában gyökerezik, de kutatási keretek között az alkalmazása korántsem kívánja meg a pszichoanalitikus megközelítést. Következtetésként levonható, hogy az önreflexivitás képessége is fejleszthető azáltal, hogy az érintettek számára helyet és időt biztosítanak a beavatkozók az elmélyült gondolkodásra, a közösségi aktivitás pedig a másoktól (peer) való tanulás alapján segíti az önreflexivitás képességének fejlődését. Ezek mellett az önreflexív módszerek (narratívamesélés, értékelés, választás) mellett még az is szól, hogy azt

242 Horváth, D., Mitev, A. (2015): *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 249–250. oldal.

a valóságot tükrözik vissza, amelyben az érintettek jelen vannak, amelyeket az érintettek már változásként internalizáltak. Itt élhetünk azzal a feltételezéssel, hogy ha valami nem tudatosul, nem képes megfogalmazódni, nem kerül kimondásra, nem performatív aktus, akkor valószínűsíthetően nem is létező hatásról beszélünk, hiszen tettekben és érzésekben nem lekövethető.²⁴³

A felvetett és táblázatban rögzített módszerek a doktori kutatásom következő fázisában kerülnek kipróbálásra. A feltárás és a szintetizálás eredményeképpen elmondható, hogy a már létező keretrendszerekkel és technikákkal el lehet indulni a szociális design területén is, de az alább ismertetett megállapításokat mindenképpen szem előtt kell tartani a primer kutatás során. A szociális design specifikuma ugyanis ezekben rejlik, és ezek implementálása, kidolgozása teheti lehetővé egy szociális design hatásvizsgálati és mérési módszertan hiánypótló relevanciáját. A design sajátosságai miatt tehát a kidolgozandó vizsgálatnak reflektálnia kell az alábbiakra:

- Részvételi akciókutatás-jellegű vizsgálat – a folyamat alapúság a szociális design sajátja, csakúgy, mint a non-linearitás, és a beavatkozás kiinduló célkitűzései is dinamikusan változnak. A hatásvizsgálati és mérési folyamatnak a folyamatos visszacsatolás és a változók organikus módosulását kell tükröznie.
- Ehhez kapcsolódóan „az ok-okozati összefüggések non-linearitása a közös alkotáson alapuló beavatkozásokban szintén dinamikus megközelítést igényel a hatásvizsgálathoz, amely képes nyomon követni a kölcsönös függőség láncolatát, és inkább a folyamatra, mint az eredményekre összpontosít.”²⁴⁴
- Emberközpontúság – ez a szociális design legfontosabb princípiuma. A talált, már létező, főleg kvalitatív és narratív módszerek ezt tartják szem előtt, de lehetséges, hogy magának a hatásvizsgálatnak a kialakítása is egy olyan integráns designfolyamat, amelyben az érintettek véleményével és elképzeléssel rendelkezhetnek.
- Kiemelt indikátor a designban a kreativitásváltozás, mely közvetett módon hat az önbecsülésre, önbizalomra és cselekvőképességre. Erre vonatkozóan a meglévő módszerek nem nyújtanak megnyugtató megoldást, főként a többi szempont együttes figyelembevételkor.
- A hatásvizsgálat nem lehet szeparált, externális cselekvés, hanem a designfolyamatba épített eseménynek kell lennie, vagyis a designgondolkodás folyamatában és az emberközpontú tervezés eszközeiben helyet kell kapjon a mérhetőségi faktor (a bizalom kiépültsége és a bevonás okán).
- Designhoz, designalapú hatásvizsgálati módszerre van szükség, amely feltehetően a már meglévők modifikálásával elérhető, pár szervezési és elvi szempont átalakításával.
- A hatásvizsgálat során a vizualitást erősebben be kell emelni, a kártyákat és ábrákat tartalmazó módszereket (stimulációs fotómódszerhez hasonlóan) pedig továbbfejleszteni a vizuális kifejezőkészségre alapozva, főként a non-verbális célközösségek kapcsán.
- A létminimum alatt élő célközösségeket, úgy vélem, nem lehet pusztán a design eszközeivel kimozdítani a tanult tehetetlenségből, viszont elmozdulás érhető el a kreativitásfejlesztéssel, és ezáltal a kudarc-identitás csökkentésével. Az ilyen speciálisan marginalizált csoportokkal rendelkező szociális designprojekteknél elengedhetetlen a tanult tehetetlenség

243 Szerencsés R. (2023): Hatásvizsgálat. In: Csernák, J. (2023): *Design műhely lányoknak – Módszertani könyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. pp. 11–13.

244 Uő, 11. oldal.

állapotának megértése, megnyilvánulásainak detektálása a beavatkozást megelőzően, illetve kézzelfogható indikátorok bevezetése a fogalom részegységekre bontásának érdekében.

A fenti megállapítások megerősítik és megalapozzák a hatásvizsgálati rendszerekkel történő kísérletezést, melynek során a már létező technikák transzformációjával, kiegészítésével elérhető a szükséges komplexitás és specializálás.

ELMÉLETTŐL A GYAKORLATIG

Az elmélettől a gyakorlatig fejezet azt a feladatot hivatott betölteni, amelyben a dolgozat két markáns egysége és a kutatás két módszertani eleme közötti logikai átmenet megteremtődhet. A szekunder, kitekintő, leíró és deduktív, megalapozó kutatást az a primer kutatási egység váltja fel, amely hol expliciten, hol impliciten, de minden esetben inherensen kapcsolódik a szakirodalmi explorációhoz és hangsúlyokhoz. A primer, kísérleti empirikus elem, ahogy a kutatási módszertani fejezetben röviden felsejtettem, az esettanulmányok módszertanát, a terepmunkát és a gyakorlatalapú kutatás jellegzetességeit hívja be. Az elméleti kutatás talátaiból, eszközeiből inspirálódva valósult meg az a többszörös és mozaikszerű kísérleti hatásvizsgálati törekvés, amely elviségében és filozófiájában leginkább a grounded theory (GT) elméleti kereteiben gyökerezik. A doktori kutatás egészére és átfogó módszertani filozófiájára nem alkalmazható kizárólag a grounded theory, sokkal inkább szummatívan a kvalitatív kutatás jelzővel illelhető. Az esettanulmányok formájában bemutatott kísérleti hatásvizsgálat az, amelyre a GT filozófiai elvrendszere, gyakorlati és módszertani keretei alkalmazhatók. Lényeges kitétel, hogy a kísérleti hatásvizsgálati törekvések és a kutatási elem nem egy az egyben feleltethetők meg a GT peremfeltételeinek, ergo kizárólagosan nem jelenthetjük ki, hogy az esettanulmányok kísérleti hatásvizsgálata grounded theory, viszont a folyamat, akció–interakció szemlélet, elméletvezéreltség az egyes akcióelemek között, összeegyeztethető a GT jellegzetességeivel.

Pozicionálás

A Pozicionálás alfejezet a kvalitatív módszerek sokaságában igyekszik elhelyezni az empirikus kutatást, mind perceptuális, mind módszertani, mind pedig tudományelméleti sémák mentén. A grounded theory esszenciájának és létjogosultságának megalapozását idéző szakirodalmak „megkérdőjelezzik azt a meghatározást, amely szerint a kvalitatív analízis intuitív és impresszionisztikus jellegű, szemben azzal a felfogással, mely szerint egyedül a kvantitatív analízis a szigorú és szisztematikus. A lehorgonyzott elmélet módszereinek egyik legfontosabb hozadéka az, hogy szigorú eljárásokat kínálnak a kutatók számára az adatokra vonatkozó elképzeléseik és intuícióik ellenőrzéséhez, finomításához és továbbfejlesztéséhez. Ráadásul ezek a módszerek módot adnak arra, hogy a kutatók nagy mennyiségű adatot fogalmi módon értelmezzenek.”²⁴⁵

245 Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest. 63. oldal.

A grounded theory mint kvalitatív módszertan teljes episztemológiáját lefedni nem a jelen dolgozat feladata, annyi viszont megemlíthető, hogy a kvalitatív módszertanok közé tartozik – ahogy azt már a doktori kutatás módszertanát bevezető fejezetben részleteztem –, és egyik tartópillére a chicagói interakcionizmus és a pragmatista filozófia, alapozva John Dewey és George H. Mead örökségére.²⁴⁶

A kvalitatív kutatás, ezen belül a grounded theory alapvetése, hogy „annyi nézőpontot vonjunk be a projektbe, amennyit csak lehetséges. [...] A kvalitatív kutatás egyik nagy erénye, hogy egyidejűleg sok különféle adatforrás áll rendelkezésre. A kutató használhat interjúkat, megfigyeléseket, videókat, dokumentumokat, rajzokat, naplót, visszaemlékezéseket, újságokat, élettörténeti leírásokat, történeti dokumentumokat, önéletrajzokat és sok egyéb, itt fel nem sorolt forrást. Bármelyiket felhasználhatja önmagában vagy másokkal együtt, a szóban forgó problémától függően.”²⁴⁷ Ez a fajta trianguláció, azaz a többoldalú érvényességvizsgálat az egyes esettanulmányokban alkalmazott kísérleti hatásvizsgálat módszertani pluralizmusát is indokoltá teszi, azaz több nézőpontot von be a vizsgálatba (a célközösség körében tapasztalható elmozdulásokat a további érdekelt felek, szereplők – oktatók, hallgatók, szociális munkások – megfigyeléseinek, benyomásainak összegyűjtésén keresztül végzi), emellett pedig az adatforrások milyenségét is variálja naplók, rajzok, interjúk megfigyelések stb. formájában.

„A reflexivitás az adatgyűjtés és -elemzés másik legfontosabb szempontja a kvalitatív kutatásban.”²⁴⁸ Ez a mondat a doktori kutatás módszereinek összefoglalójában már szerepelt, a kísérleti hatásvizsgálat, azaz az empiria kidolgozásánál is validálható, kutatási módszerként, és nem elvként. Azaz a módszertani pluralizmus mellett az egyes adatforrások és nézőpontok a bevont szereplők ön- és kontextuális reflexivitására építenek, értve ezalatt az egyéni változásgörbe naplózását, vagy éppen a célközösség elmozdulásának felismerésében a self (személyes percepciók és prekoncepciók), valamint az agenda (az elérendő cél alátámasztása) modifikáló relevanciáját. „A résztvevők életének és hangjának ábrázolása segítségével kívánják megragadni. A kutatás irányát és formáját az ő érdeklődésük szabja meg. A kutatók arra kíváncsiak, hogy a személyek miképpen konstruálják meg tapasztalataikat tetteik, szándékaik, vélekedéseik és érzéseik révén.”²⁴⁹

Az érzékenység interakcionizmusa nem pusztán a kutató megnevezéssel ellátott személyek esetében legitim, de a sokszereplős adatforrások kapcsán is – értve ezalatt a hatásvizsgálatba bevont, megfigyelést végző szereplőket. „...kétség nem fér ahhoz, hogy ezek az érzelmek átadódna a kutatási alanyoknak, ők pedig úgy válaszolnak rájuk, hogy az interjúzás, vagy a megfigyelés előrehaladtával folyamatosan hozzáigazítják megnyilvánulásait a kutató reakcióihoz. Ez egyrészt tudattalan szinten zajlik. Azt is mondhatjuk, hogy e kölcsönös egymásra hatással a kutató és a résztvevő közösen konstruálja meg a kutatást.”²⁵⁰

246 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest.

247 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 64. oldal.

248 Uő, 69. oldal.

249 Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest. 66. oldal.

250 Uő, 69. oldal.

Az interpretatív tradíció és a pozitivista jellegű szemlélet is előkerül a grounded theory kapcsán. Ellen-
tételen erővonalú mozgásokról beszélhetünk a két esetben, az interpretatív helyzetben „a kutatást a kutató
szaktudományi és elméleti beállítottsága, a vizsgálatban résztvevőkkel való kapcsolata, valamint az
adatok interakciós konstrukciója és kialakítása együttesen teremti meg”.²⁵¹ A pozitivista megközelítés
ezzel szemben abból indul ki, hogy a világ leírható és kiszámítható, és mindez független a megfigyelő-
től, mivel a vizsgálat kívülről történik.

A grounded theorynek distinktív ismérvei léteznek a tudományfilozófiai spirálon belül. Ezen ismérvek
listázásával egyidejűleg indoklom az egyes kritériumok konnektivitását és megfeleltethetőségét az eset-
tanulmányokban bemutatott kísérleti hatásvizsgálat empirikus kutatási rétegeire.

Táblázat 5_ A kísérleti hatásvizsgálat hozzárendelése a grounded theory ismérveihöz / Saját szerkesztés

A GT módszer főbb ismérvei ²⁵²	A jelen kísérleti hatásvizsgálatra megfeleltetés
„Elméleti érzékenység: a kutató érzékenyen észleli az alapvető társas folyamatokat az adott témában, képes a jelentések árnyalataiból felsejülő mintázatok felismerésére, és ebben a folyamatban nem az előzetesen ismert fogalomrendszerekre támaszkodik.”	A kísérleti jelleg ezt a fajta elméleti érzékenységét is magában foglalja, a későbbiekben mutatott hatásvizsgálati rendszerek, törekvések is társas folyamatok, emellett társas folyamatokat archiválnak mintázat és mintázatokban beálló elmozdulás célzattal. A fogalomrendszer részben ismert előzetesen, viszont emergens voltából adódóan a területre csak lazán támaszkodhatunk.
„A szakirodalom reflektív felhasználása: a kutatás nem feltétlenül a szakirodalom megismerésével indul. A kutatás menetében a kutató „párbeszédet folytathat a szakirodalommal, ami új és új lendületet ad a kutató gondolatmenetének”.	Részben alkalmazható csupán, ugyanis a szakirodalom megismerése, térképezése előzetesen történt meg, viszont az empirikus realizáció pusztán reflektív és intuitív kapcsolatban áll a szakirodalommal, nem az egyben leképeződése annak.
„Nyílt kódolás és állandó összehasonlítás – a kutató nem alkalmaz előzetesen definiált kategóriákat, a kódolás folyamatában alakuló fogalmakat újra és újra összehasonlítja egymással és a nyers adatokkal, hogy a hasonlóságok és különbségek mentén alakítsa tovább a kódrendszert.”	A nyílt kódolás nem a hatásvizsgálat felépítéséhez és architektúrájához kapcsolódik, hanem az általa detektált adatok és korpusz értelmezéséhez és elemzéséhez. Az elemzés aktusa (kódok, állandó összehasonlítás) az adott esettanulmányon belül alkalmazott hatásvizsgálati szerkezetbe épül vissza, annak megismétlése (kutatás a kutatásban) és folytatása esetén. A doktori kutatásba szimulációként és abból nyert tapasztalásként forgatható vissza.

251 Uő, 65. oldal.

252 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 13. oldal: Az oszlop soraiban található szövegek szószerinti idézetek.

„Elméleti kódolás: a kutató az elemzés során az egyes fogalmak kontextusát és kölcsönkapcsolatait is feltáró, integratív kódrendszert és magyarázó elméleti keretet alkot az adatokból.”	Az egyes hatásvizsgálati kísérletek szintjén is alkalmazódik ez az elv, de a kísérleti hatásvizsgálat kumulatív és szummatív értékelése kapcsán is jelen van. A sok kisebb hatásvizsgálati akció átfogó elemzése (kódok és mintázatok) egy magyarázó és következtető elméleti keretbe foglalódik a doktori kutatás fő céljaként, emellett viszont az egyes beavatkozások hatásvizsgálati elemeinek kódolása a beavatkozásra vonatkozóan ad magyarázó elméleti keretet.
„Az elemzés az adatok gyűjtésével egy időben, azzal párhuzamosan halad.”	Részben teljesül csupán, ugyanis reaktív módon az egyes hatásvizsgálati elemek változhatnak, de az összegyűjtött anyagok elemzése egy-egy beavatkozást követően történik. Amennyiben a beavatkozások sorozatát egyazon hatásvizsgálati kutatásnak tekintjük, úgy a peremfeltétel validálódik.
„A mintavételt a kutatási kérdés megfogalmazása és az elemzés során felmerülő szempontok alakítják (elmélet irányította mintavétel).”	A doktori kutatás, az empirikus primer kutatási rész és az egyes beavatkozásokhoz rendelt hatásvizsgálati kísérletek is ezt az elvet követték az indukció logikai keretére alapozva.
„A kutató a kutatás és a kódolás teljes folyamatában feljegyzéseket (memókat) készít reflexióiról.”	Minden hatásvizsgálati kísérletre nem alkalmazható, esetként erőforrás és kapacitás okokból.

A táblázatban jelölt megkülönböztető jegyek Glaser & Strauss munkásságához köthetők, akik hat pontban határozták meg a disztinkció alapját képező kategóriákat.²⁵³

Az elméletvezérelt mintavétel (teoretikus mintavétel) gondolatisága és logikája a kísérleti hatásvizsgálat szellemiségéhez is hozzáilleszhető, néhány markáns különbségtől eltekintve. A szakirodalmi alapokra épített, gyakorlatvezérelt hatásvizsgálati kísérletekre generatív módon nem alkalmazható az elméletvezérelt mintavétel, hiszen sem az esettanulmányok átfogó hatásvizsgálati rendszere, sem az egyes beavatkozások során alkalmazott hatásvizsgálati elemek nem gyakoroltak hatást az elemzés megkezdésére az adatgyűjtés első napjától kezdődően. Viszont több esettanulmányban is a hatásvizsgálat úgy került megtervezésre, hogy a továbbiakban vizsgálandó hatáscélok a már vizsgálatnak minősülő elemek által begyűjtött adatokban rejlő (sok esetben in vivo kódok, „amikor interjúalanyok szavait kódként használjuk”²⁵⁴), információk, fogalmak, kategóriák leszűrése által kerüljenek kiválasztásra vagy módosításra. Azaz bizonyos esetekben (lásd. Esettanulmány 1 és részben 2 kapcsán kibontott hatásvizsgálat) hibrid módon – egyfelől deduktív attribútumokkal (projektcélok és részleges hatástervezés) másfelől pedig elméletvezérelt mintavétellel történt az adatgyűjtés. Az elméletvezérelt mintavételben „az elemzés már az adatgyűjtés legelső napján megkezdődik. Az adatgyűjtés elemzéshez vezet, az elemzés fogalmakhoz, a fogalmak kérdéseket vetnek fel. A kérdések még több adat gyűjtésére sarkallnak, hogy még többet megtudjunk a fogalmakról. Ez a körkörös folyamat egészen addig folytatódik, mígnem a kutatás eléri telítettségi állapotát, azt a pontot, ahol jól meghatároztunk és kellően megmagyarázunk minden folya-

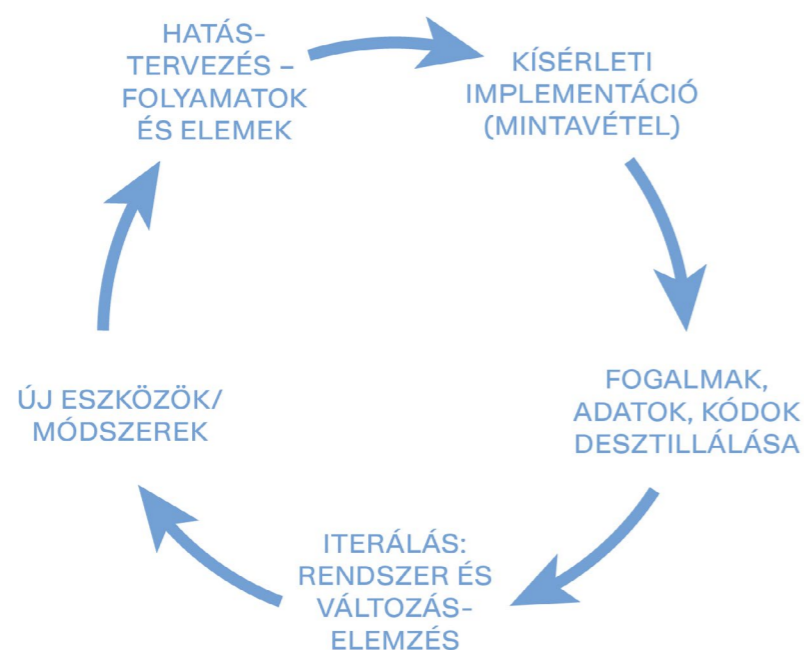
253 Charmaz, K. (2013): *Lehorgonyzott elmélet*. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest.

254 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 128. oldal.

matot. Az elméletvezérelt mintavétel rugalmassága abban rejlik, hogy az elemzés alatt derül ki, melyek a leggyümölcsözőbb helyek az adatgyűjtéshez, melyek adhatják a legjobb választ az elemzés által felvetett kérdésekre.”²⁵⁵

Amennyiben van lehetőség az egyes beavatkozássorozat és ismétlődést a hatásvizsgálati kutatásként értelmezni, úgy az akcióelemek között erőteljesebben alkalmazható válik az elméletvezérelt mintavétel non-lineáris szemlélete, amelyet az alábbi, saját fejlesztésű ábra illusztrál. Az ábra körkörösségét az elméletvezérelt szemlélet spirál jellege inspirálta, tartalma viszont egyértelműen a jelen kutatás témájára és keretében fejlesztett.

Ábra 2_A hosszú távú hatásvizsgálat körkörössége az elméletvezérelt mintavételre alapozva / Saját szerkesztés

„A GT módszerek az adatgyűjtés és az analitikus eljárások olyan logikailag konzisztens elvei, amelyek egy elmélet kialakítását célozzák. Más szóval a grounded theory módszerek az adatelemzés induktív stratégiáinak egy készletét jelentik. Ez azt jelenti, hogy az egyedi esetekből, eseményekből vagy tapasztalatokból kell kiindulni, hogy aztán mind absztraktabb konceptuális kategóriákat alkossunk, amelyek segítségével összefoghatjuk, megmagyarázhatjuk és megérthetjük adatainkat, és felismerhetjük a bennük rejlő összefüggések hálózatát.”²⁵⁶ Ez az idézet is alátámasztja az elméletvezérelt mintavételt, csakúgy, mint az esettanulmányok hatásvizsgálati kísérleteinek indíttatását, azaz az egyedi változókból kollektív megállapítások induktív származtatását, amely ugyan nem egy elmélet kialakítását célozza, de a kutatási eredmények szubsztanciáját alkotja.

255 Uő, 192–193. oldal.

256 Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv. L'Harmattan, Budapest. 62. oldal.

Az elméletből eredő gyakorlati kutatási fázis pozicionálásának utolsó kitekintése az a Chiovitti és Piran által, a GT-módszer szigorú alkalmazására készített kritériumlista, amely de facto kapcsolható a szociális design attribútumaihoz és az erre a diszciplínára alkalmazott hatásvizsgálati elvek listájához, főként ami a részvételiséget, emberközpontúságot és szociabilitást artikulálja.

- Engedjük, hogy a résztvevők vezéreljék a kutatást (aka hatásvizsgálatot, aka designfolyamatot, képessé tételt);
- Az általunk létrehozott elméleti konstrukciót mindig vessük össze azzal, milyen jelentéseket tulajdonítanak a jelenségnek maguk a résztvevők (diskurzív olvasat és akciókutatás jelleg);
- Elméletünkben használjuk fel a résztvevők tényleges szavait (ágencia, tulajdonlás, platformteremtés, tudásmegosztás);
- Fogalmazzuk meg személyes nézeteinket és belátásainkat a vizsgált jelenségről (önreflexió, co-creation, insightok, elköteleződés, platformteremtés);
- Közöljük azt, hogy milyen kritériumok vezérlik gondolkodásunkat (nyitottság, inkluzivitás, folyamat design, platformteremtés);
- Részletezzük, hogyan és miért választottuk épp ezeket a kutatási résztvevőket (transzparenncia, közösségépítés, részvételi akciókutatás).

A résztvevő-központúság, a résztvevő mint kutatási partner, designpartner fenoménhoz, illetve a hatásvizsgálat sajátosságához kapcsolódva a folyamat elemzésére tett kísérlet azt a célt szolgálja, hogy az emberek cselekvéseinek többrétegű jelentéseit érthetővé tegye. Viszont a jelentésrétegek (társított vagy felfedezett) nem függetleníthetők a személytől (legyen szó célközösségbeli önreflexióról, az vagy érintett csoport általi megfigyelésről). „Ezek a rétegek magukba foglalják az adott személy (1) cselekvéseinek saját magyarázatát; (2) kimondatlan előfeltevéseit; (3) cselekvéseivel elérendő szándékait; (4) másokra gyakorolt hatásait; és (5) az egyén további cselekvéseit és interperszonális kapcsolatait illető következményeit.”²⁵⁷

Grounded theory az adatelemzésben

A hatásvizsgálat során több formátumú és jellegű kvalitatív adat áll össze egy szöveggörpüsszá,²⁵⁸ ami a hatásvizsgálat szempontjából releváns elmozdulás forrása. A jelen empirikus kutatási részben alkalmazott hatásvizsgálati megközelítés narratív alapú, kvalitatív, amely a trianguláció jegyében az önbevallásra, verbális és vizuális történetmesélésre, auto-etnográfira, szelf-interpretációra, introspekcióra és emlékezésre alapoz. Az autoetnográfia a részvétel introspektív iránya, amelynek során „a kutató saját magát figyeli meg és dokumentálja”.²⁵⁹ Az egyes szereplők megfigyeléseit, reflexióit gyűjti össze személyes megéléseken keresztül, azaz szubjektív valóságokat fogad el létezőként és rendel egymás mellé elemzési és következtetési céllal rendszerbe szerkesztve. A visszafejtésére, rendszerezésére használható

257 Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv. L'Harmattan, Budapest. 71. oldal.

258 Kovács, É. (2007): Interjú módszerek és technikák. In: Kovács, É. (szerk.): Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet. Kalonda Bt., Budapest.

259 Horváth, D., Mitev, A. (2015): Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv. Alinea kiadó, Budapest. 165. oldal.

narratív elemzés, valamint a grounded theory „az emlékezést, mint változót emeli be az elemzésbe”.²⁶⁰ „A korábbi élményeket a jelen perspektívájából szelektáljuk, és újra meg újra interpretáljuk, vagyis nem az egykori „objektív” valóságot (s végképp nem az igazságot) idézzük fel.”²⁶¹

A GT rendszer- és tudományfilozófiai szintű általános megközelítése mellett a hatásvizsgálat során beérkező adatok elemzéséhez is (amely az Esettanulmány 1-ben szimuláció jelleggel történik meg) biztosít technikákat. A főként kvalitatív kutatási és elemzési módszerek szerteágazó, és mégis összefonódó rendszerében az egyes hatásvizsgálati forrásadatok analizálásához alkalmazható a grounded theory, a narratív biográfiai elemzés (ehhez a kapcsolódóan a tematikus mezőelemzés), valamint a tartalomelemzés alapvetései. A GT része a többlépcsős kódolási rendszer (nyílt / szabad, in vivo, axiális, szelektív), amely fogalmakba rendeződik, kategóriák szintjére emelkedik („adatokat megvilágító, szintetizáló eszköz”²⁶²), az adatok vizsgálata során kialakuló kódokra alapozva.²⁶³ A hatásvizsgálat során létrejött szövegkorpusz (naplók, interjúk, megfigyelések) esetében a nyílt vagy szabad kódolás a leginkább kézenfekvő. A kódolás nem más, mint egy elemzőeszköz, mentális stratégia (kérdésfeltevés, összehasonlítás), amelynek során „a kódok fogalmakként jelölik meg a résztvevők szavait, vagy a megfigyelés közben rögzített eseményeket, [...] azaz nyers adatokat keletkeztetünk, és ezeket fogalmi szintre emeljük”.²⁶⁴ A kódokból származtatható fogalmak különböző absztrakciósinteken helyezkedhetnek el, analitikus kategóriákba (akció, interakció, érzelmi válasz) rendeződhetnek, ez alapján pedig az „elemzés nem más, mint a fogalmak megalkotásának, kifejlesztésének és igazolásának folyamata”.²⁶⁵ Az így kirajzolódó mintázatok összevetése (ebben segítséget nyújthat a szinonimaalapú keresés, kódolás is), konceptuális viszonyok kialakítása, a megfigyelő és a megfigyelt interakcióját tükröző kategóriák,²⁶⁶ vélt ok-okozatok kiemelése az axiális kódolás.²⁶⁷ Ez utóbbi segítséget nyújthat a megállapítások létrehozásában, következtetések levonásában, és megalapozhatja a kódolási láncot, illetve az elméletvezérelt további mintavételt. A kódolás elvégezhető szoftveresen (jelen dolgozatban az Atlas.ti, MaxQda programokat használtam), és manuálisan is. Manuálisan a kézirat jellegű, analóg formában meglévő dokumentumok fénymásolt verziója használható, amelyen számalapú vagy színelalapú, esetleg formaalapú kódolások / jelölések alkalmazhatók a mondatok, szavak, kifejezések elemzéséhez, átfésüléséhez. „A sorról sorra történő kódolás megadja a követendő irányt. Tegyük fel például, a fókuszált kódolás azt jelenti, hogy a kezdeti kódolásban ismételt felbukkanó kódokat vesszük alapul, és e kódokkal megyünk végig egy nagyobb adatsoron. A fókuszált kódolás tehát kevésbé nyitott és célirányosabb, mint a sorról sorra haladó kódolás. Egyszersmind sokkal szelektívebb és konceptuálisabb annál (Charmaz 1983, Glaser 1978).”²⁶⁸

260 **Szerencsés, R. (2018):** *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

261 **Kovács, É. (2011):** A narratív módszerek politikája. *Forrás.* 43. évf. 7–8. sz.

262 **Charmaz, K. (2013):** Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.** L'Harmattan, Budapest. 78. oldal.

263 Uő, 74–75. oldal.

264 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai.* L'Harmattan, Budapest. 98–100. oldal.

265 Uő, 98. oldal.

266 **Charmaz, K. (2013):** Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.** L'Harmattan, Budapest. 67. oldal.

267 Uő.

268 Uő, 77. oldal.

Az elemzési dimenziókhoz mindig kapcsolódnak jó tanácsok, iránymutatások, amelyekre érdemes odafigyelni, ilyen például a mindig, a soha, a mindenki és a semmiképpen szavak használata, amelyek a kontinuumnak csupán egy pontját illusztrálják, és amelyeket ajánlott közelebbről vizsgálni. „Az időt jelentő szavak használata rendszerint változást vagy eltolódást jelent az események észlelésében, az azokról való gondolkodásban és az értelmezésükben. Csakúgy, mint az ok vagy viselkedés magyarázatául szolgáló szavak (azóta, emiatt, amikor, mert), amelyek általában egy cselekedetet követően tűnnek fel az adathalmazban.”²⁶⁹ Ez a meglátás különösképpen fontos hatásvizsgálati elemzéseknél, az adatok gyors és elsőköros átvilágításához nyújthat technikát. Az esetleges vizuális elemek, képek, fotók – az adatkorpusz részei – elemzéséhez is használhatók az absztrahált elemzés a feljegyzések készítése. „A feljegyzések készítésekor a kódolást nem pusztán az adatok témák szerinti besorolására alkalmas eszköznek, hanem feltáró folyamatnak tekintjük.”²⁷⁰ Ilyen szubjektív feljegyzések az absztrakció jegyében segítik a vizuális naplók elemzéseit.

Hatásvizsgálati kísérletek beágyazottsága

A grounded theoryhoz kapcsolódó elemzési stratégiák és alapelvek intenzív fókuszát követően újra kitérő a spektrumot annak érdekében, hogy a szakirodalmi összefoglaló egyik eredményeként összeállított hatásvizsgálati eszközökre és módszerekre vonatkozó mátrix és a szintetizálásban megjelenő szempontok gyakorlati átkötése megtörténhessen. Mindezek értelmében a következőkben azt részletezem, hogy a teoriából és spekulációból mi épült be az empiriába annak érdekében, hogy a belső érvényességű²⁷¹ hatásvizsgálatot támogassa.

Az esettanulmányként értelmezett gyakorlatok során az adatgyűjtéshez, azaz a kísérleti hatásvizsgálatokhoz a naplózás, vizuális naplózás, önmonitorozás, résztvevő megfigyelés, sűrű leírás, a félig strukturált interjú, egyszerűsített kérdőív módszereit alkalmaztuk, az adott beavatkozás kontextusára, szituatív jellegére, célközösségére, valamint a várt hatásfaktorokra reflektálva. Mindezen eszközök a narrativitáshoz kapcsolódnak, kiválasztásuk arra a premisszára alapozódott, hogy az egyes narratív aktusok és önkifejezések során létrejövő szövegek egyes nano társadalmi jelenségek, hatásmechanizmusok nyelvi megnyilatkozásai.²⁷² „A vizsgált esetek viszont a közösség és a beavatkozások összefüggéseit, tehát nem általánosabb és globálisabb társadalmi folyamatokat hivatottak feltárni.”²⁷³ A narrativitás központi fogalomként jelenik meg a jelen kutatásban, jelentősége pedig mind a fejlődépszichológiában, mind az oktatáselméletben megalapozott. „Az embernek természetes igénye a narrativitás, a környező világ, az ismeretlen megismerésének feszültsége narratív struktúrákkal oldható fel. A megismerésre váró események, körülmények mindig hordoznak feszültséget, amit csak akkor tudunk feloldani, ha sikerül

269 Uő, 135. oldal.

270 Uő, 81. oldal.

271 **Impact Canada (2019):** *Measuring impact by design: a guide to methods for impact measurement.* Privy Council Office – Impact and Innovation Unit. Canada. 15. oldal.

272 **Kovács, É. (2011):** A narratív módszerek politikája. *Forrás.* 43. évf. 7–8. sz.

273 **Szerencsés, R. (2018):** *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

elmesélni, s ezáltal értelmet adni nekik, értelmezni őket.²⁷⁴ Emellett a gondolkodás fejlődésében is kiemelt szerepe van a narrativitásnak: „...a gondolkodásnak van egy elbeszélő módja, amely az emberi szándékokat és tetteket, az ezekkel kapcsolatos történéseket és következményeket írja le. A narratív gondolkodás önmaga igazolását nem az adatokra, szabályokra, törvényekre, elméletekre alapozza, hanem az életszerűsége, hiszen ha belső szabályszerűségeit tekintve a történet kerek egység, akkor az elfogadható világmodell a befogadó számára (Cs. Gyimesi, 1992).²⁷⁵ A történetmesélés összefüggésben áll a valóságteremtéssel, azaz egyéni történetek egyéni valóságokat teremtenek, ahogy a valóságteremtés is kapcsolódik az identitásformáláshoz, amelyben a narratíva eszközként tud szolgálni. „Eszertint a történetek hozzák létre Dennettnél a tudatosságot, Ricoeurnál az ént, valamint a normák világát. A magunkról szóló történetmondásban látják annak kulcsát, hogy miféle elképzeléseket hordozunk arról, kik is vagyunk valójában, társadalmi azonosságunk történetekben nyilvánul meg.

Ricoeur szerint az ember önértelmezése az elbeszélésekben kap kitüntetett terepet: fiktív történeteket kitalálva alkotjuk meg magunkat, mint a lehetőségek világát.²⁷⁶ A tudatosság és a kik vagyunk valójában tudatosítása kulcskifejezések a hatásvizsgálatban, így a narrativitás azt tudja szolgálni, hogy a történetekben rekonstruálódó vagy reprezentálódó self milyen valóságot él meg, milyen valóságokat él meg napról napra, és mindez hogyan hat vissza a selfre.

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének jellege főként az interjúk tervezése, valamint az előtte-utána kérdőívek kapcsán a temporális linearitás elvét követte a hatásvizsgálatba bevont szereplők szempontjából („mi / milyen volt előtte, mit csinált közben, és mi lett utána²⁷⁷). Az interjúkban alkalmazott kérdések (időben) lehatárolt részproblémákat feszegettek, a szubjektum elhelyezkedésére vonatkoztak,²⁷⁸ valamint nagyban alapoztak az egyén megfigyelési, ok-okozat megalkotási képességeire.

A fentiekben említett szabad kódolás a fenomenológiából ismert és introspektív technikaként is említhető.²⁷⁹ A szabadon értelmezett kódolás, azaz a hermeneutikai esetkonstrukció az interpretatív paradigmába esik, mindez pedig a grounded theoryhoz köthető vissza.²⁸⁰ Itt érdemes visszacsatolni a hermeneutikai kör korábban említett jelenségéhez, „amelynek alaptétele, hogy a szöveg egésze csak a részei révén ragadható meg, viszont az egyes részek értelme attól az egésztől függ, amelybe azok bele vannak ágyazva. Az értelmezés folyamata így egy sajátos körmozgással írható le: az újabb információ, feltárult értelem-összefüggések alapján az előző belátásaink is új értelmet nyernek (Gadamer, 1960). A megértés csak úgy valósulhat meg, ha az értelmező és az értelmezett horizontja összeolvad, azaz az értelmező képes belépni a vizsgált világba, saját kulturális, tudományos és személyes háttérét felismerve.²⁸¹ A hermeneutikát eddig a hermeneutikai spirál, a self és a nyitottság kérdéseivel kapcsolatban részletez-

274 **Szőke-Milinte, E. (2022):** A narratívák és a történetmesélés szerepe a konfliktuskezelésben. *Máltai tanulmányok* 4. évf. 1. sz. (2022.) pp. 24–41. 1. oldal.

275 Uő, 1. oldal.

276 Uő, 5. oldal.

277 **Szerencsés, R. (2018):** *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

278 **Kovács, É. (2007):** Interjú módszerek és technikák. In: **Kovács, É. (szerk.):** *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Kalonda Bt., Budapest.

279 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv.* Alinea kiadó, Budapest.

280 **Feischmidt, M. (2017):** Megalapozott elmélet. In: **Kovács, É. (szerk.):** *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Kalonda Bt., Budapest.

281 **Kassai, Sz., Pintér, J. N., Rác, J. (2017):** Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) módszertana és gyakorlati alkalmazása. In: *Vezetéstudomány / Budapest Management Review.* XLVIII. évf. 2017. 4. szám.

tük, jelenleg viszont a fenomenológia kapcsán szükséges említenünk. A fenomenológia – szorosan kapcsolódva a hermeneutikához – az önreflexió kérdéskörében került elő korábban, valamint a co-design kapcsán az új értelmezések fejlesztésére vonatkoztatva említettük csakúgy, mint a designpszichológia kapcsán. Jelen esetben kutatómódszertanilag szükségesnek tartom kitérni az interpretatív fenomenológiai analízisre (IPA). Az IPA a pszichológiában alkalmazott módszer, és nagyon hasonló a grounded theory alapvetéseihez, éppen ezért az interpretatív fenomenológiai analízis módszertana említés szintjén, és nem központi fogalomként kap helyet a dolgozatban. „Az IPA személyközpontú megközelítésével lehetővé teszi, hogy a kutató egy adott tapasztalatot »bennfentes perspektívából« szemléljen, a kutatásban részt vevő személyt szakértőként kezelve. A módszer idiográfiás elkötelezettséggel, az adott tapasztalat minél részletesebb feltárására és annak megértésére törekszik, azt értelmezve, hogy a vizsgálatban részt vevő személy hogyan értelmezte azt. [...] Jól használható feltáró jellegű kvalitatív vizsgálatokban, amelyek tárgya nem a végeredményre, hanem a folyamatra fókuszál.²⁸² A GT és az IPA közötti különbségtétel az alábbi idézettel foglalható össze: „A GT során az adatokból fogalmakat hozunk létre, majd ezekből »magyarázatot« alkotunk, míg az IPA-nál törekszünk inkább az adatok, az egyén tapasztalatainál és az élményeinél maradni, nem általánosítunk és absztrahálunk.²⁸³ A megértés, a folyamatok dinamikus volta, a párbeszéd és az egyéni tapasztalatok interpretatív és narratív feltárása mind-mind olyan elemek, amelyek az IPA sajátjai, sőt megközelítésében is rokon a dolgozat módszertanával. Éppen ezért kitekintő jelleggel egy pszichológussal közösen zajló beavatkozás esetében a hatásvizsgálat követheti az IPA módszertanát a sok egyéni tapasztalás és élmény összegyűjtésében. Az IPA vonatkozásában felmerül a narratív pszichológia területe is, melynek kapcsán Illés a narratívum metaelméletként történő alkalmazásának szükségességét tárgyalja tanulmányában.²⁸⁴ Amellett érvel, hogy „a narratív megismerési mód is legalább olyan fontos jellemzője annak a folyamatnak, amelyben az ember a világról tapasztalatait gyűjti, továbbá a valóságot konstruálja, mint a paradigmikus mód. A narratív pszichológia által kínált emberképben gondolkodva merülhet fel az a hipotézis, hogy a művek és közönség kapcsolatát ne ok-okozati (logikus) viszonyban képzeljük el, hanem az emellett párhuzamosan létező narratív megismerési módban.²⁸⁵ Ugyan a jelen kutatásnak nem tárgya a (mű)befogadás módjainak és pszichológiájának értelmezése, viszont a fenti megállapítás a szociális design-beavatkozások során keletkező designproduktum és -folyamat befogására is vonatkozhat, és a hatásvizsgálat során a célközösség viszonyulásának megértéséhez nyújthat segítséget.

Mivel esettanulmány-összetevőként értelmezendők a dolgozatban feltárt helyzetekben alkalmazott módszertani elemek, így az adatfelvételek megtestesülései (napló, vizuális napló, megfigyelés, interjú) a narratív paradigma módszereivel egyenértékűek. Az ezekből keletkező szövegegyütteseket így történetekként kezelhetjük: a gondolkodás és reflexió elbeszélő módjainak.²⁸⁶ A grounded theoryban, kulturális antropológiában használt hermeneutikai konstruktumok, adatfelvételi és adatelemzési entitások mellett a szakirodalmi szekunder elemzésben is tárgyalt „Most Significant Change” (MSC)²⁸⁷ részvételi

282 Uő, 28. oldal.

283 Uő, 29. oldal.

284 **Illés, A. (2013):** A narratív pszichológia mint a vizuális befogadás új értelmezési módja. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 59:1 pp. 40–54. (2013). Arcanum.

285 Uő.

286 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv.* Alinea kiadó, Budapest.

287 **Davies, R., Dart, J. (2005):** *The ‘Most Significant Change’ (MSC) Technique: A Guide to Its Use.*

monitoring és változáskövetési technika, valamint a „Photovoice”²⁸⁸ vizuális önkifejezési rendszer szolgál referenciapontként a kísérleti hatásvizsgálati elemek összeállításában. „Az MSC módszer egyszerre képes a narratívák sokaságával, a kiválasztási kritériumok részvételi rendszerével dolgozni az eredmények leszűkítése és az eredmények és hatások kimutatása érdekében. Az idézett tanulmány ajánlása szerint a technika keverhető az elméletközpontú, deduktív megközelítéssel, mivel a legtöbb projektnek már a kezdet kezdetén határozott elképzelése van arról, hogy milyen hatást és eredményeket szeretne elérni. Másrészt fejlődésközpontú megközelítésen alapul, amely a pozitív változást és a léptékváltást helyezi a középpontba.”²⁸⁹ Az MSC módszerhez is kapcsolódva, de a narrativitás alkalmazásának hatásvizsgálati létjogosultságára utalva idézném Szőke-Milinte Enikő írását, miszerint „mivel mindannyian elbeszéléseket élünk meg életünk során, és mivel elbeszélések segítségével értelmezzük saját megélt életünket, ezért alkalmas a narratív forma mások cselekedeteinek²⁹⁰ a megértésére” (MacIntyre, 1999: 284; Mitev, 2006: 34).²⁹¹ A narratív paradigma kifejezés is több ízben ismétlődik a szövegfolymában, így fontos kitérni arra, hogy milyen jelentést is feltételez. Fisher nevéhez köthető, lényege pedig, „hogy az egymásnak elmondott történetek hatékonyabban győzik meg az embereket.”²⁹² „Szerinte a történetek feltétele a koherencia, mely a narratíva struktúrájában, a történetek közti hasonlóságban és a szereplők hitelességében valósul meg.”²⁹³

A narratív paradigmának több felvetése listázható Fisher alapján, amelyek közül a legrelevánsabbak: (1) az ember alapvetően történetmondó, (2) a narratív racionalitást a történetek összetartó ereje és hitelessége határozza meg, (3) a világtörténetek sorozata, amelyből kiválasztással folyamatosan újraterejtjük saját életünket.²⁹⁴

Az esettanulmányokat mind-mind pozitivistá és fejlődésközpontú felfogás jellemzi, még úgy is, hogy vélhetően ismeretelméleti, filozófiai és etikai szempontból is támadható ennek a létjogosultsága. Emellett a kísérleti hatásvizsgálati elemeket a pozitív változás észlelésére, alátámasztására és feldolgozására tervezték, nem kapacitálva a negatív hatásokat tükröző adatfelvételek sajátosságát. Ez nem jelenti a beérkező negatív hatások, mutatók mellőzését, csupán azt, hogy az elmozdulásvizsgálatra dizájnolt eszközök és rendszerek nem tartalmazzák a negatív hatások szűrésének specifikumait.

A folyamat, a folyamat-alapúság, a folyamat-produktummal szembenállás a dolgozat több pontján előkerül. Folyamat lehet az elemzés, a hatás, annak vizsgálata, a beavatkozás és az annak során történő akciók. „A folyamatot gyakran fejlődéslélektani fogalmakkal írják le, azaz olyasmiként, ami fázisokat

288 **Wang C., Burris M. A. (1997):** Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Educ Behav.* 1997 Jun; 24(3):369–87.

289 **Szerencsés R. (2023):** Hatásvizsgálat. In: *Csernák, J. (2023): Design műhely lányoknak – Módszertani könyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. pp.11–13. 12. oldal.

290 Lásd narratív pszichológia: **Illés, A. (2013):** A narratív pszichológia mint a vizuális befogadás új értelmezési módja. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 59:1 pp. 40–54., (2013). Arcanum.

291 **Szőke-Milinte, E. (2022):** A narratívák és a történetmesélés szerepe a konfliktuskezelésben. *Máltai tanulmányok* 4. évf. 1. sz. (2022.) pp. 24–41. 4. oldal.

292 **Schirm, A. (2013):** Történetmesélés a sorozatreklámokban. In: **Tóth, Sz. (szerk.): A XXII. MANYE Kongresszus előadásai.** Vol. 9. pp. 151–155.

293 **Szőke-Milinte, E. (2022):** A narratívák és a történetmesélés szerepe a konfliktuskezelésben. *Máltai tanulmányok* 4. évf. 1. sz. (2022.) pp. 24–41. 4. oldal.

294 **Schirm, A. (2013):** Történetmesélés a sorozatreklámokban. In: **Tóth, Sz. (szerk.): A XXII. MANYE Kongresszus előadásai.** Vol. 9. pp. 151–155.

vagy szakaszokat tartalmaz, és ebbe beleértik a dolgok előrehaladásának lineáris vagy építkező természetét is. Azonban nem minden folyamat fejlődő vagy progresszív jellegű. Kaotikus is lehet. Körkörösen is haladhat.”²⁹⁵ A non-linearitás és a folyamat mint attribútum, a szociális design kapcsán is megjelent, így adekvát az elmélet gyakorlatba vezetésénél is alkalmazni, hiszen a hatásvizsgálat jelensége is egy folyamat, emellett nanoszinten a hatásvizsgálat tárgya is az. Abban az esetben, ha elfogadjuk a folyamat alábbi definícióját: „A folyamat a helyzetekre vagy problémákra válaszként megjelenő akciók, interakciók és érzelmek egymást követő együttese, mely rendszerint cél elérésére vagy problémák kezelésére irányul. Az akciók, interakciók és érzelmek az idő függvényében mennek végbe. Több cselekedetet, interakciót és (nem mindig nyilvánvaló) érzelmi választ foglalnak magukban, és egymásutániságuk miatt a szándékosság és folyamatosság érzetét keltik. A struktúra (a kontextus) és a folyamat összefügg egymással, mert az emberek mindig valamire adott válaszként cselekednek, ez a valami nem más, mint az életükben felmerülő problémák, gondok, helyzetek, célok és események összessége.”²⁹⁶ A hatásvizsgálat sem más tehát, mint az akciókra adott interakciók (reakciók) és érzelmek feltérképezése, rendszerezése, jelentésadás és kauzalitásvizsgálat. Emellett viszont a hatást magát is lehetséges ebben az regiszterben értelmezni, mégpedig úgy, ha a folyamatokat célirányos tevékenységekként írjuk le, azt figyelve, hogy „az emberek hogyan töreksenek megoldani feladatukat, bizonyos problémákat kezelni vagy kézben tartani életük eseményeit. A folyamatok lehetnek pszichoszociálisak is, emellett oktatási, törvénykezési, vezetési, politikai, katonai jellegűek és így tovább.”²⁹⁷ Mindezek felül, a hatásinternalizálódás során bekövetkező tudatosulás jelenségére (ezáltal pedig a későbbiekben bemutatott kiválasztott hatásvizsgálati módszerek és megközelítések legitimálására) alkalmas a következő szakirodalmi utalás: „Kontextuális feltételek változása maga után vonja az akciók, interakciók és érzelmek finom módosulásait. Természetesen minden olyan akció, interakció és érzelmi válasz, ami valamely cél elérésére irányul, vagy valamely helyzet, esemény vagy körülmény együttes része, mindig attól függ, hogy az egyén vagy a csoport hogyan észleli, és hogyan határozza meg az utóbbiakat, és milyen jelentéseket ad a felmerülő helyzeteknek.”²⁹⁸ A kutatásra átfordítva tehát, a szociális design-beavatkozás a kontextuális feltételekben beálló változásnak, ingernek titulálható, amely módosulást eredményez az akciók-interakciók-érzelmek tengelyén, ezek a válaszok pedig a percepcióktól függenek (mi az, ami változásként azonosul az egyénben, közösségben).

A fejezetben bemutatott, ezekre az esetekre fejlesztett vagy alkalmazott kombinatív eszközök, módszerek mind a keresztmetszeti (cross-sectional) vizsgálat hatálya alá esnek, azaz „egy adott időpillanatban felvett mérőeszközök eredményein alapuló korrelációs vizsgálatok”.²⁹⁹ A longitudinális méréseknek, vizsgálatoknak tulajdonítják a fejlődés, változáskövetés adottságát, viszont a jelen dolgozat értelmezési keretrendszerében a longitudinális éveken átívelőt jelent, míg a rövidtávú jelenti az olyan időpillanatot, amely akár egy éven keresztül is kitarthat. Éppen ezért a fogalmi hálóban keresztmetszeti vizsgálatra hivatkozunk, amely viszont nem zárja ki az eltérő időpillanatokra tervezett adatfelvételt, csupán az időpillanatok szórása relatív.

295 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai.* L'Harmattan, Budapest. 145–146. oldal.

296 Uő, 143–144. oldal.

297 Uő, 146. oldal.

298 Uő, 144. oldal.

299 **Vizin, G. (2018):** *Kutatásmódszertan.* Prezentáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem. 10. oldal.

Az elméletből származó impressziókon alapuló hatásvizsgálati kísérletek rendszerei és eszköztársításai inherensen lekövettek a szintézis fejezetben részletezett szociális beavatkozásokhoz kapcsolható hatásvizsgálati kritériumrendszert. Az alábbi táblázat azt foglalja össze, hogy melyik megállapítás és szempont, milyen mértékben érvényesült az empiria során.

Táblázat 6_Szekunder kutatás megállapításai a primer kutatásra vonatkoztatva / Saját szerkesztés

Szekunder kutatás által meghatározott szempontok a szociális design-beavatkozások hatásvizsgálati lehetőségeire	Primer kutatás során a hatásvizsgálati rendszerre és eszközökre vonatkoztatás
Alapozó feltérképezést segítő, a hatásvizsgálat megkezdését támogató módszerek (mapping)	Ez a szempont különálló entitásként nem volt jelen a hatásvizsgálatok tervezése során. Indirekt módokon jelent meg, kezdetleges hatástervezés-alapozó egyeztetések és ötletlések formájában.
A beavatkozást célzó közösségeket bevonó hatásmérési lehetőségek	Ez a szempont szinte minden esettanulmányban szereplő hatásvizsgálati rendszerben figyelembe volt véve. A választott eszközök és mérési módok is az aktív participációt (önreflexió, narratíva) támogatták.
Kis léptékben és dedikált erőforrások (külső szakértők) nélkül is alkalmazható technikák	A későbbiekben részletezett kompetenciakérdőív kivételével mind a tervezést, mind a kivitelezést a kutatói / designeri csapat valósította meg az erőforrásoptimalizálás jegyében.
A célközösség életében történő változást kollaboratív módon detektálni igyekvő módszerek	A bevonást célzó lehetőségekkel szoros kapcsolatban álló szempont ezt. A kollaboratív attitűd szerepelt a hatásvizsgálat tervezésénél, viszont interaktív-kollaboratív, performatív és akcióalapú hatásvizsgálati jegyzetek részben teremtődtek. A kollaborativitás inkább további érintett csoport explorációban részvételét jelentette.
Puha = soft eredmények feltárására vonatkozó technikák	Ez peremfeltételként szerepelt a hatásvizsgálatok tervezésénél, legyen szó motivációról, kreatív vagy társas kompetenciákról. Azzal az előfeltevéssel, hogy megfelelő mennyiségű, extenzív adatforrás által a grounded theoryra alapozó kongruens értelmezői sémák alkalmazásával a puha = soft eredmények sokasága a sokaság okán számszerűsíthetővé válik.
A design szemléletmódjához leginkább illő változatok (insight alapján)	A kritérium szem előtt tartása miatt történt, hogy kevés, már meglévő technika emelkedett át egy az egyben a gyakorlatba, sokkal inkább kísérleti fejlesztések által konstruálódtak módszerek. Egyes vizsgálati technikák a szisztematikusság ellenére is inkább insightok formálására adnak lehetőséget.
A narrativitást, a szubjektivitást rendszerbe rendező és kódolni igyekvő módszerek	Az egyik legerősebben gyakorlatba fordított szempont. Ahogy azt a módszertani bevezetők több ízben taglalták, a narrativitás és a szubjektivitás, majd az ezekből származó korpuszértelmezés a hatásvizsgálatok eredője.

Vizuális aspektust tartalmazó technikák	De facto teljesülő kritérium, utalva itt többek között vizuális naplózásra, vagy a Photovoice alkalmazására, perszónatérkép készítésre.
A nyitott forrás elvén működő, hozzáférhető eszköz-készlettel, sablonokkal rendelkezők	Az implementált és modifikált módszerek közül az MSC és a Photovoice ebbe a kategóriába esnek.
A kvalitatív alapú módszerek a kódolással, adatelemzéssel és korpuszkezeléssel technikát biztosítanak a találatok számszerűsíthetőségére	Interkonnektivitás áll fenn ezen kritérium, a puha = soft eredmények és narrativitás-szubjektivitás között. Mindkét szempont teljesülésére törekedtünk a hatásvizsgálat során, így jelen esetben is igazolható az elviség alkalmazása. Viszont egyedül a demo korpuszelemzésben láthatunk példát a számszerűsíthetőség lehetőségére.

Nem is kétséges, hogy a gyakorlati adaptáció, kísérletezés során további szempontok merültek fel a hatásvizsgálat tervezéséhez kapcsolódó szempontrendszerben, amelyeket az összefoglaló és konkludáló fejezetekben tárgyalok részletesebben.

A releváns hatásvizsgálati módszerek alfejezetben található, egyéni szerkesztésű táblázatban szereplő technikák, az eredményeszközök gyűjteménye, a hatásvizsgálat célközösségszintű alkalmazására önlegitimációs, kanonizáló és működést támogató jelleggel fókuszált. Ezen módszerek közül teljes átvétel vagy adaptáció nem történt. A listázott és kidolgozott eszközökkel rendelkező módszerek inspirációként és előképként szolgáltak a kísérleti hatásvizsgálatokhoz, amelyek során a tradicionális kvalitatív kutatási és adatgyűjtési technikák keveredtek a designban alkalmazott, és a táblázatban, valamint a grounded theoryban szereplő kreatív eszközök helyzetére optimalizált kísérleti elegyével. A nem szokványos módszertani megoldások sorából tehát az MSC technika, az egyéb eszközök (naplózással, vizuális elemek, narratívagyűjtés), valamint a grafikusán ábrázolt hatáskimutatás (roadmap to social impact) kerültek alkalmazásra. Az esettanulmányok között nem szerepel olyan, ahol a közösségi hatástérkép-technika beépült volna, viszont designhallgatókat oktató kurzus során előkerült az impact mapping.³⁰⁰

A fentiek mellett a primer kutatásban olvasható hatásvizsgálati törekvések igyekeztek a módszertani patchwork-mechanizmust követni, ezt az adatforrások változatosságának szükségessége, a trianguláció, a kísérleti jelleg, az eszközbeli hiátusok és niche-ek, valamint a bevonó jelleg indokolták. Éppen ezért látható majd, hogy a hatásvizsgálati szerkezet elemei minden esettanulmányban markáns helyet foglalnak el.

300 A 2020/2021-es akadémiai év tavaszi szemeszterében egy kutatás-fejlesztés-innováció kurzus keretében, kapcsolódva a Fruska Design-workshop hátrányos helyzetű fiatal lányoknak c. kutatáshoz, egy hallgatói csapat a hatásvizsgálat témakörével foglalkozott, a pandémia miatt online formában. A hallgatói csapat egy hatásvizsgálati társasjátékot fejlesztett a kurzus keretében, amelyben az önkifejezés, megnyílás fogalmaira helyezték a hangsúlyt. A játékban szituációs helyzetek megoldásával, azokra válaszadással lehetett tovább haladni, magukat a válaszokat pedig egy kontrollpanelen a játékvezetők is értékelték. A társasjáték a koncepció szintjéig jutott, tesztelésére nem került sor, éppen ezért nem került be a kísérleti hatásvizsgálati elemek közé sem.

A táblázatban is helyet kapott, de külön is artikulálásra érdemes Péntek³⁰¹ soft = puha eredmények / hatások fogalomrendszere, amely – ahogy az a szekunder kutatás során is deklaráltta vált – illusztrálja a számszerűsítésre való törekvés dilemmáit a soft = puha változások és elmozdulások esetében. A hatásvizsgálati kísérletek mind-mind soft = puha indikátorok mentén keresik az elmozdulásokat, kvalitatív módszerek alkalmazásával.

A személyiségtesztek alegységben említettük a HARTZ AT-SEQ kompetenciatesztet, amely két-három esettanulmányban is, az adott beavatkozásra adaptálva, de alkalmazásra került. A többi, a dolgozatban bemutatott pszichológiai teszttel ellentétben az egyik beavatkozásban részt vevő pszichológus ebben a kérdőívalapú tesztben mozgott otthonosan. Az ő segítségével sikerült a komplex tesztet a kutatási léptékre optimalizálni úgy, hogy az adatfelvételhez és az adatok kiértékeléséhez ne legyen szükség pszichológusi jogosultságra.

Mindezek mellett szükséges visszautalni Jane Fulton Suri értekezésére a designalapú felfedezés természetéről. Lévéen, hogy a táblázatban is jelzett módon a hatásvizsgálatokat is designkutatók végzik, így az azzal járó a priori premisszát is internalizálni szükséges, miszerint a designfolyamatok és kutatás lényege nem az igazságban, hanem az úgynevezett insightokban (egyrésztől megállapítás, benyomás, megérzés) keresendő.³⁰² Metafizikai szinten érvényesül ez az álláspont, hiszen a kvalitatív elemzési technikák szisztematikussága mellett az insightok is legitim módon fogalmazódnak meg, sőt a hatásvizsgálati adatok is insight-központúak, ezzel is kicsit lazítva a GT multirétegzettségét, a fogalmak koncentrikus szűrését az interdiszciplinaritás jegyében. Ez a fajta insightokra építkezés, valamint a GT teoretikus mintavétele is időben elnyújtva, egy kutatáshoz / beavatkozáshoz tartozó különböző formátumok során tud kibontakozni (lásd később a hackathont követő nyári egyetemet stb).

A non-linearitás fenoménja több alkalommal is visszaköszön a dolgozatban, egy fontos kitélt mégis érdemes tenni: a hatásvizsgálati rendszer akciójellege miatt non-lineáris, viszont a rendszeren belül alkalmazott eszközöknek és mérési technikáknak érdemes a temporális linearitást követniük (kérdőív, interjú a beavatkozás előtt, közben és után), mindezt az adatok összehasonlító elemzése végett. Ez rezonál Lévai³⁰³ rendszeresség- és szisztematikusság- elvárásaira is.

A vizualitás, amint azt több ízben artikuláltam, kiemelten fontos szerepet kapott a hatásvizsgálati kísérletekben. A célközösség tagjai vizuális tartalom létrehozására lettek felkérve, vagy meglévő képek, fotók közül válogathattak. Ezen a ponton a módszertani megalapozottság okán emelem be a vizuális elemzés szakirodalmát, átfogóan kitérve a vizuális szemiotika és ikonográfia kérdéskörére. Ez az elméleti alátámasztottság nem reprezentálódik a szekunder kutatási részben, ugyanis specifikusan az empiria legitimitására és a vizuális olvasat multirétegzettségének alátámasztására utal. Theo van Leeuwen írásában két alapkérdést különít el: „a reprezentáció” (mit reprezentálnak a képek és hogyan?), valamint a képek „rejtett jelentésének” kérdését (milyen elképzeléseket és értékeket jelölnek a képen reprezentált

301 **Péntek, P. (2013):** *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon.* Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi kar, Budapest.

302 **Suri, F. J. (2011):** Poetic Observation. What designers make of what they see. pp. 16–33. In: **Clarke, A. J. (edit):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

303 **Lévai, G. (2018):** *Társadalmi hatásmérés alapok.* Budapest.

emberek, helyek és dolgok?). „...az ikonográfia arra a kontextusra is figyelmet fordít, amelyben a képet létrehozták, és amelyben az létezik, valamint arra is, hogy a kulturális jelentések és vizuális megjelenítésük történetileg hogyan és miért jöttek létre.”³⁰⁴ A jelen kísérleti hatásvizsgálatokban alkalmazott vizuális gesztusok az ikonográfia mezőit kevésbé érintik, viszont az eltérő háttérű és kultúrájú közösséggel való közös munka során érdemes bevonni a vizsgálati változókba az ábrázolásokra adott eltérő kulturális jelentéseket, sémákat is, csakúgy, mint a kontextuális sajátosságokat. Mindez már túlmutat a vizuális lexis, barthesianus szemiotika és az ikonográfia határain; a vizuális szintaktika, vagy más megközelítésből a szociális szemiotika³⁰⁵ azok a hívószavak, amelyek egy vizuális eszköz hatásvizsgálati elemzésekor az adatfelvevőt segíteni tudják. Ugyanis a képeken szereplő egyedi emberek, helyek és dolgok jelentésének azonosításakor és összeillesztésekor szükséges lehet annak a bemutatása is, hogy mindezek hogyan alkotnak koherens egészet, specifikus mintázatok felismerésével és megfelelő módszerek alkalmazásával.³⁰⁶ A szerző elemzésének alapját Barthes e területen végzett kutatásai, elméleti konstruktumai adják, amelyek közül a „kép punctumja, azaz közvetlen emotív hatása”³⁰⁷ emelendő ki, mint adekvát fogalom a jelen primer kutatás szempontjából. Emellett „a barthesianus vizuális szemiotika kulcsfogalma a jelentések rétegződése. Az első réteg a denotáció rétege, azaz a »mi, vagy ki van itt ábrázolva?» rétege. A második réteg a konnotáció rétege, azaz a »milyen elképzelések és értékek fejeződnek ki abban, ami reprezentálva van, és annak révén, ahogyan az reprezentálva van?»³⁰⁸ A későbbiekben részletezett és alkalmazott technikák esetében láthatjuk, hogy a denotáció rétege az, amely elsőként bekapcsolódik, hiszen ezen a szinten a látott tartalom azonos a valóság észlelésével, az aktus ebben az esetben a kép által ábrázoltak felismerése az alapján, amit már ismerünk, és aminek azonosításáról nincs szükségünk részletes tudásra. Előreutalva az Esettanulmány 1 kapcsán alkalmazott vizuális naplózásra és az előszelektált stockfotókra, lényeges megállapítás mind a denotáció, azon belül pedig a kategorizáció, azaz a vizuális sztereotípiák megalkotása, amelyek kulturális vagy fiziognómiai attribútumok alapján történhetnek, ahol az ábrázolt személy vonásai lényegtelenek, sokkal inkább típusként reprezentálódik a képeken.³⁰⁹ A denotáció mellett a konnotáció réteget is érdemes tisztázni, hiszen a vizuális narratívák kialakításánál (lásd Photovoice / Fotóhang) kiemelt szerepe lehet a kommunikált és tudatosított konnotációs rétegnek, segítve a hatásvizsgálat mechanizmusát.

„A jelentés második rétege a konnotáció, az általánosabb fogalmak, elképzelések és értékek rétege, amelyeknek jelei a reprezentált emberek, helyek és dolgok »helyett állnak«.”³¹⁰ A konnotációban nagy szerepe van a kulturális asszociációknak, szimbólumoknak, és sok esetben a kontextusnak is. A konnotatív jelentések generálásához a fényképek alkalmazása jó technika, „mivel naturalizálják őket. Úgy gondolhatunk rájuk, mintha éppen »megtaláltuk« volna őket az utcán, mintha csak úgy lennének, és nem »konstruálnánk« őket. És úgy is gondolhatunk rájuk, mint amelyek nem teljesen »mondják ki« az üzenetet, nem »oly sok szóban mondják el« azt, azaz az üzenetet úgy lehet venni, mint amit a néző »olvas

304 **Leeuwen, von T. (2013):** Szemiotika és ikonográfia. In: **Bodor, P. (szerk) (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. pp. 297–327. 297. oldal.

305 Uő.

306 Uő, 297. oldal.

307 Uő, 298. oldal.

308 Uő, 299. oldal.

309 Uő, 301. oldal.

310 Uő, 302. oldal.

belek»³¹¹ Ez az a gondolati ív, amely teoretikus megalapozottságot tud nyújtani a képválogatásos (card sort) és vizuális narratívaépítéshez a képi anyag alkalmazása során. Barthes mellett Panofskyt idézi a szerző az ikonográfia közelebbi megértéséhez, elkülönítve a reprezentációs jelentést, az ikonográfiai szimbolizmust és az ikonológiai szimbolizmust. Egy rövid annotáció alapján a reprezentációs jelentés az az elsődleges vagy természetes téma, egyfajta gyakorlati tapasztalatokra alapozó felismerése a reprezentálnak. Ikonográfiai szimbolizmus értelmében a „tárgy-jelek” a személyeken, dolgokon, helyeken túl a képek a hozzájuk kapcsolódó elképzeléseket is denotálják, másodlagos vagy hagyományos témákként. „Az ikonológiai szimbolizmus az, amit más kontextusban ideológiai jelentésnek lehetne nevezni. Ennek elemzése során – Panofsky szavaival – „megállapítjuk azokat a mögöttes elveket, amelyek feltárják egy nemzet, egy korszak, egy osztály, egy vallásos vagy filozófiai meggyőződés alapvető attitűdjét”³¹² Ikonográfiai intertextuális összehasonlításokat és dokumentumkutatást is végeznek a megértési és befogadási sémák feltárása érdekében. Az ideológiai jelentés (ikonológiai szimbolizmus) feltárása olyan hatásvizsgálati eszközök alkalmazása során fontos, amelyben a vizuális tárgyat / jelet a célközösség tagjai hozzák létre az egyéni változásészlelésük dokumentálása céljából. Ezzel szemben az ikonográfiai szimbolizmus előre szelektált fényképek, vizuális és grafikai elemek esetében is szükséges megközelítésnek és elméleti keretnek bizonyulhat úgy, ha a célközösség tagjai verbalizálják az adott képi elemhez kapcsolódó elképzeléseik denotációját. Kende–Illés tanulmányában is a vizualitást hívja segítségül egy sokkal gyakorlatibb aspektusból, mint a fentiekben részletezett elméletek. Megközelítésük viszont rezonál mind a vizuális szemiotikára, mind pedig a jelen kutatásban alkalmazott vizuális elemek elemzésére. „Ennek jegyében nem a pszichén belüli történések feltárása áll a kutatás középpontjában (ezért kerüljük pl. a szimbólumok analitikus elemzését), sokkal inkább egy jelenség megértését [...], kutatjuk.”³¹³

Az MSC módszer összefoglalása során kiemeltem, hogy retrográd alapokon nyugszik, fundamentuma az önbevallásosság és az önreflexivitás. Narratívákat gyűjt, és a részvételi monitoring és adatelemzés elvisége mentén desztillálja a találatokat, deduktív módokon, de a grounded theory alapján induktív és elméletvezérelt mintavétel alapvetései mentén is. Ez az instrumentális bázisgondolat az esettanulmányok kísérleti hatásvizsgálatainak kialakítását is inspirálta és táplálta.

A hatásvizsgálati kísérleti rendszereket az esettanulmányokban strukturáltan mutatom be. A dolgozat feladat nem a vizsgálatok során beérkező adatok értelmezése és elemzése, hanem a hatásvizsgálati rendszerek kiértékelése. Ez alól, szimulációs és reprezentációs céllal egy alkalommal az Esettanulmány 1 kapcsán teszek kivételt, ahol demo elemzést végzek, az adatok szintetizálása nélkül.

311 Leeuwen, von T. (2013): Szemiotika és ikonográfia. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv*. L'Harmattan, Budapest. pp. 297–327. 303. oldal.

312 Uő, 307. oldal.

313 Kende, A., Illés, A. (2011): Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél”. *Esély* 4. 72–92.

ESETTANULMÁNYOK

A következő fejezetben olyan gyakorlati példákat, alkalmazási helyzeteket és kontextusokat mutatok be, amelyek a disszertáció korábbi fejezeteiben részletezett szociáldesign-értelmezésre alapuló beavatkozások, és amelyek során kidolgozásra és implementálásra kerültek kísérleti hatásvizsgálati irányok. Az experimentális jelleg abban is rejlett, hogy egyfelől maguk a projektek / beavatkozások is frissen indulók, a bennünk alkalmazott designmódszerek, -eszközök és -struktúrák is kísérletiek, másfelől pedig maga a hatásvizsgálat beépítése a beavatkozás folyamatainak állandó sorába is kísérleti gesztusként értelmezhető, csakúgy, mint az adott beavatkozás sajátosságait (bevont – megszólított közösség, kihívás, lépték, kontextus stb.) figyelembe vevő, az egyéni helyzetre kifejlesztett, meglévő eszközbázisból felépülő hatásvizsgálati rendszer kidolgozhatóságának lehetőségei. Az esettanulmányok alkalmazásának és elemzésének a célja a szituatív hatásvizsgálati folyamatok dokumentálása, feltárása, olyan jelentéstartalmak létrehozása a jelentésadás aktusa által, melynek módja nehezen operacionalizálható.³¹⁴

Az esettanulmányok jelen helyzetben a kísérleti hatásvizsgálati struktúra és implementálás esettanulmányaiként értelmezhetők, amelyek között a bemutatott beavatkozások mind gyakorlatban is megvalósult, leginkább projektalapú designkutatások, amelyek a szociális design eszközkészletét vagy megközelítését használják szervezőelvként. Kiválasztásuk legfontosabb szelekciós szempontja a személyes érintettség, azaz mindegyik projektalapú kutatásban részt vettem – nem kizárólag hatásvizsgálati szempontból, hanem a legtöbb esetben a designkutatás kialakításának, implementálásának oldalán is. Emellett az esettanulmányok igyekeztek reflektálni a Botero és Sampsa által korábban citált fogalmak valamelyikére³¹⁵, azaz kollaboratív designelemeket tartalmaznak, hosszabb távú egyéni szintű elköteleződést feltételeznek. Fizikai jelenlét nélkül nem valósulhatnak meg, közös tulajdonlás kialakítását célozzák a közös elképzelés által, a tudásmegosztás és tudáscsere az alapvetésük és / vagy platformot teremtenek az önkifejezésre (nem kizárólag design értelemben vett önkifejezésre).

Nem szelekciós szempont, viszont az intézményi háttér megemlítése fontos tény, miszerint egy (lásd később Esettanulmány 5) nemzetközi partnerség kivételével mindegyik kutatás a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem kötelékében valósult meg. Mindezeknek köszönhetően alkalom volt beépíteni a hatásvizsgálati szempontokat az egyes beavatkozásokba, illetve bizonyos helyzetekben a designkutatási lépéseket, szempontokat is a hatásvizsgálati szükségességek szűrőjén keresztül alakítani.

Az esettanulmányok leírása a következő felépítést követi egyénileg kialakított rendszerezés alapján, amely viszont részben megfeleltethető Schatzman magyarázó paradigma mátrixának.³¹⁶

314 Szerencsés, R. (2018): *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

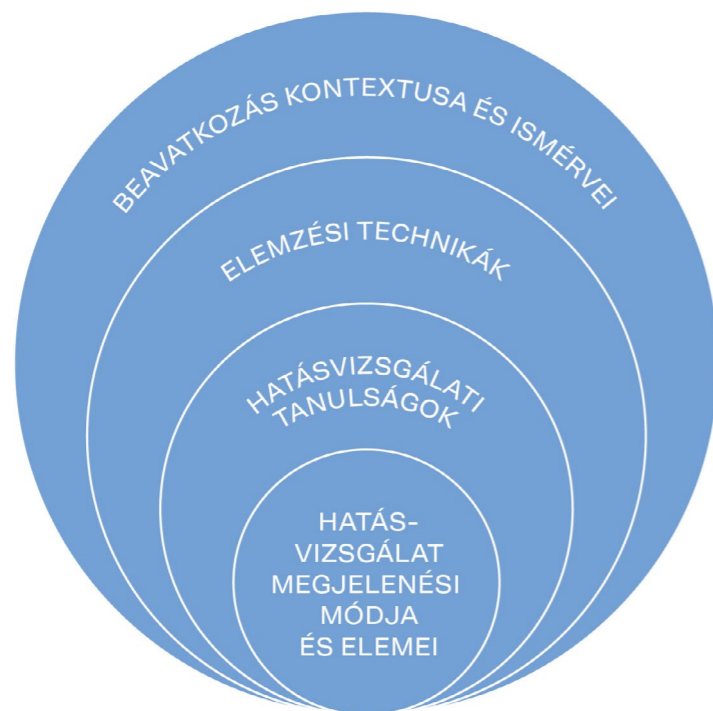
315 Botero, A., Sampsa, H. (2013): Ageing together: Steps towards evolutionary co-design in everyday practices. In: *CoDesign*. 9. pp. 37-54.

316 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 111. oldal.

Egyéni rendszerezés	Magyarázó paradigma mátrix
A beavatkozás / kutatás általános bemutatása	Távlat (ahonnan szemlélődünk)
A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája a folyamat részeként és eszközök szintjén	Dimenziók – tulajdonságok (attribútumok) és kontextus (amelyben valamely) feltételek (közt helyezkedünk)
Az elemzéshez használható technikák, elvek	-
Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva	Következmények (kísérte) cselekvés vagy folyamat

Eltérő csoportosítás alapján a grounded theoryban használatos előfeltétel / következmény mátrix újraértelmezése alapján az esettanulmányok analízise ezt a koncentrikusságot követi. Az alábbi ábra az Előfeltétel / Következmény mátrix³¹⁸ mutációja és adaptálása a hatásvizsgálati rendszer rétegzettségére, saját fejlesztés alapján.

Ábra 3_A hatásvizsgálati rendszer rétegzettségére az Előfeltétel / Következmény mátrix mutációjával illusztrálva / Saját szerkesztés

317 Uő, 141. oldal.

318 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 141. oldal.

A mátrix eredeti célja, hogy segítse az elemzőt „az előfeltételek és következmények a rendezésében, amelyekben az események elhelyezkednek és amelyekben az emberek válaszolnak rájuk.”³¹⁹ Ez a szándék itt minimálisan teljesül, ugyanis a kontextus és a háttérinformációk feltárása nem szignifikánsan ugyan, de megfeleltethető az előfeltételeknek, hiszen ebben helyezkednek el a beavatkozások. A következmények pedig a tanulságokkal vonhatók párhuzamba. A differenciálódás abban rejlik, hogy az esettanulmányokon belül, a hatásvizsgálati keretrendszerekre igazítva az előfeltételek-következmények (adatfelvétel kontextusának tudatos változóként beépítése, valamint a kontrollváltozó hatása a következményekre) mátrix nem jött létre, így ez a GT-ből származó mátrix gondolatiságában, de nem funkciójában alkalmazható a jelen helyzetre.

A beavatkozások / kutatások általános bemutatása során a kontextust és a háttérinformációkat vázoló fel. Ehhez külön elméleti háttér és hozzárendelés nem kapcsolódik, hiszen az esetek keretrendszere minden helyzetben eltérő, deskriptív jelleget mutat. Csakúgy, mint a „Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva” rész esetében, amelyben az adott hatásvizsgálati szerkezet hiányosságait, tanulságait tárgyalom, (ön)reflexíven kitérve arra, hogy mi működik, és mi nem. Ez a rész is nagyban esetspecifikus, és nem írható le univerzális kvalitatív módszerekkel, viszont nagyrészt a tanulságok összessége adja a dolgozat argumentációs gyökerét, valamint a kutatás összefoglaló következtetéseit.

A „Kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, szerkezete”, valamint az „Elemzéshez használható technikák, elvek” részekhez egy sokkal elméletibb bevezető kapcsolható, amely szinte minden esettanulmány kapcsán azonosságokat mutat.

Az alkalmazott kísérleti és elemzési módszerek rendszerezése több ágensű, viszont minden esetben arra törekszik, hogy a designfolyamat, a hozzárendelt vizsgálati eszközök és az elmozdulás detektálhatósága között kauzális viszonyt feltételezzon és fedjen fel.

BEVEZETŐ

Az összes esettanulmányban megjelenő hatásvizsgálati rendszer a módszertani pluralizmusra és triangulációra törekvés jegyében igyekszik legitimitációt és verifikálhatóságot biztosítani. Az ilyen módon létrejövő rétegzettség tehát azért fontos, hogy a változatos kvalitatív kutatási eszközök alkalmazása során keletkező „puha = soft” indikátorokra vonatkozó adatok a dedukció-indukció elveinek mentén kirajzoló mintázatok alátámasztottsága és bizonyos esetekben számszerűsíthetősége megalapozott legyen.

Az adott esettanulmányokban használt kísérleti hatásvizsgálati módok és mérési eszközök a kvalitatív kutatási technikák sorába tartoznak, éppen ezért az elemzésükhöz is ajánlatos kvalitatív konstruktmokat rendelni. Az esettanulmányok során végzett vizsgálatok semmiképpen sem beavatkozásmentesek, sőt maga a bemutatott eset beavatkozásként kezelendő. Éppen ezért az elemzésnél fontos tudatában lenni az alábbiaknak:

319 Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 137. oldal.

Szubjektivitás – a kutatók, a célközösség, a hallgatók, az oktatók, tanárok, a helyi szociális munkások mind a saját szubjektivitásukból cselekszenek. Elméleti rendszerekre támaszkodva ugyan, de a tartalomelemzésből nélkülözhetetlen szubjektív (szabad) vagy éppen interpretatív módon kódolnak, a vizsgálatba bevont szereplők pedig szubjektív valóságuk alapján mesélnek történetet, válaszolnak kérdésekre. A szubjektivitás vállalt és a rendszerbe épített, strukturáltságával igyekszik kiküszöbölni a jellegéből adódó módszertani és tudományos kétkedéseket. Mindezek mellett a szociális design a legtöbb esetben (szociális munkás – célközösség, hallgató – helyi gyermek, hallgató-oktató, oktató-célközösség stb.) a közös tevékenységek során kialakuló interperszonális kapcsolódásokra alapoz, éppen ezért a hatásvizsgálati találatok is ilyen kontextusban realizálódnak, illetve ilyen kontextusból nyerhetők ki. Ehhez és a kutatói-tervezői agendához kapcsolható a reflexivitás és a szubjektivitás kérdésköre is. „A kutató elképzeléseinek az adatokra erőltetéséről (Glaser, 1992) akkor beszélhetünk, ha figyelmen kívül hagyja saját énjének szerepét az értelmezési folyamatban, és úgy gondolja, csakis és kizárólag az adatok beszélnek. Minél jobban tudatában vagyunk annak, hogy az adatelemzésben jelen van a szubjektivitás, annál valószínűbben átláthatjuk azt, hogyan befolyásoljuk az értelmezést.”³²⁰

Kutatói és tervezői agenda – a designfolyamatokban és a kutatói munkában implicit létező jelenség. A kutatói gyakorlatban egy felismert, dokumentált és reflektált jelenség, míg a tervezői viselkedés, motiváció, szándék jelenléte az átlagos designfolyamatban elfogadott, sőt támogatott és nélkülözhetetlen adalék, amelynek megléte viszont sokkal problematikusabb az inkluzív, participatív és szociális design-helyzetekben. A tervezői agenda jelenségéről, valamint a szociális design, de facto és apriori szándékosságának oximoronjáról (agendával rendelkezés) szó esik a szakirodalmi értekezésben, viszont itt is fontos megemlíteni, mint nem kizárható változót, immanensen jelenlévő faktort. A tervezői, designeri agenda mellett a kutatói immerzió, mint a kvalitatív kutatások újszerű iránya is megjelenik, amely explicit kimondja – ahogy arra utaltam a GT vonatkozásában a szakirodalmi összefoglalóban Corbin & Strauss idézésekor – a saját paradigma, előítélet, tudás behozatalát a kutatási helyzetbe. Emellett Steen parafrázisában Lévinas fenomenológiai és Derrida dekonstruktivista irányát követve a más és a self privilegizálása³²¹ egy örök konfliktus, amely alól a designbeavatkozásokban résztvevők sem kivételek, ahogyan azt a szakirodalmi annotáció Nyitottság dilemmái részben tárgyaltam.

A jelenlét befolyásoló és valóságmódosító jellege – az antropológia területéről származó, jól ismert és azonosított jelenség, amely tudatosítja a beavatkozást végző jelenlétének hatását a célközösség körében. Főként a résztvevő megfigyelés területén, de akár a részvételi akciókutatás esetében is kimutatható, hogy egy adott közösség természetes állapota, interperszonális hálózata nehezen ismerhető meg externális résztvevők jelenlétében. „A részt vevő megfigyelő kutatónak egyfajta kívül- és belülállást kell megvalósítani (émikus és étikus dimenziók).”³²² Nincs ez másként ezeknél az esettanulmányoknál sem, hiszen a beavatkozás / kutatás már önmaga egy mesterséges konstruktumot hoz létre, kimozdít a valóságból és a mindennapokból, így főleg a hátrányos helyzetű közösséggel megvalósított beavatkozások esetében fontos tudatosítani azt az inger- és élménytöbbletet, amely túlzó reakciókat, visszajelzéseket, felfokozott

320 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 72. oldal.

321 **Steen, M. (2012):** Human-Centered Design as a Fragile Encounter. *Design Issues*, Vol. 28, No. 1 (Winter 2012), pp. 72–80. The MIT Press.

322 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 165 oldal.

érzelmi állapotokat tud okozni. „A kutató nem megváltoztatni, hanem leírni akarja környezetét. Bár a kutató megjelenése nyilván hatással van a helyi közösség életére, ezt a hatást lehetőség szerint csökkenteni kell.”³²³ Az etnográfia szabályai alapján „a kutató a terepmunka során szubjektív (émikus) módon, kellő empátiával megérti a közösségben zajló eseményeket, viselkedéseket, szokásokat, és tényyszerűen dokumentálja azokat. A feldolgozásnál objektív (étikus) módon áttekinti, rendszerezi, elemzi azokat.”³²⁴ A kívülállás–belülállás megragadására Geertz (1994) a pszichoanalízis területéről kölcsönzött élményközeli (experience-near) versus élménytávoli (experience-distant) ellentétpárt használja. [...] A helyi közösség megértéséhez alapvetően élményközeli fogalmakat gyűjt a kutató, az összetett jelenségek azonban csak magasabb absztrakciós szinten érthetők meg.”³²⁵ Az előbbi gondolatok a klasszikus résztvevő megfigyelésre utalnak, ahol az idő múlásával enyhül a valóságtorzító hatás relevanciája, bár véleményem szerint az étikus, valamint az élménytávoli állapotokba váltás az immerziót folyamatosan kihívások elé állítja, nemcsak a kutató, de a kutatót érzékelő célközösség számára is.

Mikro- és makroszintek – ezek alatt értjük a kutatók, designerek, célközösség számára sokszor feltáratlan, észrevétlen tényezőket, amelyek az egyes beavatkozások kimenetére indirekt hatással lehetnek. Mikroszint alatt érthetjük azt a közös valóságot, amelyet az adott beavatkozás módszertani állomásai során megtapasztal a közösség, és amely inerciarendszerre a hatásvizsgálat is irányul. A makroszintek viszont azok a szociokulturális, társadalmi tényezők, de akár a beavatkozástól független mikrotényezők, amelyek módosító erővel bírnak. A makroszinteken mozgó erők és előfeltételek befolyásolják az egyéni szinteket, döntéseket, elakadásokat, véleményeket, amelyek gyűjtése tehát a kutatásra és a hatásvizsgálatra is hat. A megkülönböztetés mesterséges ugyan, de véleményem szerint szükséges. „A legtöbb helyzet mikro-feltételek (az egyénhez közelebbi feltételek) és makrofeltételek (az egyéntől távolabbi, azaz történelmi, társadalmi, politikai stb. feltételek) kombinációja. [...] Elemzőként a mikro- és makrofeltételek közötti kölcsönhatás érdekel minket, továbbá az, hogy ezek milyen hatást gyakorolnak egymásra és a rákövetkező akciókra és interakciókra. Mindazoknak a következményeknek a teljes skálája érdekel bennünket, amelyek mindebből kialakulnak, valamint az is, hogy ezek a következmények hogyan csatolnak vissza mindazon feltételekhez, amelyek a helyzet és a rákövetkező akciók és interakciók vagy érzelmi válaszok részét képezik.”³²⁶ A grounded theoryban ez egyfajta logikai és elemzési alapvetés, viszont az nem elvárható, hogy ezek a sokszor indirekt, máskor pedig rejtett kapcsolódások minden helyzetben láthatóak legyenek. A beavatkozást végző kutatók, designerek sem ismerhetnek minden társadalompolitikai, helyi szabályozásbeli, vagy éppen kulturális identitással és történelemmel összefüggő faktort. Ezek feltárásához és beépítéséhez évek munkája szükséges. Emellett a célközösség és a további résztvevők is általában a „saját álláspontjuk, szempontrendszerük szerint kerülnek helyzetbe, és ritkán látják át azt a teljes mivoltában.”³²⁷

Ezek a kitételek, indexek nem rendelkeznek előjellel, azaz létezésük nem egyértelműen negatív, viszont elkerülhetetlen. Kvantitatív kutatásokban is tetten érhető, például az adatok korrelációba állításánál, az indikátorok kiválasztásánál stb. Felismerésük, tudatosításuk és minimalizálásuk adekvátabb reakció, mint a teljes kizárásukra törekvés.

323 **Letenyi, L. (2005):** *Településkutatás I-II*. L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp.71–95.

324 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 165. oldal.

325 Uő, 165. oldal.

326 **Corbin, J., Strauss, A. (2015):** *A kvalitatív kutatás alapjai*. L'Harmattan, Budapest. 138. oldal.

327 Uő, 138. oldal.

A kísérleti hatásvizsgálat során visszafejtett, elemzett eredmények, a célközösség körében detektálható elmozdulások bemutatása és indoklása nem célja a disszertációban meghatározott kereteknek. Az esetleges elmozdulásokra (hatásbizonyítás) utaló megfigyelések, analizált eredmények illusztrációs jelleggel jelenhetnek meg a leírások között. Mindezek mellett maguknak az esettanulmányoknak az általános összehasonlítása sem tartozik az elemzés kereteibe, tehát módszertanilag a kutatás alapú beavatkozások egymáshoz viszonyítása, összehasonlító elemzése sem indokolt.

Az esettanulmányok között öt beavatkozás részletezésére kerül sor, amelyek az alábbiak:

- (1) Szociális design-terepkutatás a Magyar Máltai Szeretetszolgálat zalakomári Jelenlét Pontjával együttműködésben Fehér Bori DLA és Szerencsés Rita doktoranda vezetésével;
- (2) 'Home Away from Home' – Helykötődést fejlesztő foglalkozássorozat a Borostyánkő Gyermekotthon fiataljai számára c. kutatási projekt Hosszu Erzsébet doktoranda vezetésével;
- (3) 'FRUSKA': Design-workshop hátrányos helyzetű fiatal lányoknak c. design kutatási projekt Csernák Janka doktoranda vezetésével;
- (4) Várostervezési kutatási a gyerekek mobilitásáról interszektoralis együttműködés keretében c. kutatásalapú beavatkozás Szerencsés Rita vezetésével;
- (5) 'Come in' elnevezésű URBACT Transfer Network projekthez kapcsolódó hatástervezés Szigeti Ferenc és Szerencsés Rita vezetésével.

Ezek közül három esetben (lásd 1–3. sorszám) hatásvizsgálati architektúra és az identifikált elemekhez rendelhető eszközök célközösség szerinti specifikálása történt, egy (lásd 5-ös sorszám) esetben főként csak strukturális szintű hatástervezés zajlott a hatáscélok általánosabb és széles körben bevált értelmezése alapján, illetve az egyéni élményeken alapuló fotónaplózás is kipróbálásra került. Ebben az esetben a kitűzött célok, annak eléréséhez rendelt eszközök, konkrét cselekedetek többpontú értékelése zajlott hatás és hatékonyság önreflexív mátrixában. Továbbá egy esetben (lásd 4-es sorszám) a beavatkozás jellege pusztán kutatói individuumhoz kapcsolható több megfigyelési, mintsem részvételi hatásvizsgálati mód alkalmazását tette lehetővé.

A szakirodalmi áttekintés alapján létrehozott szociális design összefoglaló mátrix a szociális design, mint gyűjtőnév, fogalmakhoz, jelenségekhez rendelését segíti az egyes konstellációk mentén. Az alábbiakban a mátrix kategóriái mentén csoportosítom az esettanulmányokban tárgyalt beavatkozásokat, kutatási projekteket, azzal a kitételrel, hogy nem minden feltételnek, elemnek kell teljesülnie ahhoz, hogy szociálisan elkötelezett beavatkozásról beszélhessünk. Ebben kivételt képez az Esettanulmány 5, amely nem is hivatott magát szociális designként értelmezni. Bekerülése pedig a hatástervezés strukturális szintjeinek példázata miatt volt indokolt.

Táblázat 8_ Az esettanulmányok rendszerezése a szociális design összefoglaló mátrixa alapján / Saját szerkesztés

Elem	Típus	Eset 1	Eset 2	Eset 3	Eset 4	Eset 5
Kollaboratív design	Műfaj	Részben – nem minden állomásba	Részben – nem minden állomásba	Részben – nem minden állomásba	Nem	Nem
Produktivitás	Esszencia / Hozzáadott érték	Igen – workshop médiumfüggetlen kimenet	Igen – perszonalizált elem	Igen – egyéni tárgyak	Igen – design installáció	Igen – fesztivál mint produktum
Emberközpontú tervezés	Műfaj / módszer	Igen – egyéni percepciók és keretezett szükségletek	Részben – egyéni percepciók	Részben - egyéni percepciók beemelése	Részben – szükségletek mappingje	Nem
Közösségépítés	Áttételes cél / Hozzáadott érték	Igen – Fiatalok közössége	Igen – Lakóotthon közössége	Igen – Mentor-közösség	Nem szándékolt elem	Igen –Városi közösségek építése fesztivál által
Kreativitásfejlesztés	Esszencia / Cél	Igen – alaptervekenység	Részben – perszonalizáció	Igen – alaptervekenység	Nem	Nem
Empowerment (képesítéssel)	Esszencia / Cél	Igen – alkotás, önkifejezés	Részben – territorialitás	Igen – alkotás, önkifejezés	Részben – épített környezet	Igen – civil kurázi
Insightok (benyomások, megállapítások)	Esszencia / Hozzáadott érték	Igen – intuíció és megfigyelés	Igen – intuíció és megfigyelés	Igen – kognitív folyamat	Igen – megfigyelés	Nem
Designgondolkodás	Műfaj / módszer	Igen – intenzív folyamat	Részben – bizonyos elemei	Igen – workshopalkalmak egymásra épülése	Igen – designeri predispozíció	Részben – részelemeknél alkalmazott
Folyamatdesign	Műfaj / Cél	Igen – folyamat fókusz	Igen – folyamat fókusz	Részben – előre modellezett folyamat	Igen – kutatási folyamat értelemben	Nem
Co-creation	Műfaj / módszer	Igen – helyi értékek és tranzakcionális	Igen – részvételi módszerek, folyamathang-súly	Igen – produktum létrehozása	Részben – produktum létrehozása	Igen – önkéntesek általi fesztiválproduktum
Részvételi akciókutatás	Műfaj / módszer	Igen – folyamatos visszacsatolás	Nem	Nem	Nem	Nem
Non-linearitás	Attribútum	Igen – iterálás, dinamikus változás	Igen – iterálás, nyitott végű folyamat	Igen – iterálás, cirkularitás	Igen – iterálás, dinamikus változás	Igen – iterálás, dinamikus változás
Inkluzív design	Műfaj	Igen – etnográfiai módszerek, narratíva	Részben – igényekre építés	Igen – narratíva és igényekre építés	Részben – igényekre építés	Részben – etnográfiai módszerek
Transzformatív / Invenciózus (design after design)	Attribútum / Elv	Részben – társadalmi hatás	Nem	Részben – társadalmi hatás	Részben - jövőbe mutató	Nem

Co-realizáció	Esszencia / Hozzáadott érték	Igen – közös létrehozás és fejlesztés	Igen – közös tervezés és létrehozás	Igen – közös létrehozás	Nem	Igen – közös létrehozás
Bevonó tervezés	Esszencia / Elv	Részben – tervezési fázis részben valósul meg	Részben – a tervezés fázis részben valósul meg	Részben – tagok egyenrangúsága	Részben – kreatív eredmények	
Elköteleződés, fizikai jelenlét, tulajdonlás, közös elképzelés, tudásmegosztás, platformteremtés	Feltétel / Elv	Igen – közös fizikai tér, platform	Igen – közös fizikai tér	Igen – platform	Részben – közös fizikai tér	Részben – tudásmegosztás
Tanulási folyamat	Áttételes cél / Hozzáadott érték	Igen – problémadefiniálás, megoldás	Igen – problémadefiniálás, kreativitás	Igen – kreativitás, megoldás	Részben – főleg kutató / designeri oldalról	Igen - problémadefiniálás
Designerek	Feltétel / Elv	Igen – self lényeges elem	Igen – facilitátor	Igen – facilitátor	Igen – művészek	Nem
Inter- és multidiszciplinaritás	Feltétel / Elv	Igen – eltérő háttérű oktatók	Igen – eltérő háttérű kutatók	Nem	Igen – eltérő háttérű szakértők	Igen – városiak és szakértők
Társadalmi vállalkozás	Áttételes cél / Hozzáadott érték	Részben – helyi műhely bevonás	Nem	Részben – potenciálja megvan	Nem	Nem

A bemutatandó esetek kooperációban jöttek létre, azaz a designkutatásért felelős kutatóval, kutatókkal és munkatársakkal együttműködésben került kialakításra a hatásvizsgálati architektúra és a hatástervezés elemei. Az esetek léptékükben is eltérőek, vegyesen található közöttük több éve zajló workshop-sorozat, intenzív jelenlétben alapuló hosszabb távú beavatkozás, illetve pár hónap alatt lezajló közösségi folyamat, nem is említve a több éven keresztül zajló nemzetközi együttműködéseket. Mindegyik esettanulmány módszertani alapja a co-creation, mint ahogy az Greenhalgh, Jackson, Shaw, és Janamian által közösen jegyzett, korábban ismertett tanulmányában is megjelenik, a „kutatás kerete egy kreatív vállalkozás, amelyben az emberi tapasztalás a központi elem, és a hangsúly a folyamaton van”³²⁸, a co-creation folyamat közben pedig a hatások az esettanulmányok többségében egyéni (tudás- és attitűdváltozás), valamint interperszonális szinteken következnek be.

Minden vonatkozó esettanulmány kapcsán a beavatkozást végző kutatók és designerek figyelembe vették a kutatásetikai irányelveket, a kutatást lehetővé tevő háttérintézmény kutatásetikai szabályai szerint engedélyeztették a beavatkozást, amelynek a hatásvizsgálat is eleme volt. Mindezek mellett az Esettanulmány 4 kapcsán külsős kutatásetikai bizottság számára is benyújtásra kerültek a dokumentumok a projekt együttműködő partnerének segítségével, amely dokumentumokra alapozva a bizottság kiadta az engedélyt a kutatás elvégzésére. A GDPR-rendelkezések az Esettanulmány 1–4 kapcsán a MOME

328 Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016): Achieving Research Impact Through Co-creation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.

szabályzatát követik. A projektek mind a kutatásetikai, mind pedig a GDPR-elvárásoknak megfelelő hozzájárulásokkal rendelkeznek.

A következőkben tehát a fentiekben bemutatott felépítés követésével részletezem a beavatkozásokat. Az esettanulmányokban az elemzések a hatásvizsgálati lehetőségekre vonatkozó következtetések levonásának szándékával realizálódnak.

ESETTANULMÁNY 1

Szociális design-terepkutatás a Magyar Máltai Szeretetszolgálat zalakomári Jelenlét Pontjával együttműködésben

A jelenleg bemutatás alatt álló beavatkozás egy többéves együttműködés legutóbbi egy évében eszközölt aktivitásokat és a hozzájuk kapcsolódó hatásvizsgálati szerkezetet és eszközöket összegzi.

Általános bemutatás

A Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Innovációs Központjában működő Social Design Hub gondozásában az egyetem 2021-ben stratégiai partnerséget kötött a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal annak érdekében, hogy a design eszközeinek és szemléletének alkalmazásával közösen fejlesszenek ki alternatív megközelítéseket, programokat, segítve a hátrányos helyzetű közösségek rezilienciájának növekedését. Ennek az átfogóbb együttműködésnek a keretében több szalon és helyszínen kezdődött meg a kooperáció, míg 2022 legelején a Máltai Szeretetszolgálat Jelenlét Programjának egyik friss helyszínén, Zalakomáron, az ottani Jelenlét Ponttal közösen realizálódott a kutatásalapú beavatkozás.

„A program során a MOME oktatói, kutatói és hallgatói, valamint a Magyar Máltai Szeretetszolgálat szakértő munkatársai arra a kérdésre keresik a választ, hogy a szociális design hogyan támogathatja vidéki, nehéz sorsú településeken élő, hátrányos helyzetű gyerekek kreativitásfejlesztését, valamint arra, hogy ezeken a folyamatokon keresztül hogyan lehetséges hozzájárulni a résztvevő gyerekek perspektívájának és ezáltal lehetőségeinek bővítéséhez, a résztvevők társadalmi érzékenységének növeléséhez.”³²⁹

A Jelenlét Ház szakértő munkatársainak (gyógypedagógusok, családsegítők, szociális munkások) tapasztalatai alapján az együttműködés keretében a beavatkozás a 10–16 év közötti gyerekközösséget célozta, hiszen a helyszíni szereplők elmondásai alapján a kiskamasz, kamasz korosztály körében a legnagyobb az esélye a lemorzsolódásnak, őket a leginkább nehéz megfogni, illetve a Jelenlét Ház

329 Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 5. oldal.

munkatársainak eszközkészlete inkább a kisebb gyerekek bevonását és foglalkoztatását fedi le. Mindezekre alapozva körvonalazódott a célközösség, illetve elkülönült az egyéves folyamat három jelentősebb, aktivitásalapú állomása. A terepkutatás³³⁰ design módszertanai, kutatási lépései a *Jelenlét mezői – szociális design a gyakorlatban c.* módszertani kézikönyvben részleteződnek. A jelen fejezet nem hivatott a beavatkozás módszertanát ismertetni, pusztán olyan mértékig, amely a hatásvizsgálati döntéseket és terveket befolyásolta. A három, aktivitásalapú pillér előzményei a MOME kutatói által végzett tereplátogatások, amelyek az ismerkedést, megismerést, valamint az első aktivitást alapozták meg. Az első, a helyi gyerekekkel közösen, valamint MOME-hallgatók bevonásával megvalósított helyszíni program a rövid intenzív jelenlét nevet viseli, és egy design-hackathon³³¹ formáját öltötte.

A beavatkozás első állomásának keretében is egy hackathon megrendezésére került sor Zalakomárban. A kétnapos program során a MOME-s oktatók által vezetett csapatok (textil, animáció, installáció, használati tárgy) a hallgatókkal és helyi gyerekekkel közösen létrehoztak egy-egy csapatszintű alkotást. A rövid intenzív jelenlét lényege a kiterjesztett megismerés, valamint a bizalom kiépítésének megkezdése volt.

A terepkutatás második állomását egy többnapos intenzív jelenlét, egy nyári egyetem jelentette. A kicsivel több mint egy hét alatt megközelítőleg 13 hallgató dolgozott 17 gyerekekkel három csapatban, oktatói workshopvezetéssel és irányítással. Az egy hét alatt szintén csapatok szintjén hoztak létre alkotásokat a gyerekek, megtapasztalva és kipróbálva a designgondolkodás, mint módszer, egyes lépéseit. A nyári egyetemi keretrendszerbe rekreációs programokat is be lehetett iktatni, ezek szintén esszenciális elemei az ilyen típusú kutatási munkának. A zalakomári nyári egyetem módszertani célja a bizalom elmélyítése volt, élmény-fókuszú és learning-by-doing megközelítésre alapozva.

A harmadik állomása a 2022-es év őszén a fordított integrációs helyzet megteremtése volt, amelynek során a helyi közösség tagjai ellátogattak a MOME campusára, ahol workshopok során közösen alakították ki az együttműködést bemutató kiállítás narratíváját, majd nyitották meg a tágabb publikum számára is megtekinthető kiállítást. Mindezek mellett, kiegészítő és kísérleti elemként egy Design Csomag is fejlesztésre került, amely sematikusabb formában idézte fel a nyári közös aktivitásokat oly módon, hogy a helyi munkatársak facilitálásában – a MOME-s csapattól függetlenül is elvégezhető – feladatokat és azokhoz szükséges eszközöket tartalmazott.

330 Kutatás – beavatkozás az esettanulmányi fejezetben szinonimaként értelmezendők.

331 **Boda, K., Csabai, L. (2021):** *A közösségi tervezés maratonja: a szociális hackathon közösségfejlesztő változata.* Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest. – „...a piaci világban elterjedt hackathonok módszerére épül. A nagyobb, főként informatikai fejlesztésekkel foglalkozó vállalatok, valamint a startup versenyek körében ismert módszer elnevezése a „hacking” és a „maraton” kifejezés összevonásával jött létre, és lényegében egy általában két-három napig tartó ötletversenyt foglal magában. »Hacking« – mert célja kreatív megoldások kidolgozása a felmerülő problémák, szükségletek nyomán, és maratoni – hiszen egy meghatározott időn keresztül (pl. 48 óráig) dolgoznak együtt a résztvevők. Az utóbbi években egyre inkább elterjedt a hackathonok szociális fókuszú alkalmazása. Az új megközelítés legfőbb újdonsága, hogy a régóta működő hackathonokat új társadalmi ügyekkel és új résztvevőkkel színesíti. A szociális hackathonok szervezői tehát kiterjesztik a módszert a vállalati világon túlra, lehetővé téve a módszer hétköznapi, a társadalmi szükségletekre reagáló alkalmazását.”

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája

A fentiekben vázolt rendszerben az aktivitáselemek sorában kiemelt szerepet töltött be a hatásvizsgálat és annak tervezettsége. A kutatócsapat munkatársaival együttműködésben³³² került megtervezésre a hatásvizsgálat architektúrája, elviségében követve a korábban tett értelmezési origót, miszerint a változás a kiindulási helyzetből történő elmozdulást jelenti, a designfolyamatba beépíthető (integráns) elem, valamint közösségi bevonáson alapul, rétegzett és szisztematikus (lásd az Elmélettől Gyakorlatig fejezetben a hatásvizsgálati elemek és rendszerek kialakításának kritériumait.) „A vállalás véghezviteléhez fontos strukturáltan megfigyelni”, megállapítani és analizálni, „hogyan mitől érhető el elmozdulás (változás), miben rejlik a tervezői szemlélet hatása, milyen folyamatok és emberi kapcsolódások szolgálják a változásra tett kísérlet sikerét a leginkább.”³³³ A jelen beavatkozás kísérleti hatásvizsgálati szerkezete multirétegzett, azaz minden érdekelt felet dedikált módszerekkel hívja be a szubjektív hatásvizsgálati mátrixba, illetve aktiválja azt a két (egyéni és interperszonális) szintet, amely a beavatkozás alapjául szolgáló co-creationhoz kapcsolt tények lefordításából következik.

A jelen beavatkozás során a 10–16 éves gyerekek elmozdulásainak vizsgálata állt a fókuszban, részleges figyelmet szentelve az egyetemi hallgatók detektálható, főként szakmai és érzelmi elmozdulásaira. A döntés mögötti indoklás a kísérleti jellegben kereshető, amely a primer pozícióba a közösséget helyezte, hiszen maga a beavatkozás fejlesztés alatt álló módszertana is a helyi közösség (jelen esetben a gyerekek) kompetenciafejlesztését tűzte ki célul.

Az adott beavatkozás célja az együttműködés keretrendszerében meghatározott módon egyfajta jövőképfelkészítés volt, éppen ezért a hatásvizsgálati szerkezetnek és a kiválasztott hatásvizsgálati eszközöknek is olyan „kompetenciák fejlődését volt szükséges bizonyos léptékben monitoroznia, melyeknek kiemelt a fontossága a közösség jövőképfelkészítésében. Ezek közt található a csapatmunka, illetve a problémamegoldás képessége kreatív eszközökkel.”³³⁴

332 A kutatócsapat munkatársai ebben a helyzetben Wilson Luca és Bencsics Dorina voltak, akik a hatásvizsgálati elemek kidolgozását is segítették.

333 **Fehér, B., Szerencsés, R. (2023):** *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

334 Uő.

Táblázat 9_ A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés

Szereplő	Szakasz	Eszköz	Cél
1. Helyi szociális munkások	Nyári egyetemet követően (2. aktivitásalapú állomás után)	1.1. Interjú	Frissen azonosítható elmozdulási pontok gyűjtése
	Egy évet követően (3. aktivitásalapú állomás után)	1.2. Kérdőív és fókuszcsoporthoz beszélgetés	Melyek azok az elmozdulási pontok, amelyek hónapok múltán is fennmaradtak, és mi szükséges a hosszabb távú beépülésükhöz
2. Gyerekek (célközösség)	Nyári egyetem elején és végén	2.1. Kérdőív	Kiindulási állapot detektálása, majd az intenzív egy hetet követően ugyanazon kérdések mentén számszerű eredmények összegyűjtése
	Nyári egyetem során minden nap	2.2. Naplózás (vizuális és szöveges)	Érzésekre, élményekre reakció és az önreflexió gyakorlása
3. Hallgatók	Nyári egyetem elején és végén	3.1. Kérdőív	Elvárások feltérképezése, majd a tanulságok, tanulási és változáspontok önbevallásos gyűjtése
	Nyári egyetem során minden nap	3.2. Naplózás (szöveges)	Önreflexió a saját változáspontokra, emellett a gyerekek szubjektív megfigyelése
4. Oktatók	Rövid intenzív jelenlét során (1. aktivitásalapú állomás során)	4.1. Benyomásnapló	A gyerekekkel való első találkozás alapján a fejlesztendő területekre ajánlások gyűjtése pedagógusi szempontból
	Nyári egyetem elején és végén	4.2. Kérdőív	Szakmai célkitűzések és teljesülések elemzése – kevésbé hatásvizsgálati, mint inkább beavatkozástechnikai szempontból fontos
	Nyári egyetem során minden nap	4.3. Naplózás (szöveges)	A gyerekközösségben bekövetkező folyamatok szubjektív megfigyelése és rögzítése
5. Kutatók	Nyári egyetem során	5.1. Részvevő megfigyelés	Leginkább workshop-technikailag fontos monitoring

Az esettanulmányok fejezet elméleti és módszertani bevezetőjében részletezett módokon és elemekből állt össze a narratív paradigma jegyében a jelen esetben kísérletileg alkalmazott módszerek és eszközök összessége. A verifikálhatóság biztosítása érdekében esett a választás az extenzív módszerre, amely minden, a beavatkozásban részt vevő szereplő szemszögét, történetét dokumentálja, teret engedve a szubjektumok sokaságának, és segítve a következő részben kifejtett elemzési módok kereszt-rétegzettségét, egymásra hatását.

1.1. Interjú a helyi szociális munkásokkal

Az interjúalkalom során 6 szakértővel beszélgettünk négy szemkört, egyesével, 30 perces váltásokban 2022. szeptemberében, azaz a Szociális Design Nyári Egyetemet követő másfél hónapon belül. A rövid interjú helyzetet a helyi kollégák túlterheltségei indokolta, ehhez igyekeztünk illeszteni a kérdések sorrendiségét is, szem előtt tartva a félig strukturált interjú szabályrendszerét, valamint a temporális lineáritás elveit. Amint az a bevezetőben már említettem, a kérdések lehatárolt részproblémákat feszegettek (a nyári egyetemre vonatkozóan), és szubjektív történeteket, megfigyeléseket és következtetéseket kerestünk általuk a narratív paradigma jegyében. Az interjút Fehér Bori kutatótársammal együtt végeztük el párhuzamosan, a személyeket megosztva egymás között. A zalakomári Jelenlét Pont eltérő pozícióban lévő munkatársaival beszélgettünk, így intézményvezetői, gyógypedagógusi, szociális munkás- és szociális segítő-perspektívát is kaphattunk. A beszélgetésekről hangfelvétel készült, a leiratok elemzéséhez a szabad / nyílt és az axiális kódolást alkalmaztam. Ennek részletesebb kifejtése a következő alfejezet feladata. A félig strukturált interjúfonalban 5 témakört érintettünk, úgymint: (1) A nyári egyetem általános értékelése, érzések és emlékek szintjén, mint felvezető és visszaemlékező témakategória. (2) Reflexió az alkalmazott módszerekre, melyek során leginkább a designmódszerekre, folyamatra és felépítésre, valamint a hatásvizsgálati feladatokra kértünk visszajelzést külsős szempontból. (3) Gyerekek perspektívájának behozatala a kérdéskör során, arra kértük az interjúalanyokat, hogy osszák meg, mit gondolnak, mi volt a három legemlékezetesebb pillanat / élmény a gyerekek számára, szerintük milyen tanulsággal gazdagodtak, és milyen kihívásokkal néztek szembe. (4) Fejlesztési pontok a programra, a szakmai és módszertani elemekre vonatkozóan, valamint az operatív megvalósítás kapcsán. (5) A gyerekeken érzékelt változás megosztása egyéni benyomások alapján, illetve a hosszú távon fennmaradó elmozdulásokra vonatkozó spekuláció.

Összességében elmondható, hogy a helyi kollégákkal készített interjúk rendkívül hasznosnak bizonyultak, az elmozdulásoknak a narratív paradigmán belüli azonosításához fontos forrásnak, korpusznak tekinthetők. A jelen dolgozat szempontjából értelemszerűen a helyi közösségben történt változások, elmozdulások tekinthetők adatnak, annál is inkább, mert a designmódszerek milyenségéről nem érkezett értékelhető visszajelzés. Ez a felismerés impliciten arra is következtetni enged, hogy a szociális design-beavatkozás eszközszintű kauzalitása az elmozdulás generálásában és felismerésében nem annyira számottevő, mint inkább maga a beavatkozás humán oldala és átfogó módszertana.

1.2. Kérdőív és fókuszcsoporthoz beszélgetés a szociális munkásokkal

A kérdőívezéssel és fókuszcsoporthoz beszélgetéssel egybekötött hibrid alkalomra 2023. első harmadában került sor, ugyanis addigra lezárult a Fordított Integrációs eleme (3. akcióelem) is a beavatkozásnak. Az alkalom során 4 szakértő töltötte ki a kérdőívet, illetve 2 távollévő vállalkozott rá, hogy utólag kitölti. A kérdőív mentén egy beszélgetés indult el, a jelenlévőkkel (online bekapcsolódók is voltak), amely egyfelől a továbbra is érzékelhető elmozdulások, másfelől pedig a változáskezdemények fenntartásának módjaira, azaz a projekt folytatására vonatkozott. A megközelítőleg kétórás találkozó során a kérdőív

kitöltés mellett, a fókuszcsoporthoz beszélgetés facilitált módon zajlott, de legfőképpen a kérdések közös megosztása köré szerveződött. A grounded theory alapján ebben az esetben is az emlékezést hívtuk segítségül, számolva annak változó voltával, hiszen „az emlékezetben mindig rejlik egyfajta történetiség”.³³⁵ „Az emlékezés feltétele Bartlett klasszikus könyve szerint az attitűdünk megváltozása, ez teszi lehetővé (és szükségessé), hogy reflektáljunk a saját sémáinkra. Az attitűdváltást úgy kell értsük, hogy képeseknek kell lennünk megmagyarázni, hogy az, és csakis az az adott esemény kellett történjen ahhoz, hogy jelen állapotom olyan legyen, amilyen. Az emlékezés tehát nem egy tárház, hanem a múlt nyomokként szervezett élő tömege, mely fejlődik és kölcsönhatásban van az újabb és újabb észleletekkel.”³³⁶

A kérdőív felépítése a következő témaköröket követte: (1) A MOME-n tartott első őszi workshopra vonatkozó megfigyelések a gyerekeken észlelt változás alapján, kiemelve a vélt legemlékezetesebb élményt és nehézséget. (2) A MOME-n tartott második őszi workshopra vonatkozó megfigyelések a gyerekeken észlelt változás alapján, kiegészítve a kiállításmegnyitóval kapcsolatos megfigyelt és / vagy artikulált érzésekkel. (3) A Design csomagra vonatkozó visszajelzések, általában annak hasznáról, a benne található feladatok, instrukciók milyenségéről, népszerűségéről (4) Változások a program egészét tekintve – ebben a kérdéskategóriában az egyéni benyomásokat kerestük, hogy a mindennapokban a gyerekekkel dolgozó kollégák szerint a program egészének tükrében milyen változást érzékelnek a gyerekekben, melyek azok, amelyeket időszakosnak gondoltak, és szerintük melyek tartanak ki hosszabb távon is.

A kérdőívek példaelemzése, valamint a köré szerveződő beszélgetés kódolása módszertani előképként a következő fejezetben történik meg. Fontos tudatosítani viszont azt a módszertani tényt, miszerint az egyes válaszok, főleg, amelyek a gyerekek vélekedésére, és nem a kollégák benyomásaira vonatkoztak, mind interpretatív, ezáltal torzuló felidézések, amelyek nagyban tartalmazzák az interpretáló személy kérdéssel kapcsolatos predispozícióját, kognitív szelekcióját.

2.1. Kérdőív (előtte-utána) gyerekekkel

A kérdőívezés, mint jelen esetben semi-kvantitatív technika alkalmazására az egyszerű összehasonlíthatóság végett került sor. Az oktatók által az első körös benyománaplóban részletezett fejlesztendő területek, designkompetenciák köré szerveződött az a sematikus kérdőív, melynek alapját egy pszichológiai kompetenciamérési teszt adta. A kérdőív, mint adatfelvételi technika hozott némi számszerűsíthető eredményt, bár ez szignifikánsnak és reprezentatívnak semmiképpen nem nevezhető, ugyanis nem ugyanolyan számú gyerek töltötte ki az előtte, mint az utána kérdőívet, valamint a helyszíni jelenlét legelején kitöltött kérdőívekbe fektetett energia és odafigyelés megkérdőjelezhető. Az 'utána' kérdőívek esetében már a kialakult bizalmi közeg hatására a gyerekek is – intuitívan – jobban odafigyeltek a kérdésekre, illetve elkezdtek megszokni a visszajelzés kifejezésének gyakorlatát. A kérdőívek kiértékelése a következő fejezetben szerepel példaként.

335 Kovács, É. (2012): Az emlékezet a szociológiai elméletéhez. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 2(1), 23–35. 218. oldal.

336 Uő, 218. oldal.

Mindezek ellenére a kérdőívekben igyekeztünk egyszerű Likert-skálát alkalmazni 1-től 4-ig terjedően, ahol az 1-es az egyáltalán nem, míg a 4-es a „nagyon igaz rám”. Az előtte kérdőív állításai közül pár kiemelt példa:

„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”
„Ha készítek valamit, örömmel tölt el.”
„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”
„Úgy érzem, számít a véleményem.”
„Szívesen dolgozom csapatban, több emberrel együtt.”
„Úgy érzem meg tudom oldani az új feladatokat.”³³⁷

Az utána kérdőív állításai közül pár kiemelt példa a nem visszatérők közül:

„Örömmel tölt el, hogy közösen készítettünk valamit.”
„Úgy érzem, a héten sokszor elmondhattam a véleményemet.”
„Úgy érzem, ki tudtam fejezni az érzéseimet, gondolataimat a feladatokon keresztül.”
„Úgy érzem, a váratlan feladatokat, helyzeteket csapatban oldottuk meg a legsikeresebben.”³³⁸

Az utána kérdőívben egyes állításokat módosítani kellett a jobb érthetőség érdekében, valamint amiatt, hogy hangsúlyosabban reflektáljon a kezdetben megfigyelt fejlesztendő kompetenciákra, területekre. Emellett a záró kérdőív célja túlmutatott a hatásvizsgálaton, általános visszajelzés és benyomás gyűjtésére is törekedett, így a kifejtős kérdések nagyobb teret kaptak a kérdőívben, úgymint: megszerzett emlékek, tanulási pontok, teljesült vagy teljesületlen vágyak.

A kérdőív formátum létjogosultsága és a korrelációk feltárásának lehetősége megadott közegben több kérdést vet fel, amelyekre a tanulságok fejezetben térek ki részletesebben.

337 Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 93. oldal.

338 Uő, 93. oldal.

2.2. Naplózás (vizuális és szöveges) gyerekekkel

Ez a fajta narratív és vizuális technika a „Most Significant Change”³³⁹ részvételi monitoring, értékelési módszer és változáskövetési technika, amely a „Photovoice”³⁴⁰ konceptuális alapvetéseire épülő egyszerűsített, stilizált naplózást takarja, ez az eszköz a designkutatásban és a designgondolkodásban is ismert. A naplózáshoz használt, előre szelektált fényképek a képek potenciális punctumja (emotív hatás), mellett a barthesiánus vizuális szemiotika kulcsfogalmát, a denotációt hívták segítségül, a kategorizáció sematizálásának tudatában.³⁴¹ Az MSC-ről és a Photovoice-ról is sok szó esett már a korábbiakban, így részletesebb, újbóli kifejtésük nem indokolt. A beavatkozás programjába illesztett módon, egy dedikált időszámban került sor a naplózás feladatra, melynek során minden részt vevő gyermek egyéni naplót vezetett az adott napról, facilitált foglalkozás keretében. Vegyes technikát alkalmaztunk, kísérleti módon: „Egyfelől vizuálisan, rajzi és képi elemekkel fejezhették ki élményeiket (naplószerű kollázsok), másfelől pedig üzeneteket fogalmazhattak meg személyeknek címezve arról, hogy mit tanultak az adott nap folyamán tőlük.”³⁴²

A gyerekek az alábbi visszatérő kérdések mentén, előre, naplóformában kinyomtatott sablonban dolgozhattak, több száz előszelektált kép közül válogathattak, így a saját munkájukat, visszajelzésüket ők is nyomon tudták követni:

„Mi volt a mai nap legfontosabb élménye számodra? Meséld el képekben! Rajzold le!”
„Mi volt a mai nap legfontosabb élménye számodra? Írj levelet egy barátodnak,
és meséld el, kitől mit kaptál – tanultál!”³⁴³

„Az ismétlődő aktivitás célja egyfelől a rendszeresség gyakorlása, másfelől a visszajelzés, önreflexió kifejezésének és az arról való gondolkodásnak tréningezése.”³⁴⁴

A helyszíni tapasztalat mondatja, hogy az első két nap vizuális naplóját nagyobb lelkesedés övezte újdonságuk folytán, mint a rákövetkező napokét, ugyanis a gyerekek számára egyfajta kiszakadást jelentett az aktív workshopokból a nyugodtabb visszajelzési helyzet. Éppen ezért félidőben a képi és rajzi elemek mellett üzeneteket, levelet kértünk tőlük, amelyekben először egy barátjának meséltek, majd az egyik általuk választott helyszíni szereplőnek írtak levelet. A verbalításra vonatkozó megfigyelések és következtetések, valamint a képhasználat változását lekövető kódolásra példagyakorlatként a következő fejezetben került sor, míg a technikára vonatkozó tanulságok az arra dedikált fejezetben összegződnek.

339 **Davies, R., Dart, J. (2005):** *The ‘Most Significant Change’ (MSC) Technique: A Guide to Its Use.*

340 **Wang C, Burris MA (1997):** Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Educ Behav.* 1997 Jun; 24(3):369–87.

341 **Leeuwen, von T. (2013):** Szemiotika és ikonográfia. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L’Harmattan, Budapest. pp.297–327. 298. oldal.

342 **Fehér, B., Szerencsés, R. (2023):** *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 23. oldal.

343 Uő, 93. oldal.

344 Uő, 23. oldal.

3.1. Hallgatói kérdőív előtte – utána

A kérdőívezés adekvát eszközválasztás volt a MOME-s hallgatók esetében, bár itt kevésbé törekedtünk a számszerűsíthető és összehasonlítható eredményekre, mint inkább a textuális, narratív visszajelzésekre a kifejtős kérdések mentén. Ezt a döntést az is indokolta, hogy ebben a kísérleti kutatási helyzetben a célközösségben történő elmozdulások detektálása volt az elsődleges cél, amelyben a hallgatók is faktorként, és nem célzottként szerepeltek. Azaz, az ő megfigyeléseik is beépültek a gyerekekre vonatkozó elmozdulások elbeszélésalapú vizsgálatába, míg a saját fejlődésükre vonatkozóan kizárólag az önreflexió és az autoetnográfia elvét követtük. Emellett a kérdéssor nagyban a program és a módszer milyenségére, az előkészületekre, lebonyolításra, operatív háttérre, valamint a szakmai háttér és a szociális design összekapcsolhatóságára vonatkozott. A saját változás prognózisát beépítettük a kérdések köré: „Milyen változásra számíthat magaddal kapcsolatban a program hatására”, viszont a legtöbb kérdés a szakmai elvárásokra, félelmekre, előkészületekre vonatkozott a program elején kitöltött kérdőívben.

Míg az utána kérdőív a különböző értékeléseket tűzte ki célul, úgymint:

„Hogyan értékeled a...

Szakmai és Operatív keretrendszer

Oktató szerepvállalását

Saját szerepvállalásodat”

A beérkezett adatok és visszajelzések közül az adott hatásvizsgálati példaelemzés függvényében egyedül a prediktív elmozdulásra vonatkozó kérdés tekinthető relevánsnak, melynek egyszerűsített elemzése a vonatkozó fejezetben kerül sor.

3.2. Hallgatói szöveges naplózás

A hallgatóknak készített, napról napra kitöltendő dokumentumok szintén a naplózás elvét követték a korábbiakban kifejtett emlékezés – narratív biográfiához kapcsolódó narratív paradigma metszetében. A feladatuk által kutatói szerepbe is lépő hallgatók a megfigyelő és a részt vevő szerepkettősségen osztoznak, beemelve a kutató reflexivitás és introspekció fogalmait. Az introspekció (autoetnográfiaaként is jellemezhető) ugyanis azt jelenti, hogy „valaki szöveges adatot szolgáltat saját élményeiről, amelyekhez különösebb probléma nélkül hozzá tud férni”.³⁴⁵ A tanulási pontok, tanulságok, szakmai célkitűzés mellett a naplókban az introspektív elmozdulásokra vonatkozó kérdés is bekerült, emellett az adott hallgató csapatához tartozó gyerekek tevékenységének megítélése is helyet kapott a naplóban az alábbi, kiegészítendő állítások szerint:

345 **Horváth, D., Mitev, A. (2015):** *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv.* Alinea kiadó, Budapest. 264. oldal.

„Amiben változást érzékelek magamon, magamban a tegnaphoz képest, az...”
„Egyéni benyomásom a csapatomhoz tartozó gyerekek tevékenysége kapcsán
általánosságban az, hogy (csapatmunka, kreatív megoldások, aktivitás).”³⁴⁶

A részt vevő hallgatókat (jelen kutatási helyzetben 13 fő) a saját változáspontokra vonatkozó önreflexió gyakorlására kértük, valamint a gyerekek szubjektív megfigyelésére, benyomások szintjén. Ezáltal is tartózkodtunk a tudományosság ígéretétől, valamint a viselkedésmegfigyelés etikai vonatkozásaitól. Konkrét megfigyelésre a hallgatóknak a feszített program okán nem is lett volna idejük, emellett a gyerekekkel folytatott interakciójuk aktivitásalapú volt, a közös alkotás (festés, fúrás, faragás) jegyében. A szakirodalmi összefoglalóban Suri³⁴⁷ által citált designeri szerepelvárás, miszerint a megfigyelés állapotát aktivitásba szükséges fordítani (esetében leginkább a tervezés távolságtartó inspirálódása versus immerzív élményből alkotás értelmében) egy szerepkettősség formájában valósult meg a hatásvizsgálat kapcsán. A megfigyelés ugyanis inherensen aktivitás közben zajlott, a benyomások (insightok) dokumentálása pedig az erre dedikált időpontban történt meg, és nem interferált az aktivitással. A többnapos intenzív jelenlét, azaz a nyári egyetem programjába szervesen beépültek a naplózásra dedikált időpontok, minden nap a gyerekekkel töltött aktív délutánt követően, megközelítőleg 15-16 óra között a hallgatóknak és az oktatóknak lehetőségük volt megállni, kiszakadni és reflektálni az aznapi folyamatokra, fejleményekre, tanulságokra. Ez idő alatt zajlott a facilitált hatásvizsgálati foglalkozás, külön a gyerekekkel. A hallgatói naplók beépítése a korpuszfájlba izgalmas adalék a vizsgálatban, amely jól modellezi és megerősíti a személyes szintű megnyílást mind a hallgatók által, mind pedig a gyerekekkel kapcsolatos interperszonális interakciókkal kapcsolatban. A terepmunka kapcsán a nyitottság és a megnyílás jelensége már a kutatási módszertan fejezetben utaltam, itt viszont szintén aláhúznám azt, hogy mennyire jelen van egy ilyen beavatkozásban, mennyire számolni kell a beavatkozó fél részéről azzal, hogy hogyan viszonyul a „társas kapcsolatokból adódó szorongások és feszültségek kezeléséhez”.³⁴⁸ Illetve azzal, hogy mennyi idő kell a feloldódásra, azaz arra, hogy bármilyen közeledési kísérletre nyitott tudjon lenni³⁴⁹ a kommunikációs szimmetria értelmében.³⁵⁰ A bármilyen itt mértéktartással érthető, ugyanis az ilyen terephelyzetekben, hatásvizsgálattól függetlenül, a hallgatói csoport felé is felelősséggel tartozik az a beavatkozást vezető designer, kutató, így felmerülhetnek diszkomfortos közeledések is a célközösség irányából, amelyeket fontos kezelni.

346 **Fehér, B., Szerencsés, R. (2023):** *A jelenlét mezője: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 95. oldal.

347 **Suri, F. J. (2011):** Poetic Observation. What designers make of what they see. pp. 16–33. In: **Clarke, A. J. (edit.):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

348 **Goffman, E. (2013):** A terepmunkáról. In: Bodor, P. (szerk) (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. pp. 53–61. 56. oldal.

349 Uő, 56. oldal.

350 **Letenyei, L. (2005):** *Településkutatás I–II.* L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 71–95.

4.1. Oktatói benyománapló

A hatásvizsgálati indikátorok felállításához az első jelentősebb, rövid intenzív jelenlét, azaz a hackathon során a workshopokat tartó oktatók segítségét kértük. A hatásvizsgálati rendszer módszertani megfontolásai alapján hoztuk meg azt a döntést – amely a kezdeti, kísérleti helyzetben alátámasztottnak és indokoltnak tűnt –, miszerint az érdektől független oktatókat kérjük meg a fejlesztendő területek meghatározására, valamint az adott szociális design-beavatkozás elmozdulásfaktorainak körvonalazására, irányított megfigyelés útján. Ez a döntés a részvételiség mellett a grounded theoryből ismert, elméletvezérelt mintavételhez is kapcsolható, hiszen a megkezdett elemzésből (oktatóktól beérkező adatok) alakultak ki új, megfigyelendő fogalmak. Úgy véltük, hogy a kutatói agenda megkérdőjelezhetővé tenné az objektivitást, míg a helyi szociális munkás kollégák érzelmi involváltsága az általuk más fórumokon már fontosnak tartott területek, kompetenciák fejlesztésére fókuszálna, új lehetőségek kizárásával.

A hackathon workshop tartásában részt vevő négy, eltérő háttérű és senioritású oktatót arra kértük, hogy a saját intenzív foglalkozásukat követően az alábbi felhívással rendelkező benyománaplót töltsék ki, ajánlatokat fogalmazzanak meg saját pedagógusi gyakorlatok alapján, segítve ezáltal a hatásvizsgálat fókuszpontjai és a hatáscélok kijelölését. „Ez egy szubjektív benyomásokon alapuló visszajelzés, amire a hatásvizsgálat építhető a szociális design folyamat egyes lépései során. Mivel minden helyzet, kontextus és közösség egyedi, ezért eltérő hatáscélokat, változásra irányuló víziókat szükséges megfogalmazni, amelyekhez megfelelő módszerek, megfelelő kombinációban rendelkeznek.”³⁵¹

A benyománapló az alábbi kérdések mentén szerveződött:

„Megnyíltak-e a helyi közösség tagjai a workshop alatt? Ha igen, mennyire?
Miben volt érzékelhető a megnyílásuk? Miben kevésbé?
Mitől (tervezett feladatok, informális interakciók) nyíltak meg a gyerekek a workshop alatt?
Hogyan és milyen mértékben fejezték ki vizuálisan magukat?
Mi segített abban, hogy vizuálisan fejezzék ki magukat (pedagógiai eszköz, informális elem, játékos elem)?
Vettek-e részt már hasonló workshopban, folyamatban?
Használtak-e már olyan eszközöket, amelyeket most, a workshopon alkalmaztak?
Hogyan viszonyultak a workshop-formátumhoz a helyi közösség tagjai?
(idegen formátum, otthonosan mozogtak)
Szakmai, oktatói vélemények szerint melyik kompetenciákat érdemes vagy szükséges mérni az egyhetes intenzív jelenlét során?”³⁵²

351 **Fehér, B., Szerencsés, R. (2023):** *A jelenlét mezője: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 87. oldal.

352 Uő, 87. oldal.

Az utolsó kérdés esetében kreatív (pl. tervezés, rendszerben gondolkodás, asszociációs képesség, kreativitás) és együttműködési (asszertivitás, közös gondolkodás, véleménynyilvánítás, segítségkérés, nyújtás, verbális elismerés, építő kritika fogadása) kompetenciákat soroltunk fel, amelyek közül az oktatók kiválaszthatták, és rövid, szöveges kifejtés formájában indokolhatták az általuk javasolt, fejlesztendő kompetenciát. A benyomásnaplók léte meglepte a főleg egyetemi közegben oktató kollégákat, bevetésük mindenestre nagyon hasznosnak bizonyult, főleg a meghatározott hatáscélok és az elmozdulások korrelációjának értelmében.

4.2. Oktatói kérdőív előtte / utána

Amint azt az összefoglaló táblázat tartalmazza, az oktatói kérdőív inkább beavatkozástechnikailag, szociális design-módszertanilag jelent releváns forrásanyagot, mintsem a célközösségre irányuló hatásvizsgálati szempontból. Az oktatói kérdőívet három oktató töltötte ki a többnapos intenzív jelenlétének, azaz a nyári egyetem megkezdésének időpillanatában, kiindulási referenciapontként. A kifejtős kérdéseket tartalmazó, nem kvantitatív kérdőívben a várt kézzelfogható és pedagógiai / közösségi eredmények feltérképezése volt a cél, kiegészítve a csapatkohézió személyes jelentésmezőjével, valamint az egyéni szerepvállalás formájával és mértékével a helyi közösség csapatmunkájának, kreatív problémamegoldó képességének fejlesztése érdekében.

Az esemény zárását követő már kvantitatívabb attribútumokat hordozó kérdőívben az oktatók 1-től 5-ig terjedő Likert skálán indikálhatták, hogy milyenek értékelik a szakmai és operatív keretrendszer, a különböző ágensek felé irányuló csapatmunkát (helyi közösség–oktatók, helyi közösség–hallgatók, hallgatók–oktatók), emellett kifejtős kérdésekre adott válaszban fogalmazhatták meg általános elégedettségüket a siker- és kudarcpontok kiemelésével saját szakmai programjukra vonatkoztatva, emellett a közös munka során felbukkanó nehézségeket is listázhatták. A célközösség hatásvizsgálati szempontjából releváns kérdés az alábbi volt: „Érzékeltél-e bármilyen előrelépés a helyi közösség szakmai kompetenciáiban? Ha igen, milyen jellegű?”³⁵³

Feldolgozható válaszok viszont nem érkeztek erre a kérdésre, ugyanis az oktatók redundánsnak értékelték, hiszen az egész hét folyamán dokumentálták erre vonatkozó megfigyeléseiket az oktatói naplóikban.

4.3. Oktatói szöveges naplózás

Az oktatói naplók a hallgatóihoz hasonló elv mentén épültek fel, ugyanazt a célt szolgálva és ugyanolyan ütemezéssel. A többnapos intenzív jelenlét, azaz nyári egyetem során három MOME-s oktató magyarul, és egy külföldi oktató angolul töltötte a naplókat. Az oktatói naplók napi töltésére ugyanaz az időszáv állt rendelkezésre a programban, amely a hallgatók és a gyerekek számára is dedikálva volt. Az oktatói naplózásra is igaz a hallgatóknál tett kitekintés a szerepelvárások (megfigyelés-aktivitás) és szerepkonfliktusok feloldása kapcsán, annyi különbséggel, hogy a hatásvizsgálati vonatkozásokon túl, az immerzív aktivitás-alapú designer-oktatói szerep az in-situ tervezést és adaptivitást segítette.

353 Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 91. oldal.

A lényeges különbség az oktatói és hallgatói narratív dokumentumok és emlékezésalapú konstrukciók között, hogy az oktatókat introspektív reflexióra nem kértük saját elmozdulás-útjukra vonatkoztatva. Ehelyett a szakmai célkitűzés alakulására kérdeztünk rá az adott nap tanulsága és a csapatához kapcsolódó gyerekek tevékenységében érzékelt benyomások mellett. Ez a kérdés lehetőséget adott az apró elmozdulások napi szintű észrevételezésére, ezáltal egy szubjektív és narratív változást alakítva ki. Illetve éppen emiatt jelezték az oktatók, hogy a zárókérdőívben már új információval, konklúzióval nem tudnak szolgálni a célközösségről. A hallgatókhoz hasonlóan, bár nagyobb pedagógiai tapasztalattal rendelkeztek, az oktatóknak sem volt alkalmuk konkrét megfigyelést végezni, sokkal inkább a közös tevékenységek aktivitás-alapú kontextusában érzékelt benyomásaikat idézték fel utólagosan. A többoldalú szerepelvárások miatt az oktatóknak néha nem volt idejük az erre szánt intervallum során elmélyülni és visszaemlékezni, így az egyes napokra vonatkozó megfigyelések és benyomások összemosódhattak, torzítva az elmozdulásgörbe temporális linearitását.

Összességében viszont elmondható, hogy az oktatók megfigyeléseinek összessége, szakmai tapasztalatuk és a célközösséggel kialakított intenzív kapcsolatuk miatt nélkülözhetetlen korpuszelemnek számít.

5.1. Résztevő megfigyelés

Ez a módszertani elem az, amelyik a leginkább elkülönül a hatásvizsgálati rendszertől, ugyanis a többnapos intenzív jelenlét során tartott workshopok technikai és módszertani megvalósítását hivatott monitorozni. A megfigyelést két junior kutató kolléga végezte a helyszínen, meghatározott váltásokban, időközönként rotálva a workshopok helyszínei között. A monitorozás célja a jelenléthalapú szociális design módszerek fejlesztése volt, adaptációs szándékkal. Pontosabban arra a kérdésre kereste a választ, hogy mi történik a helyszínen a megtervezett workshop felépítéshez, menetrendhez képest, miért éppen az történik, mi indokolja a változtatást (emberi tényezők, külsős tényezők, csoportdinamika, folyamat-újratervezés). Ez a megközelítés a részvételi akciókutatással rokon (lásd Önbizalom, önbecsülés és önreflexivitás alfejezet), hiszen annál a megközelítésnél is egy folyamatos ön- és folyamatmonitorozás zajlik, következtetések és akcióelemek azonnali implementálásával.

A résztvevő megfigyelés kifejezés antropológiai eredetű, a jelen helyzetre csak áttételesen alkalmazható, ugyanis a kutatók a beavatkozásokat (workshopok) és az abban részt vevő oktatókat, hallgatókat és célközösség tagjait figyelték meg, azaz egy mesterségesen létrehozott helyzetet monitoroztak, egyszerre teljesítve a kívülállást (nem a workshop részei) és belülállást (lásd korábban *émikus és étikus*³⁵⁴), a beavatkozást végző csapat tagjaiként. Elmondható tehát, hogy a résztvevő megfigyelés során leginkább társaikat, nem pedig a célközösségeket monitorozták, így technikájában leírható a megjelölt fogalommal, alapvetésében viszont csupán fenntartásokkal alkalmazható ez a kifejezés.

A kutatók egy előre meghatározott témakörlistával, szempontrendszerrel álltak neki a vizsgálatnak, viszont megfigyeléseik dokumentálása egyéni habitust követett. Ez köszönhető volt a nyitott és laza szerkezetű szempontlistának, emellett az antropológiai megközelítésnek, ahol a sűrű leírás és a szubjektív súlyozás egyaránt validálható. Az így keletkezett leírások, jegyzetek nyomokban tartalmazzák a hatásvizsgálati példa adatelemzés szempontjából releváns elemeit, így kiértékelésük lehetőségeikről csak implicit módon esik szó a vonatkozó fejezetben. Ezek a leírások távoli asszociáció alapján, de esszenciájukban emlékeztetnek a grounded theoryban használatos kutatói „memókra”, azaz jegyzetekre, feljegyzésre, terepmunkanaplóra.

354 Letenyei, L. (2005): *Településkutatás I–II*. L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp.71–95.

Zárásként és előzetes tanulságként elmondható, a „hatásvizsgálatot érdemes a folyamat minden elemébe beépíteni, viszont az intenzív, többnapos jelenlétekkor kifejezetten fontos, ugyanis akkor tapasztalhatók látványosabb elmozdulások az intenzív élményre alapozva.”³⁵⁵

Az elemzéshez használható technikák, elvek

A következőkben egy részletekbe menően elvégzett elemzési rendszer kerül bemutatásra és végigvitelre, annak érdekében, hogy a következtetések és tanulságok levonása alátámasztást nyerjen, és a hatásvizsgálati technikák átadhatóvá váljanak. A jelen szövegtörzs és adatelemzés viszont csak példaként szolgál a hatásvizsgálati rendszer behatóbb megértése érdekében. A többi esettanulmányban maga az elemzés elmarad, csupán a lehetséges és adekvát technikák és elvek kerülnek felsorolásra, ajánlások formájában.

Folyamat

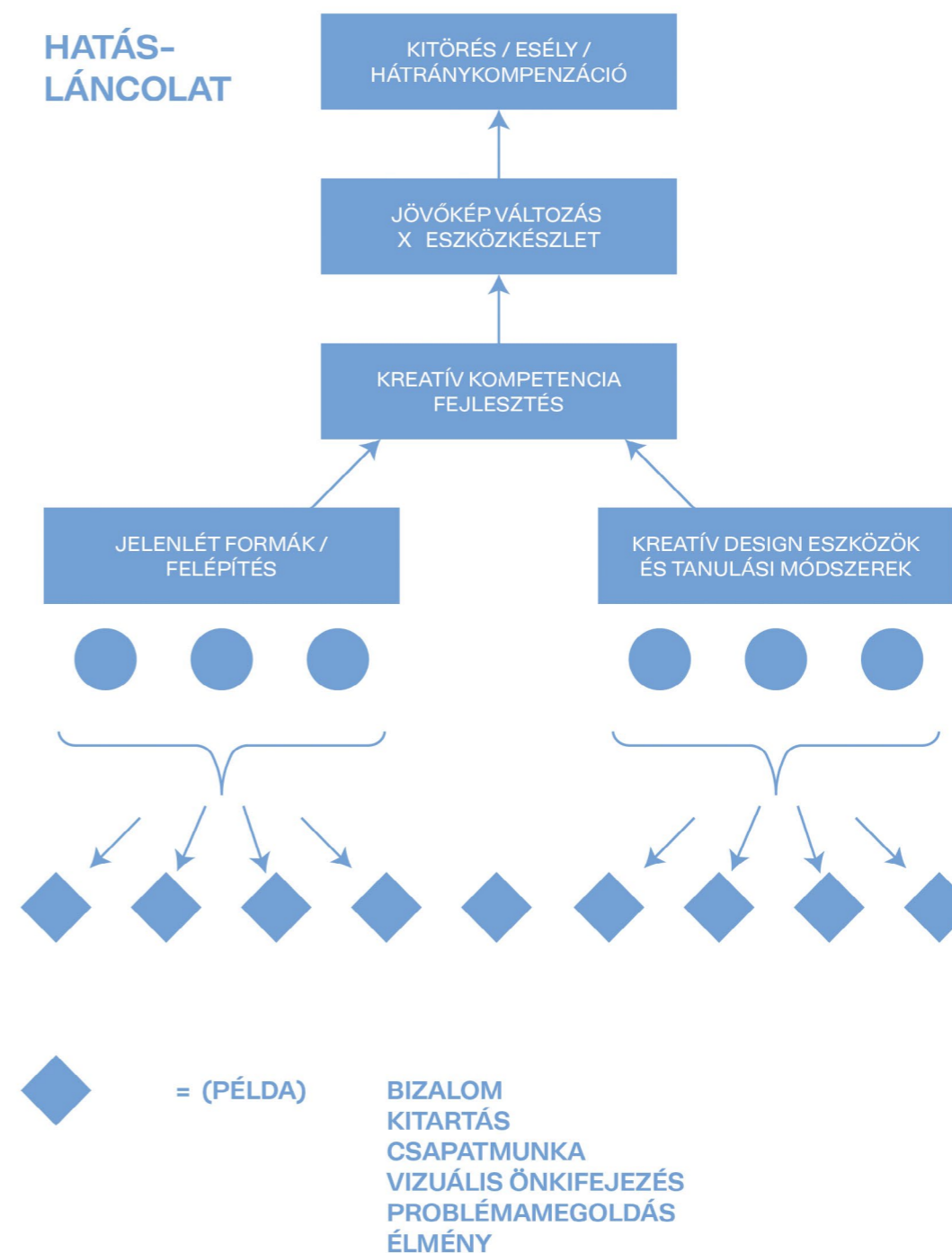
A hatásvizsgálati bemeneti adatok elemzéséhez használható technikák alkalmazott eszközökként változnak, emellett az elemzés elvégzéséhez a lépések, állomások közötti folyamatot és egymásra építettséget is fontos bemutatni. A következőkben hat, egymástól elkülöníthető fázis bemutatására kerül sor, amely tartalmazza a hatásvizsgálati módszer és elem, valamint a mérési eszköz kialakítására tett utalásokat, valamint az általa beérkezett adatok elemzésének egy lehetséges módját, az elemzés modellezése által.

1. Kiindulási fázis – Fogalmi keret és eredménycél meghatározása

A folyamat egyes fázisa korábban kezdődött, mint maga a designalapú kutatási projekt. A kutatásban részt vevő MOME-kötődésű kutatók több éves tapasztalatai, más terepen gyakorolt megfigyeléseik, és korábbi célközösséggel végzett munkájuk során, a szociális design hátránykompenzációs szerepvállalása kapcsán a kreatív kompetencia fejlesztését tűzték ki eredménycélul a jelen együttműködésben is, konszenzusban a Magyar Máltai Szeretetszolgálat munkatársaival. Ez tehát az a fogalmi keret, hatásvizsgálati aspektusból is releváns terminus technicus, amelyre a kutatási módszertan épít, ami köré a teljes beavatkozás épül. A kreatív kompetenciafejlesztés a hipotézisek alapján pozitív hatást gyakorolhat a bevont fiatalok jövőképeire, amely változásalapú hátránykompenzációs eszközökkel kiegészülve internális (önbizalom, kezdeményezőkézség) és externális (tudás, képesség) esélyt teremthet, javítva a társadalmi mobilitás lehetőségeit. Mindezt mikroszinten szükséges megalapozni, egy ok-okozati lánc elején. A designalapú beavatkozások feltételezése, hogy alternatív jelenlétformákkal és ahhoz kapcsolódó jelenségekkel (felelősség, co-creation, elköteleződés, tudásmegosztás stb.), kreatív design-eszközökkel és tanulási módszerekkel ez a láncreakció beindítható. Az alább látható hatásláncolat ábra egyéni fejlesztés, a hatásvizsgálat rétegzettségét és komplexitását igyekezett érzékeltetni.

355 Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. 30. oldal.

Ábra 4_ Az Esettanulmány 1 hatásláncolatának illusztrálása / Saját szerkesztés

A hatásláncolat saját fejlesztésű illusztratív ábráján látható, hogy a visszavetítés technikájával hogyan szükséges lebontani, molekuláris egységekre szedni egy átfogó eredménycél vagy társadalmi változást. Az ábra és hatásvizsgálati elemzés sem a hozzárendelendő kreatív design-eszközök és tanulási módszerek szelekciója és kritériumrendszere alapján szerveződik. Más szóval, nem arra keresi a választ, hogy mely kreatív eszközök segíthetik a leghatékonyabban a célközösség jövőképefejlesztését (ábrán = designeszközök és módszerek), illetve hogy milyen módszerekkel lehetséges a célközösséget a legjobban megszólítani és bevonni a kreatív alkotófolyamatokba (ábrán = jelenlétformák és felépítés), és hogy ez

a két módszertani elem milyen relációban és kodependenciában áll egymással – hanem arra törekszik, hogy sematikusan prezentálja a viszonyt az egyes gyűjtőelemek és részelemek között.

A beavatkozásokban a kiindulási állapot tehát a hatáscélok és eredmények definiálása, azaz a hatástervezés, amely szorosan kapcsolódik a projekt, kutatás, terepmunka rövid, közép és hosszú távú víziójához. Ahogy azt korábban idéztem Lévaítól, a hatásvizsgálat „támogató eszköz, mely tisztázza, orientálja az érdekeltek motivációit, támogatja a kommunikációt, és segít a hatékonyabb munkamenet kialakításában”.³⁵⁶ Jelen terepmunkaalapú designkutatás esetében ezt a tervezést az empiria és a referenciailrodalmi szekunder kutatások váltották ki, támaszkodva a grounded theory elméletvezérelt építkezésére, és terminológiai alapot nyújtva a részletes hatáselemek identifikálásához.

2. Konkrét hatáscélok és fókuszok definiálása

A kiindulási fázisban leírtaktól vezérelve, azaz egy agendát, szándékot követve készült el az a korábbi fejezetben bemutatott oktatói benyománapló kérdéssora, amely egy prediktív gondolatívra épül, csak részleges teret hagyva az ettől való eltérésre. Maguk a kérdések is tehát már egy szelektált és manipulált valóságot mutatnak, a realitás és a lehetségspektrum parafrázisai.

Ennek tudatában kell elvégezni az adatelemzést is, amely egy szelektív és interpretatív mintából indul ki, így az eredmények is ebbe a sorba illeszkednek. Az adatfelvétel papíralapon történt, a rövid intenzív jelenlét zárásaként. 4 oktató (immerzív szempont) és 2 kutatási asszisztens (monitoring és kontroll szempont) töltötte ki a naplót kézírással, így az adatfeldolgozás első állomása a digitalizálás és rendszerezés volt.

Egyfelől az eredeti fizikai valójukban létező lapok archiválódtak, szkennelés formájában (írás kép, esetleges non-verbális jelek fontossága), majd a textuális elemek egy minden adatközlő által generált adatot összesítő táblázatba kerültek. A táblázat nem numerikus adataalapú, hanem eltérő hosszúságú szövegeket tartalmaz, így szoftveres kódolás helyett a manuális kódolás, illetve a gyakoriság (szórás), összesítés, súlyozás és tartalmi átlagolás, szinonimakeresés támogathatja az objektivitásra törekvő szintetizálást.

Az alábbi táblázat összefoglalja azt, hogy az egyes, designorientált kérdések milyen szándékot hordoznak, illetve mi a relevanciájuk, hiszen a benyománapló nem kizárólag a hatásvizsgálatra szorítkozott, hanem információt gyűjtött a többnapos intenzív jelenlét kialakításához is.

Táblázat 10_ Benyománapló kérdéseinek rendszerezése a szándék és a relevancia tengelyén / Saját szerkesztés

Kérdés	Szándék	Relevancia
Megnyíltak-e a gyerekek a workshop alatt? Ha igen, mennyire?	Kontrollkérdés, egyfelől a megnyílás lépése befolyásolja a benyomás mélységét / milyenségét, másfelől információszerzés a designmódszerek és jelenlétformák működéséről	A módszertan fejlesztéséhez kapcsolódik (bizalom kiépülése)
Mitől nyíltak meg a gyerekek a workshop alatt?	A design- és tanulási módszerekhez illeszkedő megszólításra, bevonásra irányuló gyakorlatok gyűjtése	Kutatási kérdéshez, módszertanfejlesztéshez kapcsolódik (aktivitások, interakciók)
Miben volt érzékelhető a megnyílásuk? Miben kevésbé?	Együttműködési kompetenciához kapcsolódó viselkedésmintázatok megfigyelése	Hatásvizsgálati elemhez indirekt kapcsolódás (interakciók, attitűd)
Mennyire fejezték ki vizuálisan magukat?	Kreatív kompetenciához kapcsolódó alkategória kiindulási helyzetére tett megfigyelés gyűjtése	Hatásvizsgálati elem kiindulási helyzete
Mi segített abban, hogy vizuálisan fejezzék ki magukat?	A design- és tanulási módszerekhez illeszkedő motiválási technikák, szituációk gyűjtése	Kutatási kérdéshez, módszertanfejlesztéshez kapcsolódik
Vettek-e részt már hasonló workshopban, folyamatban?	Kreatív kompetenciához és a design + tanulási módszerekhez kapcsolódó kiindulási helyzet felmérése	Kutatási kérdéshez, módszertanfejlesztéshez és a hatásvizsgálati elemek kiindulási helyzetéhez kapcsolódik (célközösség, háttértudás, tapasztalat)
Használtak-e már olyan eszközöket, amelyeket most a workshopon alkalmaztak?		
A workshop formátum mennyire volt idegen, otthonos?		
Melyik kompetenciákat mérjük majd a nyári egyetemen?	Kreatív kompetenciához kapcsolódó, a korábbi kérdésekre adott benyomásokra alapozó szubjektív véleménygyűjtés	Hatásvizsgálati elemek definiálása

Az alábbiakban táblázatos formában mutatom be a beérkezett adatokat, olyan rövid utalások kíséretében, melyek az adott adat lehetséges elemzésére, feldolgozására vonatkoznak.

Táblázat 11_ A benyomásnaplóban található információk elemzési módjainak bemutatása példákval
1/2 / Saját szerkesztés

1/2				
Kérdések	Megnyíltak-e a gyerekek a workshop alatt? Ha igen, mennyire?	Mitől nyíltak meg a gyerekek a workshop alatt?	Miben volt érzékelhető a megnyílásuk? Miben kevésbé?	A workshop-formátum mennyire volt idegen, otthonos?
Válaszok	változó mértékben	közös munka kapcsán feltett kérdések, eszközök + folyamat kapcsán	-	inkább foglalkozás szó, formátum + interaktivitás szokatlan
	eléggyé összekovácsolódtak	közös téma, közös rajzolás, humor	-	hirtelen folyamat, kevés idő
	többnyire megnyíltak	magabiztos technikai tudás, biztonságos légkör	mesélés, beszélgetés, türelmetlenség	lelkesedés, együttműködés
	igen	bizalom, maradandó alkotás, közös téma	mindenről beszélgetés	távolságtartás, majd feloldódás
	megnyíltak	közös alkotás öröme	magukról mesélés, nevetés, visszatérés	közös dolgozás miatt otthonos, türelem, kitartás ingadozott
	eléggyé megnyíltak	eszközök + folyamat kapcsán, biztatás	ölelés, mesélés, beszélés	idővel egymás segítése, érthetőség magabiztosságot adott
Kód / Elemzés	Súlyozás alapján: inkább megnyíltak, mint nem	Gyakoriság alapján: „közös” szó 5x, téma 3x, eszközök + folyamat 2x, Egyéb: Biztatás – Bizalom – Biztonság	Gyakoriság alapján: mesélés szó 3x, beszélés/beszélgetés szavak 3x Egyéb: nevetés – ölelés – türelmetlenség – visszatérés	Csoportonként teljesen eltérő megállapítások, így szintézis nem lehetséges, sokkal inkább kontrollváltozóként tudnak működni

Táblázat 12_ A benyomásnaplóban található információk elemzési módjainak bemutatása példákval
2/2 / Saját szerkesztés

2/2				
Kérdések	Mennyire fejezték ki vizuálisan magukat?	Mi segített abban, hogy vizuálisan fejezzék ki magukat?	Vettek-e részt már hasonló workshopban, folyamatban?	Használtak-e már olyan eszközöket, amelyeket most a workshopon alkalmaztak?
Válaszok	kevésbé; inkább verbális és nonverbális nyelv	sokféle színes eszköz; végleges tárgy előtt gyakorlás	-	rajzeszközöket, faanyagot, kéziszerszámokat sokan
	nem annyira jelent meg	rajzolás játék a foglalkozás elején	nem	adott programmal nem találkoztak még, egyéb elektronikai eszközöket használtak
	ugyanazt a tanult technikát alkalmazták	a készített darab és annak fejlődése, az alkalmazott technika	még nem	anyag és technika teljesen új volt
	ugyanazt rajzolták egy kivétellel	egymás biztatása, folyamatos kérdés, közös döntések, folyamatban megjelenő részfeladatok + dekorációs munkák	hasonlóban talán, ilyenben nem	még nem, és ez izgalmas volt számukra
	látszott, hogy nem idegen számukra	a szóbeli bátorítás, folyamatos jelenlét	MMSZ alapján igen	rajzeszközöket és festőeszközöket igen
	maguktól kevésbé, inkább verbálisan	apró részfeladat + dekorációs technika, a foglalkozás felépítése, lehetőség gyakorlásra	tárgykészítési tapasztalatban igen, csapatmunkában és egyenrangú félként kezelésben nem	többnyire ismerték, és már látták használatban, de csak néhányat próbáltak ki
	Súlyozás alapján: Kevésbé fejezték ki magukat Egy válasz nem releváns a tanult technika jellege miatt,	Gyakoriság alapján: gyakorlás szó 2x, bátorítás/biztatás 2x, dekoráció + részfeladat 2x Egyéb: játék – közös döntés – jelenlét – színes eszköz	Súlyozás alapján: nem Kiegészítés: tárgykészítés, barkácsolás, hasonló tapasztalatok	Tartalmi átlagolás alapján: látták már az eszközök, többségét, de nem használták Alapvetőbb anyagokat, eszközöket használtak már

A fenti táblázatos összesítésekben az anonimitás megőrzése és a beazonosítás nehezítése érdekében egyes konkrét kifejezések és nevek nincsenek jelölve, illetve a mondat alapú válaszok szavakra rövidültek az egyszerűbb feldolgozhatóság érdekében. A kérdésekre beérkező válaszok rendkívül eltérőek voltak, így szavakhoz, szókatégoriákhoz kapcsolódó kódolást kevésbé lehetett alkalmazni, mint inkább súlyozást, gyakoriságot, előfordulást nézni melléknevek, jelzők, cselekvést kifejező szavak (alkotás, beszélgetés) szintjén. Néhány esetben anomáliát és vagy kontrollváltozóként értékelt információt fel

lehetett fedezni a válaszok között, például a „*vettek-e részt már hasonló workshopban*” kérdésnél. Aki nem beszélgetett a helyi szervezet munkatársaival, annak a gyerekekkel való közös munka során nem az volt a benyomása, hogy a gyerekeknek már volt részük ilyen workshopban. Míg a „*workshop formátum mennyire volt idegen / otthonos kérdés*” kontrollváltozóként tud működni a megnyílás köré szerveződő kérdésekre, illetve új adatokat tartalmazott a közös munkára, együttműködésre és a koncentrációra (együttműködési kompetenciák) vonatkozóan is.

A benyománapló utolsó kérdésére – „*Milyen kompetenciákat mérjünk majd a nyári egyetemen?*” – nagy átfedések mutatkoztak a válaszokat között, azért is, mert előre megadott kategóriák, kompetenciák közül lehetett választani. Ezeket két csoportba osztottuk, kreatív és együttműködési kompetenciák szerint, tudva azt, hogy a kettő, főleg a design területén, szorosan összefügg. A megadottakhoz új és egyéb kifejezéseket, kategóriákat az oktatók nem adtak hozzá, feltehetőleg azért, mert ezek a főleg felsőoktatási kompetencialeírásokból átvett kompetenciatípusok nagyban lefedték azokat az irányokat, amelyekre egy ilyen beavatkozás hatást próbál gyakorolni. Az alábbi táblázat tartalmazza, hogy a hat kitöltő milyen számban választotta az egyes kompetenciákat.

Táblázat 13_ Benyománaplóban fellelhető kompetenciamegjelölések összesítése / Saját szerkesztés

KOMPETENCIÁK	ÖSSZESÍTÉS GYAKORISÁG / ELŐFORDULÁS ALAPJÁN
Kreatív kompetenciák	
tervezés	5
rendszerben gondolkodás	4
logikai gondolkodás	4
asszociációs képesség	1
kezdeményező és vállalkozókészség	3
hatékony és gyors problémamegoldás	2
kreativitás	3
Együttműködési kompetenciák	
szociális készségek (segítségkérés- és nyújtás)	2
verbális elismerés, építő kritika fogadása és adása egymás felé	3
együttműködés	1
asszertivitás	1
közös gondolkodás	3
koncentrációs készségek	4
aktív hallgatás	0
véleménynyilvánítási készségek	3

Ritka esetben megjegyzés is érkezett a meglévő kompetenciákhoz, emellett az empiria is szolgált megfontolandó kiegészítésekkel, úgymint a problémamegoldásnál a hatékonyság és a gyorsaság feltétele is problematikus lehet, ugyanis először a problémákkal való szembesülés és a megoldásukra való törekvést (kitartás) szükséges erősíteni. A kreativitás talán az egyik legszubjektívabb kategória, mindenesetre javasolt a kreativitást a problémaforrástól és az arra való ötletelésről kezdődően értelmezni, amely szín-

tén egy hosszabb tanulási és gyakorlási folyamat eredménye, azaz a fejlesztendő területek, változtatható szükségletek felismerése és arra megoldás generálása (ötletelés) nem alapkészség a legtöbb esetben.

A kreativitás jelensége, megléte, fejlődése központi a design diszciplínában, illetve a szociális design is használja eszközszinten, kapuként a komplexebb viselkedési és attitűdváltozásokhoz, (feltételezve, hogy a kreativitás stimulálása beindítja az önbecsülés, önbizalom, önértékelés fejlődését is), magát a kreativitást, mint létezőt vizsgálni hatáscélként és kompetenciaként, a doktori kutatás folytatásában lehetséges.

Párszor végig kell menni a folyamaton először úgy, hogy a kihívás és az ötlet már adott, és a célközösség csak a feladatmegoldás, kivitelezés fázisba kapcsolódik be. Így épülhet be az ilyen típusú megközelítés, a célközösség így állhat rá erre a gondolkodásra. Emellett a tervezés, mint a legtöbbet jelölt fejlesztendő kompetencia, inkább a folyamat, folyamatszerűség jelentésében (grounded theoryből az akció, interakció és érzelmi válasz felosztás is vonatkoztatható az itteni folyamatdefinícióra) értelmezhető, azaz nem annyira a technikai aspektusra vonatkozik, mint inkább az egymást követő lépések és ok-okozatok, a célelés útjának felismerésére, sőt alakítására is (kapcsolódva a logikai gondolkodáshoz és a rendszerben gondolkodáshoz). Sok kategóriát jelöltek meg, főleg a kreatív kompetenciák közül, ugyanis ezek az elemek erősen összefüggenek egymással, ugyanakkor voltak olyan típusok (pl. együttműködés), amelyek túl evidensek voltak, a helyzet hozta magával őket, külön fókuszált fejlesztés nélkül is. Az együttműködési készségekhez nem érkezett kiegészítés, egy típustól eltekintve, amely a kortárs tanulásra vonatkozik, azaz a kortárs segítség / mentorálás helyzetének megteremtése segítheti a szociális készségek fejlődését. Amint azt a számok is mutatják, az oktatók és kutatók szerint a legtöbb fejlesztendő kompetencia a kreatív kompetenciák hatálya alá esik. Ennek az lehet az oka, hogy a kitöltők ezekben érzik magukat kompetensnek, ezekre tudnak leginkább hatást gyakorolni. A legtöbb jelölést a tervezés, és ehhez kapcsolódóan a logikai és rendszerben gondolkodás kapta, valamint a koncentrációs készség fejlesztése.

A beérkező adatok elemzésekor fontos figyelembe venni azt, hogy az oktatók-kutatók személyisége, egyénisége és habitusa nagyban eltérő, a válaszaikban természetesen ők is benne vannak. Saját gyakorlatuk, szokásaik és érdeklődési területük alapján értékelték és tettek javaslatot a további irányokra, amelyek némely esetben mellőzték a szociális design folyamatlapúságának és megközelítési módjainak internalizáltságát. Emellett további kontrollváltozó a célközösség, azaz a gyerekek egyénisége, csapattösszetétele, hiszen az oktatók a rövid intenzív jelenlét során egy megadott csapattal dolgoztak, amelyek között fluktuálás nem állt fenn, így az adott csapatba osztott egyéniségek, interperszonális viszonyok és csoportdinamika nagyban hatás gyakorolt a valóságérzékelésre.

Összességében a benyománaplózás alkalmazásának a célja az volt, hogy kinyerjük, mire érdemes figyelnünk a célközösségnél (gyerekek) a design- és a jelenlét-workshopok kialakításakor, mi a folyamatban részt vevő gyerekek/ fiatalok kiindulási helyzete hasonló formátumok (jelenlét, aktivitások) esetén. Emellett a további átfogó cél volt, hogy egy referenciagyűjtés készüljön a terepmunka alapú szociális design módszertanához, ezen belül pedig részecsként determinálható a hatásvizsgálat kialakításához szükséges impulzusok begyűjtése, a 'mire érdemes figyelni' benyomások összegyűjtése. Ennek a formátumnak az alkalmazása során összegyűjtött és elemzett információk egyenes arányú és változatlan alkalmazását a hatásvizsgálati struktúrában nem céloztam meg.

3. Kérdőív (előtte-utána) gyerekekkel

Az alaphelyzetet detektálni kívánó kérdőív összetétele egyfelől támaszkodott a benyomásnaplókban részletezett fejlesztendő kompetenciákra, másfelől pedig az Esettanulmány 3-ban, a Fruska kapcsán elsőként alkalmazott módosított kompetencia és önbecsülés mérésére kialakított kérdőív szerkezetére (Hartz Art Therapy Self-Esteem Questionnaire³⁵⁷). A kezdeti kérdőívbe nem illesztettünk be új kérdéseket, csupán az eredeti angol nyelvű kérdéssor közül szelektáltunk a benyomásnaplók fókuszpontjai alapján, éppen ezért a kérdőív struktúrája csak részlegesen reflektálja a kreatív és együttműködési kompetenciáknál indukált gyakoriságokat. A kérdések az alábbi kompetenciákkal kapcsolatos önreflexiós, önbevallásos absztrahálásra vonatkoznak:

Táblázat 14_ Kérdőív állításainak kompetenciákra vonatkoztatása / Saját szerkesztés

Kérdőív állítás	Vonatkozó kompetencia
„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”	kezdeményező- és vállalkozókészség
„Úgy érzem, meg tudom oldani az új feladatokat.”	(hatékony és gyors) problémamegoldás, önbizalom
„Gyakran érzem magam kreatívnak.”	kreativitás
„Feltalálom magam váratlan helyzetekben.”	(hatékony és gyors) problémamegoldás, önbizalom
„Szívesen dolgozom csapatban, több emberrel együtt.”	együttműködés, szociális készségek, közös gondolkodás
„Inkább egyedül szeretek feladatokat megoldani.”	együttműködés, szociális készségek
„Úgy érzem, számít a véleményem.”	véleménynyilvánítási készségek
„Szívesen gondolkodom új ötleteken, megoldásokon.”	kreativitás, tervezés, kezdeményező- és vállalkozókészség
„Úgy érzem, a társaim támogatnak.”	szociális készségek, együttműködés, verbális elismerés, építő kritika fogadása és adása egymás felé
„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”	kreativitás, alkotás, tervezés
„Ha készítek valamit, örömmel tölt el.”	kreativitás, alkotás, tervezés

A benyomásnaplókban a legnagyobb gyakorisággal szereplő tervezés látenszen, míg a koncentrációs készség nem szerepelt az állítások között. A tervezés némelyik, kreativitásra utaló állításhoz csatlakoztatható, de ehhez a kreatív kompetenciában történő elmozduláshoz főleg az oktatói és a hallgatói megfigyelések nyújtottak adatot, míg a koncentrációs képesség változásra történt utalások leginkább a helyi szociális munkásokkal folytatott narratív elbeszélésekben köszöntek vissza, mint a kitartás

357 Hartz, L., Thick, L. (2005): Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, pp. 70–80.

egyik alhalmaza. Emellett a hallgatói naplókban is vissza-vissza térő elem, amely a bizalom megerősödésével szintén erősödik, de örök versenyben áll a fáradtsággal és a kapacitáslimitekkel.

A hatásvizsgálati eszközt bemutató fejezetben történt arra utalás, hogy az előtte-utána kérdőívek szám-szerűsíthető adatai nem hoztak szignifikáns eredményt, amely az absztrakt állításoknak és formátumnak, a figyelemhiánynak és a fluktuálódásnak is betudható. Emellett a záró kérdőív állításai némiképp módosultak, így a lépték- és állításhelyes megfeleltetés kvalitatív és asszociatív módon volt alkalmazható. Az előtte és az utána kérdőív állításainak megfeleltetéseit táblázatos formában szemléltetem, utalva a fejlesztésre javasolt vonatkozó kompetenciákra.

Táblázat 15_ Kérdőívek időbeliség szerinti csoportosítása és a záró kérdőív kérdéseinek kompetenciákra vonatkoztatása / Saját szerkesztés

Előtte kérdőív	Utána kérdőív	Utána kérdőív állításainak kompetenciavonatkozásai
„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”	„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”	kezdeményező- és vállalkozókészség
„Úgy érzem, meg tudom oldani az új feladatokat.”	„Úgy érzem, ki tudtam fejezni az érzéseimet, gondolataimat a feladatokon keresztül (rajz, festés, fűrés faragás, díszítés, animációkészítés).”	önértékelés, önbizalom, önkifejezés, problémamegoldás, kreativitás, rendszerben gondolkodás
„Gyakran érzem magam kreatívnak.”	„Gyakran érzem magam kreatívnak.”	
„Feltalálom magam váratlan helyzetekben.”	„Feltalálom magam váratlan helyzetekben.”	
„Szívesen dolgozom csapatban, több emberrel együtt.”	„Úgy érzem, a váratlan feladatokat, helyzeteket csapatban oldottam meg a legsikeresebben.”	problémamegoldás, együttműködés, közös gondolkodás, szociális készségek
„Inkább egyedül szeretek feladatokat megoldani.”	„Úgy érzem, a váratlan feladatokat, helyzeteket egyénileg oldottam meg a legsikeresebben.”	problémamegoldás, együttműködés, közös gondolkodás
„Úgy érzem, számít a véleményem.”	„Úgy érzem, a héten sokszor elmondhattam a véleményem.”	véleménynyilvánítási készségek, verbális támogatás
„Szívesen gondolkodom új ötleteken, megoldásokon.”	„Jó élmény volt együtt ötletelni és kitalálni új dolgokat.”	kreativitás, tervezés, kezdeményező- és vállalkozókészség, rendszerben gondolkodás
„Úgy érzem, a társaim támogatnak.”	„Úgy érzem, a csapatom támogatott engem a közös munka alatt.”	Együttműködés, közös gondolkodás, véleménynyilvánítási készségek, verbális elismerés
„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”	„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”	kreativitás, alkotás, tervezés
„Ha készítek valamit, örömmel tölt el.”	„Örömmel tölt el, hogy közösen készítettünk valamit.”	kreativitás, alkotás, tervezés, együttműködés, közös gondolkodás
	„Bármikor szívesen vennék részt hasonló programban.”	verbális elismerés

Az utána kérdőívben az állítások komplexitása növekedett, ugyanis egyfelől több kompetenciát igyekezett lefedni, másfelől pedig a többnapos intenzív jelenlét valóságára referált több esetben. Az alábbi táblázatban a semi-kvantitatív adatok összesítése látható a beérkező kitöltéseket átlagolva. Az előtte kérdőívet 17-en, míg az utána kérdőívet 14-en töltötték ki, mindkét kérdőív esetében 1-es jelölte az 'egyáltalán nem igaz rám' kategóriát, míg a 4-es 'a nagyon igaz rám' kategóriát.

Táblázat 16_A kérdőívre adott válaszokból generált adatok összesítése / Saját szerkesztés

Előtte kérdőív állítás	Adat	Adat	Utána kérdőív állítás
„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”	3,7	3,7	„Szívesen próbálom ki új dolgokat, eszközöket, technikákat.”
„Úgy érzem, meg tudom oldani az új feladatokat.”	3,2	3,6	„Úgy érzem, ki tudtam fejezni az érzéseimet, gondolataimat a feladatokon keresztül (rajz, festés, fűrész faragás, díszítés, animációkészítés).”
„Gyakran érzem magam kreatívnak.”	3,2		
„Feltalálom magam váratlan helyzetekben.”	3,5		
„Szívesen dolgozom csapatban, több emberrel együtt.”	3,7	3,7	„Úgy érzem, a váratlan feladatokat, helyzeteket csapatban oldottam meg a legsikeresebben.”
„Inkább egyedül szeretek feladatokat megoldani.”	2	2,7	„Úgy érzem, a váratlan feladatokat, helyzeteket egyénileg oldottam meg a legsikeresebben.”
„Úgy érzem, számít a véleményem.”	3,4	3,9	„Úgy érzem, a héten sokszor elmondhattam a véleményem.”
„Szívesen gondolkodom új ötleteken, megoldásokon.”	3,4	3,9	„Jó élmény volt együtt ötletelni és kitalálni új dolgokat.”
„Úgy érzem, a társaim támogatnak.”	3,6	3,8	„Úgy érzem, a csapatom támogatott engem a közös munka alatt.”
„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”	3,5	3,5	„Szeretek a saját kezemmel tárgyakat létrehozni.”
„Ha készítek valamit, örömmel tölt el.”	3,7	4	„Örömmel tölt el, hogy közösen készítettünk valamit.”
		3,9	„Bármikor szívesen vennék részt hasonló programban”

A kérdőíveket a gyerekek papíralapon, nyomtatott formában töltötték ki, így a beérkező válaszokat elsőként archiválni, majd digitalizálni kellett. A válaszok excelben rögzítését követően a numerikus adatok átlagolása a program képletfunkcióival könnyen lehívható. Hangsúlyozandó, hogy a hatásvizsgálat ilyen típusú semi-kvantitatív elemei a design-beavatkozásokba integrált hatásvizsgálati elv miatt fontosak, annak érdekében, hogy a nem társadalomtudományi háttérrel rendelkezők számára is elemezhetőek legyenek, survey analitikai szoftverek alkalmazása nélkül. A kérdőívek esetében az egyéni

visszakövethetőség és az egyéni fejlődés nem volt célszempont az elemzésnél, sokkal inkább az indukzív elvet követve a csoportszintű elmozdulások, átlagolások és fejlődési ívek kimutatása volt a cél, az egyedi esetekre alapozva. A záró kérdőív megfogalmazása az érzésekkel és tapasztalatokkal operál, nem általánosságban állít, hanem cselekvési fókusszal, a többnapos intenzív jelenlét során a kollektív emlékezetre és tapasztalásra építve utal vissza megtörtént aktivitásokra és jelenségekre. A mintázat alapján látványosan nagyobbak a számok, szinte mindenhol a legnagyobb értéket súrolják, bár tényszerű, hogy kevesebb kitöltőre kellett őket visszaosztani. Az egyedül alkotásra, létrehozásra vonatkozó irányszámok mindkét kérdőívben a legalacsonyabbak, ebből az következik, hogy a kollektivitás ugyan erős, de ez magára a kohézióra, a kollektivitás minőségére nem tartalmaz utalást. Nem nagy a válaszok szórása, a legtöbb esetben 3–4 között mozog a Likert-skálán, pár példánál látunk csupán ettől eltérő 1-es vagy 2-es értékelést. A szignifikanciát a kérdések eltérő volta és a kitöltő számbeli különbségek miatt nem lehet egyértelműen kimutatni, egy általános növekedés viszont tapasztalható az értékekben.

A záró kérdőív a komparatív hatásvizsgálati relevancia mellett a designmódszertani elemekre is gyűjtött visszajelzéseket, benyomásokat kifejtős kérdések formájában. Ez a kezdeményezés egy továbbfejlesztett vizsgálati helyzetben a hatásvizsgálat önelemzési aspektusát is tudja erősíteni facilitált helyzetben (például elvárt célok – teljesült célok).

A kiindulási helyzetben kitöltött kérdőív nyitó kérdése az volt, hogy „mit vársz a héttől”, erre 17 válasz érkezett, amelynek eloszlását és szórását a szófelhőgenerálás eszközével vizualizált kép formájában elemeztük. Ebből is látszik, hogy a legtöbben a „ne legyen unalmas” „együtt legyünk” válaszokat adták a feltett kérdésre. A záró kérdőív 14 kitöltője közül 13 igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy „teljesültek a vágyaid a héttel kapcsolatban?”, míg egy kitöltő adott nemleges választ.

Ábra 5_ Szófelhő a gyerekek visszajelzéseiből / Online eszköz által generálva (sli.do)

A kifejtős kérdésekre adott válaszok feldolgozása az előfordulás-gyakoriság, mintázatkeresés és tartalomelemzés módszerével történt. Az alábbi 4 kérdésre a beérkező leggyakoribb válaszkategóriákat, tematikus csoportosításokat néhol idézetek formájában tartalmazza az összefoglaló táblázat.

Táblázat 17_ A kérdőív kifejtős kérdéseire adott válaszok kategorizálása / Saját szerkesztés

Mit tanultál a közösen eltöltött hét során?	Milyen emlékeket szereztél a közös hét során?	Ha megváltoztathatnál valamit, mi lenne az?	Mit mesélnél a közös hétről egy barátodnak, aki nem volt itt?
Együttműködés: „csapatmunkában dolgozunk könnyebben és gyorsabban megy”; „egy mindenkéért. mindenki egyért”	Designaktivitások: együtt festés, naplóztam, építkezés, szerszámot kipróbálni, filmforgatás, képek, együtt barkácsolás	Semmit	Aktivításalapú élmények: együtt festettünk, sütöttünk palacsintát, biciklitúra, gyurmáztunk, színeztünk meg csináltunk bunkert, fontunk, fűrészeltünk, faragtunk
Attitűd: „bátrabb lettem” „hogymeg sosem szabad alább hagyni, amit az élettől kapunk, mindig csak előre”	Interperszonális viszonyok: új barátok	„Több alkalom lenne”	Újdonságélmény: „új dolgokat kipróbálni”
Konkrét tudás: „fűrészt, faragást, fűrészelést, csiszolást, rajzolást, filmforgatást, animációt, festést”	Közösségi élmény: „hogyan dolgoztunk együtt”	„Az életemet”	Személyi relevancia: „izgalmasak voltak a X bá feladatai; nem hülyeségeket beszélt”
Viselkedésminta: „tiszteljem a tanárokat és kedvesen beszéljek velük”	Kortárs viszonyok: „fürcsa volt, hogy a társaim elfogadnak olyanok, amilyen vagyok”	„még többet szeretnék tanulni”	Közösségi élmény: „megismertem sok embert”
Interperszonális viszonyok: „új barátok” „idő kell ahhoz, hogy összeharagadjunk valakivel”	Rekreációs tevékenységek: nevetés, éneklés, foci, palacsintasütés, biciklizés		

A táblázatba integrált kategorizálások alapján pár következtetés levonható, úgymint az élmény és a tanulás is leginkább aktivitás- és eszközalapú, emellett a tanulás és emlék közötti határok a válaszok hasonlósága alapján elmosódtak. Attitűdre, együttműködési kompetenciákra és viselkedésmintákra is érkezett nem számottevő tanulási pont, amelyek a szándékolt kompetenciafejlesztés közül leginkább az együttműködési, koncentrációs és kezdeményezőkézség és asszertivitás kompetenciákhoz kapcsolhatók vissza. Feltűntek ezek mellett az elfogadásra, a kortárs kapcsolódásokra, kitartásra és csapatmunkára tett utalások. Emellett látható az is, hogy a design-módszerekhez, workshopokhoz kapcsolódó élmények, cselekvések mellett a rekreációs tevékenységek is hasonló emléknymokat hagytak a célközösségben.

Egy adatközlő a naplózást is említette, mint aktivitásközpontú emléket, így a hatásvizsgálati elemre egy másik hatásvizsgálati elembe érkezett rekogníció, azaz ez egy biztató utalás arra, hogy az önreflexív feladatok következtetés ismétlése és gyakorlása hagyhat nyomot. A történetalapú élménymegosztás redundánsnak bizonyult a szimpla emlékezés kérdés függvényében, az egyetlen személyes (példakép) hivatkozáson túl új információval nem szolgált. Ebből, és majd a naplók kiértékeléséből is következtetni lehet arra, hogy a narrativitás nem készségintű. A változtatás lehetőségét megnyitó kérdésre a legtöbb válasz a „semmit” volt, ez egyfelől jelzi az élmény intenzitását, másfelől viszont azt is, hogy a kritikai visszajelzést tápláló változtatás lehetősége és képessége továbbra is fejlesztésre szorul.

4. Oktatói és hallgatói naplók és kérdőívek

A hatásvizsgálati rendszerben az oktatók és a hallgatók részére összeállított anyagok közül a következőkben azokat elemzem, amelyek a célközösségre vonatkozó megfigyeléseket, megállapításokat tartalmaznak. Éppen ezért sem az oktatóknak, sem a hallgatóknak a designalapú beavatkozásra, az alkalmazott módszerekre vonatkozó észrevételei, megelései nem építhetnek be, ahogy a hallgatók saját változáskövetésüket tartalmazó elemzése sem. Ennek oka az, hogy a jelen elemzés modellezni próbálja egy összetett hatásvizsgálati struktúra dekódolási lehetőségeit, viszont nem vállalja az adott kutatás módszertannal összefüggésben álló tapasztalásait kiértékelni. Emellett a hallgatók elmozdulásúja másodlagos szerepet töltött be a célközösséghez képest, így rétegzett és több irányból alátámasztott kvalitatív elemzés nem végezhető el az erre vonatkozó adatokból.

Az oktatók által kitöltött előtte-utána kérdőív-ből az alábbi táblázat a célközösségre vonatkozó észrevételeket, kommenteket tartalmazza a *gyerek, diák, zalakomári, fiatal, közösség, helyiek* szavakra szűrést követően. A többnapos intenzív jelenlét, azaz a nyári egyetem első napján 4 oktató töltötte ki a kérdőívet, ebből 3-an magyarul, míg 1 oktató angolul. Ezzel szemben sajnos az elhúzódozó kivitelezési folyamat miatt a záró kérdőívet csupán 2 oktató töltötte ki magyarul, 1 pedig angolul. A külföldről érkező oktató a nyelvi, a kulturális és a diszciplínák közötti különbség miatt (illetve ez volt az első tapasztalása közép-kelet-európai terepen) kevésbé tudta dekódolni a történéseket. A gyerekeknek ugyanis pusztán a nonverbális jeleit tudta olvasni, emellett a kiindulási állapotokkal sem volt feltétlenül tisztában, így megfigyelései csak helyenként számottevőek, leginkább az élményfaktorra koncentrálnak. A kérdőívben feltett kérdéseket a szerkeszthetőségi szempontok mentén rövidítettem úgy, hogy az a jelentésüket ne módosítsa.

Táblázat 18_ Szemelvények az oktatói kérdőívre érkezett válaszokból / Saját szerkesztés

ELŐTTE		UTÁNA	
Kérdés	Válasz	Válasz	Kérdés
Milyen kézzelfogható eredményt (kompetencia, objekt, tárgy) vársz?	- a helyiek kompetenciájának fejlődését - erősödjön a kezdemenyezőkészség, bátorság, kreativitás, kifejezőkészség	- megnyíltak, kötődtek, elfogadtak, mi is elfogadtuk őket - gyerekek kifejezőmódja javult - bátorságban rengeteget fejlődtek	Mik azok a „sikerpontok”, amiket kiemelnél?
Milyen szerepet vállalsz a zalakomári diákok csapatmunkájának fejlesztésében?	- feladatok tervezése, koordinációja, megfelelő rávezetés, kommunikáció - tágabb közösségi élmény biztosítása	- közös gyorsfeladatok, önálló munka - A szabad ötletelés ment a legnehezebben, de pont ezért borzasztó fontos programelemnek bizonyult – érdemes gyakoroltatni - ismerkedős játékok	Melyik workshop-elem bizonyult különösen hasznosnak az általad imént említett kompetenciák fejlesztésében?
Milyen szerepet vállalsz a zalakomári diákok kreativitása, kreatív problémamegoldó képességének fejlesztésében?	- az ő „nyelvükön” átadni szakmai ismereteimet, játékosan oldani a kommunikációt - új technikák kipróbálásán keresztül igyekszünk szokatlan kérdésekre választ találni - új módszereket mutatunk nekik, más szemszögből való rátekintést ajánlunk	- manuális képességeik rengeteget fejlődtek - szakmai szókincsük, rálátásaik javultak - új dolgok kipróbálásában fejlődtek - önértékelésük érezhetően javult - a végén határozottan több kitarás, ötlet és türelem volt - mertek rajzolni, és élvezték - jöttek és várták, nem unták	Érzékeltél-e bármilyen előrelépést a gyerekek szakmai kompetenciáiban? Ha igen, melyikben, milyen jellegű?
Mint oktató, milyen pedagógiai és közösségi eredményeket vársz?	-a közösség alapos megismerése -hallgatók nyitása a közösség felé -a gyerekek módszert, attitűdöt tudnának átvenni	- nem bírtak a gyerekek sokáig megülni, inkább a társasági élet vonzotta be őket - gyerekek fluktuálása miatt szétesett egy-egy foglalkozás	Milyen nehézségekkel szembesültél a hallgatókkal, a zalakomári gyerekekkel közös munka során?

A beérkezett válaszokból első olvasatra is megfigyelhető, hogy az egyes oktatók is más-más szinteken vannak a szociális design értelmezésében, máshogy tekintenek a társadalmilag elkötelezett beavatkozások lényegére és a folyamatra is (kölcsonös tanulás versus tudásátadás). Az oktatók a kompetenciák szintjén a nyitó kérdőívben a *kezdemenyezőkészség, bátorság, kreativitás, kifejezőkészség* szavakat jelölték meg. A korábbi benyománaplóhoz képest, a kérdőív kifejtős kérdéseinek más szavakra és jelentésekre helyezték a hangsúlyt. A tervezés szó például nem jelent meg, de a kifejezőkészség és bátorság igen, amely a korábbi felsorolásban nem szerepelt. A saját szerepvállalások megfogalmazása főleg az együttműködési kompetenciák szintjén generikus válaszokat eredményezett, a konkrétumokkal szemben, míg a kreatív problémamegoldó képesség mint kreatív kompetencia fejlesztésében az *új módszer, más szemszögből rátekintés, szokatlan kérdésekre válasz találas, azaz az újdonság ereje és minősége* jelent meg, amely némileg specifikusabb ugyan, de továbbra is egy általános regiszterben mozog. Csak-

úgy, mint deduktívan lebontani, hogy egy észlelt változás, elmozdulás milyen cselekvéselemekre vezethető vissza (lásd: *bizonyult különösen hasznosnak az általad említett kompetenciák fejlesztésében?*) A sikerpontok megnevezésénél informatív, hogy az oktatók a gyerekekkel kapcsolatban érzékelt elmozdulásokat rögzítették leginkább, ennek az oka lehet a kutatók által megadott példa, de az is, hogy az oktatók számára is a legnagyobb közösen létrehozott produktum immateriális, azaz magát a folyamatot és az azáltal beálló változásokat kezdte el jelenteni. A szubjektív értékelésben visszatérő gyűjtőelem volt a bátorság (önértékelés, kifejezőmód, mersz, új dolgok kipróbálása, több ötlet) a manuális képességek mellett. Illetve fontos elemek a kitarás, türelem, megnyílás és a kötődés, amelyre utalóan egyfelől kontradikció a koncentrációs készség limitáltsága, másfelől pedig premissza lehet, ha a társasági életet és az interperszonális kötődést, a közösséget tekintjük kiváltó pontnak, és kevésbé a feladatot magát. A koncentráció, és áttételesen a kitarás már a benyománaplóban is megjelent, mint fejlesztendő kompetencia. Az *„elfogadtak, mi is elfogadtuk őket”* idézetben rejlő esszencia nem vezethető le egyértelműen kompetenciákra és a fejlesztendő területekre, viszont egy sokkal zsigeribb eredményt állapít meg. Ez a kölcsönös elfogadás, amely aztán minden további elmozdulás alapja, és amelyből következhet az attitűdvétel, a türelem, a bátorság, majd a konkrét tudásszerzés, mint például a manuális képességek.

A használt hatásvizsgálati elemek bemutatását célzó részben leírtak alapján itt is megállapítható, hogy az oktatói kérdőív a terepmunka-alapú beavatkozás módszertanához jelentett elengedhetetlen forrásanyagot. A pedagógusi önreflexióra és egyéni vállalások kifejezésére is teret adott, részben reagálva a benyománaplóban kirajzolódó kategóriákra, mint együttműködési és szociális készségek, azaz csapatmunka, vagy a kreatív kompetenciákhoz köthető kreativitás és problémamegoldás.

A hallgatói kérdőív vonatkozó részeinek kiemelésénél szintén a *gyerek, diák, zalakomári, fiatal, közösség, helyiek* szavak szűrését alkalmaztam szűkítési céllal, ugyanis a hallgatók esetében a kérdések többsége a módszertani, operatív és egyéni célkeretekre vonatkozott, kevésbé a célközösséggel összefüggő megállapításokra. A hallgatók változáskövetése a naplóban és a kérdőívekben kis szerepet kapott, így csak részlegesen tekinthető a hatásvizsgálat részének. Gyerekekre vonatkozó megfigyeléseik és megállapításaik viszont beépültek az elmozdulásalapú vizsgálatba. A jelenlegi demo elemzés nem terjed ki a hallgatók egyéni és csoportos változásgörbéjének felvázolására, annyi viszont megállapítható a bemeneti adatok alapján, hogy a hallgatók az adott kutatás célközösségével közös munkát, a szociális design folyamat-vezérelt alapvetésével kapcsolatos szakmai állításokat a legnagyobb százalékban nem tudják a saját diszciplínájukra és saját szakmai útjukra értelmezni, nem gondolják azt, hogy ezek a típusú beavatkozások segíthetik őket a szakmai fejlődésükben, inkább csak a személyiségfejlődésükre hatnak. Ez rendszerszintű elakadásokat és a designeri szerep alkotói, művészi értelmezésének nem meghaladását is jelentheti (lásd designer mint facilitátor mediátor). A hallgatóktól érkező utalásokat idézetek formájában jelenítem meg. A hallgatók a kérdőíveket a több napos intenzív jelenlét elején, illetve végén töltötték ki. 13 fő töltötte ki a nyitó kérdőívet, ebből 3-an angol nyelven, míg hasonló okokból, ami az oktatóknál részletezve volt, 9-en töltötték ki az utána kérdőívet, ebből 3-an angolul.

Az idézetgyűjtésből is látszik, hogy az előtte kérdőívben a célmeghatározásnál kevésbé a diszciplínába, vagy designeri önmeghatározásba illeszkedő célok jelentek meg, azt viszont fontos hangsúlyozni, hogy pár hallgató a célközösségre irányuló változócélokka érkezett. A félelmek megfogalmazása is szükséges egy intenzív együttléti indításakor, a hallgatók teljesen reális és őszinte félelmeket fogalmaztak meg, amelyek a záró kérdőív visszajelzései alapján nem teljesültek. A nyitó kérdőívben a hallgatók az első körös benyomásaikat (célközösséggel kapcsolatos) is meg tudták osztani, amelyben a bátortalanság, alacsony önbizalom visszatérő elem volt, emellett pedig artikulálni érdemes a fiúk-lányok közötti különbséget a megnyílni folyamat, kezdeményezőkézség vonatkozásában. Ez a szempont eddig tudatosan nem jött elő, az oktatók sem tettek nemek szerinti különbséget, sőt a hatásvizsgálat sem szerveződött

ennek a mentén, viszont erős és tradicionális társadalmi szerepeket ápoló közösségek kapcsán érdemes lehet változófaktoroként beépíteni a tervezésbe. A záró kérdőív a célközösség körében megfigyelt elmozdulásokra nem koncentrált, éppen ezért a hallgatói visszajelzések között erre kevés komment utal. Érzelmileg szinten is bevonódtak a hallgatók, interperszonális kapcsolódásokat alakítottak ki, viszont pár adat a saját nehézségekre és szerepvállalásra is reflektált, elismerve azt, hogy nem pusztán a célközösség tagjainak szükséges feloldódniuk, jelen lenniük, hanem a hallgatóknak is. A példakép jelensége és szükségessége itt is megjelenik az egyik oktató személyével kapcsolatban, ez szintén egy fontos pont az elfogadás és megnyílni megértéséhez.

A többnapos intenzív jelenlét alatt kitöltött oktatói és hallgatói naplót egyaránt paralellitásban, mel-lérendő helyzetben a temporális linearitást követve érdemes vizsgálni, hiszen mindkét, a benyomás archiválásba bevont csoport ugyanazt a kérdést kapta a napi változásokvetéshez. A kódolás a szabad kódolás elvét követte, kilenc kategória létrehozásával. A papíralapon beérkező naplók archíválást, majd digitalizálást követően manuális kódolással (szín = kategória) történt a korpusz elemzése. A beérkező adatok rendszerezéséhez az alábbi kilenc, saját fejlesztésű kategória nyújtott segítséget:

- **Változás / Elmozdulás** – olyan kifejezések, idézetek, mondatok, amelyek a gyerekeken tapasztalt viselkedés, hozzáállás, tudás, kompetencia vonatkozású elmozdulásokra, változásokra irányulnak
- **Hátráltatás / Nehézség / Eredő** – olyan kifejezések, idézetek, mondatok, amelyek a gyerekekkel kapcsolatban érzékelt hátráltató tényezőkre, alapállapotra vonatkoznak. Olyan megállapítások, benyomások ezek, amelyek a folyamat nehézségeire, nehezítő tényezőire utalnak, a gyerekeknél tapasztalt ellenállás, hátrány eredői, leképeződései lehetnek.
- **Siker** – olyan kifejezések, idézetek, mondatok, amelyek a kontextusban kis részeredménynek tekinthetők egyéni oktatói és hallgatói megélések alapján. Ezek kapcsolódhatnak a változásokvetéshez, módszertani elem eredményességéhez, intraperszonális sikerhez a hallgatókban.
- **Tanulás / Következtetés / Tanács** – ez egy sokkal összefoglalóbb kategória, ugyanis nem pusztán a gyerekek elmozdulásgörbéjére utaló megfigyeléseket, benyomásokat tartalmazza, hanem a (a gyerekekhez kapcsolódva) a beavatkozásra, módszerre, egyéni felismerésekre utaló általános megállapításokat is.
- **Módszer / Eszköz / Tanács** – szoros kapcsolatban áll az előző kategóriával, annyi különbséggel, hogy aktivitásba jobban átfordítható vagy akcióalapú javaslatokat tartalmaz az általános megállapítások, következtetések helyett.
- **Érzés** – ez a szűrő az emocionális kapcsolódásokra, érzelemalapú megfigyelésekre vonatkozik, úgymint élvezeti faktorok, kedv, öröm a gyerekekben vagy a gyerekek által okozva.
- **Dilemma** – ez a kategória nem a probléma / nehézség konnotációra vonatkozik, sokkal inkább a két valós változó közötti döntés, ellentmondás értelmében szerepel. Ebben a szűrőben explicit dilemmák is találhatóak, de látens kontradikciókat és implicit dilemmákat is tartalmaz, amelyek következtetés, feloldás nélküliek. Mindezek természetesen a gyerekekkel, kontextussal kapcsolatban.
- **Cél** – olyan kifejezések, utalások szűrője, amelyek a gyerekekre gyakorolt hatással, benyomással, impulzussal kapcsolatban fogalmazznak meg célként (általános és komplexebb, szituatív reaktív helyszíni) is értelmezhető állításokat.

- **Okok** – az okok az egyik leginkább ambivalens és egyben leginkább interdependens kategória, hiszen az okok utalhatnak a nehézségekre, eredői lehetnek annak, de kapcsolódnak a módszerekhez és a tanulságokhoz is. Okként értelmezhető például egy ok a viselkedésre, a cselekvésre, a gyerekek mint ok, vagy a gyerekeket érintő dolog mögötti ok, aktivitás által okozott tapasztalás, attitűd-okok és a gyakorlat kapcsolata.

Megállapítható, hogy a három, utolsóként felsorolt kategória a leginkább laza és más szűrőkkel átfedő elem, bár azt is fontos látni, hogy ezek a kódok szövetet alkotnak, hiszen minden extraktált elem egy szövegegység lebontása alegységekre, a feldolgozhatóság és kiemelhetőség jegyében. Így tehát a módszerek, cél, tanulságok egy összefüggéshalmazként értelmezhetők, amelyek az empiriában gyökereznek, és hatást gyakorolnak az elmozdulásra.

Csakúgy, mint a kérdőívek esetében, a naplónál sem analízom az introspektív elmozdulásra vonatkozó hallgatói megállapításokat, sem a módszertani kísérletekre adott visszajelzéseket. Mind az oktatók mind a hallgatók esetében pusztán az adott csapathoz tartozó gyerekekre vonatkozó szubjektív benyomások képezik az elemzés alapját.

A célközösséggel történő személyes kapcsolódás, megnyílás, elfogadás, interperszonális viszonyok a hallgatók és az oktatók esetében is kiemelt jelentőséggel bírnak. A 13 hallgatói napló közül 10-et magyar nyelven, míg 3-at angol nyelven töltöttek ki, 5 egymást követő napon keresztül. A 4 oktatói napló közül 3-at magyar nyelven, míg 1-et angol nyelven töltöttek ki, szintén 5 egymást követő napon keresztül. Amint az a kísérleti hatásvizsgálati elemek részletezésénél kifejtettem, az oktatókat nem kértük introspektív reflexióra és egyéni változáskövetésre. Az oktatói naplóban a szakmai célkitűzésre vonatkozó kérdés egyfelől a fejlődésüket hivatott követni módszertani vonatkozásban, másfelől pedig kontrollváltozóként is tud működni a gyerekekre vonatkozó szubjektív benyomások alátámasztására, vagy szituatív értelmezésére. Ugyanez alkalmazható a hallgatói naplók esetében egyéni elmozdulásra, szakmai célkitűzésére vonatkoztatva. Mindkét adathalmaznál megállapítható, hogy aktivitásalapú benyomások retrospektív felidézése zajlott, amely egyfelől kedvez az adatoknak, hiszen a megfigyelésen túli regiszterben mozog, másfelől pedig az oktatói és hallgatói multifókusz okán az érzékelés torzulhat, az utólagos rögzítés pedig információvesztést tud okozni. Az elemzési korpuszba bekerültek olyan adatok is, amelyek nem kizárólag a célközösségre vonatkozó kérdésre adtak választ, ugyanis nagyon sok utalás történt a gyerekekkel történt interakciókra a hallgatói elmozdulásoknál, szakmai céloknál, de az adott napi érzéseknél is. Ugyanez volt tapasztalható az oktatók esetében is, ahol a szakmai céloknál a gyerekközösség szolgált referenciaként.

Az elemzés kezdetén tehát a kódok megalkotása történt, majd a kódokhoz színek rendelésre, annak érdekében, hogy a digitálisan archivált szöveget mondatról mondatra lehessen kategorizálni (sorról sorra történő kódolás)³⁵⁸. Ez azt eredményezte, hogy egy megnyilvánulás (egy napi kérdésre adott rövid bekezdéses válasz vagy összetett mondat) több kategóriát is tartalmazott szavak vagy mondatrészek szintjén. A szín alapú kódolást (9. sz. melléklet) ezután táblázatos formájában összegeztem idézetek formájában (10. sz. melléklet), amelyben a hallgatói-oktatói naplók tartalmait kategóriánként / kódonként

358 **Charmaz, K. (2013):** Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.** L'Harmattan, Budapest. 74. oldal.

és naponként kvázi párhuzamosan szerepelnek egy szupertáblában. Ez a fajta rendszerezés, valamint a színek alapú vizuális olvasat érdekes mintázatokat adott ki mind az időbeliség faktorára, mint pedig a repetitív módon megjelenő szavakra, egyéni amplitúdókra vonatkoztatva.

Az alábbi rövid elemzés, kiértékelés a teljesség igénye nélkül történik, lazán reflektálva a korábban tárgyalt hatás, változás és eredménycélokra, de semmiképpen nem egy sűrű elemzés felállított kritériumrendszere szerint, ugyanis a jelen hatásvizsgálati rendszer elemzésének a célja egy folyamatot demonstrálni, nem kiértékelni a kapott eredményeket.

Az első körös megállapítás mind oktatói, mind hallgatói szinten, hogy egy adott személy egyénisége mennyire befolyásolja a narratíváját. A pólusok között az optimista és a pesszimista szemlélet is szerepel, és ez végigvonul a naplókban: az optimista szemzőg alapján a megnyílás már az első napon megtörtént, míg a pesszimisták hozzáállása még a negyedik napon is azt firtatta, hogy vajon kényszerként és unalomként él-e meg a gyerekek a jelenlétet. Ezek kiemelt példák, a szórás többsége a középtartományra esett, akikre alapozva egy pontosabb, és a valóság alapján hitelesebb elmozdulásgörbe vázolható fel. Kiegészítésként fontos megjegyezni, hogy a naplózás és a design workshopok érdemi része is 5 nap alatt zajlott, viszont ezt megelőzően ismerkedős, nulladik nap is be volt ütemezve a nyári egyetemre. Ennek ellenére a számozás és a hivatkozás is az első napnak a design-workshopok első napját veszi.

A kreativitás, önbizalom, önkifejezés (vizuális és verbális), bátorság és a kezdeményezőkézség, koncentráció, mint hívószavak és a kompetenciafejlesztéshez kapcsolható fogalmak, visszatérőek szinte minden kategóriában, nehézségként, tanulságként, érzésként és változásként is megjelennek. A színekkel operáló szövegekódolásnál szépen látszik, hogy ahogy haladunk előre az időben, úgy csökkennek a nehézségek és növekszenek a tanulságok, változások arányai. A benyomások alapján a 3-4. nap körül történt egy tapintható fordulat, a negyedik napi aktivitásoknál mind az oktatók, mind a hallgatók egyfajta attitűdváltozást tapasztaltak a gyerekek között lelkesedésben, elköteleződésben, önkifejezésben, kezdeményezőkézségben és jelenlétben egyaránt. Ezt többen a beállt, kiismert rendszerben, rutinban és szereplőkben látják, azaz két-három nap alatt alakultak ki olyan interperszonális viszonyok, amelyekben a gyerekek már fel tudtak oldódni, emellett a napi menetrend, rutin egy biztonságot, beavatottságot adott, így növekedett a kezdeményezőkézség is. A célközösség lelki és mentális okokból eredeztethető viselkedés-specifikumai szintén egy mintázatot mutatnak, ahol a bátorítás, biztatás, csatornázott figyelem, dicséret, pozitív visszajelzés, aktivizálás fontos feladat a beavatkozást végzők között. Többször visszatérő elem a fiúk-lányok közötti a habitusbeli különbség, amely eltérő alkalmazkodási és bevonási stratégiákat igényel, ugyanis az egyensúlykülönbség a csoportdinamikára is hatással van, valamint az önkifejezésre, ötletek megosztására. Ez a felosztás, mint ellentétpár már korábban is előkerül a hatásvizsgálati rendszerben, így a folytatásban is érdemes rá módszertanilag reagálni, illetve akár eltérő elmozdulás indikátorokat rendelni a két nemhez, hasonló kontextusban. Fontos módszertani megfigyelés a bizalom kiépítéséhez (amely közvetlenül befolyásolja az egyéb elmozdulásokat) az aktivitás közbeni megnyílás, azaz az absztrakt feladatok (tervezés, ötletelés) közben nehezebbnek bizonyult a konstruktív és informatív beszélgetés, mint a kézi aktivitás közben, „mellesleg” folytatott társalgások, megnyílások, amelyek a tervezéshez és a designfolyamatokhoz esszenciális bemeneti adattal szolgáltak. Bár itt faktorként érdemes említeni, hogy a térképezés, ötletelés a folyamat elején történik, amikor még az interperszonális viszonyok (ehhez kapcsolódóan a biztonság és bizalom) éppen formálódóban vannak. A bi-

zalom kérdésköre a szociális design módszertanában kiemelt szerepű, külön fázisok épülnek a bizalom kialakítása és megerősítése köré egy hosszú távú beavatkozás esetén, emellett Ezio Manzini és Eduardo Staszowski korábban idézett co-design jellemzői között is megjelenik a bizalomépítés (tranzakcionális vagy relációalapú)³⁵⁹, mint egy designeri feladat a co-design folyamatban. A személyiségpszichológia vonatkozásában Erikson pszichoszociális szakaszai közül a legelső az ösbizalomból indul ki, a bizalom-érzés eredőjéből. „A bizalomérzés rendkívül fontos. Ez képezi az alapját annak a meggyőződésünknek, hogy a világban, különösen az emberi kapcsolatokban a dolgok előre láthatók. A bizalomérzést olyan társas interakciók fokozzák, amelyekben a gondozók figyelmesek, szeretetteljesek és érzékenyek a gyerekekre. A bizalmatlanság érzését a következtelen bánásmód, az érzelmi elzárkózás vagy az elutasítás váltja ki.”³⁶⁰ A bizalom és a biztonság a primer kutatás során kirajzolódó, vissza-visszatérő elem, amelynek vizsgálata és elmozdulást megalapozó voltára érdemes figyelmet szentelni a hatáscélok meghatározásánál.

A hallgatóknál egyértelműen, viszont az oktatók esetében is néhol megjelenik az unalom, érdektelenség, amely főleg a hallgatók között okozhat lelkesedést és motivációvesztést. Ez lehet valós vagy tettetett unalom, egyfajta megküzdési mechanizmus, vagy a zavar jele, eredője. Mindez pszichológiai módszerekkel fejthető fel, amely a designbeavatkozásoknak és a hatásvizsgálatnak sem célja. Ez a jelenség viszont mindenképpen figyelmet igényel, akár mint hatásvizsgálati elem (kimozdítási törekvés), akár mint módszertani eszközzel megváltoztatandó cél. A naplókban származó információk arra is utalnak, hogy főleg a hallgatók között, de a feloldódás, megnyílás szintén egy folyamat és csak bizonyos komfortszint felett (többi résztvevő, helyszín megismerése) kezdtek el önmaguk lenni, és úgy viselkedni. Ezt a feloldódást a célközösség tagjai is érzékelték, és hasonló nyitottsággal reagáltak. A teherbírás, türelem, fáradtság, koncentráció érdekes amplitúdón mozgott, nem egyértelműen erősödött vagy csökkent az intenzív jelenlét végére, mindenesetre az intenzitás, mint motivációmodifikáló faktor, módszertanilag átgondolandó és megfigyelendő, hiszen a változáskövetést is befolyásolja.

5. Naplózás (vizuális és szöveges) gyerekekkel

A hatásvizsgálati eszköz fentebbi részletezése során kifejtettem, hogy a naplózás vegyes technikát alkalmazott, a célközösség tagjai vizuális elemekkel gyakorolhatták az élményeik kifejezését, valamint üzeneteket fogalmazhattak meg általuk választott személyeknek címezve. A naplózás 5 napon keresztül zajlott, dedikált időszámban, és a design-workshopok kezdetének napján indult. Összesen 17 napló jött létre, amelyből 2 nem bizonyult elemezhetőnek, hiszen a kitöltő csak 2 napra jelzett vissza az ötből. A vizuális naplózás improvizatív és reaktív váltáseredőjét korábban már tárgyaltuk. Az alábbi elemzési példában a képhasználat és a szöveges tartalmak kerülnek kódolásra, amelyeket egy szubjektív következtetési rész is kiegészít. A korábbi elemzésekhez hasonlóan itt is csak egy bepillantás nyújtása a cél olyan technikákkal, amelyek nem kívánnak pszichoanalitikai háttértudást vagy képzettséget és jogosultságot, azaz nem törekszenek a „diagnosztikában használt, egyéni elemzésekre (anamnézissel, több rajz együttes elemzésével kiegészített elemzés, lásd Vass 2003).³⁶¹ A választott képek, készített rajzok és a naplók dekorációját tényszerűségében (denotatív réteg) vizsgálom, a választás mögött meghúzódó ok-

359 **Design Impact (2017):** *Metathemes: Designing for Equitable Social Change*. Cincinnati.

360 **S. Carver, Ch., F. Scheier, M. (2006):** *Személyiségpszichológia*. Osiris, Budapest. 299. oldal.

361 **Kende, A., Illés, A. (2011):** Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél”. *Esély* 4. 72–92. 77. oldal

okozatok (konnotáció) és a döntési mechanizmus feltárása, illetve a képelemzés és a vizuális önkifejezés elemzése nem alkotja az analitika részét (lásd ikonográfia, vizuális szemiotika, Barthes és Panofsky vizuális narratívaépítései).³⁶² Az általam alkalmazott megközelítés nagyban hasonlít a Kende–Illés páros Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe elnevezésű kutatásban használt elemzési stratégiájához. A tanulmányban leírt, alkalmazott elemzési lépések (temporalitás beemelése – jelen–jövő és vágyott ház) hasonló vizuális törekvések értelmezésénél módszertani példaként szolgálhatnak.³⁶³ A vizualitás elemzésénél fontos figyelembe venni „az életkorra jellemző ábrázolási készségeket (Feuer 2000, Kárpáti 2001) és a pszichodinamikai folyamatokat is, mint például a megfelelést a helyzetnek, vagy az esetleges versengést az osztálytársak között”.³⁶⁴ A grounded theoryra alapozva hívják be Denzin és Lincoln elméletét, a rajzok többszöri áttekintése adja ki a szempontokat, amelyek ezt követően az egész mintán alkalmazhatóak, „az elemzett anyag maga mutatja meg az elemzés irányát”.³⁶⁵ Ez az a megközelítés, ami jelen elemzés tekintetében is irányadó lehet.

A célközösség által választott képek kódolása szintén a szabad / nyílt kódolás elvét követi, szubjektív alapokon nyugszik. A naplókat a begyűjtést követően archiváltuk (*11. sz. melléklet*), digitalizálásuk viszont nem történt meg. Feldolgozásukhoz tehát nyomtatott másolatokat volt érdemes használni, amelyen szinkódolt post-itekekkel jelölődtek a szöveges tartalmak kategóriái (*12. sz. melléklet*), míg számozással a képi elemek. Minden naplóhoz készült egy egyszerű kártyalap, amely összesíti a képeket, tartalmazza a szubjektív megállapításokat, és utal bizonyos, fogalmi kódoláshoz kapcsolható megállapításokra. A beérkező adatok rendszerezéséhez az alábbi fogalmi és képi kódok kialakítása nyújtott segítséget:

Táblázat 19_A vizuális és szöveges naplók fogalmi és kódrendszerének összefoglalása / Saját szerkesztés

Fogalmi kód szövegszegmentáláshoz	Jelentéstársítás	Képekhez számkód	Jelentéstársítás
Tanulás / Felismerés / Tapasztalás = zöld	konkrét tanulási pontok megjelenése, személyekhez kapcsolt felismerés, aktivitáshoz köthető tapasztalás	1 = Absztrakt kép	tevékenységtől elvonkozthatató szimbolikus rajzok, fotók, elemek. Pl. Dixit kártya rajzai
Személyes kapcsolódás = sárga	interperszonális viszonyokra vonatkozó utalások, oktató, hallgató, kortárs kiemelése	2 = Konkrét tárgy / cselekvés	megadott tevékenységet teljesen lefedő képi megjelenés. Pl. csiszoltunk = csiszoló embert mutató kép
Önreflexió = pink	saját / csoportos viselkedésre, cselekvésre utaló megjegyzések, ok-okozatok	3 = Érzés kifejezés	hangulatra, állapotra konkrétan utaló vagy kontextusfüggetlen vizuális elem. Pl. kék ég, szivecske

362 **Leeuwen, von T. (2013):** Szemiotika és ikonográfia. In: **Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv**. L'Harmattan, Budapest. pp. 297–327.

363 **Kende, A., Illés, A. (2011):** Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél”. *Esély* 4. 72–92.

364 Uő, 77. oldal.

365 Uő.

Folyamat / Aktivitás = kép	a designfolyamatra, illetve a szabadidős tevékenységre vonatkozó szöveges kifejezések, esetleg elmozdulási jelek	4 = Design-folyamat, illusztrálás	a nyári egyetemi designfolyamat egyes állomásait bemutató képi, vizuális elem. Pl. ötletelős, post-itelős stock fotó
Érzés = rózsaszín	érzések megjelenése szövegszinten	5 = Általános illusztrálás	minden további tevékenységet képileg alátámasztó elem. Pl. csapatmunkát ábrázoló kép

Természetesen a kategóriák, filterek szorosan összefüggenek egymással, hiszen a folyamat egy aktivítása kiválthat érzést, vagy éppen egy személyes kapcsolódás bátorít önreflexióra. A 13. sz. mellékletben látható táblázatban rendszerezett formában található meg az analóg kódolás részletei és eredményei, ahol jelzésre kerültek a kategóriák közötti átfedések is. A kódolási folyamatban a szöveges elemek szegmentálása filterekhez / kódokhoz rendelt színekkel történt, a képek pedig a kategóriájuknak megfelelő számot kapták. A táblázatban összesítetten látható, hogy melyik képből mennyi található a naplóban, egy rövid megállapítás, értékmentes kiemelés kíséretében. Illetve a szubjektív összesítéseket tartalmazó analóg kártya adatai is felvezetésre kerültek az adott táblázatba naplókként. A gyerekektől származó szöveges idézetekben a helyesírás az olvashatóság érdekében javítottam, emellett az oktatókra, hallgatókra vonatkozó, név szerinti utalások helyett x vagy xy szerepel a dokumentumban, illetve bizonyos aktivitásokat kihagytam a gyerekek beazonosíthatóságának elkerülése érdekében. A temporális linearitás, mint elemzési, vagy szummatív szempont nem került elő, apróbb utalások vonatkoznak a képi-szöveges tartalmak arányára a naplózás kezdetekor és végekor, de mivel félidőben módszertani adaptálás történt, így ennek reprezentatív információértéke nincs. Annyi előljáróban is megállapítható, hogy a gyerekek nagy lendülettel használták az előre összegyűjtött és kinyomtatott képi elemeket az első két napon, kevésbé rendszerezetten, vagy narratív jelleggel, mint inkább impulzív és illusztratív alapon, míg a napok múlásával és a feladat változásával a szöveges önkifejezés vette át a szerepet, és csak pár esetben tért vissza az utolsó napokra a konzekvensebb képi illusztratív, de továbbra sem folyamatalapú történetmesélés. Emellett szinte minden napló esetében érezhető, hogy az utolsó napi bemeneti adatok (Nap 5) kevésbé értékelhetőek, hiányosak, redundánsak, unalmat tükröznek, amely gyökerezhet az adott nap túlfokozott intenzitásában (zárónap), túlstimulálásban, ezáltal a koncentráció és elmélyülés esélytelenségében. Modifikációs indexszel rendelkeznek már maguk a képek is, hiszen a kutatók, szervezők által készített, több száz képből álló válogatás ugyan igyekezett általános élethelyzeteket, érzéseket is illusztrálni, de nagyon sok kép az adott folyamatra, a kompetenciák szimbolikus megjelenítésére, valamint a designhoz kapcsolódó vizualításra vonatkozott. Ez természetesen behatárolja a szabad önkifejezés mezőjét, és keretek közé rendezi a gondolkodást, továbbá a denotációhoz kapcsolódva kategorizációt, vizuális sztereotípiákat aktivál, ahogy Theo van Leeuwen³⁶⁶ írásának korábbi összefoglalójában is taglaltam. Mintázatok észlelhetők az adatokban, úgymint bizonyos fogalmak – például a kitartás – körbemennek, azaz több gyereknél is megjelennek. Pár esetben a hét végéhez közelítve kifejezésre kerültek esetleges kritikák, vagy saját pozitív teljesítményre vonatkozó utalások. A beszélgetés, közös idő mint élményfaktor, szinte minden naplóban megjelenik, viszont az érzések, emocionális tapasztalások nem mutatnak

366 Leeuwen, von T. (2013): Szemiotika és ikonográfia. In: Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv. L'Harmattan, Budapest. pp. 297–327. 297. oldal.

sokszínűséget. Általában negatív irányba sem lengenek ki, de a „jól éreztem magam” kifejezésen kívül más sem jelenik meg. Nagyon erősen kirajzolódnak az interperszonális viszonyok fontosságai, nevek szintjén, pozitív érzéseket azonosítva bukkannak fel hallgatók, oktatók. A felnőttekkel közös cselekvés, alkotás szintén kuriózumszámba vehető, ennek újszerűségére több ízben utalnak a naplók. Néhány alkalommal a kortársak közötti élmény is előkerül, de ez elenyésző a felnőttekhez köthető élmények mellett. Sokat elmond az „az a jó, hogy nincs rossz” kifejezés, amelynek lehetnek mélyrétegei is, másfelől viszont utalhat arra is, hogy a gyerekek a néhány helyen említett unalom mellett valóban nem tudtak rosszat kiemelni. A naplók főleg a folyamatot, aktivitásokat írják le, az önreflexió relatív kevés, csak úgy, mint az explicit tanulási, felismerési pontok megjelenése. Viszont a módszer és a helyzet kísérleti jellegéhez képest mégis megtalálhatók, adatbányászhatók ezek a faktorok is. A képi kifejezésben vagy absztrakciós készségben nagy elmozdulás nem mutatkozik, a szöveges önreprezentációk sem mutatnak fejlődésgörbét, de egyéni szinten mindenképpen felfedezhető elmozdulások – ha nem is a tervezésre vagy kreatív kompetenciák esetében, de a tanulási pontok megjelölésére, az önreflexió igényére, az önpozitivásra és a személyközi kapcsolatokhoz rendelhető felismerésre vonatkoztatva. Összességében viszont megállapítható, hogy az eszköz tud működni, van relevanciája, viszont a foglalkozást szükséges jobban facilitálni, erősebb kereteket szabni, hogy élményformát öltson az önreflexió tréning.

6. Interjúk, kérdőív és fókuszcsoportos beszélgetés a helyi szociális munkásokkal

Az alábbi elemzés egyben kezeli a 2022. szeptemberében felvett interjúkat, valamint a 2023 februárjában lezajló csoportos beszélgetésen elhangzottakat és a helyben kitöltött kérdőívet.

Az elemzésbe 6 db egyenként 30 perces interjúleirat került be, emellett a 4 db, papír alapon kitöltött kérdőív (2 távollévő személy kérdőíve nem érkezett be az elemzés idejére), valamint a megközelítőleg egy óra hosszú fókuszcsoportos beszélgetés hanganyagának leírata. A kétpontos értékelő, visszajelző szituációra azért volt szükség, mert a nyár végével lezárult egy nagyon intenzív, és emocionálisan mindenképpen jelentős etapja a designalapú kutatásnak, így nem rögtön a többnapos intenzív jelenlét után, de még friss emlékezeti távolságban indokolt volt a célközösséggel napi szinten kapcsolatban álló szakértők megkérdezése. Az akkori visszajelzések és megállapítások segítettek ugyanis finomhangolni az őszi közös aktivitások fókuszát. A 2023. évi februári hatásvizsgálati elemet az elnyúló és kiegészülő elmozdulás, változáskövetés indokolta, amelynek fókuszába már az őszi közös aktivitások is beletartoztak.

A megközelítőleg 30 oldalnyi, első interjúalapú hatásvizsgálati elem során keletkező leirat kódolásához és elemzéséhez digitális szoftvert (Atlas.ti web verzió) használtam, és ebbe az elemzési módba sorolódott a februári fókuszcsoportos beszélgetés hangfelvételének leírata is. A kérdőívet mennyiségük és papíralapúságuk okán egy gyors manuális rendszerezéssel vontam be az elemzésbe. A webalapú programba feltöltött leiratok elemzése nyílt, vagy más néven szabad kódok alkalmazásával történt. A kódok, kategóriák meghatározása igyekezett párbeszédet folytatni a félig strukturált interjú témaegységeivel: élményekre, általános visszajelzésekre, módszertani észrevételekre, fejlesztési irányokra, módszertani javaslatokra, elmozdulásszintekre, tanulási pontokra vonatkozó kódok. A szabad / nyílt kódolás értelmében a folyamat közben, iteratív és akcióalapon jöttek létre újabb, főleg általánosabb kategóriák (önbizalom, bizalom, kötődés stb.), valamint integrálódtak a hallgatói és oktatói naplóban is használt fogalmi kódok (siker, dilemma, tanulság, hiány stb.). Az axiális kódolás elviségét figyelembe véve pedig a specifikusabb összehasonlítást segítő, a kiindulási állapotot és az elmozdulást kompetenci-

ák szerint detektáló és csoportosító kódparok. Ezek a kódparok igyekeztek a kezdeti benyomásnaplókban jelzett kompetencialapúságot figyelembe venni. Mindez kódok szintjén kiegészült a kutatási intervallumot záró csoportos beszélgetés és kérdőív vezérfonalával, úgymint a MOME-s őszi workshopok értékelésével a fordított megerősítés jegyében, vagy éppen az elnyúló hatás és a folytatási lehetőségek értékelésével. Kijelenthető tehát, hogy nem minden kód releváns az egész korpuszban, így az időben máshonnan származó adatok eltérést okozhatnak a kódrendszer integritásában.

Kiegészítő információ, hogy a szövegtörzs nem exkluzívan csak a célközösség elmozdulására vonatkozó adatokat tartalmazta, erre a jelenségre pedig a kódok is reagáltak. A módszertanra, élményre, jelenlétre tett utalások viszont indirekt módon kapcsolatba hozhatók a hatásvizsgálati elemekkel és a változásgörbével, egy erősen átlapoló szövegtént működve, így beemelésük az elemzésbe indokoltnak bizonyult. Lényegi fogalmi és elméleti addíció, hogy a szabad / nyílt és az axiális kódolás időben egyszerre, azaz nem kódfa-szerűen, leágazva történt, hanem paralel alakultak a tengelykódok³⁶⁷, amelyet maga a szoftver is lehetővé tett. „Egy-egy axiális kód már absztraktabb szinten (a hierarchikus kódrendszer középső szintjén) az adott jelenség vagy folyamat időben / térben / irányultságban / kontextusban / intenzitásban eltérő variációit mutatja meg. A kialakuló axiális kódok ezen kívül újabb adatok keresését és újabb nyílt kódok létrehozását tették lehetővé, cirkulárisra téve a kódolás folyamatát (Strauss, Corbin, 1998).”³⁶⁸ Axiális minőségű kódok a kiindulási-elmozdulási párok és ezek kategóriái. A részletes fogalmi keretrendszer és értelemezési háló kifejtése nélkül az alábbi 66 kód rajzolódott ki az elemzéssel és a korpuszsal dialógusban.³⁶⁹

Ábra 7_ Az interjúk elemzése során kialakított kódok és fogalmak felsorolása / Saját szerkesztés

Elismerés	Személyes kapcsolódások	Kiindulási állapot: Cselekvési szint	Általános megállapítás	Módszertani javaslatok
Közösségformálás: Empátia	Élvezet	Elmozdulás: Viselkedés / Attitűd	Elmozdulás: Személyiségjegyek	Hiány
Önbizalom	Közösségformálás: Kihívás	Elmozdulás: Cselekvési szint	Kiindulási állapot: Személyiségjegyek	Fejlesztési irányok
Siker	Közösségformálás: Kitartás	Élmény	Módszertani visszajelzés	Tanulság
Büszkeség	Érzés	Közösségformálás	Kiindulási állapot: Csapatmunka	Bizalom

367 Sallay, V., Martos, T. (2018): A Grounded Theory (GT) módszertana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73 (1/2). pp. 11–28. 15. oldal.

368 Uő, 20. oldal.

369 A jelen elemzésben az elméletvezérelt mintavételnek ellentmondva a cirkularitás határai leszűkültek, mivel a dolgozat célja nem egy konkrét hatásvizsgálati elemzés elvégzése, így a többszöri újrakódolás, kódszűkítés nem történt meg.

Kritika	Kiindulási állapot: Viselkedés / Attitűd	Elmozdulás: Személyes kapcsolódások – Kötődés	Elmozdulás: Kezdeményező-készség – Kreatív Kompetenciák	Elmozdulás: Csapatmunka – Társas Kompetenciák
Kommunikáció	Tapasztalás: Viselkedés	Érzelmek kifejezése	Módszertani tanulságok	Kreativitás
Elnyúló hatás / Változás	Kiindulási állapot: Cselekvési szint – Biztatás	Önreflexió	Motiváció	Tanulási pont
Empátia / Elfogadás	Kiindulási állapot: Általános	Személyes kapcsolódás: Kölcsönösség	Szándék	Biztonság
Elmozdulás: Problémamegoldás – Kreatív Kompetenciák	Dilemma	Kitartás	Kötődés	Rendszer
Elmozdulás: Általános Kreatív Kompetenciák	Pozitív visszajelzés	Tulajdonlás	Látszódás	Fordított megerősítés
Elmozdulás: Tudás / Készség – Kreatív Kompetenciák	Pedagógiai eszköz	Elköteleződés	Szabadidős tevékenységek	Felelősség
Folytatási lehetőség	Figyelem / Koncentráció	Emlék	Minta / Példakép	Tervezés
Jelenlét				

A szoftveres kódolás segít a komplexitás érzékeltetésében és vizualizálásában is, emellett a program felhasználóbarátsága okán nem kizárólag társadalomtudósok tudják használni, ezzel is segítve a design-alapú beavatkozások hatásvizsgálati törekvéseinek realizációját. Az egyes idézetekhez rendelt fogalmi és színkódok láttatják a kodependencia, hatásegységállás és az ok-okozati mátrix feltárását is. Az idézetekhez rendelt kódrendszer táblázatos összesítésének érzékeltetését a 14. sz. melléklet tartalmazza.

A mélyreható analízis mellőzése ellenére egy általános áttekintés, következtetés levonása megvalósítható a jelen keretek között is. Az alábbi fatérkép jellegű táblázat vizualizálja azt, hogy az egyes kódok (a teljesség igénye nélkül) milyen gyakran fordulnak elő a korpuszban. A méretek illusztrálják az előfordulás gyakoriságát, ezzel is könnyítve az elemzést. Egy-egy idézethez több kód is tartozhat, illetve néhány kód absztraktabb jelentésmezővel rendelkezik, ezért sokkal gyakoribban alkalmazható. A sávdiagram szegmentáltabban, de könnyebb leolvasási stratégiával tartalmazza ugyanazt.

**1. A beavatkozásra vonatkozó hatáscélok megállapítása hiányzott. A hatástervezés célok értelem-
ben a kutatás szintjén elmaradt, hiánya pedig érezhető a visszacsatolások, visszautalások össze-
kötésében.**

A hatásvizsgálati rendszer kialakítása megtörtént, viszont a projekt, a kutatás céljaihoz, a design lehetőségeihez és az adottságokhoz mérten egy iteratív és absztrakt szinten mozgó keretrendszer nem került kialakításra. Ez a fajta hierarchikus, prediktív, deduktív és spekulatív szerkezet alkalmazódik a legtöbb társadalmi hatást célzó egyesület hatástervezésekor. Erre utal a Lévaival több ízben idézett „támogató eszköz, mely tisztázza, orientálja az érdekeltek motivációit”³⁷⁰, valamint a szakirodalmi áttekintésben kifejtett döntéshozó hatásvizsgálat (szervező hatás)³⁷¹ és a vízió kialakításának szerepe és szükségessége az Impact Academy alfejezetben részletezett módon.

Ilyen rendszerszintű tervezésre láthatunk példák az Esettanulmány 5. fejeletében, amikor már meglévő technikák, sablonok használata segíti a kitöltőket az átfogó projekt célok hatáscélokká alakításában, majd eszközökre bontásában. Ez a szintű tervezés referenciapontként szolgál a hatásvizsgálati rendszer megtervezéséhez, folyamatos visszaellenőrzéshez (vizsgálatunk tárgya továbbra is reflektál-e az elérni kívánt hatáscélokra, és azok a hatáscélok összhangban vannak-e még a kutatási célokkal). Amint az a Theory of Change bemutatásánál is már előkerült, ez a szintű tervezés segít megvizsgálni, hogy például a hátránykompenzáció eléréséhez a jelenben milyen cselekvésláncolatot kell végrehajtani. Emellett magát a hatásvizsgálati rendszert is ki lehet értékelni ennek függvényében, melyik eleme segítette begyűjteni a hatáscélokra leginkább vonatkozó adatokat. Ugyanakkor pedig a beérkező, strukturált, elemzett, majd kiértékelt hatáselemet és elmozdulásokat ehhez a nagyobb rendszerhez lehet párosítani, igazolva vagy cáfolva a projekt által elért eredményeket. Esszenciális viszont megtartani a rugalmasságot, a részvételi akciókutatás jellegét, azaz, hogy a rendszer képes legyen episztemológiai szinten is lekövetni a változók organikus módosulását.

2. Szociális munkásokkal feltáró interjú és kérdőív alkalmazása, szintén a temporális linearitás biztosítása érdekében, valamint a kiindulási állapot (szituatív origó) meghatározásához

A megalapozott összehasonlító elemzés biztosításának érdekében bemeneti interjú, feltáró interjú készítése a helyi szociális munkásokkal több mint indokolt lehet. A bemeneti interjú iteratív, ugyanis maga a bemeneti interjú a hatástervezés során megállapított elvekre irányokra épül, viszont az interjúból kinyerhető adatok vissza kell hogy hassanak a hatástervezésre. A feltáró interjú esetleg összeköthető numerikus elemekkel, amely során szubjektív megítélések alapján kérhető be a változáscélokra vonatkozó adat. Emellett a bemeneti interjú, az oktatói benyomáslapokhoz hasonlóan, kvalitatív információt tudnak gyűjteni arról (elemzési eszközök használatával kinyerve az elméletvezérelt kutatás elve alapján), hogy a célközösséggel nap mint nap együtt dolgozók milyen pontokon, és milyen kompetenciák, viselkedésminták mentén látnak lehetőséget a fejlődésre. Ezen pontok pedig termékenyen tudják táplálni a módszertani eszközök hozzárendelését és a hatásvizsgálati rendszert általános és eszközszinten. Azt az egyensúlyt szükséges megtalálni, ami alapján a helyi szereplők már valamennyire ismerik, hogy mit várhatnak egy designalapú kutatási beavatkozástól, így hasonló regiszterekben tud zajlani a beszélgetés,

370 Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest.

371 Szepesi, B. (szerk.) (2013): *Hatásvizsgálati kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest.

viszont ettől és ennek az eszközkészlettel sajátosságától függetlenül, olyan pontokat tudjanak artikulálni, amely általános érvényű, és nem kizárólagosan kompetenciaspecifikus.

3. A tágabb közösség – szülők, pedagógusok és család bevonása a temporális linearitás biztosítása érdekében

Ez a következtetés abból ered, hogy sok esetben az utánkövető interjúk során a szociális munkások a szülőkkel folytatott beszélgetésekre és a szülők tapasztalataira hivatkoztak a viselkedési változások alátámasztására. Éppen ezért ugyan nem definitív módon, azaz nem hatáscélok meghatározásának érdekében, viszont a szélesebb körű profilozás, feltárás véget egyszerűsített módon, hozzáadott értékkel rendelkezhet egy rövid, akár fókuszcsoportos, akár kérdőíves adatfelvétel a beavatkozássorozat elején (de mindenképpen a többnapos, intenzív jelenlét előtt), illetve a sorozat zárását követően, amikor az érintetteknek már volt módjuk találkozni a célközösség tagjaival (pedagógusok esetében iskolakezdést követően). Ezek a szempontok érdekes adalékok lehetnek a hatásvizsgálathoz, illetve az eredmények reprezentatív voltát is emelhetik. A tágabb közösség egyes tagjai eltérő megközelítést igényelnek, így az adott csoporthoz leginkább illő módszert (a megfelelési kényszernek érdemes tudatában lenni, valamint a szülők eltérő hozzáállásával és képességeivel is) szükséges választani. Emellett például a szülők elérésében a helyi szociális munkások közvetítő szerepe elengedhetetlen, valamint a koncepcionális és gyakorlati bevonásuk ezekbe a folyamatokba.

4. Elemzési irányok és technikák által táplált vizsgálati rendszer kiépítése

Az elvégzett elemzés (nem kiértékelés) során formálódó tapasztalati megállapítás, hogy a hatásvizsgálati eszközökhöz már a kialakításuk során hasznos elemzési technikát rendelni. Bizonyos esetekben már a kódoláshoz használt fogalmak, kategóriák is meghatározhatók a kialakítási fázisban (lásd hatáscélok, hatástervezés), illetve ha magának az eszköznek a tervezése az elemzés szem előtt tartásával történik, úgy az az eszközt, technikát is formálni tudja. Például a vizuális naplók, önkifejezések elemzésére már előre kialakíthatók kategóriák, a felhasznált képek előre csoportosíthatók, felruházzhatók asszociatív jelentéssel, illetve a célközösség naplószerkezetére akár sablonok is készíthetők.

5. Hatáscélok – kompetenciafejlesztés

Bár az elemzett adatok kiértékelése nem feladata ennek az analízisnek, az mégis kitűnik a rendszerezett információkból, hogy a társas, interperszonális kompetenciák, valamint az intraperszonális szintek aktiválódtak a narratív hatásvizsgálati korpuszban találtak alapján. A spekulatív feltételezett kreatív kompetenciák, úgymint problémamegoldás, kreativitás, kezdeményezőkézség, tervezés stb. ritkán köszöntek vissza beszámolóinkban. A kezdeményezőkézség talán az, amelyre átvitt értelemben a legtöbb reakció érkezett (jönnek, segítenek, segítséget kérnek stb.). A célközösség tagja is leginkább technikailag nyert tudásról, kompetenciáról (csiszolás, animálás) számoltak be, míg a többi hatásvizsgálatban érdekelt személy viselkedésbeli, cselekvésbeli elmozdulásokról adott hírt (kitartás, nyitottság, önbizalom, büszkeség). Ez egyfajta jele lehet a szituálított önbizalomnak, hiszen ezt a külső önbizalmat a körülvevő emberek érzékelik kontextusában. Bár ez nem jelenti egyenesen arányosan azt, hogy a célközösség

tagjának önbecsüléshez kapcsolt pozitív identitásában változás állt be.³⁷² A szakirodalmi annotációban is Mazzarella utal a tervezőkre, mint folyamat designerekre, akik segítik a kreatív kapacitásfejlesztést, amely áttételesen hatást gyakorolhat az önértékelésre.³⁷³ Az önbecsülés növelése személyiségvizsgálati szempontból is kapcsolódik az ön-produkció, ön-produktivitás fenoménjához, hiszen – ahogy azt korábban idéztem – önbecsülés fenntartásához „olyan eseménynek kell történnie, melyet saját magunknak tulajdonítunk”³⁷⁴, a közös alkotás közben születő produktumok létrehozásában való részvétel (verbálisan externálisan megerősített és pozitív visszajelzésekkel alátámasztott) pedig egyértelmű szelf-konnektivitást jelent.

Mindebből következhet az, hogy a kreatív kompetenciafejlesztés inkább eszköz, mint cél egy hátrány-kompenzációs helyzetben, ugyanis az adott kontextus terheltsége és időnként traumatizáltsága okán először személyes kapcsolódások és viselkedésváltozások következnek be (a szándékolt kreatív kompetenciafejlesztés folyamata során), amelyekre építve középtávon érhető el a design fenoménjához konkrétan kapcsolódó kompetenciaelmozdulások.

6. Vizualitás

Korábbi megállapítások, dilemmák között szerepelt „a mérések során a vizualitás erősebben beemelő” megállapítás, amelyhez ezen hatásvizsgálati rendszer egyes eszköze is igyekezett alkalmazkodni. Az elméleti és szakirodalmi következtetésekből származtatott levezetés, miszerint teret kell adni a vizuális elemeknek, a gyakorlatban is megállja a helyét. Nem pusztán azért, mert a diszciplínába jobban illeszkedik, vagy mert non-verbális, de azért is, mert a hatásvizsgálati szinten is beépülő vizuális technikák is fejleszthetik az ilyen irányú önkifejezést. Az előre biztosított képi elemek illusztratív alkalmazása működött is, élvezeti faktort is jelentett, viszont a narratíva kialakítását nem könnyítette, sőt bizonyos esetekben blokkolta a képek szószerintisége. A feltételezett parafrázis és biztonsági zóna a vizuális önkifejezéssel nem a szándékolt módon jött létre. A textuális megnyilvánulások biztonságosabb terepet jelentenek, éppen ezért az a tapasztalat vonható le, hogy a vizuális narratíva is egy tanulási helyzet, amelyet jobban szükséges keretezni (stimulációs fotómódszer, fotónovella, autodriving, autofotográfia technikáinak alkalmazásával),³⁷⁵ ugyanis azok a közösségi vizuális naplók, ahol a célközösség egyes tagjait kutatók mentorálták, a kitöltés során több szerkesztett és önreflexív adatot is tartalmaznak. Erre vonatkozó fejlesztő ötletek alább kerülnek kifejtésre.

7. Agenda és tervezés

A mérési elemek és a hatásvizsgálati eszközök nem szerveződtek a tervezési készségekben bekövetkező elmozdulások lekövetésére, annak ellenére sem, hogy az első bemeneti adatban, azaz az oktatói benyomásmágnaplóban a tervezési kompetencia fejlesztése kiemelt helyen végzett az ajánlások között. Ennek oka a fogalom komplexitása, explicit módon ugyanis nem vizsgálható: szegmensekre szükséges bontani, viszont – ahogy az a hatáscélokban is látszott – egyéb személyiségjelölők sokkal markánsabban kerültek elő a folyamat során. Az erre vonatkozó elmozdulások leginkább másodkézből, oktatói megfigyelé-

372 Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004): *Catching Confidence*. Adult Community Learning Fund.

373 Mazzarella, F. (2013): *Design process for social innovation*. pp 207–227. Politecnico di Torino.

374 S. Carver, Ch., F. Scheier, M. (2006): *Személyiségpszichológia*. Osiris, Budapest. 389. oldal.

375 Horváth, D., Mitev, A. (2015): *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv*. Alinea kiadó, Budapest. 250. oldal.

sek, értékelések közül kerültek ki, míg a helyi szociális munkások teljesen más kiemeléseket tettek. Az agenda, ahogy azt korábban is jeleztem egy kontrollváltozó, minden egyes megfigyelésben, fókuszban megtalálható. A hatásvizsgálatba bevont eltérő háttérű szereplők saját individuumaik, szakterületük mentén irányították – tudatosan vagy ösztönösen – a figyelmüket. Az agenda viszont a valóság hatására módosulhat, ezt igazolja az is, hogy fiktív szinteken a legtöbb oktató a benyomásmágnaplóban a tervezést emelte ki fejlesztendő kompetenciaként, viszont a helyszíni, többnapos intenzív jelenlét során a puha = soft indikátorok emergens volta agendabontást eredményezett. A hallgatói csapattal továbbra is a kivittelezés, fizikai eredmény maradt a fókuszban, míg a célközösség tagjai esetében a tervezés elmozdult a kitartás, koncentráció, ötletelés irányokba.

Interaktív, szimulációs feladatokkal a tervezési kompetenciákban (folyamatok és lépések átlátása értelemben) beálló elmozdulások detektálhatóak lehetnek, de ezek értékelése is inkább külsős megfigyelés, esetleg egy kritérium és pontrendszer alapján, vagy a résztvevőkkel közös kiértékelő beszélgetés formájában elképzelhető.

8. Célközösség szegmentálása

A fejlesztendő kompetenciahalmazt szükséges közép- és általános iskolai szinten, a közoktatásban alkalmazott kimeneti kompetenciák szerint meghatározni (lásd rövid intenzív jelenlétkor alkalmazott felsorolás a benyomásmágnaplókban), összehangolva mindezt a korosztályos, sőt bizonyos esetekben a halmozottan hátrányos helyzetű besorolás kritériumrendszerével. Értve ezalatt az adott életkorokra jellemző kognitív és szociális szinteket, gyermek- és fejlődéseméleti lépcsőfokokat. Mindezek behívása a hatásvizsgálati keretrendszerbe racionalizálhatja a beavatkozással szemben támasztott elvárásokat.

Megfontolandó továbbá hátránykompenzációs helyzetben a nemekhez rendelt eszközök és hatáscélok differenciálása. A hallgatói, oktatói naplókban és a helyi szociális munkásokkal végzett interjúkból is visszaköszön ez a fajta binaritás, utalva arra, hogy az egyes nemek máshol tartanak a bátorság, önbizalom, önkifejezés, kitartás szintjein, illetve más és más feladatokra, eszközökre, mintákra és példaképekre tudnak rezonálni. A dualitás sem a módszertani tervezés, sem a hatásvizsgálati rendszer tervezésekor nem volt szempont, talán annyi kivétellel, hogy a workshopok sorába tudatosan emeltünk be textillel foglalkozó alkalmat – de ott sem kizárólag a női princípiumokra gyakorolt hatás végett, hiszen fiúk is részt vettek a kötös workshopokon. Mindenesetre tanulságos pont volt, hogy az erős és tradicionális társadalmi és nemi szerepeket ápoló közösségek kapcsán érdemes lehet változófaktoroként beépíteni a tervezésbe a binaritást, így a hatásvizsgálati eszközök, mérési elemek is reagálni tudnak erre, sőt a designfeladatokba is pszeudoszinten módon beépíthető ez a szempont. Ezt az empirikus tapasztalatot támasztja alá a szakirodalmi összefoglalóban is tárgyalt, az önbecsülésben megmutatkozó különbség, amely a nemek és az identitáskonceptiók mentén mutat differenciálódást. „Pipher (1994) megfigyelte, hogy mivel a nemi szerepek elvárásai serdülőkorban felerősödnek, korlátokat szabnak a nők önértékelésének fejlődésében. Ennek eredményeképpen több serdülő lánynál nagyobb az identitás diffúziója vagy bezárkózása a társadalmi elvárások és nyomás következtében.”³⁷⁶ Ez a más szociokulturális közegből származó következtetés az jelen helyzetre is plauzibilis olvasat lehet, amelyet érdemes adresszálni az

376 Hartz, L., Thick, L. (2005): Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, pp. 70–80. 71. oldal.

interszekcionális megközelítés keretrendszerével,³⁷⁷ beemelve a diskurzusba és tervezésbe a hátrányos helyzet, az etnicitás és a női lét metszeteit a célközösségen belüli egyenlőtlenségek beavatkozásokon belüli minimalizálásának érdekében.

1. Kérdőív a célközösség körében

A kérdőív formátum létjogosultsága és a korrelációk feltárásának lehetősége megadott közegben több kérdést vet fel, ahogy arra már korábban is utaltam. A célközösség körében nem egyértelműen működőképes egy absztrakt kérdőív, amely nem jelenti azt, hogy magát az eszközt ki kellene hagyni, sokkal inkább apróbb változtatásokkal emberközelibbé, megfoghatóbbá kell tenni. Ez lehet rajzos elemek beépítése, vagy éppen nem egyéni kitöltés, hanem csoportos facilitált folyamat, amelyben az egyes állítások magyarázata is elhangzik. Érdemes egy ilyen helyzetet performatívan is átgondolni a figyelem fenntartása érdekében, és szórakoztató, vagy akár versenyszerű motivációs elemeket is beépíteni.

Újítások, ötletek

A hatásvizsgálat elemzése során az egyes elemek és eszközök fejlesztése kapcsán számos ötlet, újítás fogalmazódott meg.

Az első ezek közül, hogy egy kialakított kapcsolati rendszerben (azaz nem a beavatkozás első periódusában) a helyi segítők és szociális munkások is bevonhatók, motiválhatók a benyomásnaplózásra. Ezzel is növelhető az elemzés alapjául szolgáló korpusz, másfelől az eltérő feladatú szereplők eltérő aspektusokat figyelnek meg. A design-workshopban involvált oktató vagy hallgató kevésbé analitikusan tudja összefoglalni, rögzíteni a célközösségre vonatkozó megfigyeléseit, benyomásait, ezzel szemben egy rendszeres, visszatérő külső szem, túlmutatva a monitoring korlátain, in-situ tudja rögzíteni a helyszínen tapasztaltakat. Ez a módszertani monitoringhoz is köthető, így nem pusztán változás- és viselkedésetektálás, de kauzalitás felállításához is használható.

Az „emberközpontúság – magának a hatásvizsgálatnak a kialakítása is egy olyan integráns designfolyamat, amelyben az érintettek véleményével és elképzeléssel rendelkezhetnek” – ez a feltevés nem teljesült a jelen kísérlet során, pusztán az oktatók benyomásai épültek be a hatásvizsgálati rendszer kialakításába. Ez kiegészíthető a helyi szociális munkások bevonásával (lásd korábbi fejezet), de a célközösség tagjai is megszólíthatók a kokreáció és inkluzivitás elvei alapján. Ehhez azonban el kell érni egy bizonyos bizalmi és ismeretségi szintet, így a beavatkozás következő lépésénél, szakaszánál, mintsem a legelején képzelhető el. A projekt és a hatáscélok meghatározása tehát történhet részvételi tervezéssel, a célközösséget játékosan aktivizáló foglalkozás formájában, ahol ők maguk határozzák meg egyénileg és csoportosan, hogy honnan hova szeretnének eljutni. Ezt az utat a napi eszközök és technikák segítenek dokumentálni, majd az intenzív jelenlét végén egy lezáró beszélgetés formájában értékelhető ki közösen, hogy mi valósult meg, mi nem, és melyek a mögötte húzóerők.

377 Sebestyén, Zs. (2016): Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. In: *Metszetek*. Vol. 5 (2016) No. 2. pp.108–126.

A hatásvizsgálatnak a design-workshopokhoz illeszkedését a tapasztalatok alapján erősíteni szükséges, összekötni játékos, interaktív és edukatív elemekkel. Mindezek alapján a közösségi naplózásnak érdemes egy tervezett, felépített, keretezett designworkshopnak lennie, amely napról napra újdonsággal szolgál. Erre javaslat lehet a storyboard-készítés keretrendszere, amely egy egyéni perszóna létrehozásával, karakterépítéssel indul példák és sablonok használata által, majd a karakterhez kapcsolódóan a következő foglalkozáson a tulajdonságai, elvárásai, fejlődési céljai kerülnek kidolgozásra. Ezt követően pedig képi elemek alkalmazásával napról napra dokumentálódik az a mentális és fizikai folyamat, amelyen a karakter keresztül megy, illetve amit másról, magáról tanul a folyamat közben. Mindez pedig egy felépített workshop keretében ismétlődik nap mint nap, ahol a célközösség új technikát is kipróbálhat, amellett, hogy naponta fejleszti naplózási és önreflexív tréning céllal az egyéni változásútját.

A hatásvizsgálat során beérkező adatok elemzése megtörtént, de kiértékelése szándékoltan nem. Ezt a terjedelmes és szerteágazó folyamatot nehéz szűrni és csatornázni annak érdekében, hogy pár állítás kirajzolódjon az elmozdulásgörbén. A folyamatot és ezt a lépést könnyíteni tudja egy gondolatvezérlésre optimalizált és lefejlesztett sablon, amely lépésről lépésre segíti a kitöltőt végigmenni a szűkítési és artikulálási folyamaton. A sablon magában foglalhatja a hatástervezés célszintjeit, a hozzárendelt eszközöket, az egyes elemek elemzése során kirajzolódó mintázatokat, majd a mintázatok súlyozását. Egy ilyen típusú eszköz, segédlet fejlesztése további hatásvizsgálati kísérletek és elemzések elvégzését követően válhat módszertanilag és tudományosan is megalapozottá.

ESETTANULMÁNY 2

'Home Away from Home' – Helykötődést fejlesztő foglalkozássorozat a Borostyánkő Gyermekotthon fiataljai számára

Implementáció alatt álló, teljesen új kezdeményezés Hosszu Erzsébet doktoranda kutatási projektje, amely a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Doktori Iskolájának és a Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetében működő Szocio Kraft kutatócsoportjának együttműködésében valósul meg. Saját részvételem eredete hatásvizsgálati, azaz a szociálisan elkötelezett designbeavatkozás (szociális design megnevezéssel a kezdeményezők nem illetik) módszertani fejlesztésében nem veszek részt, csupán a hatásvizsgálati rendszer kialakításában és az első vizsgálati alkalomban segédkeztem doktori kutatásom jóvoltából.

Általános bemutatás

A 2023-ban induló kutatás szorosan kapcsolódik Hosszu Erzsébet doktori kutatási témájához, amely a „Home Away from Home – Az interkulturális közösségi tér, mint a sokszínű és fenntartható társadalom alapvető színtere” címet viseli. Építész végzettsége mellett Erzsébet több esetben dolgozott együtt menekültekkel és bevándorlókkal, akikkel közös munkájában az építészetet, mint eszközt használhatta.

Ezekre a tapasztalatokra és határterületekre alapozta doktori kutatását is, amely a környezetpszichológiai keretrendszer alkalmazza a hely-, és ezáltal identitásvesztéséget megelőző marginalizált csoportokkal közös munkában.

A jelen kutatási pilot projekt – eltérően Hosszu Erzsébet tevékenységének eddigi célközösségétől – a lakásotthonokban élő gyermekeket, fiatalokat szólítja meg és vonja be a vizsgálatba. Kutatásának feltevése, hogy a fiatalok helykötődési képességének fejlesztése az építészeti megközelítések és a design eszközeivel pozitívan hathat az egyén biztonságérzetére, alkalmazkodási képességére, proaktivitására, közösséghez való kötődésére, helyismeretére és önkifejező képességére is. Erzsébet szerint „a helykötődés kialakulása kétirányú folyamat: egyfelől a már felsorolt képességek fejlődnek a helykötődés által, másfelől pont ezek a képességek fejlesztése szükséges a helykötődés erősödéséhez”.³⁷⁸

A beavatkozássorozat hét, egyenként háromórás foglalkozásból áll, amelynek során leginkább a lakásotthon 12–18 év közötti fiataljai vannak megszólítva, megközelítőleg 15–20 fő, önkéntes alapon, a lakásotthon több lakóegységéből toborozva. A korosztályos lehatárolást (a lakásotthonban 0–18 év közötti gyerekek és fiatalok élnek) egyfelől a helyidentitás-helykötődés fogalmainak pszichoszociális fejlődéseméleti korszakolása indokolta, másfelől a szociálisan elkötelezett design-beavatkozások jelen kísérleti hatásvizsgálati rendszerében a verbalitás és narrativitás (illetve az önreflexivitás gyakorlásának időzítése) kiemelt szerepet játszik, amelyek az adott életkori intervallumban módszertanilag meggyőzőbben alkalmazhatók. Lorenza Dallago nemzetközi kutatását bemutató tanulmányában az alábbiakra utal: „a serdülőkor a helykötődés kialakulása szempontjából kulcsfontosságú időszaknak tekintik (Hidalgo és Hernandez 2001), mind a tanulók által a környéken töltött idő mennyisége, mind a helyautonómia szempontjából betöltött fontos szerepe miatt. Altman és Low (1992, 10. o.) szerint »a helyhez kötődés hozzájárulhat egy személy, csoport vagy kultúra identitásának kialakulásához, fenntartásához és megőrzéséhez«, így különösen fontos a serdülőkorban. Hay (1998) szerint a helyhez kötődés az egyéni, csoportos és kulturális önbecsülés, önértékelés és önbizalom elősegítésével ellenálló tényezőként is szolgálhat az identitáskrizisekkel szemben, amelyek az átmenet időszakában, például a serdülőkorban jelentkezhetnek. Pontosabban, a helyhez kötődés még fontosabbnak tűnik a középső serdülőkorban (14–16 éves kor), mint a korai serdülőkorban (11–13), amikor a gyerekek kevésbé mobilisak és függetlenek, vagy a késői (17–19 éves) serdülőkorban, amikor inkább az emberekre, mint a helyre összpontosítanak, és annyira mobilisak lesznek, hogy az otthoni területükön vagy szomszédságukon túlra is felfedeznek (Chipuer et al. 2003; O’Brien et al. 2000; Derr 2002).”³⁷⁹ A jelen kutatás is erre a feltételezésre alapoz, viszont a helykötődést nem terjeszti ki egyértelműen a környékre, sokkal inkább a lakásotthont és annak területét vonja be a vizsgálat territóriumába.

A felállított program tehát két fő részből épül fel, egyfelől a hatásvizsgálati szempontból szükséges kezdőállapotot felmérő, megfigyelő első alkalomból, azaz az „Előkészítő találkozóból”, illetve a workshop-sorozatot keretező hetedik alkalomból, azaz a „Lezáró találkozóból”, amely az elmozdulások visszaellenőrzését is hivatott szolgálni, valamint magából a törzselemből, azaz az öt alkalmas workshop-sorozatból.

378 A jelen esettanulmányban a hatásvizsgálati kérdések és célok kapcsán megjelenő idézetek a Hosszu Erzsébet és Szerencsés Rita által fejlesztett, nem publikált kutatási anyagból származnak.

379 **Dallago, L., Perkins, DD., Santinello, M., Boyce, W., Molcho, M., Morgan, A. (2009):** Adolescent place attachment, social capital, and perceived safety: a comparison of 13 countries. In: *Am J Community Psychol.* 2009 Sep; 44(1–2):148–60.

Emellett az Előkészítő és Lezáró találkozók a központi témára vonatkozó kiinduló és záró állapotot is vizsgálják, azaz a fiatalok és a környezetük kezdeti kapcsolatát, majd a workshop-sorozat leteltével ennek a kapcsolatnak a lehetséges változásait. Fontos itt megjegyezni, hogy az elérni kívánt hatásnak ez a kapcsolatváltozás szerves része, a feltételezések alapján ugyanis az összes többi felsorolt kompetencia eköré szerveződik, ha tehát a környezeti kapcsolat erősödik, akkor kauzális viszonyban áll a biztonságérzet emelkedésével. „A helykötődés az a mély érzelmi kötelék vagy kapcsolat, amelyet az emberek ismételt pozitív interakciók révén bizonyos helyekhez kapcsolódóan alakítanak ki (Altman és Low 1992; Giuliani 2003; Milligan 1998; Williams et al. 1992). [...] A helykötődés szintén szorosan és következetesen összefügg a biztonság érzésével és érzékelésével (Austin et al. 2002; LaGrange et al. 1992; Skogan 1990; Raudenbush 2003).”³⁸⁰ A célközösség körében bekövetkezett helyváltoztatás a környezeti kapcsolatokban és korábbi szociális kapcsolatokban is okozhat átalakulásokat. „A társadalmi kapcsolatok »konvojmodelljét« leggyakrabban a társas kapcsolatok egészségre és pszichológiai jólétre gyakorolt hatásának vizsgálatára használják (Antonucci et al., 2009). A konvoj kifejezés az egyén különböző, szoros társadalmi kapcsolatait foglalja magában. A támogató társas kapcsolatok általánosságban javíthatják a jólétet és az egészséget, és különösen a biztonságérzetet (Ferguson & Mindel, 2007).”³⁸¹

A tervezett program legfőbb eleme az öt alkalmas kreatív gyakorlatokat tartalmazó workshop-sorozat, amely azt célozza, hogy a fiatalok/gyerekek felmérjék, megértsék és megismerjék az őket körülvevő fizikai és szociális környezetet, illetve, hogy ágenciát gyakorolhassanak a környezetükre ható konkrét pozitív mikrobeavatkozások által.

A kreatív és játékos foglalkozások például a következő eszközökkel, módszerekkel igyekeznek körüljárni a témát a hatáselérés érdekében: kedvenc lakásotthonon belüli helyről fénykép és fényképkeret készítése, majd kihelyezése, lakó- és szobatársakkal konszenzusalapú közös dekoráció tervezése és készítése, az egyes fiatalok vágyott attribútumait tartalmazó közös szobamakett elkészítése, ötletelés a közös terek fejlesztéséről, majd ennek akcióba tiltetése.

A lakásotthon bemutatása a kutatás szempontjából, valamint a résztvevők anonimitásának megőrzése érdekében nem hordoz hozzáadott értéket. A célközösség kontextusa rendkívül összetett, hiszen életkorilag és élethelyzetileg is liminális szituációban vannak a lakásotthonban élők, akiknek feltételezetten a kötelező helyváltoztatás jelképezi, felerősíti az identitásvesztés érzését, a traumák szimbólumaként, sőt okozójaként is szolgálhat. Hasonló plauzibilitásról számol be Isabelle Anguelovski tanulmányában, ahol főként bevándorlóokra vonatkoztatva tett megállapításokat a családi szeparáció és helyváltoztatás, helyvesztés okozta traumatikus veszteségekről.³⁸² Éppen ezért fontos, hogy a workshopok során a helyi nevelők, szakképzett segítők is jelen legyenek, segítve a kutatók munkáját, és konzultációkkal előre minimalizálják az esetleges negatív élmények, kategóriák felszínre hozását.

380 Uő, 148–149. oldal

381 **De Donder, L., De Witte, N., Buffel, T., Dury, S., & Verté, D. (2012):** Social capital and feelings of unsafety in later life: A study on the influence of social networks, place attachment, and civic participation on perceived safety in Belgium. *Research on Aging*, 34(4), pp. 425–448.

382 **Anguelovski, I. (2013):** From Environmental Trauma to Safe Haven: Place Attachment and Place Remaking in Three Marginalized Neighborhoods of Barcelona, Boston, and Havana. *City & Community*, 12(3), pp. 211–237. 13. oldal.

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja és formája

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja részben kifejtett az általános bemutatásban, azaz a workshoporozat elemeibe illeszkedik, Előkészítő és Lezáró Találkozók formájában, emellett viszont kiegészül a központi workshopalkalmak lezáró szekciójába illesztett visszatérő feladattal. Csakúgy, mint az Esettanulmány 1. kapcsán, ennél a kutatásnál is az aktivitáselemek közé sorolódik maga a hatásvizsgálat, jelen esetben vegyíti az additívan illeszkedőt és a modulként operálót. Értve ezalatt azt, hogy a jelenlét maga sem olyan intenzív, mint az Esettanulmány 1. kapcsán, sokkal inkább időben sporadikus, így a központi workshopalkalmakba gesztusértékkel, visszatérő motívumként épül be egy hatásvizsgálati elem, míg a kiindulási helyzet feltérképezését hivatott fázisok külön alkalom formájában, a design-folyamatot megelőző időszakra datálódnak. Ennek ellenére a beavatkozás részének tekinthetők, hiszen a lakásotthon közegébe és valóságába már megtörténik a belépés. Az utolsó adatfelvétel a „Lezáró Találkozó” során történik, kisméretben a célközösséggel, másrészt pedig a fiatalokat közelről ismerő szakszeméllyel.

A narratív paradigma, szubjektív történet és emlékezés (lásd korábban személyes emlékezet) alapú hatásvizsgálati megközelítés itt is érvényes, számadat alapú elemekkel kiegészítve. A jelen kísérleti hatásvizsgálati szerkezet is multirétegzett, a két érdekelt felet (fiatalok, szakszemélyzet) dedikált mód-szerekkel igyekszik megszólítani. A mátrixba a gyerekek / fiatalok szülei, valamint a lakásotthonon kívüli felnőttek (tanárok) nem tartoznak bele tudatos döntés alapján. A szülők elérhetősége és státusza kérdéses, rálátásuk feltételezetten kompromittált a gyermekük kötődésére és identitására vonatkozóan, az egyes gyerekekhez kapcsolódó tanárok elérésének logisztikai léptéke pedig túlmutat a kutatás keretrendszerén. A célközösség ebben az esetben is primer pozícióba helyeződik, azaz a legtöbb hatásvizsgálati elem őket célozza. Emellett viszont erőteljesen megjelenik a kutatók megfigyeléseinek paradigmája lévén, hogy a környezeti markerek utalhatnak az alapállapotra, illetve az abból történő elmozdulásra.

A hatáscélokat jelen esettanulmány vonatkozásában nem közösségi és bevonó alapon határoztuk meg és szelektáltuk, sokkal inkább a kutatás elméleti mátrixába illeszkedő hívószavak mentén súlyoztunk. A helyidentitás és helykötődés átfogó fogalmak, amelyek körülhatárolhatóbb társ- és részfogalmakra, viselkedésekre, kompetenciákra oszthatók. Düll Andrea könyvében így fogalmazza meg a helykötődés jelentését: „a helykötődés az egyén kognitív és emocionális viszonya egy adott környezeti elrendezéshez [setting] vagy környezethez”.³⁸³ A helykötődés alapja lehet egyes bizonyos értelemben az egyéni és a kollektív emlékezet is, csakúgy, mint a „helyélmény, amely a hosszú idejű térként interpretált hely használata következtében a használóban affektív jelleggel alakul ki, és egyúttal érzelmi reakciót is kivált”.³⁸⁴

383 **Düll, A. (2009):** *A környezetpszichológia alapkérdései: Helyek, tárgyak, viselkedés.* L'Harmattan, Budapest. 125. oldal.

384 **Szerencsés, R. (2018):** *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

Inherens része a helykötődésnek az egyéni identitás, a társas és szocializációs kötődés, amelyek együttesen a helyidentitásban manifesztálódnak. „Az identitásfolyamat-elmélet (Breakwell 1986) fogalmi értelmezése szerint az identitás az az érzés, hogy az ember a helyhez tartozik, és maga a hely az egymásba ágyazott identitáselemek jelentős forrása.”³⁸⁵ „A biztonságérzet hiányával foglalkozó egyes tanulmányok a helykötődés szerepére összpontosítottak, amelyet (mint kötődéstípust) gyakran a társadalmi tőke egyik összetevőjének tekintenek.”³⁸⁶

Azaz a helyidentitás és helykötődés építőelemekből áll, az identifikálását segítő jelek, viselkedésminták alapján detektálható. Objektívabb elemnek tekinthető a *helyismeret* (tájékozódás, önálló közlekedés és ezzel kapcsolatos magabiztosság), *a cselekvés a hellyel és cselekvési kontroll* (tér alakítása, javítása, felelősségvállalás, gondozás, ágencia, kezdeményezőkézség), *alkalmazkodás folyamata* (szabályokhoz alkalmazkodás, együttélési normák), *perszonalizáció* (emlékek, élmények, személyiségjegyek, saját képre alakítás), *közösség* (tartozás valamihez, kapcsolatok ápolása, időtöltés), *kreativitás* (problémamegoldás, dolgok teremtése, új feladatok), valamint a *birtoklás és a biztonság* (bizalom, nyugodtság, tulajdon, döntés). Az utolsó kettő szubkategoría az, amelynek a jelen célközösség esetében feltételezetten a leginkább terhelt és mélyebb vizsgálata csak szakemberek bevonásával (pszichológus, mentálhigiénés szakértő) lehetséges. Az imént részletezett elemek azok, amelyekre hatást kíván gyakorolni a designbeavatkozás-sorozat, illetve amelyek a közösen fejlesztett hatásvizsgálati irányokat, implementációt keretezték.

385 **Patwardhan, V., Alector Ribeiro, M., Payini, V., M. Woosnam, K., Mallya, J., Gopalakrishnan, P. (2019):** Visitors' Place Attachment and Destination Loyalty: Examining the Roles of Emotional Solidarity and Perceived Safety. *Journal of Travel Research*, Vol. 59(1), pp. 3–21. 3. oldal.

386 **De Donder, L., De Witte, N., Buffel, T., Dury, S., & Verté, D. (2012).** Social Capital and Feelings of Unsafety in Later Life: A Study on the Influence of Social Networks, Place Attachment, and Civic Participation on Perceived Safety in Belgium. *Research on Aging*, 34(4), 425–448. 429. oldal.

Hatásvizsgálati szerkezet felépítése

Táblázat 20_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés

Szereplő	Szakasz	Eszköz	Cél
1. Kutatók	Előkészítő találkozót megelőzően, majd a Lezáró találkozót követően	1.1.Passzív megfigyelés	Megadott szempontlista, majd a módosított szempontlista alapján a környezet megfigyelése és dokumentálása sűrű leírással
2. Gyerekek / Fiatalok (célközösség)	Előkészítő találkozót megelőzően	2.1.Szubjektív séta / Résztevő megfigyelés	A kutatók körbevezetése 1-2 felkért fiatal által a megfigyelés során alkalmazott szempontlistából szűrt kérdések kíséretében
	Előkészítő találkozó elején, valamint Lezáró Találkozó során	2.2.Kérdőív	Kiindulási állapot detektálása, majd az workshopsorozatot követően ugyanazon és hasonló kérdések mentén számszerű eredmények összegyűjtése
	Előkészítő találkozó során	2.3.Térképezés fiktív személylyel	Helyismeretet, helykötődést egy fiktív helyzetben feltérő rajzos aktivitás, mentális térkép készítése kérdések mentén
	Workshopalkalmak végén	2.4. Közösségi naplózás	Érzésekre, élményekre reakció és az önreflexió gyakorlása
3.Helyi segítők, szakemberek	Előkészítő találkozót megelőzően, majd a Lezáró Találkozót követően	3.1.Interjú	Kiindulási helyzet megismerése, érzések, társadalmi-szociológiai kategóriák vonatkozó hatáscélok kinyerése, meghatározott hatáscélok validálása, majd a frissen azonosítható elmozduláspontok gyűjtése, ütköztetése a hatáscélokkal

Az Esettanulmány 1-től eltérő módon itt már a workshopsorozat megkezdése előtt bevonjuk a helyi segítőköt a hatásvizsgálati rendszerbe, amelynek célja egyfelől az összehasonlítható adatgyűjtés, másfelől pedig a helyi szakemberek orientálása a designalapú beavatkozások és azok elmozdulás-mátrixainak befogadása felé. A másik eltérés a korábbi esethez képest, hogy a célközösség részvételével zajló vizsgálati módszerek száma nagyobb, témaspecifikus eszközök (szubjektív séta, térképezés) is alkalmazásra kerültek a hatásvizsgálat és a designbeavatkozás határterületén. Ezen két esetben teljesült a hatásvizsgálat integráltsága a designfolyamatban, hiszen egyazon feladattal heterarchikus információ nyerhető ki. A külső tényezők addicionális faktorok, ugyanis jelen esetben a beavatkozásnak több napos intenzív eleme nincsen, illetve egy ívre felfűzött aktivitások végigvitelét célozza, és jelenleg még nem gondolkodik hosszútávúságban. Éppen ezért a kontrolltényezők létének felismerése talán még szükségesebb, hiszen a 2-3 hónap alatt lezajló workshopalkalmak élményintenzitása nem olyan szignifikáns, így két, pár órás

workshop között eltelő hetekben a fiatalokat ért váratlan vagy szituatív ingerek nagyban kihatással lehetnek a szándékolt designfolyamatra.

Externális tényezők miatt (engedélyeztetési folyamat) a workshopok elindulása a doktori disszertáció leadását követte, így a hatásvizsgálati elemek tesztelése nem, de a rendszer tervezettségé a jelen dolgozat hatálya alá tud tartozni.

Hatásvizsgálati elemek részletezése

1. Kutatói passzív megfigyelés előtte és utána

A passzív megfigyelést, amely a távolságok hiánya miatt átfordulhat résztvevő megfigyelésbe, a kifejezésnek „a jelenlétmódosító hatása” értelmében Hosszu Erzsébet és jómagam végezzük, míg a Lezáró találkozót követő passzív megfigyelést Hosszu Erzsébet fogja elvégezni. A fiatalokkal történő hivatalos találkozást megelőző megfigyelés során az ismeretlenség, de egyben az újdonság ereje módosíthatja a látottakat, érzékelteket (idegen elemek belépése a privát terekbe), míg a lezárás után már az ismerős személyhez kapcsolódni vágyás jelenthet kihívást – bár a megszokott személy újdonságerejének csökkenése segítheti a mentális és érzékelési kizárást.

A megfigyelés, mint antropológiai módszer és egy adott tér interpretatív, szubjektív befogadása, mint bevált designkutatói és tervezői eszköz, ebben a hatásvizsgálatban kiemelt szerepet kap, hiszen az (épített) és tárgyi környezet alakulásának fizikai lenyomatai lehetnek, de viselkedésekből, téren belüli aktivitásokból is visszafejthető a kötődésszintek és a használati jellegzetességek változása.

A workshopsorozatot megelőző passzív megfigyelés szempontrendszerének felosztása téregységeket követett, úgymint a *lakószobák, közösen használt kinti és bent terek, nevelők terei*, és összességében az *épületegyüttes, az udvar* megfigyelése. A passzív megfigyelés igyekszik mellőzni az interakciót, a feltűnést, bár a sűrű leírás hangfelvétel alapú változatát használja dokumentatív jelleggel. A vokális leírás egy lakószoba esetében például kitér a kinézetre, elrendezésre, felfedezhető perszonalizációs elemekre, rendezettségre, tisztaságra, a tér alaki formai jellegére, meglepő elemekre, funkciókra, használati sajátosságokra.

Hasonló kritériumok mentén történik a közösségi terek verbális dokumentálása is, kiegészítve az egyének nyomainak, emlékeinek megfigyelésével, szórakoztató, közösséget célzó, információ átadást segítő és funkcionális térkialakítások lejegyzésével. A nevelők, helyi szaksegítség terei kapcsán is meg lehet állapítani, hogy azok a gyerekek számára mennyire hozzáférhetők, vagy éppen hol helyezkednek el a többi szobához képest. Az épületegységek és az udvar megfigyelése is fontos olyan szempontok mentén, mint az elhelyezkedés, megközelíthetőség, zöld elemek, kültéri közösségi részek, beláthatóság.

Pár példa a megfigyelési szempontok közül:

„Milyen funkciókat lát el a lakószoba az alváson kívül? / Mennyire használják ki a rendelkezésükre álló tereket? (funkcionális elemek, szabad szobarészek, bútorok stb.) / Textíliák jellege – terítő, ágytakaró, korosztálynak mennyire felel meg? / Lakószobák elhelyezkedése egymáshoz képest és a közös terekhez képest? / Mekkora tér? Mennyien férnek el? / Hogyan mozognak a térben? / Információszoigálató elemek léte, elhelyezkedése, információ tartalma / Emlékek fellelhetők-e? / Jelek, kiírások az épületeken, kerítésen / Sportolási lehetőség, kiskert, kültéri játékok megléte?”

A megfigyelési szempontok minkét megfigyelést végző kutató esetében ugyanazokra vonatkoznak, így redundáns információk is összegyűlnek, viszont komplementáris adatok is gyűjthetők ezáltal. A dokumentált adat 1-2 órás hanganyagban összegződhet.

A Lezáró találkozót követő megfigyelés már sokkal inkább egyszemélyes adatfelvétel, ahol a kiindulási állapothoz képest a környezeti jegyekben történt változások dokumentálódnak rövidebb és kevésbé extenzív megfigyelés keretében. A nyitó és záró megfigyelés időzítése is fontos változó, hiszen az adatfelvétel napjai eltérő eseményekre, időszakokra, időjárásra eshetnek, ami a használatot és a fiatalok jelenlétét is módosítja. Az így összegyűjtött adatok feldolgozására tett javaslatok a vonatkozó fejezetrészben találhatóak.

2.1. Szubjektív séta / Résztvevő megfigyelés gyerekekkel

A szubjektív séta egy, a designgyakorlatban bevált résztvevő megfigyelési helyzet, amelynek során a lakásotthon lakói közül 1-2 vállalkozó szellemű fiatal vezeti körbe az épületegyüttesen a kutatókat, megmutatja nekik a különböző funkciójú tereket, mesél arról, hogy mit és hogyan használnak. A körbevezetés során a kutatók irányított és kifejtős kérdéseket tesznek fel egy összeírt kérdéssor alapján. A gyakorlat lényege, hogy egyéni interpretációban az adott fiatalok térrel kapcsolatos perspektívája ismerhető meg. A megfigyelés ebben az esetben három rétegű, egyfelől az elhangzott operatív információknak van információs értéke, másfelől a körbevezetés során tanúsított hangsúlyok, kiemelések, sorrendiségek meta-kommunikációs elemei az árulkodóak, harmadrésztől pedig a feltett részletező kérdésekre adott válaszok információhalmaza és milyensége az, amiből következtetések levonhatók.

A jelen kísérleti kutatás esetében, az Előkészítő Találkozót közvetlenül megelőzve, egy megközelítőleg 30-45 perc közötti sétát tartunk majd az önkéntes fiatalokkal és 3-4 kutató részvételével, valamint a helyi kollégák időszakos csatlakozásával. A körbevezetés során a bejárható és ismert épületrészeket, kültéri kapcsolódást tekintjük át, illetve az alábbi kérdések mentén igyekszünk minél szofisztikáltabb információkat szerezni az fiatalok perspektíváról:

„Igények, kritikák, elvárások megfogalmazása: pl. mit változtatnának a szobájukon? / Mi a kedvenc részletük a szobájukban? / Mit jelent neki a szobája, és ez miben nyilvánul meg? Közös tereken a szabadidő eltöltése hogyan zajlik? / Mit használnak, melyik területet nem szeretik annyira? / Min változtatna a környezetén? Hol érzi magát a legjobban az épületben? / Hol tud és szeret egyedül lenni? / Mi a legkedvesebb emléke itt? / Mi az, amit szerinte befolyásolni tud a környezetével kapcsolatban?”

A szubjektív séta vállaltan nem kér és ígér sokat, a helyzet mesterséges, a centralizálódó figyelem komfortzónán kívüli lehet, maga az aktivitás értelme is megkérdőjelezhető egy ott lakó által, valós vélemények, kritikai él, megtörtént események felidézése ritkán elvárható, így maga a bejárás inkább tárgy-szerűen deskriptív, mintsem a helyi kollektív emlékezet és véleménynyilvánítás megjelenése. A sorok közötti üzenetek, a gesztusok, a csoportosítások és hangsúlyok viszont hasznos információval tudnak szolgálni.

Itt a nem zavaró jegyzetelés (illetve memozás – terepnapló), esetleg fényképkészítés, érdeklődő, nyitott és reflexív hallgatás tudja oldani a megfigyelési jelleget. Fontos viszont alkalmazni „a csúsztatott jegyzetelés trükkjét. Azaz, a jegyzetet ne az éppen megfigyelt cselekményről készítsük, hiszen akkor tudni fogják, miről készül a feljegyzés. Meg kell próbálni rászokni arra, hogy a jegyzetet vagy még a cselekvés megkezdődése előtt, vagy megkezdése után készítsük, mert így az emberek nem tudják bemérni, hogy mikortól kezdve és meddig készítjük a jegyzeteket, vagyis hogy melyik cselekvésről készül jegyzet”.³⁸⁷ Ez a technika sokkal kivitelezhetőbbnek és megengedőbbnek tűnik, mint az, hogy „a jegyzetelés és felvételekésítés mindig zavarja a környezetünket, ezért csak akkor használható, ha már kialakult a megfelelő bizalmi viszony”.³⁸⁸ A bizalom kialakítására ugyanis az első találkozás során csekély esély mutatkozik, a megfigyelést viszont szükségszerű a legelején, még a workshopokat megelőzően elkezdni.

2.2. Kérdőív előtte – utána fiatalokkal

A jelen kísérleti hatásvizsgálatra fejlesztett kérdőív igyekezett reagálni az Esettanulmány 1 kapcsán leszűrt tanulságokra. Az összehasonlíthatóságra való törekvés itt is egy semi-kvantitatív kérdéssort eredményezett, amelynek témakörei viszont a kutatási kérdések által meghatározottak, és nem a fiatalokat körülvevő felnőtt korosztály által kijelölt fejlesztési irányokra épülnek. A design és személyes kompetenciák visszaköszönése viszont nem véletlen, hiszen ez a szociális alapú designbeavatkozás az építészet, design és környezetpszichológia fogalmi konstellációjában mozog. Az empiriára épített fejlesztés során az absztraktnak tekinthető Likert-skála számait egy színezhető, hőmérős ábrázolással egészítettük

387 Goffman, E. (2013): A terepmunkáról. In: Bodor, P. (szerk) (2013): Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv. L'Harmattan, Budapest. pp. 53–61. 58–59. oldal.

388 Letenyey, L. (2005): Településkutatás I–II. L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 71–95.

ki, így vizuálisan is érzékeltethető volt, hogy az adott állítás mennyire igaz a kitöltőre. A név helyett kóddal való ellátottság csak addig fontos, amíg a workshopsorozat be nem fejeződik, ugyanis minden résztvevő számára egy saját munkalapban tárolódnak a naplók, kérdőívek a linearitás érzékeltetése végett. A program zárultával viszont az ideiglenesen álnévvel ellátott anyagok anonimmá válnak. Emellett a nyelvezetben, nyelvi kódokban igyekeztünk nem alkalmazni összetett mondatokat, helyette rövid, beszélt nyelvű kifejezésekre törekedtünk. A fiatalok tehát, már a bemutatkozó és jégtörő játék után, de még a konkrét kreatív foglalkozás előtt töltik ki a kérdőívet, amelyben 1-től 4-ig terjedő mértékben (1-es az egyáltalán nem, míg a 4-es a „nagyon igaz rám”) színezhetik be a hőmérőt. Az állítások a hatáscélokhoz kapcsolódó tíz alkategóriához rendelődtek, melyeket dr. Illés Anikó pszichológussal is validáltattunk. Az előtte kérdőív állításai közül pár kiemelt példa:

„A lakásotthonon belül jól eligazodom.” (helyismeret)
„Tisztán és rendben tartom a szobámat és a lakásotthont.” (cselekvés a hellyel)
„A szobámban én vagyok a főnök a szobatársaimmal együtt.” (cselekvés a hellyel)
„Szeretek a közösségi terekben időt tölteni.” (közösség)
„Elfogadom az együttélés szabályait.” (alkalmazkodás)
„Vannak a szobámban általam készített dolgok.” (perszonalizáció)
„Szívesen díszítem a szobámat a nekem tetsző dolgokkal.” (perszonalizáció)
„Nyugodtnak érzem magam a szobámban.” (biztonság)
„Van lehetőségem van arra, hogy szabadon alakíthassam a szobámat.” (cselekvési kontroll)
„Feltalálom magam váratlan helyzetekben.” (kreativitás)
„Vannak saját tárgyaim.” (birtoklás)
„A szobámban és a közös terekben is fel tudok idézni számomra kedves emlékeket.” (emlékezés)

Az utána kérdőívben ugyanazokat az állításokat alkalmaztuk, mint az előtte kérdőívben, megerősítve ezáltal az összehasonlíthatóság konceptuális alapjait. A korábbi tanulságok alapján a záró kérdőív célja nem mutatott túl a hatásvizsgálaton, az általános visszajelzés és benyomás gyűjtést kivettük a képletből, és majd külön, a Lezáró Találkozó keretében játékos formában érintjük. A kérdőív formátum létjogosultságának bizonyítottsága ebben esetben és közegben is kérdéses, mindenesetre többszörös iterációk által lehetőség van funkcionalitásának és szignifikanciájának növelésére.

2.3. Térképezés fiktív személlyel

A mentális térképkészítés, mint eszköz, nem idegen sem a társadalomtudományokban (kulturális antropológia), sem a designkutatásokban. „Az antropológia eszköztára sikerrel nyúl olyan módszerekhez, amelyek kvalitatív adatokat, információkat eredményeznek. A terepen szerzett térképek látványosak,

szubjektív elemeket tartalmaznak, hasonlóan az interjúhoz, vagy egyéb megfigyelési technikához. A proxemika és a mentális térképezés ezért sok esetben csak más módszere együttes alkalmazásával értelmezhető.”³⁸⁹

Ez is alátámasztja a multirétegzetre vonatkozó hatásvizsgálati döntést, illetve azt, hogy maga a térképezés egy interdiszciplináris közeget teremt, jelen esetben egyfelől táplálja a hatásvizsgálat bevezető szakaszát, másfelől a nagyobb részegységet, vagyis magát a designkutatót. „A mentális térképezés módszertan kevésbé kidolgozott, jórészt esettanulmányokban a kutatók egyedi megoldásait sorakoztatja fel a hazai és nemzetközi szakirodalom.”³⁹⁰

A térhasználat értelmezéséhez és az egyes téri elemekhez kapcsolódó szubjektív emlékek, viszonyulások felszínre hozásához egy rendkívül hasznos eszköz, főként ha egy kérdésrendszerrel társul. „A mentális térképezés egyfajta gondolkodássá is vált, hiszen amellett, hogy a téri leképeződéseket is vizsgálni lehet, a terepen a kapcsolatfelvételnél és a beszélgetés elindításában, verbális korlátok és különbségek átlépésében is segítséget lehet a kutatóknak.”³⁹¹ Ez a vonatkozó idézet jól összefoglalja a mentális térképezés jelen kutatásban elfoglalt szerepét is.

A közös térkép létrehozására az Előkészítő találkozókor kerül sor, mely találkozónak a célja az, hogy a kutatók megismerkedjenek a fiatalokkal, és játékos feladat formájában képet kapjanak a fiatalok helykötődéséről, valamint kiindulási alapot biztosítsanak a komperatív hatásvizsgálathoz. A mentális térképezés során arra kérjük a fiatalokat, hogy egy fiktív helyzetben, egy újonnan érkező lakónak mutassák be a lakásotthont, vizuálisan is elmagyarázva, hogy mi hol van, mit hogyan lehet használni, milyen jó tanácsokkal, tippekkel tudnak szolgálni a tranzícióhoz. A fiktív helyzettel az eltávolítás gesztusát kívánjuk elérni, arra a feltételezésre alapozva, hogy a direkt kérdések inkább információvisszatartást eredményezhetnek, míg tanácsadás-, beavatáshelyzetben több látens tartalom kerülhet a felszínre. A mentális térkép készítése két részből áll, első lépésben a térkép / alaprajz közös felrajzolása történik (alaprajzként is hivatkozhatunk rá, ugyanis az épületegyütteseket, valamint az egyes épületek elosztását is jelenti), majd második lépésben a kiegészítés, jelölések elhelyezése következik. A közös térkép / alaprajz („Rajzold le a lakásotthont!”) készítése során például az alábbi segítő kérdésekkel igyekszünk támogatni a folyamatot:

„Hogy néznek ki a lakásotthonok? / Mik vannak bennük? / Ezek a helyiségek hol helyezkednek el? / Lakószobák hogyan néznek ki? Mi van bennük?” Ergo a jelen kutatásban használt mentális térképezés nem kizárólag a geográfiai vagy topológiai térkép értelemben kerül alkalmazásra, sokkal inkább a felidézés-összegyűjtés-kategorizálás jelentésben. A találkozó második állomása során továbbra is jelölések következnek a fiktív szituáció elképzelt mezőiben, úgymint: „mit mondanál (egyénileg akár) az újonnan érkezőnek, melyek a kedvenc helyek, melyeket nem használnák, mit lehet itt csinálni, hogy működik a szobatárssal a szoba kialakítása, mi az, amit ők csináltak a térben, melyek a jó helyek a lakásotthonban stb.?”

389 **Dobák, J. (2020):** Példák a mentális térkép társadalomtudományi kutatásban való alkalmazására.

In: *Szellem és tudomány* 11: Különszám. pp. 87–95.

390 Uő, 88. oldal.

391 Uő, 99. oldal.

A kérdésekre adott válaszok először beszélgetés formájában kerülnek elő, majd színes jelölőkkel, rajzzal, post-ittal írásos formában ráhelyeződnek a közös térképre / alaprajzra.

2.4. Közösségi naplózás fiatalokkal

Az Esettanulmány 1 kapcsán kifejtett narratív és vizuális technika kerül itt is alkalmazásra, ötvözve a „Most Significant Change” és a „Photovoice” stilizált attribútumait. A workshopsorozat öt találkozó-jának lezárásaként kapcsolódott a naplózás a designfolyamathoz, és ebben az esetben is minden részt vevő fiatal egyéni naplót vezet az adott alkalomra vonatkozóan – bár nem facilitált foglalkozás, de társas egyedüllét formájában. Előre elkészített naplóformában kinyomtatott lapokat tölthetnek ki minden workshop végén, amelyek minden alkalom után összegyűjtésre kerülnek, ideiglenesen álnévvel tárolódnak, viszont a későbbi anonimitás érdekében a workshopfolyamat lezárultáig a kutatók nem analizálják a naplók tartalmát. Ez ugyan nem feltétlenül egyeztethető össze a grounded theory elméletvezérelt megközelítésével, de a designkutatás és a workshopszerkezet integritása és vizsgálhatósága miatt történt ez a szakmai döntés. Az Esettanulmány 1 kapcsán használt kérdésekhez képest a jelen kísérleti hatásvizsgálatban, az alábbi visszatérő kérdést / kérést alkalmazzuk a naplózáshoz:

*„Mi volt számodra a mai foglalkozás legfontosabb, legemlékezetesebb része?
Meséld el egy rövid történetben, képek, rajzok használatával, mi értelme volt számodra a mai részvételeidnek, mit tanultál, kaptál a mai foglalkozástól?”*

A korábbi hatásvizsgálati próbálkozás tanulságait beépítettük, így konkrét történetet is kérünk már az elejétől kezdve a képi önkifejezés mellett. A repetitív feladat a következetességet, állandóságot igyekszik jelképezni, bár a kontinuitás elérése, a teljes adatfelvételi spektrum megtartása kihívást jelenthet az alkalomról alkalomra feltételezhetően kicsit változó összetétel, meg nem jelenések miatt.

3.1. Interjú a helyi szakemberekkel előtte / utána

A hatásvizsgálati rendszer utolsó eleme, amelyre két időpillanatban, azaz az Előkészítő találkozó előtt, majd a Lezáró találkozót követően kerül sor. Az interjú alkalom alatt minimum 2-3 szakértővel, nevelővel tervezünk beszélgetni (Hosszu Erzsébet és jómagam) négy szemközt, egyesével 30 perces váltásokban 2023 nyár végén, őszén. A rövidebb intervallumú interjúformátumot átvettük a korábbi esetekből, ugyanis ez több ízben jól működött, lendületet kölcsönzött a beszélgetéseknek. Szintén a félig strukturált interjú rendszerét alkalmazzuk az első adatfelvételkor, viszont a lineáris temporalitás kevésbé bizonyult hatékony szervezőelvnek. Ezért sokkal inkább a kutatási kérdések mentén igyekszünk esetekkel illusztrálható kérdéseket feltenni, úgymint az alkalmazkodás, tulajdonlás témakörében a lakóotthonba: (1) beköltözés menetének elbeszélést kértük, és ehhez kapcsolódóan általánosságban megjelenő problémákat, „*aklimatizálódáshoz kapcsoló viselkedéseket, környezetváltozás okozta nehézséget.*” Ezt követték a (2) időtöltés, (3) térhasználat, a (4) konfliktusok és a tér kapcsolatának felfejtésekor is, de az (5) érzelmvilágra vonatkozó szakmai vélemények dokumentálásánál is. A legjelentősebb kérdések az alábbiak voltak:

*„Hogyan néz ki a gyerekek egy átlagos hétköznapja, hétvégéje?
„Hol töltik a gyerekek a legtöbb / legkevesebb időt a lakóotthonon belül?
„Milyen jelei, eseményei vannak annak, amikor a gyerekek már biztonságban érzik magukat a helyen?”
„Melyek a perszonalizáció visszatérő elemei?”
„A térhasználat kapcsán milyen konfliktusos helyzeteket tapasztaltak?
„Hogyan hat a környezetváltozás a viselkedésükre (a megfigyeléseik alapján)?
Erre milyen példákat tudna mondani (pozitív és negatív)?”*

A Lezáró találkozót követő interjúalapú beszélgetésben az Esettanulmány 1-ben leírtakhoz hasonló kérdéscsokrokat állítottunk össze, úgymint a fiatalok élményinterpretációinak felidézése, a program szakmai lefolyásának, módszereinek értékelése, valamint annak, hogy milyen változásokat, nano-elmozdulásokat érzékeltek akár viselkedésben, akár téralakításban.

Mindkét esetben az emlékezés elbeszélés technikáját hívtuk segítségül a hermeneutikai esetkonstrukció jegyében. Az így feltárt szöveg- és adatkorpusz feldolgozásának lehetőségeire a megadott fejezet röviden kitér, viszont az adatok módszertanba és kutatásba illeszkedő analizálására Hosszu Erzsébet kutatásában kerül sor, ugyanis a hatásvizsgálati elemek a designkutatás megalapozottságát igyekeznek támogatni, és ennek a dolgozatnak nem az egyes kutatások eredményességének a legitimálása a célja, hanem a megalapozottság megteremtéséhez használható keretrendszerre tett javaslatok összefoglalása és maguknak a javaslatoknak az értékelése.

Az elemzéshez használható technikák, elvek

A jelen kutatási projekt esetében felállított hatásvizsgálati rendszer egyes mérési eszközeinek elemzéséhez az Esettanulmány 1-ben részletezett technikák, megközelítések szolgálhatnak irányelvként.

A kutatói passzív megfigyeléseket a hanganyag archiválása és leirata után lehet kielemezni a megfigyelési kritériumok alapján. A váltott analitika alkalmazható, azaz egymás megfigyeléseiben történnek a kiemelések a kritériumok alapján.

Ezt követően lehet a megjelölt részeket kigyűjteni, egymás mellé rendszerezni, és a kirajzolódó ellentéteket feloldani, a mintázatokat megjelölni.

A szubjektív séta – résztvevő megfigyelés gyerekekkel technika dokumentálása és elemzése komplikáltabb, hiszen a séta során nem készül hangfelvétel, csak olyan jegyzetek, amelyek röviden hivatkoznak az elhangzottakra. Nem sűrű leírás, sokkal inkább terepnapló, memó szintjén. Ez a módozat sok hiba-

lehetőséget tartogat, és nagyban épít a kutatói szubjektumra. Az elemzést segítheti, ha kutatási céllal a séta során képek készülnek az útvonalról és a helyiségekről, így a vizuális memória segítségével hívásával lehet a körbevezetést követően rögzíteni az elhangzott kulcspontokat. Ebben az esetben fontos, hogy a jegyzetek és a benyomások a sétát követő belátható időn belül átbeszélésre és rögzítésre kerüljenek. A legjobb feldolgozási módjuk az egyéni jegyzetek megosztása a feltett kérdéslista alapján a fényképek segítségével hívásával. A rövid visszaosztás során így összeadódnak az egyéni fókuszpontok, majd időben távolodva a sétától érdemes egy rövid egyéni reflexiót legépelni, amely szöveges korpuszt a megfigyelési leiratokhoz hasonlóan lehet elemezni.

Kérdőív (előtte-utána) jelen kísérleti hatásvizsgálati helyzetben kizárólag ugyanazokat a kérdéseket tartalmazza a beavatkozást megelőzően és azt követően is. Éppen ezért a beérkezett számszerű, illetve hőmérőn illusztrált adatok alapján a válaszsámok átlagolhatók és komparatív elemzéssel összevethetőek. Az elemzés és kiértékelés diszciplína független kivitelezéséhez excel táblázatba is átvezethetőek a numerikus adatok, amelynek segítségével minimálisan korrelációk is kimutathatók egyes állításokra adott átlagok vagy egyéni értékek között.

A 'térképezés fiktív személlyel' eszköz elemzése a szöveges és a képi kódolást tudja vegyíteni. Lévén, hogy a kutatási beavatkozás célja átfed a hatáscélokkal, így a generatív hatástervezés is kivitelezhetőbb, azaz a hatáscélok (perszonalizáció, tulajdonlás, biztonság kumulálva helykötődés) visszaellenőrizhetővé, referenciaponttá válnak a részegységekben is. Azaz a térképezés fiktív helyzete során keletkezik egy térkép / alaprajz, amely a valóság egyfajta leképeződése lesz, így a valódi állapot összehasonlításként szolgálat. Emellett a létrehozás folyamata során készülő szubjektív kutatói jegyzetek azt dokumentálják, hogy milyen úton lehetett eljutni a térképezésig (mi került fel először, milyen pontokon volt szükség biztatásra). A vezérfonalként szolgáló kérdések az eltérő helyekre és helyhasználatokra vonatkozva fizikai jelölői lesznek a válasznak, emellett a fiatalok maguk rövid kifejtések formájában indokolják a javaslatukat, ajánlásukat, jelölésüket. Amennyiben képi elemeket is használnak, egyéni rajz, vizuális jel vagy kollázs formájában, úgy azok is információértékűek. A térképformátumot archiválás után érdemes digitalizálni, azaz egy online felületre árajzolni, és átvezetni a szöveges részeket, a képi elemeket pedig képként feltölteni és beilleszteni a megadott helyre. Erre alkalmas platform lehet egy Miro board, ahol szimultán dolgozva, távhelyzetben is elemezhető a beérkezett vizuális adat. A hatáscélok szín- vagy formajelöléssel illeszthetők be az adott információhoz, a képi elemek számozással kódolhatók, emellett pedig a workshop során készített folyamatjegyzet és monitoring adhat filtert az elemzéshez. Mindezek összessége tudja kijelölni a legfontosabb fogalmakat, helyeket, véleményeket, illetve az esetleges mintázatokat és az insight-szerű benyomásokat. Az insightok, mint a designfolyamatok és kutatás ismérveiről, és a grounded theoryban betöltött szerepéről (érzékenység és benyomás formájában) már több ízben szó esett, így itt csak az alábbi idézetet szerepeltetem ismételten: „ráhangolódunk a dolgokra, és képesek vagyunk kiemelni az adatokból, az eseményekből és a történésekből mindazt, amit fontosnak tartunk.”³⁹²

A szakértőkkel folytatott interjúk kielemezéséhez ajánlott az Atlas.ti programot használni, ahová az interjú átiratok és leiratok feltölthetők, majd először szabad / nyílt kódolással (amit említenek maguktól a szakértők), majd a hatáscélok alapján kereszt- és axiális kódolással nyerhetők ki az információk idézetek formájában. A hatáscélok kódokként alkalmazása a záróbeszélgetés elemzésében központibb szerepet játszik, míg a bemeneti, a kiindulási állapotot rögzítő beszélgetésben a megadott hatáscélok alapállapota térképeződik fel, de emellett újabb hatáscélok is kirajzolódhatnak, amelyeket ajánlott beépíteni a hatásvizsgálati fókuszok közé.

A fiatalok közösségi naplói a foglalkozások végén, a designworkshop lezáró akkordjaként történnek, így facilitáltabb jelleget tudnak tanúsítani. A vizuális narrativitás segíthető az előre kiválogatott képekkel, amelyek előzetes kódolása ajánlott. Azaz a hatáscélokhoz megfelelő asszociatív képi világok gyűjtése használható alaphalmaznak, amelyből a fiatalok tudnak válogatni. Ezeket a képi elemeket tehát a már meghatározott kategóriák, típusok mentén lehet előzetesen számkóddal ellátni, teret biztosítva a kezdeti kutatói asszociáció megkérdőjelezésének, azaz a szelekciót megalapozó sztereotípiák a fiatalok asszociációi által revidiálhatók. A szöveges elemeket pedig tanulási pontok, jelölők, jelzők, személyes kapcsolódások, inspirációk, aktivitások mentén érdemes színkóddal jelölni manuálisan a naplók fénymásolatain. Kiemelendő, hogy a naplók elemzése egyben történik, ergo nem minden egyes workshop után (hacsak nem kritikai megjegyzés, fejlesztési irány kerül rá a dokumentumokra). Így a központi vizsgálati témakör és koncepció mellett a naplókban a formátum használatában, önkifejezésben beálló elmozdulásokat is le lehet követni és értékelni.

A különálló eszközök és technikák elemzése során leszűrt adatokat mátrixszerűen egy, a kutatók által meghatározott szintetizálási és kiértékelési szisztéma (változáskódolás és -indoklás, majd iterálás és kollaboratív felülvizsgálat) szerint szükséges szűkíteni, hogy az elmozdulások artikulálhatóvá és alátámaszthatóvá váljanak.

Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva

A kísérleti hatásvizsgálat implementálására a doktori disszertáció leadását követően kerül csak sor, így sajnos a tesztelés során tapasztalt megállapítások jelen esettanulmány kapcsán nem vonhatóak le. Ennek ellenére az eset beemelése a kutatási anyagba indokolt, hiszen a kísérleti hatástervezés megtörtént és a kutatáson kívül álló körülmények miatt nem kezdődött meg az implementáció a dolgozat leadási határidejéig.

ESETTANULMÁNY 3

FRUSKA – Designműhely lányoknak

A FRUSKA a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Innovációs Központjában működő Social Design Hub gondozásában zajló, Csernák Janka doktoranda által vezetett designkutatói projekt. Az adott téma képezi emellett Csernák Janka doktori disszertációjának legfőbb kutatási kérdéseit is. A több mint két éve zajló szociális design-kutatásba 2022-ben kapcsolódtam be a hatásvizsgálati szegmensekkel, előtte kollégámmal közösen tartottunk a témához illeszkedő kurzusokat.

Általános bemutatás

A FRUSKA egy designkutatói projekt keretében fejlesztett módszertan és beavatkozás is egyben. A beavatkozás formája és módja történhet egyetemi kutatás–fejlesztés–innováció kurzushoz kapcsolódó oktatási-kutatási tevékenység formájában, másfelől pedig a hallgatók oktatásáról leválasztott önálló kutatási projekt keretében tartott workshopsorozatként. A jelenleg bemutatott esettanulmány ez utóbbi verziót mutatja be, főként hatásvizsgálati szempontból.

„A FRUSKA egy olyan kreatív kompetenciákra épülő módszer és oktatási program, amely a 10–18 éves, hátrányos helyzetű lányokat célozza meg, és a design eszközein keresztül többszintű tanulási élményt nyújt. [...] A résztvevők egy komplex többlépcsős tervezési és önismereti folyamatban vesznek részt, mely során a problémák megfogalmazásán, a tárgyak koncepciójának megalkotásán és elkészítésén keresztül megtapasztalják, hogy a döntéseik és véleményük számít.”³⁹³

A kutatási projekthez kapcsolódó módszertan négy foglalkozást mutat be részletesen és adaptációra lehetőséget adó módon, ezekhez egyszerűsített hatásvizsgálati lépések is kapcsolódnak. A négy workshop megismerésében az elkészített *Módszertani könyv* és a benne található munkafüzetek segítenek. „Valamennyi feladatlap célja, hogy a feladatok pontos leírásával és szerepük meghatározásával segítse mind a facilitátorokat, mind a résztvevőket a folyamat során.”³⁹⁴ A foglalkozássorozat minden egyes alkalma során egy tárgy jön létre, amely az adott workshop központi témájára reflektál. A szakaszok a következők szerint különíthetők el: „a saját pozíció meghatározása egy tágabb struktúrában vagy társadalomban; az egyénre, az énképre és a társadalmi szerepekre való reflektálás; a környezet elemzése és a fejlesztésre szoruló tényezők azonosítása, a problémameghatározás gyakorlása; célmeghatározás és problémamegoldás kézzel készített tárgyak létrehozásán keresztül.”³⁹⁵

A tárgykészítés mellett a résztvevők egymással folytatott beszélgetése, önismereti útja és az egyén–környezet kapcsolatának feltárása is szerves részét képezi a módszernek, hiszen ezek során a lányoknak

393 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design.

394 Uő, 3. oldal.

395 Uő, 8. oldal.

lehetőségük van gondolataikat verbálisan is megosztani egymással. „A beszélgetéseknek megfelelően ezek a közös témák lehetnek: egyéni önkifejezés (fénydoboz), egyéni helyteremtés közös terekben (lengőszék), csoportkohéziót jelző tárgy egy közös tér számára (csillár egy közösségi terem számára), vagy a közösségépítés eszköze (csapatépítő és jégtörő játék).”³⁹⁶

Az elkészített módszertani összefoglaló az elméleti háttér és a kontextualizálás mellett a munkafüzetek formájában részletesen kifejti az adott alkalom felépítését, menetrendjét, az elkészítésre javasolt tárgy rajzait, valamint a beszélgetésszervező témákat. A workshopok fejlesztése három eltérő célközösséggel történt, melynek tagjai életkorukban megegyeznek, de szervezeti háttérük eltérő.³⁹⁷ A kutatás megkezdésekor egy civil szervezet által működtetett tanodaszerű kezdeményezésben részt vevő lányok mentek végig a folyamat egyes elemein, az iterálásra szánt alkalmakkor a tanoda helyszínén, míg a műhelymunkát igénylő esetekben a MOME-n található műhelyekben, a helyi szakembergárda segítségével. A módszer továbbfejlesztése és részletezése egy budapesti iskola megadott osztályának lány tagjaival zajlott, akik szintén végigmentek a munkafüzetben részletezett lépéseken. Ezt követően pedig szintén egy civil szervezet által összefogott, de már intézményesült programhoz kapcsolódó csoporttal valósultak meg az alkalmak. A célközösség intézményi háttere fontos tény mind a módszer, mind pedig a hatásvizsgálat kontinuumában szempontjából.

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja és formája

Csernák Janka kutatási céljai között a meghatározott hatáscélok és hatásláncok a célközösség megerősítésére vonatkoznak, eltérő aspektusokból: önbizalom- / önértékelésnövelés, szerepkonfliktus-adresszáció, ezek hosszabb távon a társadalmi mobilitást tudják elősegíteni. A módszertan felvetése, hogy „a tárgyak koncepciójának megalkotásán és elkészítésén keresztül megtapasztalják, hogy a döntéseik és véleményük számít.”³⁹⁸ Ez a megközelítés rezonál a szakirodalmi összefoglalóban is hivatkozott Eldred&Ward&Dutton tanulmányával, miszerint az önbizalom a saját képességbe vetett hit, amely tartalmazza a másokkal való egyenlőség érzetét (számít a véleményem).³⁹⁹

A módszertan elemei különböző hatásrétegeket céloznak, melyek az alkotási és kivitelezési helyzetben a mikrodöntések meghozatala és az önkifejezés által a cselekvőképesség, önrendelkezés élményével találkozhatnak, a kortárs mentorálási szituációban (a folyamatban már részt vevő lányok az újonnan érkezőket segítik) pedig „hozzáértő pozícióban”⁴⁰⁰ jelennek meg, megélve azt is, hogy „véleményük értéket képvisel”.⁴⁰¹ Mindezen tapasztalatcsokor pedig feltételezhetően hosszabb távon segítheti a tanult tehetetlenség fessegetését és a társadalmi mobilitás lehetőségének felmerülését.

396 Uő, 3. oldal.

397 A módszertan megjelentetése óta további 2 részt vevő csoport körében zajlottak a foglalkozások, megközelítőleg 150 résztvevővel. A jelen esettanulmányban három csoportra történik hivatkozás, ugyanis a további kettő kapcsán beérkező adatok feldolgozását és beemelését az időbeli keretek nem tették lehetővé.

398 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 3. oldal.

399 Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004): *Catching Confidence*. Adult Community Learning Fund.

400 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 3. oldal.

401 Uő, 3. oldal.

Hatásvizsgálati szerkezet felépítése

Táblázat 21_ A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés

Szereplő	Szakasz	Eszköz	Cél
1. Fialok (célközösség)	Első workshopalkalmat megelőzően, majd az utolsó workshopalkalmat követően	1.1. Kérdőív	Kiindulási állapot detektálása, majd a workshopsorozatot követően ugyanazon és hasonló kérdések mentén számszerű eredmények összegyűjtése
	Minden workshopalkalom lezáró eleme	1.2. Vizuális visszajelzés	Érzésekre, élményekre reakció, az önreflexió és az emlékezés gyakorlása

A táblázat is illusztrálja, hogy két eszközt alkalmaztunk az adott kísérleti hatásvizsgálatban a változáskövetésre, egyfelől a kérdőívezést (előtte-utána), valamint a vizuális és nonverbális kommunikációt igénylő visszajelzési formát, amelynek hívószava az adott foglalkozásokon feldolgozott témákra reflektált. „Mind a beépített, mind a kérdőíves formátumú visszajelzés non-evaluatív, gyakran szimbolikus kérdéseken alapul.”⁴⁰³

402 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 11. oldal.

403 Uő, 13. oldal.

Lévéen, hogy a jelen kutatásban a módszertan által meghatározott változásindikátorok rendkívül komplex szocio-pszichológiai kategóriák, amelyek kialakulása és változása mögött hatásmechanizmusok sora húzódik, így lábjegyzetben fontos megjegyezni, hogy a várt elmozdulások, attitűdváltozások és a társadalmi jelenségekben érzékelhető változás csak évek után lesz tartósan kimutatható.

A kutatás jellege és a rendelkezésre álló erőforrások nem tették lehetővé egy szélesebb érdekelt csoport meghívását a hatásvizsgálatba, viszont a célközösséggel az artikulált elmozdulást követő módszerek mellett egyéb érintkezési pontok is beépültek a történések megfigyelésére. Ilyenek voltak a vezető kutató impulzus- és impresszióalapú folyamatészlelései, a foglalkozásalkalmak beszélgetős, „lelkizős” jellege, a „facilitált közegben gondolkodás önmagukról és céljaikról, elvontabb reflexióikról”⁴⁰⁴, a szóbeli visszajelzésekre szánt időszakos az új interperszonális kapcsolódásokban, valamint az elkészített tárgyhoz kapcsolódó érzelmi reflexiók. Ezek leginkább non-lineáris, non-formális módjai a benyomásgyűjtésnek és a visszajelzésnek is. A visszajelzőskultúrát bátorító közeg és környezet segít a kontrolléret fenntartásában, illetve „lehetővé teszi, hogy a programot saját igényeik szerint alakíthassák, valamint támogatja a „közvetlen, azonnali értékelést és az elfogult megfigyelést.”⁴⁰⁵

Hatásvizsgálati elemek részletezése

1.1. Kérdőív fiatalokkal előtte-utána

A többi esettanulmányban is mutált formában felelhető komparatív kérdőív „egy validált és szabványosított kreatív kompetenciateszt kivonata”⁴⁰⁶. A kérdőív a Likert-skálát alkalmazza, és hozzáférhető módon igyekszik fogalmazni, segítve a numerikus válaszlehetőségek közötti eligazodást. A korábbiakban részletezett kompetenciakérdőív helyzetére átültetésének folyamatát Horváth Lili fejlődépszichológus felügyelte.

A workshopsorozat elindítását megelőző kérdőívet a többi etapban összesen 20-25-en töltötték ki papír alapon, egy egyéni munkafüzet részeként. „Az egyes kérdőívek anonimitása különösen fontos, így az két kérdőív közötti korrelációk azonosítása érdekében a résztvevők egy választott színnel vagy személyes szimbólummal azonosítják magukat.”⁴⁰⁷ A foglalkozások speciális és kreativitásfejlesztő folyamat jellege miatt kicsoporra optimalizáltak, ugyanis a műhelyhasználatot, valamint az önkifejezés-író rációt is az támogatja leginkább. A validált kérdőív indirekt módon foglalkozik a problémamegoldáshoz, kreativitáshoz fűződő alapvisztonnyal, a csapatmunka fogalmával, az alkotás és a létrehozás által kiváltott érzésekkel és a célok-tervek horizontjával, „annak figyelembevételével, hogy a célcsoport tagjainak többségének gyakran nehézséget okoz a jövőbe mutató gondolkodás.”⁴⁰⁸

404 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 13. oldal.

405 Uő, 12. oldal.

406 Uő, 12. oldal.

407 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 13. oldal.

408 Uő, 13. oldal.

A kérdőív állítás alapon szerveződik 1–5-ös (egyáltalán nem – nagyon szívesen) skálán az alábbi példák mentén:

*„Úgy érzem, meg tudom oldani az előttem álló feladatokat.
Ha létrehozok valamit, az örömmel tölt el.
Ha létrehozok valamit, attól erősnek érzem magam.
Úgy érzem, ki tudom fejezni az érzéseim és gondolataim az alkotáson keresztül.
(Alkotás minden olyan tevékenység, amit a kezünkkel hozunk létre különböző technikákkal.)
Úgy érzem, a kitűzött céljaimat és vágyaimat el tudom érni.
Úgy érzem, a társaim elfogadják.”⁴⁰⁹*

A workshopsorozatot követő kérdőív az Esettanulmány 1-hez hasonlóan nem kizárólag ugyanazokat a kérdéseket méri vissza korrelációs célzattal, amely a kiindulási helyzetet detektáló kérdőívben szerepelt, hanem magára a workshopra vonatkozó visszajelzéseket, véleményeket is gyűjti. „A záró kérdőív a műhelysorozatra vonatkozó reflexiókat tartalmazza (létrehozott műtárgyak, tanulságok, vélemény az elkészített műtárgyról stb.), így kettős célt szolgál: összehasonlítható adatokat nyerünk a lehetséges és önbevalláson alapuló változásokról, és iteratív visszajelzéseket gyűjtünk a résztvevők kritikus gondolkodásra való képességével kapcsolatban.”⁴¹⁰

A záró kérdőív éppen ezért sok kifejtős kérdést tartalmaz, úgymint a várakozások, a célok és azok megvalósulása, csalódási pontok, de kérdések vonatkoznak a feladatok érthetőségére, a felnőtt segítség értékelésére, a tanulási pontokra és a tárgy értékelésére is. Változáskövetési és hatásvizsgálati szempontból a beérkező kvantitatív adatok összehasonlítása mellett a leíró válaszok, kifejezetten a tanulási pontok megjelölésére vonatkozó információk szolgálhatnak releváns és analizálandó szempontokkal.

A kérdőíves módszer használata olyan kis mintán, amely ebben az esetben is fennáll, nem eredményez sem reprezentatív, sem szignifikáns eredményt, viszont a FRUSKA módszertani folyamatba illesztett kérdőívekre érkező válaszadási hajlandóság nagyobb volt, mint az az Esettanulmány 1-nél.

1.2. Vizuális visszajelzés

Az adott kísérleti hatásvizsgálati elem illeszkedik az eddigi esettanulmányokban már bemutatott eszközök, módszerek sorába, azzal a kivétellel, hogy a FRUSKA kapcsán a négy workshopalkalmat követően nem ugyanazok a kérdések ismétlődnek a naplózás-szerű feladatban. Emellett a jelen helyzetben pontosabb a visszajelzés kifejezéssel illetni a feladatot, ugyanis szervesen kapcsolódva az adott foglalkozás

409 Uő, 13. oldal.

410 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design. 13. oldal.

tematikájához divergál a kérdés–kéres fókusz is. Mindenesetre a narrativitás, legyen az verbális vagy vizuális, itt is központi szerepet tölt be. Az újraértelmezett naplózás szabad kezűt ad a válaszadónak abban, hogy az általa érzékelt változást, történést, valóságot elmagyarázza „illusztrációval kombinált történetmesélési formátumban. A visszajelzés általában szimbolikus, a résztvevők által használt képek, ábrák és vizuális illusztrációk csak a szubjektív feltételezések és megfigyelések, minták megfogalmazását teszik lehetővé.”⁴¹¹ Ez a fajta visszajelzés igazán szervesen kapcsolódik a designfolyamathoz, akárcsak Csernák Janka egyéni fejlesztése, hogy a négy workshopalkalomhoz illeszkedve milyen fókuszpontokat jelöl ki a visszajelzésre:

*„Mit jelent számodra az egyensúly most? Írd vagy rajzold le!
El is mesélheted, ha van kedved.”
„Hogy látod most az önképed / önarcképed? Írd vagy rajzold le!
El is mesélheted, ha van kedved. A feladat elvégzése után is
ugyanazt a tárgyat választanád? Miért?”
„Emlékezz vissza az első kérdésre adott válaszodra!
Most hogyan változtatnál azon, ami nem tetszett?”
„Emlékezz vissza az elején választott szerszámra.
Mire való, mit lehet készíteni ezzel az eszközzel?”⁴¹²*

Az itt felsorolt kérdések és a visszajelzés feladatra perszonalizált módja erős interkonnectivitást jelöl a design és a változáskövetés között, spekulatív módon tartalmazza a fejlődésközpontúságot, másfelől viszont a komparatív és temporálisan lineáris elemzés lehetőségét nehezíti. A retrospektív szelfre való visszaemlékezés és a visszacsatolás gesztusa ellenben az egyén számára teremt kontrollhelyzetet, amelyben az önreflexivitás metaszintje is gyakorolható.

Az elemzéshez használható technikák, elvek

Az Esettanulmány 1 kapcsán lemodellezett elemzési folyamat és eszköztár itt is alkalmazható. A számszerű adatok egyszerű kinyerése manuálisan is tud működni ilyen kis mintán. A kérdőívek digitalizációját követően a táblázat képletezéssel és szűrésével összevethető az azonos kódnev alatt begyűjtött adatok, majd kódnevenként ezeknek az értékeknek az átlaga vehető, így egyesével is be lehet mutatni, hogy történt-e az önbevallások alapján elmozdulás. Az egyéni értékek átlagolásával pedig kimutatható, hogy összeségében az adott mintában tapasztalható elmozdulás. A számértékek az adatok elenyésző hányadát képviselik. A kérdőívek szöveges részeinek elemzéséhez (lévén, hogy a szövegek hossza minimális) a kézi szabad kódolás javasolt, a kutatásban már előre meghatározott változáscélokat iterálva.

411 Uő, 13. oldal.

412 Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv*. Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design.

Az eredmények, elmozdulás indikátorok több módon kinyerhetőek és összesíthetőek, úgymint unikális idézetekként, repetitív kifejezések számszerűsítéseként és felsorolásaként, vizuális illusztrálásként kérdéskategóriánként, vagy átfogólag, az egész kérdőívre vetítve.

A vizuális visszajelzések az indukció–dedukció elve mentén axiális kódolással, majd szintetizálással analizálhatók. A rövid szöveges elemek okán kódnevenként lehet meghatározott szempontrendszer szerint vertikálisan összehasonlítani a négy bemeneti adatot, majd horizontálisan mátrixként értelmezni egymáshoz viszonyítva a rajzokat, függetlenül az alkotóktól. A szöveges elemekre itt is alkalmazható a szabad kódolás, illetve amennyiben vannak képi elemek, úgy azokat is lehet attribuílni, visszatérő jelöléssel, esetleg számokkal ellátni. Érdekes viszont az elemzési szempontokat előre meghatározni: például vizuális elemek esetén színek, formák, ismétlődő elemek; szubjektívabb szempontból komplexitás, kép és szöveg kapcsolata. Míg a szövegek esetében érdemes lehet a mi volt és mi lett ellentétpárt kódolni, vagy mellékneveket keresni, esetleg önjellemzésre használt kifejezéseket listázni, kódolni.

Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva

A keresztmetszeti vizsgálat erre a kutatásra hatványozottan érvényes, ugyanis a workshopsorozat egy rövid időintervallumon belül zajlik le, a célközösséggel töltött idő limitált, és sporadikusan oszlik el. Emellett hátráltató tényező a célközösség összetételének variálódása is, megjelenésük kiszámíthatatlansága, ami nehezíti az adatfelvételt és a kontinuitást.

A relatív rövid beavatkozások, amelyek mellőzik a nagyon intenzív esetenkénti jelenlétet, bizonyos viselkedésminták megnyilvánulásaira tudnak inkább hatással lenni, komplex társadalmi determinálószövegekből viszont nehezen tudják kimozdítani a célközösséget. Ez a konklúzió intuitívan kapcsolódik az önbizalom és az önbecsülés különbségéhez. Az önbecsülést – ahogy azt korábban láthattuk – erősen befolyásolják a szociális faktorok, ugyanakkor az önbecsülés erősödése a reziliencia lehetőségét is növeli.⁴¹³ Az önbizalom az önbecsülés megnyilvánulása, amely sok esetben szituálizált, azaz egy bizonyos helyzetben fennállhat a tudás a saját képességről, ennek performatív megnyilvánulása és affektív jellege, de ez nem jelenti azt, hogy belső önbizalommá is alakul, illetve megszilárdul az önbecsülésben.⁴¹⁴

Az elemzések tudományossági szintjénél fontos szem előtt tartani a designkutatás keretrendszerét, azaz olyan tanulható és diszciplínától független eszközöket alkalmazni, amelyek lehetővé teszik a beérkezett adatoknak a designkutatók általi elemzését is. Ugyanis ha mind a vizsgálat, mind az analízis túlon túl a társadalomtudományok iránya felől közelít, az kontraproduktív is lehet, azaz a változáskövetést externális adalékként kezeli, mintsem erőforrásoktól független, internálisan is elvégezhető szükségességként.

A kérdőíves elem működéséről elmondható, hogy a kitöltési és koncentrációs hajlandóság egészen magas volt, viszont maguk a numerikus adatok nem jeleznek egyértelmű fejlődést – azaz a pozitív állítá-

413 Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004): *Catching Confidence*. Adult Community Learning Fund.

414 Uő.

sokra adott mértékek nem tolódtak el szignifikánsan a magasabb számok irányába. Érdekes megfigyelés és tanulság is egyben, hogy 3-asnál alacsonyabb számot (közéérték) a célközösség legtöbb tagja nem adott meg. Ez gyökerezhet a kérdőív kitöltésének pszichológiájában (közéérték célzása), ehhez kapcsolódóan a koncentrációráfordítás léptékére, de utalhat a valós önvéleményre vagy a kérdés befogadásával kapcsolatos nehézségekre. Érdekes módon a társas elfogadásnál jelent meg több esetben alacsony szám, viszont ez az aktivitást követő kérdőívben sem változott. Ez lehet korosztályos sajátosság, de azt is jelezheti, hogy a „társak általi elfogadottság” egy komplexebb szocio-pszichológiai helyzet, és az adott workshopszituációban a csapatmunkára és csapatdinamikára más eszközökkel, kifejezésekkel szükséges rákérdezni.

Az előtte-utána állapotban a kvantitatív adatokban is halvány változást mutatott az erre a kérdésre adott válasz: „*Ha létrehozok valamit, attól erősnek érzem magam.*” A workshopot követő kérdőívben pozitív elmozdulás tapasztalható a bemeneti adatokban, amely mindenestre figyelemfelkeltő, bár itt fontos megjegyezni, hogy a célközösség a foglalkozás során fizikai erőt is kifejtett (létrehozás = gépek használata = fizikai erő), így feltételezhető, hogy az erő nem mentális vonatkozására gondoltak a résztvevők, bár ennek definiálást az egyénre bíztuk, és nem határoztuk meg előre. Ez nem jelent feltétlenül gondot, hiszen a fizikai erő áttételesen kapcsolódhat az önbizalomhoz, mentális erőhöz is.

Az aktivitást követő kérdőívben a folyamatra, tárgyra, élményre érkező verbális visszajelzések között már inkább fellelhetők volt, mint olyanok, amelyek a kutatási projekt hatáscéljaival korreláltak. A legtöbb esetben a konkrétan megszerzett képesség, tudás köszönt vissza (gépek használata), illetve az elkészült tárgy maga, mint eredmény, cél és tanulási pont is egyben. A konkrét tárgy elkészítése és elkészülte és a gépek használata mellett néhány esetben viszont megjelentek az alábbi fogalmak: „*bátorságot, segítséget kérni, büszke magamra, új dolgot csináljak, hogy legyen önbizalmam, meg fogom tudni csinálni (cél), türelmesebb*”.

Ezek azok a mondatok, kifejezések, amelyek szorosan kapcsolhatók a designkutatás hatáscéljaihoz, és amelyek tranzakcionálisan alátámaszthatják a módszertan relevanciáját és a magával szemben támasztott elvárásokat. Megfontolandó megfigyelés a kutatók részéről, hogy érdemes lehet a záró kérdőívet nem az utolsó workshopalkalom végén kitölteni, hanem pár héttel azt követően, akár egy közös beszélgetés formájában, ugyanis a leülepedés, internalizálódás, artikulálódás is időigényes organikus folyamat, amely az idő múlásával desztilláltabb önfelfedezéseket tud eredményezni viselkedési mintákra, tanulási pontokra vonatkoztatva.

A workshopokat követő rajzos, szöveges visszajelző elem aktivitásokhoz kapcsolása és a retrospektív utalások jó technikának bizonyulnak, nem pusztán az adott napra, de a korábbi eseményekre történő visszaemlékezést is generálják. A kutatói általános benyomás rögzítésének alapját a válaszfluencia létezésének megfigyelése adta. A kritikai attitűd kifejlesztése (mit változtatnál), egyáltalán a változtatás lehetőségének internalizálása viszont hosszabb időt vesz igénybe. A saját döntések, vélemény, cselekedet adaptálása, formálása, revíziója és a módok meghatározása egy komplex kognitív tevékenység, amely a cselekvési kontrollal, cselekvőképességgel is összefügg. Általánosítva megállapítható, hogy a változtatásra, „máshogy csinálni” kérdésekre zsigeri reakciók érkeztek leginkább az adott workshop tartalmához kapcsolva (mit lehetett volna máshogy csinálni), az egyéni viselkedés, felelősség, saját döntés és aktivitás revidiálására vonatkozó megállapítások kevésbé tudnak közvetlenül a workshopot követően megfogalmazódni, több idő szükséges az artikulálódásukra.

A rajzos elemek alkalmazása sok esetben több energiát és figyelmet igényel, mint a rövid szöveges válszadás, így a vizualitás nem jelenik meg olyan mértékben ezekben a visszajelzésekben, mint ahogy az prekonceptcionált volt.

Emellett számos alkalommal kevés idő jutott a visszajelzésekre, illetve a célközösség figyelemkapacitása már a végét járta, így a foglalkozás utolsó feladataként a változáskövetés néha elmaradt. Az alkotási feladathoz kapcsoltág és a kérdések interkonnektivitása a designfolyamatba illeszkedést erősíti, viszont az eltérő kérdések miatt az egyértelmű komparativitás csökken, emellett a kérdések magas fokú személyessége miatt csoportszinten nehezebb a változáskövetés. Ez a típusú alkalmazás a non-linearitás jegyében támogatja az egyéni fejlődéshurkok kimutatását, viszont az elmozduláspálya sokkal kevésbé értelmezhető egységként és folyamatként, mintsem egy adott időpillanatra vonatkozó visszajelzések összességként. A hatásvizsgálattal kapcsolatos dilemma és mérési technikák korlátja is egyben, hogy minél inkább integrált a designfolyamatba (azaz a narratív és szubjektív alapú visszajelzés a design folyamat 1-1 állomására reagál), annál nehezebb induktív módon következtetéseket megfogalmazni a folyamat általánosságaira. Bár ez az irány kinyitja az egyéni fejlesztés és a csoportra optimalizált megközelítés helyett az egyénre optimalizált hatásvizsgálatot és elemzést, amelynek lehetőségeit externális tényezők (szaktudás és erőforrás) tudják limitálni.

Az átfogóbb tanulságok közé tartozik az, hogy az ilyen típusú rövid és nem intenzív beavatkozások „katalizátorként úgy tudnak működni, hogy a katalizátor fogalmán egy pillanatnyi erőhatást értünk”.⁴¹⁵ Azaz megtörténik a kapcsolódás a tárgyakon és a folyamaton keresztül, és a személyiségfejlődésre is hosszabb távon hatást gyakorló, a személyes szinteken kiépülő erős érzelmi bevonódás rendszeresebb elköteleződéssel biztosítható. A tárgyak, mint szimbólumok és az „éntárgyasítás”⁴¹⁶ eszközei viszont jól tudnak működni ilyen helyzetekben, azaz az egyén által elkészített tárgy informál magáról az egyénről, közvetítőként működik a világ felé. Egy tárgy létrehozásának a képessége pontszerűen katalizálhatja a cselekvőképességet, amely hatással tud lenni az önbizalomra is. Az akupunktúraszerűség tehát fontos katalizátor, viszont mélyebb személyiségrétegek és viselkedésminták a cselekvési spirál fenntartása során mobilizálódnak, amely időben elnyújtottabb, így hasonló formátumú workshopsorozatok esetében nem alátámasztott. Ez kapcsolódik a Szintézis fejezetben említett, tanult tehetetlenségből való kimozdítás lehetetlenségéhez is. Pusztán a design eszközeivel a társadalmi mobilitás nem előidézhető, viszont a kreatívfejlesztéssel, és ezáltal a kudarc-identitás csökkentésével elmozdulás érhető el. Érdekes analógia lehet a szociális design-beavatkozások között, az organikus módokon kirajzolódott hatáscélok komplexitásszintjei között, melyik milyen módon részhalmaza a másoknak. Az Esettanulmány 2 például az épített és téri környezet perszonalizációja és ágens használata révén igyekszik a helyidentitásra, azáltal pedig a biztonságérzetre hatást gyakorolni, míg a jelen Esettanulmány az önkifejezésen és a perszonalizáción keresztül az önbecsülést és ágenciát, azáltal pedig a társadalmi mobilitást kívánja célozni. Az önbecsülés viszont egy lényegesen komplexebb pszichológiai és analitikai kategória, amely vállalás elérésében a sporadikusság kihívást jelenthet.

415 **Szerencsés, R. (2018):** *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg. 22. oldal.

416 **Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dész, F. (2023):** *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv.* Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design.

Fontos következtetés továbbá, hogy további érintett felek bevonása segítheti a távlati célok mikrocélokra lebontását, azaz akár a tanárok, akár a szülők célzott megkeresése és bevonása a hatásvizsgálati folyamatba szükséges lehet a hatáscélok definiálásához, valamint az elmozduláskövetéshez.

Ez az eset jól példázza a designfolyamatba illeszkedést, viszont megtalálni az egyensúlyt a design-konceptióra adott visszajelzés és az eltávolító változásvizsgálati feladatok között, további kísérleteket igényel, csakúgy, mint a visszajelzésre, vizsgálatra vonatkozó feladat elhelyezése a limitált időkeretben. A koncentrátságot tudja segíteni az, ha a hatásvizsgálati rész is a közös aktivitás része, azaz van lehetőség az elmélyedésre, de a feladat facililált, a kérdések verbálisan kifejtettek. Bizonyos workshopok esetében az is működhet, ha egy-egy bevezető jellegű feladatot megismétlünk a folyamat különböző állomásain, az eredeti kivitelezés és az ismétlések vizsgálata az adott szempontok szerint segíti az összehasonlítást. Ez a hatásvizsgálat élményalapúságát tudja fokozni, amely megállapításra már az Esettanulmány 1-nél is jutottunk. Illetve az adott designfolyamatra amúgy is jellemző diskurzus formájában a visszaosztásos verbális önelemzés is végezhető, azaz a kontrollhelyzet fenntartását fokozva a résztvevő célközösség tagjai maguk hasonlíthatják össze a bemeneti és kimeneti kérdőívekben megadott válaszokat, csakúgy, mint a workshopok végén indikált gyors visszajelzéseiket. Mindez facililált helyzetben, segítő kérdésekkel történhet, ezáltal önmaguk szűrhetnek le információkat, vehetnek észre min-tázatokat, és metaszinten is reflektálhatnak önmagukra.

ESETTANULMÁNY 4

Városi designkutatás a gyerekek mobilitásáról

A bemutatás alatt álló beavatkozás egy 2022-ben indult, egyéves, designalapú kutatás, amely vezetéssel a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Innovációs Központjában működő Social Design Hub gondozásában zajlott le. Jelen esettanulmányban betöltött szerepem kettős, egyfelől a designalapú kutatás vezetése, másfelől pedig a hatásvizsgálati lehetőségek kipróbálása is hozzám tartozott. A többi bemutatott gyakorlathoz képest, ebben a kutatási projektben a hatásvizsgálat más értelemben volt jelen, kevésbé intraperszonális, mint inkább pragmatikus és csoportszintű indikátorok szerepeltek a hatáscélok között.

Általános bemutatás

A designalapú kutatási projekt 2022 elején indult, partnerségben az ELTE PPK Ember–Környezet Tranzakció Intézettel, a Budapesti Közlekedési Központtal és Budapest Főváros VII. kerületi Önkormányzatával, emellett további külsős szakértők konzultáció jellegű, vagy interjúalapú bevonásával. A kutatási projekt feltett célja volt – az interdiszciplinaritáson túl – az interszektoralitás is, azaz szektoron átívelő dialógus megkezdése a város, a design, a mobilitás és a gyerekek kapcsolatáról.

A kutatás tematikailag a gyerekek városi mobilitása köré szerveződött, és a szociális design megközelítését alkalmazva kutatta a gyerekek urbánus közlekedésének biztonságosabbá és vonzóbbá tételének lehetőségeit a helyteremtés, azaz a placemaking eszközeinek alkalmazásával. „A kutatás azt vizsgálta, hogy a szociális design hogyan segítheti elő a gyerekek (8–13 éves korosztály) fizikai és mentális biztonságát és láthatóságát a közterületek inkluzivitása tekintetében és különböző mobilitási formák révén úgy, hogy azok közben enyhítsék a forgalom és az éghajlatváltozás által okozott negatív hatásokat.”⁴¹⁷

A kutatás első, problémafeltáró fázisában négy kerületi általános iskola 7. osztályos hallgatói lettek megszólítva, workshop formátumú adatgyűjtés keretében. Az adatgyűjtés ezen fázisa tehát összesen 4 osztállyal zajlott. A kutatásban emellett sűrű leírással dokumentált passzív megfigyelés is zajlott mind a négy iskola környékén, egy héten keresztül, megadott reggeli és délutáni órákban, azzal a céllal, hogy a napi rutint nem módosító távoli megfigyelés során az iskolába járási szokásokat, a térhasználati mintázatokat és az iskola épített és szociokulturális környezetét is vizsgálni lehessen. Mindezek mellett a négy osztály megközelítőleg 80 diákja egy rövid, anonim kérdőívet is kitöltött, az egyéni közlekedési szokások feltárása érdekében. A problémafeltáró workshopok során ugyanazon a folyamaton és feladatstruktúrán ment végig az összes osztály egy tanóra keretében. A workshopok alkalmával csoportmunkában megkérdeztük a gyerekek véleményét az egyes közlekedési eszközökről, szülő-perszónát készítettünk az otthonról eredeztethető, közlekedésre vonatkozó hozzáállás indirekt megismerésére, egy ideális iskolai környezetet vizionáltunk a kollázs és a képválogatás eszközeivel, valamint az adott iskola környékének mentális térképét is összeállítottuk.

Mindezeket követően egy iskola egy osztályával dolgoztunk tovább az ötletelési fázison, szintén workshop formájában. Négy csapatban, változatos technikákat alkalmazva rotálva ötleteltünk az alábbiakról: „*Hogyan fejleszthető egy buszmegálló, mit lehetne az úttesten csinálni, ha le lenne zárva, milyen útvonalon tanácsos a fiatalabb testvérnek iskolába mennie, milyen időtöltés képzelhető el sulis után?*”

Mindezeket követően a kutatásban részt vevő csapat⁴¹⁸ a design gondolkodás lépésein haladva, szintetizálva a szakirodalmi összefoglalókból, jó gyakorlatokból, utcai megfigyelésekből, szakértői interjúkból és a célközösséggel folytatott workshopokból kiszűrt információkból, megkezdte egy olyan design-prototípus, mint kutatási eszköz fejlesztését, amely a célközösség kihívásaira, problémáira igyekezett a placemaking módszereivel reagálni.

A designalapú kutatási projekt tehát ötvözni szándékolta a részvételi akciókutatás, a részvételi tervezés, a designkutatás és -fejlesztés elemeit, egy működő prototípus létrehozásával, amely alapot adott a további vizsgálatok, mérések elvégzésére. A projekt keretében tehát megvalósult, legyártásra és egy kísérleti helyszínen telepítésre került „egy olyan kutatási eszköz, amely a moduláris, önmagában álló acélszerkezeteket, az aszfaltfestést és a növényeket ötvözi. Ez a kutatási eszköz valós lehetőséget biztosít az adatgyűjtésre és elemzésre, valamint beszélgetés indítására különböző érdekelt felekkel (gyerekek, szülők, tanárok, szomszédok), kokreációs módon. A prototípus, amely egy kísérleti, kisléptékű,

417 **Szerencsés, R. (2023):** *Várostervezési kutatás a gyerekek mobilitásáról.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

418 A kutatásban részt vevő MOME csapat tagjai Pomázi Renáta, Hermann Markus, Marosán Borbála, Dér Kinga és Butter Kitti voltak. A módszertani- és a hatásvizsgálati elemek kialakításában is részt vettek.

installatív beavatkozás, reagálni kíván a gyermekektől származó igényekre, legyen ez a gyülekezésre és várakozásra kijelölt hely, a láthatóság, a helyhez való kötődés megtapasztalásának lehetősége, vagy egy felismerhetőbb iskolai terület⁴¹⁹ és a különböző mikromobilitási eszközök (roller) tárolására.

„Ennek a placemaking eszköznek a másik célja az iskola láthatóbbá tétele és a körülötte zajló forgalom befolyásolása. Az installatív beavatkozás célja a forgalomcsillapítás és a vizuális stimuláció révén a járművezetők viselkedésének befolyásolása.”⁴²⁰

A kutatás utolsó fázisa volt a design-prototípus kutatási eszközként tesztelése, amely tesztelés szoros összefüggésben áll a hatásvizsgálati törekvésekkel.

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája

A változáskövetés jelen kutatás esetében nem irányult viselkedésbeli, attitűdszerű, vagy éppen hosszútávúságában rendszerszintű elmozdulások generálására, úgymint önbizalomszerzés, képessé tétel, cselekvési kontrollszerzés, helykötődés-helyidentitás, társadalmi mobilitás.

A kutatás módszertana a célközösség konzultációjellegű bevonását megcélozta, de a részvételi folyamat hangsúlyossága másodlagos volt a designalapú kutatás módszertani pluralizmusának érvényesítéséhez képest. A célközösséggel folytatott aktivitások primer célja az adatgyűjtés volt, és csak szekunder célja volt a gyerekek, mint városhasználók bekapcsolása a diskurzusba.

A kutatás során definiált hatáscélok is eltérést mutatnak az eddigi esettanulmányokhoz képest. Az itt elérni kívánt eredmények sokkal inkább a fizikai és taktilis dimenzióban mozognak, minden más ezen célokhoz az okozata, valamint a folyamatnak a nano-katalizáló hatása. A kutatás tehát nem prognosztizálta egyértelműen a helykötődés fejlesztését, a mentális biztonságot, sokkal inkább a fizikai láthatóságon keresztül a biztonságérzet kialakulásának lehetőségét feltételezte, valamint a bevonási cselekedetek, illetve a gyerekeknek adresszált tér által a mentális láthatóságot, észrevehetőséget. Az egyes jólét (well-being) növelését célzó elemek kézzelfoghatóak, úgymint a tisztább levegő az adott helyen fák telepítésével vagy éppen a roller tárolásra alkalmas részek a mikromobilitás serkentésére, amely közlekedési formátum növeli a gyerekek jólétét. Egy holland kontextusban végzett extenzív kutatás keretében (melyet kanadai és svéd mintán végzett hasonló kutatások is megtámogatnak) a kutatók megerősítették azokat az eltérő helyszínen felvett mintákból származó adatokat, miszerint „az aktív utazás a passzív iskolába járással szemben pozitív érzelmekkel jár, mint például a boldogság vagy a nyugalom érzése, mind a gyerekek, mind a szülők esetében (Ramanathan et al., 2014), azaz [...], „az aktív utazás összefügg az utazással való nagyobb elégedettséggel, ami viszont pozitív hatással van az általános életelégedettségre és a szubjektív jólétre (pl. Bergstad et al., 2011).”⁴²¹

419 **Szerencsés, R. (2023):** *Várostervezési kutatás a gyerekek mobilitásáról.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

420 Uő.

421 **Van de Craats, I., Van den Berg, P., Kemperman, A., Waygood, E. O. D. (2020):** Children's school travel and wellbeing in the Netherlands. In: **Waygood, O. et al. (edit.):** *Transportation and Children's Well-Being.* Elsevier Inc., Amsterdam. pp. 317–338. 324. oldal.

Mindezek feltételezeten erősetik a hely iránti kötődés kialakulását, legyen ez akár egy iskolakörnyezet, viszont ennek vizsgálata nem volt kutatási szándék a kezdeti adatfelvételkor, éppen ezért a változások követés sem adekvát. A helykötődés jelenségének és kialakulásának értelmezésére különféle elméletek nyújtanak magyarázatot, nem egyetértésben azzal, hogy ez egy magától megtörténő folyamat, külső pozitív stimulációt nem igénylő, vagy éppen ellenkezőleg, az élményszerzés sorozatával építhető ki. Mindenesetre a helyélmény egy visszatérő fogalom a kötődés kapcsán:

„...a helyhez kötődés egy földrajzi lokációval kapcsolatos érzéskészlet, ami annak függvényében köti a személyt érzelmileg az adott helyhez, hogy az mennyire fontos számára az élmény- és tapasztalatszerzés szempontjából” (Rubinstein & Parmelee, 1992. 139). Ez a megközelítés a helyélményből kiindulva határozza meg a helykötődést, tehát olyan tapasztalati folyamatként kezeli, amit az adott helyszín és az egyén együtt, kölcsönhatásban hoz létre.⁴²²

Jelen kísérleti hatásvizsgálati rendszer két szegmens szerint kategorizálható, az extenzívebb a prototípust alkalmazza, mint eszközt a csoportos használat megfigyelésére, a kontextuális változások nyomonkövetésére, a beavatkozás létjogosultságának workshopformátumú detektálása, a másik pedig a konzultációs részvételi folyamatra kér reflexiókat a célközösségtől, valamint a pedagógusoktól. A hatásvizsgálat tehát a kollektív viselkedésmintázatokat helyezi középpontba, szemben az egyéni elmozdulásokból levezethető indukcióval.

A hatásvizsgálati szerkezet felépítése

Táblázat 22 _A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés

Szereplő	Szakasz	Eszköz	Cél
1. Vegyes érintett csoport	Prototípus, mint kutatási eszköz kihelyezését követően	1.1.Passzív megfigyelés	Megadott szempontlista alapján az új térelem használatának megfigyeléses vizsgálata sűrű
		1.2.Sebességmérés	Több ponton az autósok sebességének mérése összehasonlítható adatok kinyerése érdekében
2. Gyerekek (célközösség)	Prototípus, mint kutatási eszköz kihelyezését követően	2.1.Visszajelző és fejlesztő workshop	A prototípusszerű installáció használatának, működésének, fejlesztésének feltárása
		2.2.Visszajelző jegyzet	A folyamatra vonatkozó reflexiók összegyűjtése írásos formában
3. Pedagógusok	Prototípus, mint kutatási eszköz kihelyezését követően	3.1.Kérdőív	Az installációra és a folyamatra vonatkozó visszajelzések gyűjtése

422 **Düll, A. (2017):** *Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény pszichológiai vizsgálatai.* Akadémiai doktori értekezés.

Az összes felsorolt vizsgálati rétegben a prototípus-installáció, mint hatásvizsgálati eszköz jelenik meg. Pusztán létezésével biztosít alapot és alkalmat arra, hogy a hozzá való viszonyulások különböző formában, technikákkal és módszerekkel detektálhatóvá váljanak.

Emellett a legtöbb hatásvizsgálati elem visszajelzésalapú volt, és a kvantifikálhatóságra törekedett a sebességmérés kivételével. A narrativitás jelen esettanulmányban nem tölt be olyan központi szerepet, mint a korábbiakban bemutatott kutatási projektek kapcsán.

A hatásvizsgálati elemek részletezése

1.1. Passzív megfigyelés

A passzív megfigyelés módszerét a kutatás kezdetén a kiindulási állapot és a problémafeltárás, definiálás, diagnózisalapúság okán is alkalmaztuk. A prototípus-installáció telepítését követően ez a passzív megfigyelés megismétlődött, viszont időben sporadikusan, és kizárólag a kísérleti helyszínre fókuszálva. Valódi passzív megfigyelés zajlott, ugyanis az iskola környékén, de minimum 200 méteres rádiuszban a bejáratától mozogtak a megfigyelést végző kutatók. A megfigyelés megadott szempontok szerint történt, a sűrű leírás szabályai szerint megadott hetek hétfői napján, reggeli és délutáni órákban a 2023-as év első negyedében. Természetesen a megfigyelés interpretatív jellege, szubjektivitása és szituativitása itt is performatív gesztussal bír. Ez a típusú megfigyelés rokon a tesztelés műfaji sajátosságaival, hiszen azon túl, hogy az épített környezetben hogyan viselkedik ez az új idegen elem, a használók elemhez kapcsoló viszonyát is feltérképezi, illetve azt, hogy mit kommunikál maga a térelem, mennyire olvashatók a funkciói a szűkebb és tágabb célközösségnek.

A megfigyelés szempontrendszerének felosztása az alábbiak szerint alakult: általános szempontok (időjárás, időszak), autósforgalom, gyalogosforgalom és mikromobilitás, gyerekek viselkedése, szülők aktivitása, általános épített környezet, délutáni alkalmakra vonatkozó kérdések. A dokumentálás a kinyerhető és megfigyelhető információk limitáltsága miatt semi-sűrű leírásnak tekinthető, és a jegyzeteléssel került legjegyzésre. A megfigyelési témakörök az alábbiak kívánták körüljárni:

„Milyen az installáció összképre gyakorolt hatása (kitűnik, beleolvad, téridegen stb.). / Gyalogosok mire használják? / Funkciókat (ülés, táskatartás, támaszkodás, roller) hogyan használják? / Észlelik, hogy ott van, és hogy szabad használni, vagy kikerülnek? / Hogyan közlekednek az installáció blokkoló hatására? / Van-e viselkedési különbség a korosztályok között az installáció használatában? / Szülők nonverbális kommunikáció az installációról? / Okoz-e bármiben változást – szállítás, autósok, biciklisek (bicikliút), parkoló autók, sétáló emberek, rolleresek stb.) esetén? / Észlelhető-e bármilyen reakció az installációra – kérdőjel, méregetés, mutogatás? / Milyen az installáció általános állapota?”⁴²³

423 Szerencsés, R. által fejlesztett, nem publikált kutatási anyag része.

Az illetén szempontok mentén dokumentált anyag írásos formában összegzett, a megfigyelés pedig az iskola végeztéig havonta egyszer megismételt. A nyári szünetben, 1-1 alkalommal szintén tervezett a vizsgálat alkalmazása, megtapasztalva azt, hogy az elsődleges célközösség (iskolás gyerekek) távollétében, a környék hogyan használja az installációt.

1.2. Sebességmérés

A sebességmérés a Budapest Közlekedési Központ és a Budapest Közút szakembereinek és mérőeszközök segítségével zajlott le. A méréshez újszerű sebességmérő kamerát, valamint traffipax alapú eszközt alkalmaztak az installáció kitelepítését megelőzően, azt követően, illetve később a járda és aszfaltfestés felhelyezése után. A sebességmérés arra kereste a számszerű adatok alapján a választ, hogy az installáció vizuális ingere mennyiben módosítja az iskola előtt elhaladó autók átlagsebességét.

A mérés célhelyszínéről tudni kell, hogy egy kifejezetten forgalmas budapesti útszakasz, amely nem egyértelműen 30-as zóna, illetve sebességcsökkentő infrastrukturális telepítések (például járdaszintre hozás, fekvőrendőr) nem található az iskola környékén.

A mérések szerdai napokon zajlottak az iskolai reggeli és délutáni csúcsforgalomban. A felvett adatok kielemezését a fent említett kollégák végezték. Ez a kvantitatív adatalapú mérés a tágabb környezetre gyakorolt hatást kívánta detektálni, feltételezve ugyanis, hogy az autók sebessége és a biztonságérzet között korreláció áll fent.

2.1. Visszajelzős és fejlesztő workshop gyerekekkel

A prototípus-installáció kihelyezését követően két, egyenként 45 perces visszajelző foglalkozást tartotunk két külön osztállyal a célhelyszínnél lévő iskolánál. Mindkét osztály részt vett a problémafeltáró workshopon az előző évben, illetve az egyik osztályt az ötletelő, fejlesztő foglalkozásba is bevontuk. Azokat az osztályokat kívántuk megszólítani, amelyek a folyamat különböző állomásaiban már szerepet kaptak, egyfelől azért, mert a gyerekek bevonásának szabályai miatt fontos a visszazárás, azaz közösen visszakövetkeztetni, hogy a gyerekek kontribúciója hogyan épült be a prototípusba, másfelől pedig így a célközösségnek a folyamatra is adhatott visszajelzést. Kontrollcsoportot a kutatás sem a problémafeltáró, sem az értékelő fázisban nem alkalmazott.

A workshopformátum egy non-konvencionálisan strukturált módja a változás- és véleménykövetésnek. Az alkalmak a visszajelzés köré épültek, körbejártuk azt, hogy mit gondolnak az osztályok az installációról, milyen fejlesztési lehetőségeket látnak, mit jelentett nekik ez a rövid folyamat, és hogyan lehetne továbbfejleszteni a prototípust, és magát a témát is.

A bevezető, bemelegítő játékos feladatokat, valamint az idevezető út összefoglalását követően, az egyik osztállyal közösen megtekintettük az installációt, míg a másik osztálynak emlékezetben kellett azt felidéznie. A workshop csoportbontásban zajlott, és mindegyik csoport három fázison ment keresztül: (Fázis 1) „Szubjektív-kollektív rajz – Megtudni azt, hogy mi ragadta meg a gyerekeket az installációban,

(Fázis 2) *Megtudni, hogy mire lehet, és mire nem lehet használni az installációt,* (Fázis 3) *Megtudni azt, hogy mivel lehetne még kiegészíteni, hogy látványosabb, használhatóbb legyen.*”⁴²⁴

A szubjektív csoportrajz során közösen csapatokban rajzolták és idézték fel azt, hogy miként néz ki az installáció, hol helyezkedik el, milyen elemei vannak, majd megjelölték azokat a pontokat, amelyek tetszenek nekik rajta. Itt a konkrét véleményt kifejező jelölések mellett a sorrendiség és a kiemelés tud adni információt arról, hogy mire emlékeznek a gyerekek, mit hangsúlyoznak, mit ábrázolnak nagyobbban a többi elemnél. A második fázisban a használhatóságra vonatkozóan egyszer az Activity játékot alkalmaztuk, míg a másik esetben előre elkészített képeslap formátum kitöltését, használati ajánlások megfogalmazására („*Milyen aktivitásra ajánlanád barátainak az installációt?*”). A harmadik fázisban a megépült prototípus látványtervét tervezhették tovább a csoportok a még feltűnőbb, még használhatóbb, még látványosabb jegyében. Az archivált feladatról képi anyagot a 15. sz. melléklet tartalmaz. Mindkét workshop két nyelven (angolul és magyarul) zajlott, a részt vevő gyerekek hátere miatt.

A workshop során készült rajzos és vizuális elemekből és az őket kiegészítő szöveges részekből kiderült, hogy az installáció használati lehetőségei egyértelműen dekódolhatóak, a szükségességét és hasznosságát a gyerekek nem feszegették, a meglepetés erejét, valamint a „jó, hogy van ilyen” tényét emelték ki. A továbbfejlesztésre vonatkozó kollázsok a skálázást javasolták, még látványosabb, még színesebb és nagyobb elemek létrehozását. A facilitált helyzetben megvalósuló kollázstechnika segítette a gyerekek vizuális gondolkodásának megismerését, bár magára a biztonságra tett utalások nem kerültek elő. A térelem internalizálása, identitásba épülése akkor még nem kezdődött el (frissen a kihelyezés után zajlottak a workshopok), de a kiterjesztett birtoklásra utalás már igen („*jó, hogy lett egy ilyenünk*”).

2.2. Visszajelző jegyzet

A folyamatra történő reflektálást célozta meg ez a rész, amelyre az installáció kihelyezését követő workshopok alkalmával került sor, egyfajta folyamatot lezáró gesztusként. Papír alapon két osztályból összesen 20 gyerek adott választ a visszajelző kérdésekre, amelyek a workshopokra, a folyamatra és a részvételre vonatkoztak angol és magyar nyelven:

„*Mi volt számodra a folyamat legjelentősebb eleme?*
„*Mi volt számodra a workshopok legemlékezetesebb eleme?*
„*Mi volt számodra a részvétel(ed) értelme és jelentősége? Mit kaptál a folyamattól?*
Meséld el név nélkül, egy rövid történetben, képek, rajzok használatával, milyen változást tapasztaltál magadban a részvétel következtében!”

A jegyzet megnevezés a visszajelzési keret és forma szimplicitásának tulajdonítható. A visszajelzés nem vonult végig az interakciópontokon, azaz nem minden workshop során kértük a célközösség reflexióját, bár a jelen jegyzetben utaltunk a korábbi workshopokra is egy egész részeként. Emellett a jelen jegyzet csak indirekt módon tartalmazott utalást az ok-okozati hatáscélokra. A gyerekek visszajelzései között viszont megjelentek azok az elemek, amelyek egy ilyen beavatkozás szekunder hatáscéljainak teljesülésére utalnak, úgymint: „*kreativitás szerzése (több alkalommal), segíteni az ország jobbá tételében, jobbá tettem Budapestet, volt haszna a részvételemnek, a prototípusra pozitív visszajelzések, látták, mit szeretnénk, a véleményt le lehetett rajzolni, a workshopok vidámabbá tettek, fejleszteni dolgokat, ötleteket megosztani egymással, fejleszteni az installációt az ötleteinkkel, tanulni az iskoláról és megosztani a saját véleményemet, elkezdett érdekelni a környezetem*”.

A jegyzetek általában rövidek, pár mondat, pár szó, de a felsoroltakból is kirajzolódik, hogy a vélemény megfogalmazása, a fejlesztés fontos élmények voltak a gyerekek számára. A helykötődés – helyidentitás erősítése és feltárása egy hosszabb folyamat, bár a közvetlen környezetről tanulás és az iránta való érdeklődés már ebbe az irányba mutat, de továbbra is elenyésző számban.

Emellett a formátumra és a workshopok során használt egyes eszközök emlékezetességére érkezett még sok visszajelzés, hiszen általánosítva és szubjektív benyomásokra alapozva elmondható, hogy hasonló vizuális elemeket tartalmazó és problémafeltáró foglalkozások nem képezik az iskolai mindennapok szerves részét.

3.1. Kérdőív pedagógusoknak

A kérdőív a pilot iskola pedagógusait célozta meg a prototípus-installáció telepítését követően, így főként az installációra, annak feladatára, szerepére kérdezett rá. A folyamat egyes állomásaiba bevont osztályok osztályfőnökei emellett több kérdést kaptak, olyanokat, amelyek a gyerekek bevonására vonatkoztak. Összesen 15 pedagógus töltötte ki a kérdőívet papír alapon. A kérdések között limitált számú volt számszerűsíthető, míg a többi kifejtős, rövid válaszadós típusba tartozott. A pedagógusok korábban nem volt bevonva a folyamatba, amely egyfelől kutatási célközösségre vonatkozó tudatos döntés volt, másfelől pedig a köznevelési rendszer túlterheltsége miatt minimalizálni kellett az interakciók számát az információátvitel sikeressége érdekében. Ez a fajta exkludálás érezte a hatását a válaszokban is, hiszen intézményi rendszeren nem szűrődtek át az információk sem a folyamatról, sem a telepítendő installációról.

A kérdőív sokkal inkább egy, a designtesztelési és -iterálási fázishoz kapcsolható elem volt, mintsem egy hatásvizsgálati törekvés, ennek ellenére tartalmazott releváns információkat, egyfelől mert egy tárgyi leképeződésnek változáskövetkezményei lehetnek, másfelől pedig a hatásvizsgálati struktúrára vonatkoztatva is tartogathat megfontolandó információkat.

A kérdőívben található első három kérdés a használhatóságra, esztétikumra, általános benyomásra vonatkozott és Likert-skálát használt, míg a többi kérdés az alábbi témákat fedte le, rövid válaszadás formájában:

*„Mit gondol, milyen funkciót tölt be, és mely jelenségekre, problémákra reagál az installáció?
Megfigyelései alapján hogyan használják az installációt?
Mit tart problémásnak az installációban: mi az, amin változtatna a biztonság, a használat és figyelemfelkeltés függvényében?
Milyen jelenségre kellene még reagálnia az installációnak?
Hallott-e bármit arról, hogy a nagyobb iskolai közösségnek mi a véleménye a kezdeményezésről? Illetve, hogy az egyes osztályokkal való együttműködés milyen visszhangot váltott ki?”⁴²⁵*

Ezekre a kérdésekre eléggé eltérő válaszok érkeztek, a kutatási projekt szempontjából egyértelműen a legfontosabbak az installáció továbbfejlesztésére vonatkoztak. A használati megjegyzések nem szolgáltattak újummal, a kezdeményezésről pedig általában semmit nem hallottak a megkérdezett tanárok, akik igen, azok pozitív visszahangról számoltak be. Ebbe a limitált interakcióba kellett integrálni a folytatásra vonatkozó lehetőségeket, véleményeket is, így a kérdőív arra is választ próbált keresni, hogy más tanárok nyitottak lennének-e hasonló együttműködésre, egyáltalán hasznosnak tartják-e az ilyen bevonást célzó folyamatokat, vagy hogy milyen módokon lehetne a szélesebb iskolai közösségeket megszólítani, és hogy ők maguk milyen problémákat, kihívásokat észlelnek az iskola épített környezetében.

A két osztály osztályfőnökét tovább megkérdeztük az alábbiakról is:

*„Beszélgettek esetleg az osztállyal közösen a tapasztalatokról, élményekről a foglalkozásokhoz kapcsolódóan?
Ha igen, milyen véleménye volt az osztálynak az alkalmakról?
Mit gondol, mennyire értették a diákok, hogy miben és milyen módon vesznek részt? Mi az, ami nem volt egyértelmű számukra?
Mennyire vélték úgy, hogy véleményük, meglátásaik inspirálták az elkészült installációt? Ez miben nyilvánult meg?
A folyamat hatására érzékel-e bármilyen kiemelt kötődést az installációhoz? Ha igen, összességében mit gondol, volt-e bármilyen hatása a folyamatnak a diákokra nézve?
Ha igen miben tudná ezt megfogalmazni?”⁴²⁶*

425 A projekt keretében fejlesztett, nem publikált kutatási anyag része.

426 A projekt keretében fejlesztett, nem publikált kutatási anyag része.

Ezek voltak azok a kérdések, amelyek a folyamathoz kapcsolható változáskövetéshez a leginkább kötdőnek. A beérkező válaszok alapján hangsúlyozandóak az alábbiak:

„tudták, hogy ez egy fontos feladat, hogy jobb legyen a környezet”
„az alkotásban, a kreativitásban, együttműködésben” (hatás)
„úgy érzik hasznos volt elmondani ötleteiket, amelyekből több meg is valósult (pad, növények)”⁴²⁷

Ugyan a kutatás nem célozta az attitűdváltozás vizsgálatát, az osztályfőnökök visszajelzései megerősítették, hogy az ilyen típusú változáskövetést is be kell építeni a rendszerbe, a limitációk figyelembevételével.

Az elemzéshez használható technikák, elvek

A jelen kutatási projektben a hatásvizsgálatot (főként a prototípus-installáció, mint kutatási eszköz által generált vélt-valós hatást) célzó módszerek során beérkező adatok mennyisége mérsékelte, éppen azért az elemzés is meg tud maradni az interpretatív analízisnél, amely főleg induktív logikai következtetési eljárással operál, azaz az egyedi visszajelzésekből von le általánosabb következtetéseket.

A pedagógusok által kitöltött kérdőívek nem tartalmaznak annyi szöveges vagy számszerű információt, hogy külön elemzési szoftvert kelljen alkalmazni az értékelésükhöz. A Likert-skálán jelölt adatok numerikus adatok, egyszerű átlagolással kinyerhetők, és más változókkal nem állnak fenn korrelációk, hiszen maga a kérdőív sem ezek szűrésére lett összeállítva.

Mind a gyerekek, mind pedig a tanárok szöveges visszajelzései olyan narratív kinyilatkoztatások, amelyekben a fejlesztésre vonatkozó irányok tanulásként dokumentálандók, míg a folyamatra, tapasztalatokra, élményekre beérkező szöveges adatok deskriptív jelleggel tudnak beépülni a designalapú kutatás egészébe.

A workshopok feldolgozásához alkalmazott technika a szubjektív leírás (nevezhető memóirásnak, feljegyzésnek, kutatói jegyzetnek) minden facilitátor, kutató által, ezt követően pedig az egyéni szubjektív leírások tanulmányozása és primitív kódolása, azaz a visszatérő, vagy éppen az egymással ellentétes elemek, szövegrészek, melléknevek kiemelése. Ez a fajta kódolás a következő szintre is emelhető, amely a részvételi monitoring és elemzés hatálya alá esik és a „Most Significant Change” módszer szerves építőeleme, azaz, hogy az egyes szubjektív leírások nem pusztán egy személy által kódoltak, hanem minden facilitatori, kutatói szerepben működő résztvevő elkészíti a saját kódolását, majd ezek összevetése, szűrése és szintetizálása adja ki a változást vagy következtetést a részvételi monitoring jegyében.⁴²⁸

427 A projekt keretében beérkező, nem publikált visszajelzésekből válogatás.

428 **Davies, R., Dart, J. (2005):** *The 'Most Significant Change' (MSC) Technique: A Guide to Its Use.*

A sebesség mérése minden ponton speciális műszerekkel történt, amelyek dedikált szoftverekkel elemzendők. Az elemzést a BKK, valamint a Budapest Közút szakértő munkatársai végezték el.

Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva

A jelen esethez kapcsolódó hatásvizsgálat az egész kutatásra, és magára a prototípus installációra, mint designkutatási eszközre vonatkozó hatáselemek, visszajelzések összegyűjtését célozta. A designkutatási eszköz, azaz a prototípus-installáció vizsgálata a tesztelés és iterálás gesztusát hordozza magán, külsős hatásvizsgálati eszközként működik, amely önmaga hatását hivatott visszaellenőrizni. Fontos különbség tehát a korábbi esettanulmányokhoz képest, hogy a kutatási folyamat ugyan unikális önmagában, és a folyamatalapúságot tekinti célravezetőnek, viszont a hatásvizsgálat mégsem a folyamat által a célközösségben végbemenő változásnyomokat igyekezett detektálni. Ez azzal magyarázható, hogy az épített környezeti nevelés, a helykötődés, cselekvési kontroll, helyismeret fejlesztése sokkal hosszabb folyamat, amely során az eredményelem mellékes a folyamatélménnyel szemben. Ebben a projektben a véleménynyilvánítás megtapasztalásán keresztül indirekt módon realizálódhat a fentiekben bekövetkező változás, ergo nem ezek közvetlen fejlesztése volt a designalapú kutatás hatáscélja.

Tanulásként megállapítható viszont, hogy egy külön tárgyi entitás mérőeszközként való használata is előkészítést és fokozott kommunikációt igényel, ennek hiányában ugyanis primer reakciók gyűjthetők csupán az esztétikum és az egyéni izlés tengelyén. Tehát az artifaktum leszakítása a folyamatról és külön mérőeszközként kezelése pragmatikus információ kinyerését támogatja (használat, forgalomra gyakorolt hatás, láthatóság), viszont a puha = soft indikátorokban bekövetkező alakulásokat a tágabb célközösség esetében tréningezés és korábbi bevonás hiányában nem támogatja.⁴²⁹

Ez a kutatómódszertani feladat, amely a hatásvizsgálatot is befolyásolja, azaz a kutatáskommunikáció megtervezése, összekapcsolása a változáskövetési indikátorokkal, valamint a kutatás hatáscéljaival a tágabb iskolai közösség (szülők, tanárok, lakók, autósok) nulladik pontú bevonása által egy essen- ciális elem. A kutatáskommunikáció ebben az esetben a tájékoztatást, információhoz való hozzáférést, bevonódási lehetőséget és megszólítást jelenti. A célközösség kiterjesztése a tágabb iskolai közösség irányába is fontos az objektivitásra törekvő adatfelvételhez, viszont a gyerekek középpontba helyezése nem fordulhat át pszeduobevonásba, hiszen a designalapú kutatás célja a diskurzus kinyitása a gyerekek felé, véleményük előtérbe helyezése a többségi társadalommal szemben és annak részeként.

429 Az iskolákhoz tartozó felnőtteket tudatos kutatói döntés értelmében nem szólítottuk meg a kutatás első fázisában, pontosan azért, hogy a gyerekek szempontjai tudjanak tisztán érvényesülni. Ennek a döntésnek a fonákja viszont – főleg a pedagógusi, kevésbé szülői oldalról – az installációval kapcsolatos negatív érzések térhódítása és terjesztése, illetve a megkérdőjeleztség tényére való utalás. Ez akarva-akaratlanul elindítja azt a spekulatív összekapcsolást, hogy a negatív vélemények milyen kapcsolatban állnak a megkérdőjeleztség élményével, illetve hogy ez milyen mértékig torzíja a biztonságra és biztonságérzetre vonatkozó eredményeket.

A módszertani pluralitás értelmében az interszektoriális irány még inkább kiaknázandó, azaz olyan tudományterületekről érkező társkutatók bevonása, akikkel a kvantitatív mérések megtervezhetők és elemzések elvégezhetők (lásd sebességmérés vagy számadat alapú kérdőívvezés SPSS általi elemzéssel).

Magára a kísérleti és kutatási beavatkozásra vonatkoztatva a hatásvizsgálat a léptékváltás szükségességét mutatta ki az externális hatások generálása érdekében egy egyszerű analógia mentén: minél látványosabb a vizuális inger, annál lassabban haladnak az autósok (a megszokás időbeliségét, mint módosító faktort, ebben az esetben be kell vonni a vizsgálatba), minél lassabban haladnak az autósok, annál nagyobb lesz a felnőtt célközösség biztonságérzete, amely kihatással van a gyerekek biztonságérzetére is. A véleményformálás, bevonás, vélemény és mentális láthatóság ennél puhább kategóriák, azok elérése egy intenzívebb bevonási folyamattal segíthető.

ESETTANULMÁNY 5

Come in! – Talking Houses / Shared Stories – URBACT Transfer Network nemzetközi integrált városfejlesztési projekt

A következőkben és utolsóként bemutatásra kerülő projekt sem léptékében, sem céljaiban, sem műfajában vagy intézményi háttérben nem kapcsolódik a korábbiakhoz. Ennek ellenére szükségesnek tartottam a felvételét az esettanulmányok sorába, ugyanis változatos megközelítést tud demonstrálni az eddigiektől eltérő célközösség, hatáscélok és tervezés tekintetében. Ennél az esetnél ugyanis sokkal nagyobb szerepet kapott a hatástervezés, a hatáscélok meghatározása a konkrét vízióhoz és tanulási célokhoz kapcsolva, és kevesebbet a célközösség körében végzett puha = soft indikátorokra irányuló elmozduláskövetés.

Általános bemutatás

A Come in! – Talking Houses / Shared Stories egy nemzetközi városhálózat, amelyben hat európai város tett kísérletet arra, hogy sikeresen átvegye a Budapest100 gyakorlatát annak fő szervezője mentén: az épített környezet és a benne lakók közösségek ünnepe, önkéntesek és lakók által szervezve.

A Budapest100⁴³⁰ évek óta a főváros egyik legsikeresebb civil városi ünnepe, amely felhívja a figyelmet a körülöttünk lévő város mindennapi értékeire, közelebb hozza egymáshoz a városlakókat, a szomszédokat, a generációkat. A program 2011-ben indult az OSA Archívum⁴³¹, a Kortárs Építészeti Központ

430 <https://budapest100.hu>

431 <https://www.osaarchivum.org>

(KÉK)⁴³² kezdeményezésére az adott évben 100 éves budapesti házak és a bennük élők megünneplése céljából. 2015-től kezdődően megváltozott a Nyitott házak hétvégéjének szervezője, ugyanis tematikák, városrészek bemutatása köré szerveződött a koncepció. Az eredeti cél viszont mindvégig megmaradt: bemutatni pincétől a padlásig a házakat, megismerkedni a lakókkal és hozzájárulni új közösségek kialakulásához. „*Minden ház érdekes*” – ez a mindenkori mottója a közösségi fesztiválnak. A Budapest100 eseményeit önkéntesek szervezik a házak lakóinak és lakóival, míg a KÉK a háttérszervezői keretrendszer biztosítja. A több mint 10 éve futó fesztivál évről évre képes megújulni, terjeszkedni és fejlődni. Ennek köszönhető a Budapest100 módszertan terjesztését, adaptálását célzó hazai és nemzetközi törekvések is. Az egyik ilyen nemzetközi törekvés volt a 2018–2021 között futó Come in! projekt is, melyben a transzferálási és adaptálási folyamatot szakmailag Szigeti Ferenc szakértő mellett jómagam vezettük, Újbuda Önkormányzatának konzorciumvezetésében.

„Maga az URBACT egy olyan tapasztalatcserét és tanulást támogató program, mely az európai fenntartható városfejlesztést segíti. A program képessé teszi a városokat arra, hogy a főbb városi kihívásokra közösen megoldásokat dolgozzanak ki, és az egyre komplexebb társadalmi változásokkal szembeállva központi szerepüket megerősítsék. Az új, fenntartható gyakorlati megoldások integrált megközelítéssel adnak válaszokat a társadalmi, gazdasági, környezeti folyamatokra. A legjobb gyakorlati példákat és tapasztalatokat a programban résztvevő partnervárosok Európa-szerte megosztják egymással, a városszervezésben érintett szakemberekkel és minden olyan érdeklődővel, aki szűkebb vagy tágabb városi lakó- és munkakörnyezete iránt elkötelezett.”⁴³³

Ebbe az Európai Unió Integrált városfejlesztési programjába válogatták be 2017-ben a Budapest100-at is jó gyakorlatként, és ezáltal lehetőséget kapott, hogy Újbuda Önkormányzatának segítségével saját módszertanát az URBACT Transzfer Network alprogram keretében más európai partnervárosokban adaptálja.

Így indult el a Come in! projekt, amelynek keretében hálózatba csatlakozó partnervárosok lakóövezetei mind-mind erős identitással rendelkeznek, néhol feldolgozatlan, negatív kontextusba ágyazott épített környezeti adottságokkal küzdenek. A hálózat tagjai voltak: a romániai Gyergyószentmiklós az örmény épített és kulturális örökségével, az Olaszországban található Forlí városa a történelmileg érzékeny, racionalista építészeti adottságaival, a horvátországi Varaždin, barokk jellege miatt ‘Kis Bécsként’ emlegetett város, ahol a modern építészet kiaknázatlan potenciált rejt, csakúgy, mint a Finnországban található Pori városában, a hálózatba bekapcsolódó lengyel fővárosban, Varsóban, a spanyol Plasenciában, vagy éppen az újbudai Órmezőn. A tudástranszfer-folyamat 2021-ben záródott, eredményeképpen mind a 7 városban a helyi emberek, csoportok bevonásával és aktív szerepvállalásával egy kis léptékű pilotprogram / fesztivál valósult meg (Budapest100 minifesztiválok), illetve néhol a pandémia miatt alternatív kimeneti eredmények (játék, weboldal, kampány) jöttek létre.

432 <http://kek.org.hu>

433 **Szigeti, F., Szerencsés R., (2018):** *Bemutatózó szöveg*. Archivált anyagok között elérhető, jelenleg már nem publikus.

A hároméves folyamat során az adaptálási lépések részeként és az előrehaladás dokumentálására a résztvevőknek különféle módon kellett beszámolniuk céljaikról, terveikről, elért eredményeikről. A szakmai vezetők koordinálták ezt a tanulási és építkezési folyamatot különböző, a központi keretrendszerbe illeszkedő, de a szituációra és az egyes állomásokra fejlesztett tematikákkal és módszerekkel. Mindezek részeként az intenzív munka során a városok mentorált helyzetben kidolgozták azt, hogy saját környezetükre milyen módon és milyen helyi erőforrásokra alapozva ültetik át ennek az alulról jövő kezdeményezésnek, a Budapest100 fesztiválnak az esszenciális pillérjeit, vagyis a közösségépítés, épített környezet és önkéntesség jól működő hármását. Az egyéni akciótervek és a mentorálási folyamat elemei közé tartozott a hatáscélok felállítása és monitorozása is.

A kísérleti hatásvizsgálat megjelenésének módja, formája

A kísérleti hatásvizsgálat ebben az esetben erőteljesen a strukturális szinten mozgott, analitikus elemként a projekttervezésbe illeszkedett bele a tanulási és a hatáscélok meghatározása.

A projekt egy sokszorosán összetett célközösség hálózattal, szerkezettel rendelkezett, amelyek mindegyikéhez rendelkezhetők voltak hatás és eredménycélok.

A városhálózat rendszere önkormányzatokat tekint elsődleges célcsoportjának, míg az önkormányzatok célcsoportja a civil szervezetek, és rajtuk keresztül a lakosság elérése. Magának az adaptált programnak a városlakók a célcsoportja, akiknél a vizionált hatás a helyismeret erősödése által a civil kurázi fejlődése és az, hogy aktív, proaktív és környezetéért tevékeny, felelős lakóközösségek jönnek létre. Az önkormányzatoknál a tanulási és hatáscél az innovatív, interszektorális együttműködések szervezeti internalizálása, érintett csoportok kialakítása és a részvételi vezetés gondolatiságának elterjedése.

Mindezek mellett a projektben részt vevő személyek egyéni (változás) céljait is adresszálni volt szükséges a folyamatban, csakúgy, mint az adott város vezetésének nemzetközi céljait.

A folyamatba különböző szinteken történt a bevonás, az önkormányzat részéről projektmenedzsmentre delegált munkatársak, helyi civil szervezet elköteleződött munkatársa, illetve a projektre felállított helyi városi csoport (lakók, önkéntesek, további szervezetek képviselői) képviselői, a városlakók, akikhez az adaptált minifesztiválok, beavatkozások szóltak, valamint azon csoportok, akiket a helyi városi csoport bevont a szervezésbe, létrehozásba (iskolások, önkéntesek stb.).

Mindezekből is érzékeltető, hogy mennyire rétegzett megközelítést igényel a hatásvizsgálat, amely továbbra is konceptuális szinten érvényesült leginkább a projektben, lévén, hogy a legszélesebb célcsoportban (városlakók) elvárt változáselemeket (identitás, képesség tétel, felelősségvállalás) nem célozta a hatásvizsgálat, sokkal inkább csak visszajelzési, véleménynyilvánítási szinteken maradt az erre irányuló felmérés. Illetve a helyi szinteken történő elmozdulások (az adott város lakói) vizsgálata a helyi szervező partner feladata volt a projektszinten bemutatott módszertani eszközökkel. A projekt tehát az önkormányzati–civil szervezeti résztvevők körében implementálta a strukturális hatás- és eredménytervezésre vonatkozó módszereket, valamint a helyi városi csoport egy-egy, a projekt időtartamára elköteleződő képviselője körében végzett utólagos és reflexív narratív hatásvizsgálatot.

A hatásvizsgálati szerkezet felépítése

Táblázat 23_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés

Szereplő	Szakasz	Eszköz	Cél
1. Önkormányzati és civil szervezeti munkatársak (a szűk partnerség)	A többéves adaptálási folyamat különböző állomásain	1.1. Tanulási célmátrix	Az átfogó tanulási és a hatáscélok felvázolása majd azokra reflektálás félidőben
		1.2. Theory of Change – A változás elmélete	A projektimplementáció második felében az adaptációhoz kapcsoló hatáscélok felvázolására
2. Helyi városi csoport tagjai között	A folyamat zárásakor	2.1 Photovoice – Fotóhang	Az adaptálási folyamatra történő vizuális reflexió

Az alkalmazott módszerek között megtalálható egyéni fejlesztés, vizuális visszajelzés vagy egy design-fejlesztésű sablon. A módszereket a szűk partnerség kipróbálhatta, nem pusztán önreflexió és tervezési céllal, de azért is, hogy cselekvés által elsajátítsa, vagyis, hogy a helyi városi célközösséggel ezen módszerek mentén tudják meghatározni lokálisan és bevonó jelleggel a hatás- és eredménycélokat, valamint kialakítani a visszajelzési módozatokat.

A hatásvizsgálati elemek részletezése

1.1. Tanulási célmátrix a szűk partnerség tagjaival

A tanulási célmátrix egy saját fejlesztésű angol nyelvű sablon, amely irányított kérdések mentén vezeti végig a partnervárosok képviselőit a különböző szintű tanulási, eredmény- és hatáscélok definiálásán. Az első kiindulási tanulási mátrixot, azaz az alapmintát a partnervárosok képviselői a projekt első évében töltötték ki partnerszinten (nem egyénileg, hanem városonként), majd a projekt félidejében komparatív önelemzéssel egybekötött státuszreport során revidiálták a célokat a valós haladás és elmélyedés, valamint a pandémia módosító hatásai miatt. A mátrix a referenciakeret meghatározását célozta, amely egyfelől az egyéni elvárásokat tartalmazta, másfelől az individuum felől közelítve indukálta a városi szintű kihívásokra vonatkozó elvárásokat. A tanulási célok definiálása és konzisztens követése az URBACT Transfer Network keretrendszerének egyik alappillére, ezért is volt szükséges a hatáscélokat is ebbe a struktúrába integrálni. A tanulásmátrix projektszinten célozta az önreflexív monitorozást, másfelől pedig a városi szintű adaptációk szintjén segítette a státuszértékelést, azaz egy projekten belüli hatásvizsgálati eszköz, ami azt hivatott lekövetni, hogy a partnerség milyen hatást ért el a partnerei között az adaptációra és a tudástranszferre vonatkoztatva. A státuszértékelést az alábbi kategóriák mentén támogatta:

„Mit vársz

Hogyan segítse a jó gyakorlat adaptáció a helyi kihívást?

Mi fog az önkormányzat hozzáállásában változni az integrált városfejlesztésekkel kapcsolatban?

Mit fogsz ebből a partnerségből profitálni és tanulni személyes, helyi és intézményi szinteken?

Mit fognak tanulni a helyi városi csoportod tagjai a transzferálási folyamatból?

Mi fog változni a helyi emberek hozzáállásában a témával kapcsolatban a fesztivál adaptálása által?

Mi adódik át attitűdszinten? ”⁴³⁴

Az alapminta felvétele 2019 elején történt, míg a referencia- és státusz minta felvétele 2020 tavaszán, a projekt félidejében, közeledve a pandémia miatt kitölt lezáráshoz.

A második tanulási mátrix kérdései az összehasonlíthatóság miatt ugyanazok voltak, annyi eltéréssel, hogy a „Mit vársz” kezdet helyett, a „Mit tapasztaltál eddig” mondatkezdés lépett érvénybe, illetve az angol befejezett jelen idő használata is, hiszen változások, mérföldkövek elérése már megkezdődhetett a múltban, de még tarthatott és folytatódhatott az akkori jelenben is. A partnerek képviselői intenzív workshopalkalmak során facilitált helyzetben tölthették ki kiscsoportban mindkét sablont. A sablon a saját fejlesztés részeként vizuálisan is igyekezett szövegdobozok és színek formájában segíteni a gondolatmenet és a témakategóriák interkonnectivitását.

1.2. A változás elmélete sablon a szűk partnerség tagjaival

A projekt realizálása során bekövetkező pandémia hatására a tervezett implementációütemezés teljesen felborult, éppen ezért a partnerség tagjainak a projekt meghosszabbított futamidejének utolsó évében volt lehetőségük bármi kézzelfogható létrehozására – így a hatásvizsgálati lehetőségek is akkor, azaz 2021 elején váltak sürgetővé. A helyi kollaborátorokkal az erre a célra felállított helyi városi csoporttal, valamint a tágabb önkéntes- és szervezethálózattal együttesen kellett megtervezni a várt hatáscélokat, amelyek kifejezetten a fesztiváladaptációra vonatkoztak. A partnerek számára így tartottunk egy hatásvizsgálati előadást, illetve workshop formájában az eszközök használatára vonatkozó demonstrációt. A lokális hatásvizsgálathoz három szint került meghatározásra: a strukturális szint az elvárások, célok és eredmények összevetése és visszacsatolása okán, ehhez rendelve a Theory of Change (ToC) – A változás elmélete módszert, a személyes szint adresszálta az önkénteseket, helyi csoporttagokat, amelyhez a történetalapú Photovoice / Fotóhang került bevetésre, míg a számszerűsíthető eredmények érdekében mérhető indikátorok táblázatos gyűjtése zajlott (sajtómegjelenés, látogatószám, részt vevő önkéntesek száma stb.).

434 Saját fejlesztés a projekt keretében, belső használatú anyag.

A ToC egy jól ismert eszköz, amelyet egy New York-i székhelyű nonprofit szervezet, az Actknowledge fejlesztett ki szoftver formájában. A ToC-t „a változáselmélet fogalmi megértésének megkönnyítésére és a megközelítés tervezési és értékelési munkában való alkalmazásának támogatására tervezték.”⁴³⁵ Az adott koncepcionális keretet többen továbbfejlesztették, egyszerűsítették, nyílt hozzáférésűvé tették. A mindenkori célját – miszerint a kívánt hatás elérése megtervezhető és részegységekre bontható – nem veszítette el, ahogyan a kumulatív szakirodalmi értekezésben is összegeztem, Heather Weiss egy nagyobb premisszából bontja elemeire, vezeti le azt, hogy a távlati cél eléréséhez milyen mikrolépések vezetnek a gyakorlatban, és „arra fókuszál, hogy feltérképezze és kitöltse a programszintű tevékenységek és a hosszú távú célok közötti »ürrt«”⁴³⁶

A módszer a hogyanra koncentrál, és segít demisztifikálni és elképzelni a hatást az elérendő cél formájában, amelyhez logikailag felépített egymásutániságok vezetnek. Emellett előnye még, hogy a célt összekapcsolja a tevékenységgel, és segít feltárni az egyes lépések mögöttes feltételezéseit, integrálva a célközösség nézőpontját. A ToC egy együttműködő és konzultatív folyamat, amely az érdekelt feleket közös gondolkodásra hívja, és összekapcsolja a víziók és a konkrétumok szintjén.⁴³⁷

A tanulási mátrixtól ez abban különbözik, hogy nem a partnerségen belüli szűk csoportot célozza, hanem a létrehozott helyi városi csoportot, amelynek tagjai részt vesznek a kitöltésben. A facilitált online workshop során a partnervárosok képviselőinek volt alkalmuk kipróbálni a ToC működését, amelyben gyakorolhatták, hogy miként vezessék a helyi városi csoportjukat az általános kifejezésekről a kézzelfogható, konkrét tevékenységek felé. A ToC vállaltan operál feltételezésekkel, olyan alapvető kondíciókkal, amelyeknek fenn kell állniuk a tervezett változás eléréséhez, emellett azon okok proaktív és csoportos azonosításával, amelyek miatt a kauzális viszonyok nem állhatnak fenn a gyakorlatban és azonosítja a csoporton kívül álló okokat és feltételeket, valamint az aktivitás–eredmény párokat.

A módszerről, az eszköztár használatáról számos oktatóanyag érhető el szabadon, amely segíti a hatás absztrakt jelenségét aktivitási szintekre bontani egy csoportfoglalkozás során.

2.1. Photovoice / Fotóhang a helyi városi csoport tagjaival

A Photovoice technikára⁴³⁸ már több esettanulmány kapcsán hivatkoztam, hiszen ez a módszer is narratív módon gyűjti a személyes történeteket, kiterjesztve a történetmesélést a vizuális szintekre, amely nagyban hasonlít a designgondolkodásban alkalmazott fotó-safari technikához. A módszer személyes interpretációja a változásnak és a hatásnak, és természetesen lehetőséget biztosít az önreflexióra. A részvételi akciókutató módszerek sorába is illeszthető, melynek során a résztvevők megtartják a kontrollt az adatgyűjtés / adatszolgáltatás, és bizonyos esetekben az elemzés felett is. A Photovoice a fénykép és a szóbeli elbeszélés kombinációja, melynek során egy kérdésre adott válaszként képek kerülnek rögzítésre, amely fotók a tapasztalatokat ábrázolják. Emellett a résztvevők bevonódnak a fotók deskriptív

435 <https://www.theoryofchange.org/about-us/>

436 Uő.

437 <https://www.nesta.org.uk/blog/diy-learn-module-of-the-month-theory-of-change/>
<https://states-of-change.org/resources/diy-toolkit>

438 **Wang C, Burris MA (1997):** Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment. *Health Educ Behav.* 1997 Jun;24(3):369–87.

és értelmező jelentésébe. A ToC-hoz hasonlóan a módszert a partnerség tagjai facilitált alkalom során próbálhatták ki, annak érdekében, hogy minél autentikusabban tudják kiadni feladatnak az általuk koordinált helyi városi csoport tagjai között. Összességében tehát a helyi városi csoport tagjai partnervárosokként azt a feladatot kapták, hogy készítsenek 2–5 fényképet, amely megőrökíti a fesztiváladaptálás által bennük vagy a környezetükben bekövetkező változásokat, és ezekhez írjanak a képek magyarázatát is tartalmazó rövid történeteket (miért szimbolizálja az adott kép a változást, mi az asszociáció mögötte). Ennél a technikánál alkalmazható a közös bemutatás, fotó-mesélő alkalom szervezése, ahol a résztvevők el tudják mesélni a saját változásútjaikat. Az alkalom során, de a beérkező anyagok áttanulmányozásánál is felmerülnek ismétlődő vagy rokonértelmű szavak, területek, amelyekre felfűzhető a folyamat értékelése és az elmozdulások alátámasztása.

Az elemzéshez használható technikák, elvek

A tanulási célmátrixok esetében az önelemzésre nagy hangsúly helyeződött, azaz a kitöltők maguk hasonlították össze az alapmintát, az időközi mintát, majd a projekt zárásakor fennálló eredményeket.

A célmátrixon belül voltak attitűdváltozást célzó eredmény- és hatáscélok is, amelyek elérésének visszaigazolásához főleg a helyi városi csoport tagjai között vizionált hozzáállásbeli változások kapcsán a Fotóhang technika tudott segíteni. Emellett a partnervárosok a csoportjaikkal fókuszcsoportos értékelő beszélgetést is tartottak az adaptációt követően, voltak olyanok, akik a bevont önkéntesek és csoporttagok körében rövid elégedettségi kérdőívet töltettek ki. Mivel helyileg ezzel az adaptálásra összeállt, főleg civilekből és lakókból álló csapattal töltötték ki a ToC sablont is, így a beszélgetésekhez ez kiindulási alapként tudott szolgálni. Mindezek segítették a partnervárosok képviselőit abban, hogy a saját maguk által, de a lokális közösségre vonatkoztatott eredmény- és hatáscélokat vissza tudják csatolni. Az önkormányzati hozzáállásban történő változások inkább cselekedetekben voltak tetten érhetőek a partnervárosok képviselői számára: úgymint hasonló pályázatokban való részvételi hajlandóság döntéshozói szinten, önkormányzati munkatársak által a gördülékeny ügyintézésben megjelenő támogatás, döntéshozók megjelenése a rendezvényen, további pénzügyi forrás allokálása az adaptáció folytatására. A transzferált fesztivál látogatói, a tágabb városi közösség, lakók körében az adott város érzékeny, diszszonáns épített örökségével kapcsolatos attitűdváltozás vizsgálata inkább a már helyben bevált visszajelzési formátumok, csatornák útján történt (utcaforum, kommentek, informális beszélgetések, kérdőív). Tehát a partnervárosok szabad kezet kaptak abban, hogy a lokálisan már funkcionáló módokon kérjenek visszajelzést, gyűjtsenek adatot, viszont ehhez rendszerszintű, és minden, a tanulási célmátrixban megtalálható célcsoportra vonatkozó hatásvizsgálati struktúra nem készült.

A partnervárosok képviselői az önelemzést a saját adatgyűjtési stratégiájukra támaszkodva végezték el a valóságban megtörtént aktivitások függvényében⁴³⁹, és mindezt egy szöveges dokumentumban összesítették, amely tartalmazta a tanulási célmátrixokban rögzített vágyott és elért eredmények szintetizálását, inkorporálva a helyi városi csapattal az adaptálás előtt kitöltött ToC-ban foglaltak visszaellenőrzést, a különböző benyomásokat és cselekvésalapú bizonyítékokat az önkormányzati elköteleződésre,

439 A hitelesség visszaellenőrzése nem történt meg, önbevallásos alapon, a jóhiszeműség jegyében történt az adatszolgáltatás.

a számszerűsíthető indikátorokat (sajtómegjelenés), a tágabb lakóközösség tapasztalatait idézet formában, valamint a Fotóhang vonatkozó részeit.

Ezt követően a partnervárosoktól beérkező összegző és elemző dokumentumokat a projekt szakmai vezetői az angol nyelven is elérhető részdokumentumokkal együtt (tanulási célmátrixok, Fotóhang, esetenként a ToC-táblázatok) egy szekunder összehasonlító elemzést végeztek a többlépcsős részvételi monitoring jegyében, amelyet egy, a projekt hatásvizsgálatát összegző írásban publikáltak és nyújtottak be az URBACT bizottság felé.

Ennél a projektnél tehát a társadalomtudományokban támogatott kódolásalapú elemzés nem történt, a hatásvizsgálati elemzés kapcsán viszont megvalósult a többlépcsős elemzés, amely sok narratív vizsgálati módszernek az alapja.

Hatásvizsgálati tanulságok és következtetések az elméleti keretrendszerre és megállapításokra vonatkoztatva

A nemzetközi pályázati rendszerekben, főleg az URBACT-ban a kiíró iroda és szakértők előre meghatározott követelményrendszert neveztek meg a pályázati programban részt vevő személyek tanulási útjának dokumentálására, valamint különböző mérőföldkövek mentén a projekt előrehaladására (learning logók, naplók, network eredmény produktumok stb). Emellett viszont az elvárásai között szerepelt a megadott keretrendszeren belül a projekt 'képere igazítás', azaz további internális változáskövetési és kreatív dokumentálási módozatok kiépítése. Ennek a szükségnek kívánt megfelelni a tanulási célok összefoglalására fejlesztett mátrix is, valamint a további, könnyen adaptálható hatásvizsgálati módszerek. A pályázati program törekvése a nyomon követésre viszont a konkrét adaptálás és projektmenedzsment mellett többszörös kapacitást igényel a folyamatban részt vevőktől, így a projektszinten kötelezően fejlesztett extrákkal a szakértőknek óvatosan kellett bánniuk. Ez hatással volt a minőségre és komplexitásra, főleg a hatásvizsgálati rendszer kiépítésében. A központilag meghatározott legtöbb (rész)eredménytermék a partnervárosok képviselőire és a szűk partnerségi tagokra vonatkozott, akiknek kevésbé maradt kapacitásuk egy multirétegzett célközösségi rendszerre kifejlesztett, több mintavételi pontú hatásvizsgálati rendszert is implementálni az adaptációs feladatok mellett. Ugyanakkor a pandémia is éreztette a hatását a projekten, a másfél évre elosztott folyamatokat és akciótervet lényegében három hónap alatt kellett aktivitásba fordítani, a lezárások feloldására gyorsan reagálva. Sajnos maga az adaptálandó jó gyakorlat nem tette lehetővé a teljes digitális lebonyolítást, illetve az nagyban módosította volna a Budapest100 módszertanát és az ahhoz kapcsolt változéspontokat.

Tanulság tehát az, hogy a hatástervezés lebontása több eltérő közösséget célzó eszközre, szintén eltérő időpillanatokban gyakorolt mintavételre, egy energiaigényes feladat, főleg az adott pályázati vagy finanszírozási keretrendszerben kötelezően leadandók és maga a megvalósítás mellett.

A strukturális szinten mozgó, absztraktnak tekinthető hatás- és eredménycélok részvételi felállítására, emellett azok összehasonlító elemzése magas fokú jártasságot és önreflexiót igényel. Így például a szabad önelemzés nem minden részt vevő közösség esetében járható út, vagy csak előre lefektetett szabályrendszer szerint, és útmutató alapján. További tanulság a hatáscélok tervezésénél az adott tervezési

segédlet hosszúsága, ugyanis a jelen projekt kapcsán az erre dedikált idő ellenére is többen redundánsnak érezték a kérdéseket, szövegdobozokat üresen hagytak, így tehát fontos kuratálni és priorizálni a kategóriákat a biztos információszerzés érdekében.

A hatáscélok tervezésénél érdemes tudatosítani az interperszonális kapcsolódások erős katalizátor szerepét, emellett a nemzetközi projektteknél motiváló erővel bírhat a tudat a helyi lakosságban, hogy az egész kezdeményezés egy nagyobb európai hálózat része. Bizonyos helyzetekben a visszajelzések alapján növekedett az önbizalom, a büszkeség érzése, ez nem célzott változás volt a jelen projekt esetében, de az elérhető és teljesíthető adaptációs célok alapján a sikerélmény hozadékként manifesztálódott. Ebből hasznos információ a céloknak és a hatáselemeknek a realitások szintjén tartása, amelyekkel a kollektív sikerélmény fokozható. Önkormányzati szinteken a visszajelzések és az önelemzések arról számoltak be, hogy a partnervárosok vezetősége elkezdte tudatosítani, hogy civil szervezetek is képesek ambiciózus tevékenységeket megvalósítani a közigazgatás rendszer túlterhelése nélkül. Ez a fajta bizalomadás és elismerés visszatérően jelent meg minden egyes analízisben. Az a tapasztalat, hogy a polgárok képesek döntéseket hozni (és ezt meg is teszik), ha az úgynevezett döntéshozók támogatják, de nem befolyásolják őket, revelatív felfedezés volt egyes partnervárosok esetében. A lakosok ezáltal elkezdtek érezni, hogy számít a véleményük, és a problémák közös erővel történő megoldása érdekében lehetséges párbeszédet folytatni és együttműködni a tisztviselőkkel.

További tanulság a kulturális különbségekre és a nyelviség kérdésére vonatkozik. A határokon átívelő projekteknél kifejezetten nehéz egy, minden náció számára működőképes módozatot találni, hiszen valahol jobban működik a történetmesélés, valahol a fókuszcsoportos adatgyűjtés, míg máshol inkább a vizuális naplózás, amivel inkább kinyerhetők az információk. Emellett viszont az információk kinyerésének nyelve tud nehézséget okozni, hiszen egy átfogó, partnervárosokon átívelő elemzéshez szükséges a beérkező adatok és információk megértése, viszont az angol, mint közvetítő nyelv használata, nem célravezető kis helyi közösségeknél. A fordítás viszont további erőforrásokat igényel, és az ütemezésre is hatással van.

LEZÁRÁS

Az esettanulmányok fejezet a dolgozat szignifikáns komponense, mind tartalmában, mind pedig terjedelmében. Öt esettanulmányon keresztül mutattam be a beavatkozásra adaptált eltérő és bizonyos módszerekben megegyező hatásvizsgálati stratégiákat. Minden esettanulmányt ugyanazon séma mentén mutattam be, az Esettannulmány I kivételével, ahol a hatásvizsgálat során beérkezett kutatási adat elemzésének technikáinak illusztrálására is kísérletet tettem. Az esettanulmányokban felsorakoztatott beavatkozások során alkalmazott kísérleti hatásvizsgálati gyakorlatok empirikus tudást és tapasztalatot generáltak, hol szorosabban, hol indirekt módon kapcsolódva a szekunder kutatás elméleti keretrendszeréhez. Az esetekben tárgyalt hatásvizsgálati szerkezetek és elemek áttekintése alapján kirajzolódó tanulságok és következtetések adják a kutatási konklúzió gerincét, segítenek visszacsatolni a központi kutatási kérdésre, valamint az egyes aldilemmákra, és empíriába ágyazva nyitnak ki további utakat a fejlesztés, adaptálás, finomhangolás irányába, új kutatási altémákat megjelölve.

KONKLÚZIÓ ÉS AJÁNLÁSOK

A doktori kutatás és annak manifesztációja, azaz a dolgozat arra a kérdésre kereste a választ, hogy milyen hatásvizsgálati törekvések, rendszerek, módszerek érvényesíthetők és alkalmazhatók a szociálisan elkötelezett design- és művészetalapú beavatkozások, azon belül a szociális design-projektekre. A feltáró és kísérletező jellegű kutatásban az elmélet és az empiria egymást informálva, de egymástól függetlenül is működött. A teoretikus kereteknek ez a fajta szabadon kezelése a gyakorlatba ültetés valóságkapcsolatát erősítette, rugalmassá téve az elméleti és analitikus iránymutatásokat. A kutatás célja az volt tehát, hogy a szociális design-beavatkozások által generált változások detektálására adekvát módszerek rendszerét alkalmazza, tesztelje, és ezekből a találatokból, felismerésekből kiindulva vonjon le a fejlesztésre vonatkozó megállapításokat. A kutatás kvalitatív módszereket hívott segítségül, az akciókutatás, grounded theory gyakorlat-vezéreltségére támaszkodva, a művészet és a társadalomtudományok határterületein mozogva. A kutatás szekunder és primer kutatási elemekből épült fel, előbbi esetében a szakirodalmi elemzést összehasonlító, szintetizáló-leíró és értelemadó minőségben használva, míg a primer kutatásnál a kvalitatív kutatás alapvetéseit követve esettanulmányok formájában, azon belül terepmunka és a hatásvizsgálathoz rendelhető grounded theory módon zajlott a vizsgálat minimális jelentésadási, de inkább értelmezési és feltárási célzattal, a tapasztalatok összegzésének céljával.

A dolgozat a kutatási kérdés és módszerek részletezését követően a szakirodalmi áttekintéssel folytatódik. A kutatási módszerek részletes kifejtése a dolgozatnak a tudományos palettán történő elhelyezését hivatott szolgálni. A szekunder kutatás esetében két nagyobb egység különült el, az egyik a szociálisan elkötelezett design- és művészetalapú beavatkozások fogalmi rendszerét járta körül, kitérve a co-creationre, a szociális design értelmezésére, az inkluzív tervezésre, az insightokra, valamint hosszan tárgyalva a folyamat és a designeri nyitottság lehetőséget, megemlítve a legújabb kortárs irányzatokat, és külön hangsúlyozva az önbizalom, önbecsülés, valamint a deprivált helyzet jellegzetességeit. Ennek a fejezetnek a kutatási eredménye a szociális design összefoglaló mátrix, amely segít érzékeltetni azt, hogy milyen feltételeknek megfelelően és változók mentén értelmezi a kutatás a szociális design-t. Ezt követte a kutatás számára fellelhető, és korlátozott számban releváns hatásvizsgálati jelenségek és módszerek bemutatása, főleg a civil szféra területén alkalmazott módszerek és irányzatok listázása. A fejezetet egy kumulatív táblázat zárta, ahol a művészeti beavatkozások számára is termékeny, lehetséges módszerek és eszközök rendszereződnek a teljesség igénye nélkül. A szekunder kutatási részt a szintézis és a megállapítások zárták, amely az elméleti megalapozottságra építve a designbeavatkozások kidolgozandó hatásvizsgálati irányaira tett javaslatokat. A szekunder és a primer kutatást egy átkötő fejezet kapcsolja össze, amely elhelyezte a kísérleti hatásvizsgálati elemek létrehozását és elemzését a kvalitatív kutatási regiszterben, a grounded theory ismérveire alapozva, mind a vizsgálat kialakításában, mind a beérkező adatok lehetséges elemzési filozófiájában, valamint gyakorlatában, használva a narratív paradigma, a hermeneutikai kör, interpretatív paradigma, vizuális szemiotika fogalmait. A fejezet listázta az elméleti feltárásból átvett és modifikálva alkalmazott hatásvizsgálati módszereket és a szekunder kutatás által meghatározott szempontok primer kutatásra vonatkozó összefoglaló táblázatát.

Az extenzív átkötést követte az esettanulmányok átfogó bevezetése és kontextusba helyezése, majd az öt kiválasztott esettanulmány bemutatása, felhasználva a szociális design összefoglaló mátrixot. Az esettanulmányok feltárása és elemzése ugyanazon sémára épült fel, ahol az általános bemutatást követi a kísérleti hatásvizsgálat megjelenések módja, formája, szerkezete, az adatelemzésre tett javaslatok, majd a tanulságok listázása.⁴⁴⁰

A kutatási kérdést tehát a szakirodalmi elemzés és a gyakorlati, kísérleti implementáció metszetében vizsgáltam, és igyekeztem feltárni a lehetséges és működőképes mozzanatok. A kutatási kérdésen túlmutatva nem pusztán arra kaptam választ, hogy milyen módszerek alkalmazhatók az elmozdulások detektálására, hanem arra is, hogy milyen technikákkal és irányokkal lehet finomhangolni és továbbfejleszteni ezeket a módszereket. Emellett nem várt módon megerősödött a hatásvizsgálat, mint rendszerfeltevés, amely a trianguláció elve mentén a módszertani pluralizmus és az adatfelvétel sokféleségének adekvátságát támasztja alá az érvényesség és a hitelesség jegyében. A kísérleti hatásvizsgálati elemek, technikák és eszközök a várakozást felülmúlóan teljesítettek, és a kutatótársak nyitottsága és eltökéltsége a hatásvizsgálati kísérletezésben is termékeny és szupportív közeget teremtett. Ahogy az a tanulságok és konklúziók részletesebb kifejtésében is látható. A gyakorlati implementációk alapján limitációk és zsákutcák is kirajzolódtak, ez a tapasztalatból eredő tanulás- és tanulásrendszer kifejezetten hasznos a kutatás továbbmozdításához.

A méréssel és hatásvizsgálattal kapcsolatos elméleti keretrendszer felállításakor listázott dilemmák, szabályszerűségek és irányelvek közül a kísérleti empirikus helyzet több állításra és javaslatra is adott visszajelzést. A vizualitást keretezettebb formában szükséges és lehetséges hatékonyan alkalmazni. Teret kell adni neki, főleg a megfelelő célközösségnél, viszont biztonságos önkifejezési lehetőséggé szükséges formálni akár interaktív és szórakoztató workshopok formájában, ugyanis a feltételezésekkel ellentétben a vizualitás nem annyira komfortos, még a gyerek célközösség esetében sem. Így a vizuális önkifejezés és narrativitás elsajátítása is inkább egy tanulási folyamat része, mintsem készen alkalmazható adatfelvételi eszköz, megközelítés. Az a feltételezés, hogy „a már létező technikák transzformációjával, kiegészítésével elérhető a szükséges komplexitás és specializálás” gyakorlati helyzetben is megállja a helyét, ugyanis nem pionír eszközökkel zajlott a hatásvizsgálat, hanem a társadalomtudományok és a civil szektor által már kipróbáltan és biztonságosan alkalmazott eszközök adaptálásával. Metodikai, eszközszintű fejlesztés viszont nem zajlott, inkább a határterületeken kísérletezés (vizuális napló), amely további fejlesztéseket és aktivitásalapú transzformációt igényel. Értve ezalatt azt, hogy a humán faktor, a segítők, facilitátorok beépítésével foglalkozásszerűen, és nem egy univerzális sablon alapján tud megtörténni a szituatív specializálás.

Az az állítás, miszerint „a designhoz designalapú hatásvizsgálati módszerre van szükség, amely a már meglévők modifikálásával elérhető”, nem bizonyosodott be egyértelműen a kísérleti hatásvizsgálatoknál. A meglévő technikák helyzetre optimalizálása megtörtént, a designkutatásban és gondolkodásban alkalmazott eszközök és technikák is beépültek (amelyek alapja az antropológia), így tehát nem validálható az, hogy designalapú hatásvizsgálati módszerre van szükség. Annyi talán áttemelhető továbbra is,

440 Az Esettanulmány 1 ez alól kivételt képez, ugyanis itt demonstratív céllal adatelemzési technikák illusztrálása is történt, a kiértékelést mellőzve.

hogy folyamatszerű, lépésalapú és interaktív, élményszerű hatásvizsgálati helyzet megteremtése kifizetődőbb lehet, főként a célközösség körében.

„A hatásvizsgálat nem lehet szeparált, externális cselekvés, hanem a designfolyamatba épített eseménynek kell lennie” feltevés részben alátámasztódott, részben megcáfolódott. A reflexivitásra, a történetek feldolgozására idő kell, így bizonyos szintig szükséges elkülöníteni a szó szoros értelmében vett designworkshoptól, viszont magában az átfogó designfolyamatban továbbra is legitim helye és szerepe van a mérésnek és hatásvizsgálatnak. A redundancia viszont motivációvesztést tud okozni (minden nap ugyanazt, ugyanabban az időben), nem pusztán a célközösség tagjai között, de a folyamatban részt vevő oktatók, hallgatók, kutatók esetében is. Éppen ezért az élvezeti faktort, a változatosságot is fejleszteni kell annak ellenére, hogy módszertanilag az adatfelvételhez és elemzéshez összehasonlíthatóság és következetesség szükséges. Továbbra is helytálló tehát, hogy egy designbeavatkozás intervallumába lehet és szükséges is beletervezni a reflexióra szánt etapokat, viszont a designfoglalkozástól (tervezés, kivitelezés) időben szükséges elkülöníteni. Designtechnikákat viszont (perszónaépítés, térképezés, naplózás) továbbra is érdemes alkalmaznia a hatásvizsgálatnak, így érzés szintjén és jellegében kontinuumot képez a designworkshopokkal. Sőt ezt erősíteni is szükséges, pontosan az élményfaktor biztosítása érdekében, például közösségi aktivitássá, workshopká alakítás formájában. Az időigényességet viszont szükséges szem előtt tartani, főleg, ha az ismétlődő hatásvizsgálati elem szervesen kapcsolódik a design workshophoz, azaz egyenértékűen számolni kell a hatásvizsgálat időkeretével, és gondolni arra, hogy a koncentráltági szint hogyan csökken egy foglalkozás végéhez közeledve.

A „kreativitásváltozás kiemelt indikátor a designban, mely közvetett módon hat az önbecsülésre, önbizalomra és cselekvőképességre – a meglévő módszerek nem nyújtanak megnyugtató megoldást” feltételezés első felét az empiria is támogatta, a második felével kapcsolatban pedig kételyek merültek fel. Ugyan a kreativitásváltozás nem volt elsődleges hatáscél, inkább másodlagos (tervezéshez, problémamegoldáshoz kapcsolva), de az önbizalom és a cselekvőképesség bizonyos formái megjelentek a változáskövetés során. Nem kifejezetten a kreativitásváltozás eredményezte mindezt, sokkal inkább azok a kreatív folyamatok, amelyekben a célközösségnek része volt. Így a megállapítás pontosítandó oly módon, hogy a kreatív folyamatokban való részvétel, a kreativitás minőségének megtapasztalásán keresztül közvetett módon hat az önbecsülésre, önbizalomra és a cselekvő-, valamint kezdeményező-készségre. A meglévő módszerek nyújthatnak megoldást a kreativitással összefüggő változásokra, az önbecsülés viselkedésbeli leképeződéseinek külső megfigyelőktől származó visszaigazolására, viszont minden esetben kvalitatív és szubjektív alapokon. Ezen szubjektív adatok összesítése lehet a kvantitatív alap (például a megkérdezett 20 főből 18 említette az önbecsülés változását), viszont az önreflexió, az önbevallásos, internalizált és kognitív szinteken felismert elmozdulás megállapítására használható eszköz, módszer továbbra is kérdéses.

„Részvételi akciókutatás jellegű vizsgálat – a hatásvizsgálati folyamatnak a folyamatos visszacsatolás és a változók organikus módosulását kell tükröznie” – ez részben és több ízben megtörtént a célközösség tagjaival tartott közösségi naplózások során, ahol bizonyos esetekben a csoportdinamikára reagálva változott és egészült ki félúton a feladat. A kontextus módosíthatja a designerek, oktatók, hallgatók, kutatók figyelemmátrixát is, így a változók, indikátorok organikusan módosultak (tervezési fejlődé-

si fókusz helyett viselkedésmintázatok). Ez valóban egy organikus módosulás volt, nem egy reflektív részvételi akciókutatás jellegű, tudatos spektrumváltás. A részvételi akciókutatás magában hordozza a bevonást, a hatásvizsgálatba bevont szereplők viszont személyiségükből, foglalkozásukból, szerepük-ből adódóan agendával rendelkeznek, így megfigyeléseik, benyomásaik és történeteik is implicit módon ezt az agendát szolgálhatják (egyszerű példa: a designer oktató designfolyamatot kíván implementálni, és a változáskövetése is az ebben történő változásra összpontosul, más, például közösségi elemet figyelmen kívül hagyva). Az agenda feltárása tehát egy feladat a hatástervezés során, és kontrollváltozóként érdemes lehet beépíteni az elemzésekbe.

„A hatásvizsgálat nem önmagában álló entitás, hanem egy átfogó rendszer integráns része” – ez maximálisan beigazolódott, azaz a hatásvizsgálati rendszer kiépítése adja meg a szükséges bemeneti adatot a legitimálható elemzéshez. A hatásvizsgálati rendszer elemei tekinthetők mérésnek, mérésformáknak, adatfelvételi pontoknak, viszont önmagukban álló entitásként nem célravezetőek, ezért már terminus technicus szintjén sem mérésről, hanem inkább hatásvizsgálati elemről, változáskövetésről beszélhetünk.

További következtetések: például az érintettek körének multiplikálása és bevonása a hatásvizsgálati folyamatokba. A trianguláció jegyében és a sokoldalú adatforrások érdekében érdemes minél több szereplőt megszólítani és bevonni a hatásvizsgálatba, olyanokat, akik nem egyértelműen a vizsgált célközösséget alkotják, de kapcsolatban állnak azzal. tudatosítani szükséges, hogy a hatásvizsgálat elköteleződést igényel, és időigényes folyamat, amely többletenergia investálását kéri oktatóktól, hallgatóktól, célközösségtől és a további érintettektől. Ezzel lehet szisztematikusan tervezni, viszont az attitűdformálásra (szükség van a hatásvizsgálatra) és az elköteleződés erősítésére és fenntartására (részt veszek benne, mert saját és kollektív jót is szolgál) időt és kapacitást kell szentelni, motiváltan kell tartani a bevont szereplőket és érdekeltté tenni őket a részvételben. Emellett a célközösség és a tágabb érintetti kör kapcsán torzító tényező lehet főként a fluktuáció és a részvétel rendszertelensége, amely nehezíti a hatásvizsgálatot és a tervektől eltérést implikálja.

Emellett a lineáris és non-lineáris közötti anomáliát már feszegettem korábban, miszerint maga a hatásvizsgálat mint rendszer non-lineáris, és érdemes a grounded theory elviségét követnie, de az azon belül alkalmazott eszközöknek és módszereknek a linearitást, sőt a temporális linearitást érdemes követniük a komparativitás biztosítása érdekében.

A tanulságok sorát bővíti az a szinte minden Esettanulmányban visszaköszönő felismerés, miszerint a hatástervezés mint kezdeti lépés projekttervezési etap, és ehhez kapcsolódóan (a projekt- / kutatási célokkal összhangban) a hatáscélok meghatározása nélkülözhetetlen lépés. Ehhez felhasználhatók az átfogóbb tervezést segítő sablonok, technikák, amelyek azt hivatottak szolgálni, hogy a víziók szintjét a gyakorlati elemek szintjére segítik konvertálni, lebontani. A hatástervezés és hatáscélok egyfajta keretet és referenciapontot adnak a hatásvizsgálathoz, és az azon belüli elemek által detektált és analizált hatás kiértékeléséhez és visszacsatolásához. A tervezési fázis részeként, amikor kialakításra kerül a hatásvizsgálati szerkezet és módszerek, eszközök rendelkeznek egy-egy célközösséghez vagy érintett félhez, fontos lehet az elemzési technikák előzetes átgondolása is, és azok alapján az adatfelvételhez

rendelt eszközök adjusztálása (például képes technikák esetén a jelentésmátrixok és fogalmak előzetes kialakítása). Az elemzéshez és magához az adatfelvételhez célravezető olyan tanulható, jogosultság és diszciplína-független formulákat alkalmazni, amelyek végzettségtől függetlenül alkalmazhatók, és lehetővé teszik a designerek / designkutatók általi adatfelvételt és a beérkezett adatok elemzését.

Mindezek alapján megerősíthetjük azt a korábbiakban tett megállapítást, miszerint a szociális design-beavatkozás eszközzintű kauzalitása az elmozdulás generálásában és felismerésében nem annyira számottevő, mint inkább maga a beavatkozás humán oldala és átfogó módszertana. Ez azt jelenti, hogy valószínűleg nem annyira a designgondolkodás, az alkotás folyamata eredményez elmozdulást rövid távon, a beavatkozás szereplői, a feléjük kialakuló személyes kapcsolódások, illetve a designalapú kutatás rendszere az, amely nagy valószínűséggel rövid távon elmozdulást eredményez, kevésbé. Akár úgy is lehetne fogalmazni, hogy a kreatív kompetenciafejlesztés is inkább eszköz, mintsem cél, eszköz az általános személyiségjegyekben és attitűdökben elérhető változások katalizálásához. A sporadikus, időben elszórt és limitált, workshop-szerű beavatkozások az eddigi tapasztalatok alapján a viselkedésminták egy-egy pontjára tudnak hatással lenni, komplex társadalmi változások vagy nagyobb ívű hatáseredmények a célközösség körében nem elvárhatók. Tehát kizárólag a design eszközeivel a társadalmi mobilitást nem lehet előidézni, viszont a kreativitásfejlesztéssel, mint eszközzel, az interperszonális kapcsolódásokkal, és ezáltal a kudarc-identitás csökkentésével elmozdulások érhetők el.

Az önbizalom mint ernyőfogalom és köznyelvi fogalom köszönt vissza a dolgozat során, érdemes viszont már a hatástervezés első lépéseinél distinkciót tenni önbecsülés és önértékelés és az önbizalom között, ezzel is desztillálva a vizsgálat tárgyát. Emellett akár egy célközösségén belül szükséges lehet előre szegmentálni a változás- és hatáscélokat és lebontani kisebb vállalásokra, elérendő soft = puha indikátorokra, és ezek alapján megtervezni a designworkshopok felépítését (lásd bizonyos esetekben a nemek közötti különbségekre adott válaszként az eltérő fejlesztési célok meghatározása, és azok alapján cselekvés).

Vegyesen listázva a konkrét, gyakorlati konklúziókat:

- A kérdőívezés főleg a hátrányos helyzetű közösségek körében absztrakt, kontextusból kiragadott formátum, elsősorban az állítások számszerűsítése kapcsán. A kérdőív viszont egy hasznos formátum, ezért javasolt a kitöltés körülményeit megváltoztatni, aktivitásba, interpretációba átfordítani, segítve ezáltal a válaszadatást (vállalva a befolyásolás lehetőségének kockázatát, de tudatosan minimalizálva ennek esélyét).
- A visszajelzés jelensége sok helyzetben ismeretlen, csakúgy, mint a kritika megfogalmazása, éppen ezért a designfolyamatok mellett és azokon belül a visszajelzőkultúra (egyáltalán a lehetőséggel való élés) is egy tanulási folyamat része.
- Bizonyos kiscsoportos helyzetekben ki lehet próbálni az egyénre optimalizált hatásvizsgálati feladatokat és fejlesztéseket, így a célközösség tagjaihoz eltérő hatáscélok rendelődnek, amelyek felfejtésére egyénre kialakított feladatok adhatók, vagy az egyéni teljesítmény retrospektív összehasonlítását szorgalmazó elemek.

- A kutatás és a hatásvizsgálat kommunikációja kiemelkedő fontosságú, az érintett felek megszólítása, informálása, az ok-okozatok feltárása szintén tervezést, igényel és a hatásvizsgálati rendszer integráns eleme kell hogy legyen.
- A strukturális szinten mozgó, absztraktnak tekinthető hatás- és eredménycélok részvételi felállítására, emellett azok összehasonlító elemzése magas fokú jártasságot és önreflexiót igényel. Így például a szabad önelemzés nem minden részt vevő közösség esetében járható út, vagy csak előre lefektetett szabályrendszer szerint, és útmutató alapján.
- A hatásvizsgálat során szükséges szem előtt tartani a kulturális különbségeket és a nyelviség kérdését is (legyen szó idegen nyelvi közegről vagy szakzsargonról) ezért a hatásvizsgálatban használt kifejezéseket fontos itérálni a helyi partnerrel.
- Amennyiben egy artifaktum szolgál hatásvizsgálati eszközként (például egy tárgyhoz való viszonyulás megfigyelése), úgy teret kell biztosítani a puha = soft indikátorok alakulásának detektálására is, ergo nem elég a pragmatikus információk kinyerése, szükséges a tárgyon túl további narratív eszközök alkalmazása is.

A hatásvizsgálat önreflexív és önbevallásos jellege tanulható, gyakorolható és tréningezhető, éppen ezért a beavatkozás ezen eleme ugyanúgy egy fejlesztési modulként tud működni, mint a designfolyamat maga.

A kutatási kérdéshez visszacsatolva kijelenthető, hogy a hatásvizsgálat esetében egy komplex, metodikák sorát felvonultató rendszer kiépítése a támogatandó, amely több szereplőt is bevon a folyamatba (hatáscélok tervezésébe is), módszertani pluralizmust alkalmaz, azaz eszközöket és technikákat vegyít a célközösségtől és a hatáscéloktól függően. A hatásvizsgálatot érdemes nem egy pontszerű, efemer helyzetnek kezelni, hanem továbbfejleszteni a beavatkozással párhuzamosan és integratíván. A grounded theory elviségét, akciójellegét és az elméletvezérelt mintavétel megközelítését is érdemes alkalmazni, miszerint az ágencia jegyében a kutatásba bevont szereplők in vivo fogalmak és kódok alapján jelölik ki a hatásvizsgálat revidiált céljait és irányait. Az eszközpallettákból kontextusvariánsan lehet hatásvizsgálati rendszereket összeállítani, viszont minden esetben szükséges a helyzetre optimalizálás, fejlesztés, tesztelés és itérálás.

A hatásvizsgálat rendszerében alkalmazott mérési eszközök és technikák által beérkező adatok és korpuszok szisztematikus elemzése, szűkítése és szintetizálása, valamint a szintetizált eredmények hatáscélokhöz viszonyítása akár számszerűsíthető formában is ki tudja jelezni az elmozdulások összességét.

A kutatási kérdéshez kapcsoló altémák esetében az alábbi konklúziók születtek:

- A civil és szociális szféra tevékenységének hatásvizsgálata kapcsán az emergens megközelítések alkalmazhatónak bizonyultak a művészeti beavatkozások esetében. Ezek főleg a hatástervezés és a hatáscélok definiálásához használt eszközökben köszönnek vissza, de elméleti és strukturális alapot is biztosítanak, emellett több olyan narratív módszert (például MSC) is jegyeznek, amelyek némi sematizálás után transzferábilisak a szociális design-helyzetekre is.

- „Amennyiben a vizsgált célközösség képessé tétele, kapacitás- és kreativitásfejlesztése, valamint önbecsülésének növelése az egyes szociális design-beavatkozások célja (a vélt vagy valós tanult tehetetlenségéből való kimozdítás és a társadalmi mobilitás távlati céljaihoz illesztve), úgy az ebben történő elmozdulás vizsgálható-e szociológiai és antropológiai módszertanokkal, elemzéssel?” – Erre a kérdésre a rövid válasz az, hogy igen, sőt a legtöbb módszer, amely a designfolyamathoz is illeszkedik, a kvalitatív kutatási eszközök sorába tartozik. Megközelítések tekintetében inkább antropológiai eszközkészletről beszélhetünk, míg semi-kvantitatív helyzetekben inkább szociológiai technikákról (kérdőív).
- „A hatásvizsgálat a művészeti / design folyamat integráns eleme, azaz a designgondolkodás egy állomása, az informáló adatforrás esetleg egy külső réteg, melynek célja csupán a beavatkozásra vonatkozó minőségbiztosítás és legitimálás?” – Ez egy komplex kérdés, hiszen mindkettő igaz, és mégsem áll fenn dichotómia. Ideális esetben a hatásvizsgálat beépül a designfolyamatba, de nem úgy, mint ahogy például a prototipizálás egy fázisa a designgondolkodásnak. Ehhez az inherenciához képest a hatásvizsgálat kívülálló, ugyanis dedikált idő és figyelem szükségeltetik hozzá. Gondoljunk csak a naplózás aktusára, amely egy olyan önreflexív és introspektív állapot, amelynek létrejöttéhez meg kell teremteni a kontextuális körülményeket. Fontos viszont, hogy a beavatkozás idővonalán és időpillanataiban a hatásvizsgálati feladatok is teret, időszínt kapjanak. Eredményeik pedig táplálják és visszainformálják a designfolyamatokat, utat mutatva annak, hogy milyen irányban érdemes folytatni a co-creationt és a co-realizációt (ez implicit kapcsolódik a minőségbiztosításhoz is). Emellett viszont az adatok tervezett elemzésével olyan kijelentések nyerhetők ki, amelyek publikálva a beavatkozás hitelességét növelik (már maga a hatásvizsgálati folyamat növeli egy beavatkozás hitelességét), illetve alátámasztott elmozdulás-megállapításaik segítik legitimálni a beavatkozás értelmét.
- „Milyen szerepük lehet a designereknek és a designkutatóknak, a célközösségnek és a további érintetteknek a hatásvizsgálati folyamatok kialakításában, az adatfelvételben és az adatok kiértékelésében, és mindez hogyan befolyásolja a beavatkozási folyamatokat?” – A designerek, kutatók és a célközösség mind-mind alanyai, adatközlői és kutatói egy ilyen folyamatnak. Ergo érdemes a hatásvizsgálat architektúráját olyanra készíteni, hogy designerek és design kutatók által is elvégezhető legyen az adatfelvétel és az elemzés, emellett olyanra, ahol mind a designerek, mind a designkutatók is bekapcsolódnak a vizsgálatba a saját narratívájukkal. Ugyanez igaz a további szereplőkre, akik a részvételiség és inkluzivitás jegyében aktív alakítói, társkutatói tudnak lenni a hatásvizsgálatnak.
- „A hatásvizsgálat kísérleti implementációi eredményezhetnek-e általános adaptációt, transzferálást támogató következtetéseket, segítve a terület továbbfejlődését?” – Általános megállapítások, konklúziók mindenképpen levonhatók (erről is szól ez a záró fejezet), viszont az improvizáció, performativitás, kísérletezés továbbra is a terület részese marad, hiszen egy bevált módszerösszeg kontextusspecifikus, és az eszközök összeválogatásának az adott szituatív valóságot és kapacitást kell tükröznie.

Összességében tehát elmondható, hogy a kutatási eredmények minőségét és alátámasztottságát az esettanulmányok gyakorlatisága várokozson túl szolgáltatta, egy olyan elemzésre bocsátható korpuszt hozva létre, amelynek fejlesztésével átfogó hatásvizsgálati stratégiák építhetők fel. A primer kutatás anyagában való elmélyülés inspirálóan hat az újabb hatásvizsgálati rendszerek és kísérletek létrehozására, olyanokra, amelyekben a hatáscélok, a hatástervezés és a sokszínű mérési módok konzisztensen épülnek fel és kapcsolódnak. A kutatás tehát itt nem áll meg, sőt már megkezdődött a folytatása is egy újabb terepmunka során, az Esettanulmány 1-ben megkezdett vállalásokra alapozva, és az ott tett hatásvizsgálati megállapításokat beépítve elkezdődött egy módosított rendszer kiépítése (családsegítők bevonása a monitoringba és a hatáscélok definiálásába, formátumhoz illeszkedő rövidített benyomásjegyzetek, játékos üzenőfal-jellegű, utólagos verbális és vizuális visszajelzés a célközösségtől).

A dolgozat keretei nem tették lehetővé az egyes esetek adatainak elemzését, azaz az elmozdulások igazolását vagy cáfolását, bár ez a megközelítés sokkal inkább az adott beavatkozás vagy kutatás elemzésének feladata, mintsem a jelen kutatásé. Emellett pedig az esetek ismétlődéséből származó longitudinális adatfelvétel sem tudott megvalósulni, egy olyan összehasonlításra alkalmas információhalmaz generálva, amely nagyobb időtávlatban engedni láttatni a szisztematikus hatásvizsgálatban rejlő lehetőségeket és a legitimáló, visszacsatoló erőt.

A kutatás tehát nem fejeződik be ezen a ponton, ugyanis új irányok, altémák is felvetődtek, amelyeket speciális fókusszal érdemes megvizsgálni: úgymint a felsőoktatási képzési keretrendszert, és a képzési kimeneteli követelmények négy dimenzióját (tudás, képesség, attitűd, autonómia és felelősség) alapul vevő hatásvizsgálati rendszer kiépítését, emellett az interszekcionális megközelítés beépíthetőségének körüljárását egy hatásvizsgálat során. Emellett a kreativitás pszichológiájának, fejlődésének vizsgálati lehetőségeit egy külön alkatásban lenne fontos tárgyalni, túlmutatva az önbizalom, önbecsülés és kifejezőképesség hármasságán. Konkrétan arra kellene keresni a választ, hogy miben rejlik a kreativitás, és milyen mérhető és vizsgálható komponensekből épül fel, amelyekhez hatásvizsgálati módszerek adresszálhatók egy beavatkozás során. A kreativitás jelensége, megléte, fejlődése központi jelentőségű a design diszciplínában, illetve a szociális design is használja eszközsinten, kapuként a komplexebb viselkedési és attitűdváltozásokhoz, (feltételezve, hogy a kreativitás stimulálása beindítja az önbecsülés, önbizalom, önértékelés fejlődését is), magát a kreativitást, mint létezőt vizsgálni a hatáscélként és kompetenciaként a doktori kutatás folytatásában lehetséges. Csakúgy, mint a bizalom és a biztonság kérdésköre, amely a gyakorlati esetekben vissza-visszaköszönt, és amely hatáscélként definiálása célravezető lehet, hiszen a nagy átfogó, társadalmi változásokat célzó víziókat érdemes kis, teljesíthető alegységekre és komponensekre bontani. Módszertanilag a kutatás folytatásában szintlépés lehet a háborítatlan és tankönyvi elméletvezérelt grounded theory alkalmazása, társítva a hálóba mintavétellel, amelyben a célközösség tagjai maguk vannak be további résztvevőket.

A kutatás potenciális folytatási irányainak száma tehát tetemes, így a doktori disszertáció, mint egy alapozó fejezet, ugyan lezárul, viszont a részlemek kiemelése és kidolgozása végtelen számú variációban tudja a témát adekvátnan regisztrálni tartani.

BIBLIOGRÁFIA

Aitken, H. (2008): *Measuring soft outcomes. A basic guide.* Scotland.

Letöltés: 2019. 05. 01.

<http://www.employabilityinscotland.com/media/83589/how-to-measure-soft-outcomes-short-guide.pdf>

Amatullo, V., M. (2015): *Design attitude and social innovation: empirical studies of the return on design.*

Doctoral dissertation. Case Western Reserve University, Ohio.

Letöltés: 2019. 04. 03.

http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=case1429204015

Amatullo, M., Boyer, B., May, J., & Shea, A. (Eds.). (2021): *Design for Social Innovation:*

Case Studies from Around the World (1st ed.). Routledge.

Letöltés: 2023. 03. 04.

<https://doi.org/10.4324/9781003021360>

Anderson, C., Foster, H., McKibben, J. (2006): *The SOUL Record – A New Tool For Measuring*

Soft Outcomes. The Research Centre, City College.

Letöltés: 2019. 05. 01.

<https://evaluatingimpact.files.wordpress.com/2012/11/soul-record.pdf>

Anguelovski, I. (2013): *From Environmental Trauma to Safe Haven: Place Attachment and Place Remaking in*

Three Marginalized Neighborhoods of Barcelona, Boston, and Havana. *City & Community*, 12(3), pp. 211–237.

Letöltés: 2023. 07. 02.

<https://doi.org/10.1111/cico.12026>

Antalfai, M. (2016): *Alkotás és kibontakozás: A Katarzisz Komplex Művészetterápia elmélet és gyakorlata.*

Érdi Rózsa Nyomda, Érd.

Arnstein, S. R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*,

35:4, pp. 216–224.

Letöltés: 2023. 05. 24.

<http://dx.doi.org/10.1080/01944366908977225>

Barnhart, G. R. (1970): Social Design and Operations Research. *Public Health Reports* (1896–1970).

Vol. 85, No. 3 (Mar., 1970), pp. 247–250. Sage Publications, Inc.

Letöltés: 2019. 04. 17.

<https://www.jstor.org/stable/4593840>

Bason, Ch. (2013): Discovering co-production by design. In: **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):**

Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy.

Letöltés: 2019. 01. 02.

https://www.desisnetwork.org/wp-content/uploads/2017/04/DESIS_PUBLIColab-Book.pdf

Bichard, J. A. (2011): The designer as ethnographer: practical projects from industry. pp 45–56.

In: **Clarke, A. J. (edit):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*

Letöltés: 2019. 04. 25.

https://issuu.com/design.nerve/docs/design.anthropology_.object.culture

Björgvinsson, E., Ehn, P., Hillgren, P.A. (2012): Design Things and Design Thinking: Contemporary

Participatory Design Challenges. *Design Issues*, Vol. 28, No. 3, Participatory Design (Summer 2012),

pp. 101–116. The MIT Press.

Letöltés: 2019. 04. 17.

<https://www.jstor.org/stable/23273842>

Bloom, P., & Smith, B. (2010): Identifying the Drivers of Social Entrepreneurial Impact: Theoretical Development and an Exploratory Empirical Test of SCALERS. *Journal of Social Entrepreneurship*. Vol. 1, No. 1, 126–145, March 2010.
Letöltés: 2019. 05. 01.
https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/02/Article_Bloom_IdentifyingtheDriver-sofSocialEntrepreneurialImpact_2010.pdf

Boda, K., Csabai, L. (2021): *A közösségi tervezés maratonja: a szociális hackathon közösségfejlesztő változata.* Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest.
Letöltés: 2023. 04. 05.
https://hkleader.ro/content/2020/Erasmus/KTM_magyar.pdf

Bodor, P. szerk (2013): *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest.

Bodorkós, B. (2010): *Társadalmi részvétel a fenntartható vidékfejlesztésben: a részvételi akciókutatás lehetőségei.* Doktori disszertáció. Gödöllő.
Letöltés: 2023. 05. 20.
https://archive2020.szie.hu/file/tti/archivum/Bodorkos_B_ertekezes.pdf

Botero, A., Sampsa, H. (2013): *Ageing together: Steps towards evolutionary co-design in everyday practices.* In: *CoDesign*. 9. pp. 37-54.
Letöltés: 2019. 04. 15.
<https://www.researchgate.net/publication/249335524>

Botero, A., Vihavainen, S., Kimmo, K. (2009): From closed to open to what? An exploration on community innovation principles. MindTrek 2009 - 13th International Academic MindTrek Conference: *Everyday Life in the Ubiquitous Era*. pp.198-201.
Letöltés: 2019. 04. 05.
<https://www.researchgate.net/publication/234783523>

Brown, T., Wyatt, J. (2010): Design Thinking for Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*.
Letöltés: 2019. 03. 30.
<https://pdfs.semanticscholar.org/3aca/3b6fad54ad77d73b4bb60812a03cff66dfd9.pdf>

Charmaz, K. (2013): Lehorgonyzott elmélet. In: **Bodor, P. (szerk) (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest.

Corbin, J., Strauss, A. (2015): *A kvalitatív kutatás alapjai.* L'Harmattan, Budapest.

Costanza-Chock, S. (2020): *Design justice: community-led practices to build the worlds we need.* MIT Press.
Letöltés: 2023. 07. 25.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/12255.001.00018>

Csernák, J., Szerencsés, R., Horváth, L., & Dés, F. (2023): *FRUSKA Handbook / FRUSKA Kézikönyv.* Budapest. Moholy-Nagy University of Arts and Design.
Letöltés: 2023.05.01.
<https://mome.hu/en/projects/fruska>

Csillag, S. (2016): A kooperatív akciókutatás elmélete és gyakorlata. *Prosperitas*, 3 (2). pp. 36–62.
Letöltés: 2023. 07. 15.
<http://publikaciotar.repositorium.uni-bge.hu/841/1/Csillag-Sara.pdf>

Dallago, L., Perkins, DD., Santinello, M., Boyce, W., Molcho, M., Morgan, A. (2009): Adolescent place attachment, social capital, and perceived safety: a comparison of 13 countries. *Am J Community Psychol*. 2009 Sep;44(1–2):148–60.
Letöltés: 2023. 05. 30.
DOI: 10.1007/s10464-009-9250-z.

Davies, R., Dart, J. (2005): *The 'Most Significant Change' (MSC) Technique: A Guide to Its Use.*
Letöltés: 2019. 04. 10.
<https://www.researchgate.net/publication/275409002>

De Donder, L., De Witte, N., Buffel, T., Dury, S., & Verté, D. (2012): Social capital and feelings of unsafety in later life: A study on the influence of social networks, place attachment, and civic participation on perceived safety in Belgium. *Research on Aging*, 34(4), pp. 425–448.
Letöltés: 2023. 06. 12.
<https://doi.org/10.1177/0164027511433879>

Design Impact (2017): *Metathemes: Designing for Equitable Social Change.* Cincinnati.
Letöltés: 2019. 01. 10.
https://d-impact.org/wp-content/uploads/2017/10/Design-Impact_Metathemes-Report_Jan2017_small.pdf

DICE Konzorcium (2010): *DICE– a kocka el van vetve. Kutatási eredmények és ajánlások a tanítási színház és dráma alkalmazásával kapcsolatban.*
Letöltés: 2019. 05. 01.
http://www.dramanetwork.eu/file/DICE_kutatasi_eredmenyek.pdf

Dobák, J. (2020): Példák a mentális térkép társadalomtudományi kutatásban való alkalmazására. *Szellem és tudomány* 11: Különszám pp. 87–95.
Letöltés: 2023. 06. 25.
<https://www.uni-miskolc.hu/~btmtt/almanach/87-95.pdf>

Dr. Hornyacsek, J. (2014): *A tudományos kutatás elmélete és módszertana: szakkönyv tudományos munkát végzők és doktori tanulmányokat folytatók számára.* Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztviselőképző Kar, Budapest.
Letöltés: 2023. 06. 20.
<https://hkk.uni-nke.hu/document/hhk-uni-nke-hu/Teljes%20szöveg!.pdf>

Dr. Klein, B., Prof. Dr. Klein, S., Zentai, A. (2015): *Célcsoport-specifikus felmérő eszközök gyűjteménye megváltozott munkaképességű személyek kompetenciavizsgálatára.* Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségéért Közhasznú Nonprofit Kft.
Letöltés: 2019. 05. 02.
http://fszk.hu/wp-content/uploads/2016/04/alkalmassagvizsgalo_eszkoz_katalogus.pdf

Düll, A. (2009): *A környezetpszichológia alapkérdései: Helyek, tárgyak, viselkedés.* L'Harmattan, Budapest.

Düll, A. (2017): *Épített környezet és pszichológia. A lokalitásélmény pszichológiai vizsgálatai.* Akadémiai doktori értekezés.
Letöltés: 2018.01.01.
http://real-d.mtak.hu/996/1/dc_1358_16_tezisek.pdf

Eldred, J., Ward, J., Dutton, Y. (2004): *Catching Confidence.* Adult Community Learning Fund.
Letöltés: 2019. 05. 02.
https://www.learningandwork.org.uk/sites/niace_en/files/resources/Catching-Confidence-Final-Report.pdf

Fehér, B. (2019): *Reziliens közösségek: A szociális design lehetőségei.* Doktori értekezés. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.
Letöltés: 2023. 05. 18.
<http://corvina.mome.hu/dsr/access/4d2342f6-4543-4ba7-aed2-c80d9887ddd1>

Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): *A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv.* Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.
Letöltés: 2023.06.10.
https://api.mome.hu/uploads/A_jelenlet_mezoi_Szocialis_design_a_gyakorlatban_0527dc1cae.pdf

Feischmidt, M. (2017): Megalapozott elmélet. In: **Kovács, É. (szerk.):** *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Kalonda Bt., Budapest.

Gillespie, A. (2007): The social basis of self-reflection. In: **Valsiner, J., Rosa, A. (eds.):** *The Cambridge Handbook of Sociocultural Psychology.* Cambridge Handbooks in Psychology. Cambridge University Press, pp. 678–691.
Letöltés: 2023. 05. 19.
<http://eprints.lse.ac.uk/38683/>

Goffman, E. (2013): A terepmunkáról. In: **Bodor, P. (szerk) (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. pp. 53–61.

Greenhalgh, T., Jackson, C., Shaw, S., Janamian, T. (2016): Achieving Research Impact Through Cocreation in Community-Based Health Services: Literature Review and Case Study. *The Milbank Quarterly*, Vol. 94, No. 2 (June 2016), pp. 392–429.
Letöltés: 2019. 04. 17.
<https://www.jstor.org/stable/24869175>

Guersenzvaig, A., Ventura, J. (2022): Design practice, professional responsibility, and self-enactment. In: **Goldschmidt, G., Tarazi, E. (edit.):** *Expanding the frontiers of design: A blessing or a curse? Proceedings.* DesignTech, Faculty of Architecture & Town Planning – Technion – Israel Institute of Technology, Haifa.
Letöltés: 2023. 06. 23.
<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1651493/FULLTEXT01.pdf#page=105>

Hartz, L., Thick, L. (2005): Art Therapy Strategies to Raise Self-Esteem in Female Juvenile Offenders: A Comparison of Art Psychotherapy and Art as Therapy Approaches. *Art Therapy*, 22, pp. 70–80.
Letöltés: 2022. 03. 12.
<http://dx.doi.org/10.1080/07421656.2005.10129440>

Hehenberger, L., Harling, A. M., Scholten P. (2013): *Practical Guide to Measuring and managing impact.* European Venture Philanthropy Association (EVPA).
Letöltés: 2019. 04. 14.
http://www.oltreventure.com/wp-content/uploads/2015/05/EVPA_A_Practical_Guide_to_Measuring_and_Managing_Impact_final.pdf

Holmes, J. (2017): *Using impact mapping to help your team experiment.*
Letöltés: 2019. 04. 13.
<https://opensource.com/open-organization/17/6/experiment-impact-mapping>

Horváth, D., Mitev, A. (2015): *Alternatív kvalitatív kutatási kézikönyv.* Alinea kiadó, Budapest.

Hughes, K., Scupelli, P. (2013): Collaborative design strategies. In: **Manzini, E., Staszowski, E. (edit.) (2013):** *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy.*
Letöltés: 2019. 04. 10.
https://www.desisnetwork.org/wp-content/uploads/2017/04/DESIS_PUBLIColab-Book.pdf

Hulme, D. (2000): *Impact Assessment Methodologies for Microfinance: Theory, Experience and Better Practice.* University of Manchester, Manchester.
Letöltés: 2019. 04. 15.
<https://utsc.utoronto.ca/~kmacd/IDSC10/Readings/impact%20assessment/microf.pdf>

Hunt, J. (2011): Prototyping the Social: Temporality and Speculative Futures at the Intersection of Design and Culture. In: **Clarke, A. J. (edit.):** *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century.*
Letöltés: 2023. 06. 25.
DOI: [10.1007/978-3-7091-0234-3_2](https://doi.org/10.1007/978-3-7091-0234-3_2)

Illés, A. (2013): A narratív pszichológia mint a vizuális befogadás új értelmezési módja. *Helikon Irodalomtudományi Szemle* 59:1 pp. 40–54., (2013). Arcanum.
Letöltés: 2023. 07. 05.
https://matarka.hu/cikk_list.php?fusz=120478

Illés, A., Bodor, P. (2018): Cultural heritage and the meaning of museums for young Hungarians. In: **Marie, Banks (edit.):** *Interpret Europe (2019). Conference 2018 – Proceedings (2nd edition).* Witzenhhausen, Németország: Interpret Europe (2018). 323 p. pp. 141–152..
Letöltés: 2023. 06. 10.
https://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/publications/iecon18_proceedings.pdf

Illés, A., Bodor, P. (2016): Patterns of Museum Perception in Hungarian University Students. In: **Mastandrea, S., Maricchiolo, F. (eds.):** *The Role of the Museum in the Education of Young Adults. Motivation, Emotion and Learning.* Roma Tre-Press, Roma, Italy. 219 p. pp. 185–201.
Letöltés: 2023. 07. 04.
<http://romatrepress.uniroma3.it/wp-content/uploads/2020/02/Patterns-of-Museum-Perception-in-Hungarian-University-Students.pdf>

Impact Canada (2019): *Measuring impact by design: a guide to methods for impact measurement.* P rivy Council Office – Impact and Innovation Unit. Canada.
Letöltés: 2023. 05. 06.
<https://impact.canada.ca/sites/default/files/2021-08/MIBD-eng.pdf>

Jahnke, M. (2012): *Revisiting Design as a Hermeneutic Practice: An Investigation of Paul Ricoeur's Critical Hermeneutics.* *Design Issues*, Vol. 28, No. 2 (Spring 2012), pp. 30–40. MIT Press.
Letöltés: 2019. 04. 17.
<https://www.jstor.org/stable/41427824>

Julier, G., & Kimbell, L. (2019). Keeping the System Going: Social Design and the Reproduction of Inequalities in Neoliberal Times. *Design Issues*, 35(4), pp. 12–22.
Letöltés: 2023. 07. 21.
https://doi.org/10.1162/desi_a_00560

Kabeer, N. (1999): Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women's Empowerment. *Development and Change*, 30, 435–464.
Letöltés: 2023. 05. 31.
<https://doi.org/10.1111/1467-7660.00125>

Kassai, Sz., Pintér, J. N., Rácz, J. (2017): Az interpretatív fenomenológiai analízis (IPA) módszertana és gyakorlati alkalmazása. *Vezetéstudomány / Budapest Management Review*, XLVIII. évf. 2017. 4. szám.
Letöltés: 2023. 06. 01.
https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2816/1/VT_2017n4p28.pdf

Kelley, T., Kelly, D. (2013): *Creative Confidence.* Crown Business, USA.

Kende, A., Illés, A. (2011): Hátrányos helyzetű gyerekek jelen- és jövőképe. „Erős fal, kerítés, nagy kutya, állás a rendőrségnél. *Esély* 4. 72–92.
Letöltés: 2023. 05. 21.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2011_4/04kende.indd.pdf

Körtvélyesi, Zs. (2018): *Bevezetés a tudományos szövegírásba: szakdolgozatírók kézikönyve.* Eötvös Kiadó, Budapest.
Letöltés: 2023. 06. 05.
https://tatk.elte.hu/dstore/document/160/Kortvelyesi_Bevezetes_a_dolgozatirasba.pdf

Kovács, É. (2007): Interjú módszerek és technikák. In: **Kovács, É. (szerk.):** *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet.* Kalonda Bt., Budapest.
Letöltés: 2017. 09. 30.
<http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/kozossegtanulmany.pdf>

Kovács, É. (2011): A narratív módszerek politikája. *Forrás.* 43. évf. 7–8. sz.
Letöltés: 2017. 10. 02.
<http://www.forrasfolyoirat.hu/1107/kovacs.pdf>

Kovács, É. (2012): Az emlékezet a szociológiai elméletéhez.
Socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 2(1), 23–35.
Letöltés: 2023. 07. 01.
http://real.mtak.hu/73371/1/emlekezes_identitas_7300_150518.pdf

Kozma, J. (2003): A szegénység pszichológiai vonatkozásai. *Esély.* 2003/2. 15–30. Budapest.
Letöltés: 2019. 05. 10.
http://www.esely.org/kiadvanyok/2003_2/KOZMA.pdf

Lakatos, K. (2009): *A képesség tétele folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában.* Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest (Parola füzetek).
Letöltés: 2023. 07. 20.
http://www.kka.hu/_Kozosseg_Adattar/Azadatt.nsf/0a84037251c6a630c1257075002e65aa/14c544c36a68ce-4fc12575d9002dfc69?OpenDocument

Leeuwen, von T. (2013): Szemiotika és ikonográfia. In: **Bodor, P. (szerk.) (2013):** *Szavak, képek, jelentés: kvalitatív kutatási olvasókönyv.* L'Harmattan, Budapest. pp.297–327.

Letenyei, L. (2005): *Településkutatás I–II.* L'Harmattan Kiadó – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 71–95.
Letöltés: 2023. 06. 30.
<https://unipub.lib.uni-corvinus.hu/7198/4/3resztvevomegfigyeles.pdf>

Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok.* Budapest.
Letöltés: 2019. 01. 22.
https://impactacademy.hu/wp-content/uploads/2018/09/Hatasmeres_alapok_ImpactAcademy.pdf

Lutheran World Relief (2017): *Facilitation guide for an integrated evaluation methodology: Most significant change and photovoice.*
Letöltés: 2019. 03. 05.
https://www.fsnnetwork.org/sites/default/files/lgi_facilitation_guide.pdf

Málovics, Gy., Juhász, J., Mihók B., Szentistványi, I., Nagy, M. (2016): Részvételi akciókutatás (RAK) – egy alternatív társadalomkutatási megközelítés a működőképes tudásért és társadalmi változásokért.
In: **Sütő, E., Szirmai, É., Újvári, E. (szerk.):** *Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015).* pp. 185–197.
Letöltés: 2023. 06. 10.
http://acta.bibl.u-szeged.hu/62475/1/sodrasban_185-197.pdf

Manzini, E., Staszowski, E. edit. (2013): *Public and Collaborative. Exploring the intersection of design, social innovation and public policy.*
Letöltés: 2019. 04. 25.
https://www.desisnetwork.org/wp-content/uploads/2017/04/DESIS_PUBLIColab-Book.pdf

Manzini, E., & Coad, R. (2015): *Design, When Everybody Designs: An Introduction to Design for Social Innovation.* Boston, MA: MIT Press.
Letöltés: 2023. 06. 01.
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt17kk7sv>

Margolin, V., Margolin S. (2002): A “Social Model” of Design: Issues of Practice and Research. *Design Issues*, Vol. 18, No. 4 (Autumn, 2002), pp. 24–30.
Letöltés: 2019. 04. 17.
<https://www.jstor.org/stable/1511974>

Mazzarella, F. (2013): *Design process for social innovation.* pp. 207-227. Politecnico di Torino.
Letöltés: 2019. 05. 05.
https://issuu.com/francescomazzarella/docs/f.mazzarella_msc_thesis_ecodesign_d

Milev, Y. (2018): *The Transformation of Societies in the Mirror of an Expanded Concept of 'Design'.*
Letöltés: 2019. 05. 02.
http://www.aobbme.com/wordpress/wp-content/uploads/Designing_YM_Maastricht.pdf

NEF (the new economics foundation) (2007): *Prove it! Toolkit. Overview of Methodology.* London.
Letöltés: 2019. 05. 01.
<https://nefconsulting.com>

Németh K. (2015): A terepmunka és a kutatói pozíció reflektálása mint az értelmezés rejtett erőforrása.
In: **Virág T. (szerk.):** *Törésvonalak: Szegénység és etnicitás vidéki terekben.* Argumentum, Budapest. 27–44.
Letöltés: 2023. 05. 25.
<https://core.ac.uk/download/pdf/50569819.pdf>

Papanek, V. (1984): *Design for the real world.* Van Nostrand Reinhold Co., New York.
Letöltés: 2023. 02. 04.
https://monoskop.org/images/f/f8/Papanek_Victor_Design_for_the_Real_World.pdf

Patwardhan, V., Alector Ribeiro, M., Payini, V., M. Woosnam, K., Mallya, J., Gopalakrishnan, P. (2019): Visitors' Place Attachment and Destination Loyalty: Examining the Roles of Emotional Solidarity and Perceived Safety. *Journal of Travel Research*, Vol. 59(1), pp. 3–21.
Letöltés: 2023. 06. 21.
DOI: <https://doi.org/10.1177/0047287518824157>

Péntek, P. (2013): *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon.* Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi kar, Budapest.
Letöltés: 2019. 03. 25.
<https://impactacademy.hu/tudastar-a-feliratkozottaknak/>

Prasko, J., Mozny, P., Novotny, M., Slepecky, M., Vyskocilova, J. (2012): Self-reflection in cognitive behavioural therapy and supervision. *Biomed Pap Med Fac Univ Palacky Olomouc Czech Repub.*, 2012 Dec;156(4):377–84.
Letöltés: 2023. 06. 15.
DOI:10.5507/bp.2012.027

Réthy, E., Vámos, Á. (2006): *A gyakorlati pedagógia néhány alapkérdése: Esélyegyenlőség és méltányos pedagógia.* Bölcsész Konzorcium, Budapest.
Letöltés: 2023. 06. 23.
<https://mek.oszk.hu/05400/05467/05467.pdf>

Rinaldo, H. (2010): *Getting Started in Social Impact measurement. A guide to choosing how to measure social impact.*
Letöltés: 2019. 04. 20.
https://www.socialauditnetwork.org.uk/files/8113/4996/6882/Getting_started_in_social_impact_measurement_-_270212.pdf

Roudavski, S. (2021): “Interspecies Design”. In: **John Parham (edit.):** *Cambridge Companion to Literature and the Anthropocene*, 147–62. Cambridge University Press, Cambridge.

Letöltés: 2023. 06. 25.

<https://rest.neptune-prod.its.unimelb.edu.au/server/api/core/bitstreams/970c4aa0-7b22-5526-98e0-7b6f40a5b4bd/content>

S. Carver, Ch., F. Scheier, M. (2006): *Személyiségpszichológia*. Osiris, Budapest.

Sallay, V., Martos, T. (2018): A Grounded Theory (GT) módszertana. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 73 (1/2). pp. 11–28.

Letöltés: 2023. 06. 28.

<http://real.mtak.hu/80686/1/0016.2018.73.1.2.pdf>

Schirm, A. (2013): Történetmesélés a sorozatreklámokban. In: **Tóth, Sz. (szerk.):** *A XXII. MANYE Kongresszus előadásai*. Vol. 9. pp. 151–155.

Letöltés: 2023. 05. 30.

<https://mek.oszk.hu/11700/11730/11730.pdf>

Schneider, Á. (2021): *Az emberközpontú tervezés határai: Spekulatív design és poszthumán állapot*. Doktori disszertáció. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

Letöltés: 2023. 07. 06.

<https://corvina.mome.hu/dsr/access/ffd20df4-5c28-4072-b5f9-10ebbcc07a47>

Schmitz, B., Krlev, G., Mildenerger, G., Bund, E., Hubrich, D. (2013): Paving the Way to Measurement – A Blueprint for Social Innovation Metrics. A short guide to the research for policy makers. A deliverable of the project: “*The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe*” (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research.

Letöltés: 2016. 12. 01.

<http://www.tepsie.eu/index.php/publications>

Sebestyén, Zs. (2016): Az interszekcionalitás elméleti megközelítései. *Metszetek*. Vol. 5 (2016) No. 2. pp. 108–126.

Letöltés: 2023. 06. 28.

https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_2016_2_08_sebestyen.pdf

Snyder, H. (2019): Literature review as a research methodology: An overview and guidelines.

Journal of Business Research. Volume 104. pp. 333–339.

Letöltés: 2023. 06. 08.

<https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>

Steen, M. (2012): Human-Centered Design as a Fragile Encounter. *Design Issues*, Vol. 28, No. 1 (Winter 2012), pp. 72–80. The MIT Press.

Letöltés: 2019. 04. 17.

<https://www.jstor.org/stable/41427811>

Sternberg, R. J., (2010): *Handbook of Creativity*. Cambridge University press.

Suri, F. J. (2011): Poetic Observation. What designers make of what they see. pp. 16–33.

In: Clarke, A. J. (edit.): *Design Anthropology. Object Culture in the 21st century*. Letöltés: 2019. 04. 20.

https://issuu.com/design.nerve/docs/design_anthropology__object.culture

Szentpéteri, M. (2009): Socially Responsible Design Initiatives in Hungarian Design Education.

Temes de Disseny 26: (1) pp. 90–95.

Letöltés: 2023. 07. 10.

<https://raco.cat/index.php/Temes/article/view/164777/216797>

Szepesi, B. szerk. (2013): *Hatásvizsgáló kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest.

Letöltés: 2019. 04. 10.

http://hetfa.hu/hatasvizsgalat/kezikonyv_szervezo.pdf

Szerencsés R. (2023): Hatásvizsgálat. In: Csernák, J. (2023): *Design műhely lányoknak – Módszertani könyv*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest. pp.11–13.

Letöltés: 2023. 06. 10.

https://api.mome.hu/uploads/MOME_IC_FRUSKA_Handbook_HU_91cc970a53.pdf

Szerencsés, R. (2018): *Épített környezettel foglalkozó városi beavatkozások közösségekre gyakorolt hatásának vizsgálata*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Saját szerzőség, publikálatlan szöveg.

Szerencsés, R. (2023): *Várostervezési kutatás a gyerekek mobilitásáról*. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem, Budapest.

Letöltés: 2023. 05. 17.

https://api.mome.hu/uploads/MOME_IC_Urban_planning_research_project_overview_HU_e3412be5f1.pdf

Szigeti, F., Szerencsés R., (2018): Bemutató szöveg.

Archivált anyagok között elérhető, jelenleg már nem publikus.

Szőke-Milinte, E. (2022): A narratívák és a történetmesélés szerepe a konfliktuskezelésben.

Máltai tanulmányok 4. évf. 1. sz. (2022.) pp. 24–41.

Letöltés: 2023. 07. 02.

https://epa.oszk.hu/04000/04049/00010/pdf/EPA04049_maltai_tanulmanyok_2022_01_024-041.pdf

Takács, F. (2017): Az esettanulmány mint módszertan a szociológiában.

Szociológiai Szemle 27.évf. 1. sz. pp. 126–132.

Letöltés: 2023. 05. 20.

https://szociologia.hu/dynamic/takacs_flora.pdf

Tromp, N., & Vial, S. (2022): Five components of social design:

A unified framework to support research and practice. *Design Journal*, 26(2), pp. 210–228.

Letöltés: 2023. 06. 02.

<https://doi.org/10.1080/14606925.2022.2088098>

Tromp, N., Hekkert, P., Verbeek, P. P. (2011): Design for Socially Responsible Behavior:

A Classification of Influence Based on Intended User Experience. *Design Issues*, Vol. 27, No. 3 (Summer 2011), pp. 3–19. The MIT Press.

Letöltés: 2019. 04. 17.

<https://www.jstor.org/stable/41261940>

Van de Craats, I., Van den Berg, P., Kemperman, A., Waygood, E. O. D. (2020):

Children’s school travel and wellbeing in the Netherlands. In: **Waygood, O. et al. (edit.):**

Transportation and Children’s Well-Being. Elsevier Inc., Amsterdam. pp. 317–338.

Letöltés: 2023. 06. 14.

<https://doi.org/10.1016/B978-0-12-814694-1.00017-8>

Vizin, G. (2018): *Kutatásmódszertan*. Prezentáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem.

Letöltés: 2023. 05. 17.

https://semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2018/11/Kutatásmódszertan_2018_régi-t%C3%ADpusú-ppt.pdf

Walker, R. (2016): A szegénység szégyene. *Esély* 27. évf. 3. sz. / 2016. Budapest.

Letöltés: 2019. 03. 30.

http://www.esely.org/kiadvanyok/2016_3/2016-3_1-1_Walker_Szegenyseg_szegyene.pdf

Wang C, Burris MA (1997): Photovoice: concept, methodology, and use for participatory needs assessment.

Health Educ Behav. 1997 Jun;24(3):369–87.

Letöltés: 2023. 06. 20.

<http://heb.sagepub.com/content/24/3/369>

ÁBRA- ÉS TÁBLÁZATJEGYZÉK

Ábra 1_A kutatás felépítés az alkalmazott módszerek rendszerében / Saját szerkesztés	25
Ábra 2_A hosszú távú hatásvizsgálat körössége az elméletvezérelt mintavételre alapozva / Saját szerkesztés	84
Ábra 3_A hatásvizsgálati rendszer rétegzettsége az Előfeltétel / Következmény mátrix mutációjával illusztrálva / Saját szerkesztés	117
Ábra 4_Az Esettanulmány 1 hatásláncolatának illusztrálása / Saját szerkesztés	119
Ábra 5_Szófelhő a gyerekek visszajelzéseiből / Online eszköz által generálva (sli.do)	129
Ábra 6_Hallgatói visszajelzések illusztratív rendszerezése / Saját szerkesztés	134
Ábra 7_Az interjúk elemzése során kialakított kódok és fogalmak felsorolása / Saját szerkesztés	142
Ábra 8_A kódok fatérkép szerű vizualizációja / Atlas.ti programból kimentve	144
Ábra 9_A kódok sávdíagram szerű vizualizációja / Atlas.ti programból kimentve	144
Ábra 10_A társadalmi hatásmérés 5 lépése	214
Ábra 11_Információgyűjtés csoportosítás	216
Ábra 12_Logikai modell	216
Ábra 13_Arnstein létrája	218
Ábra 14_Naplók színkódolása / Saját szerkesztés	219
Ábra 15_Naplók kódok szerinti táblázatos rendszerezése / Saját szerkesztés	219
Ábra 16_Példák közösségi vizuális és szöveges naplókra	220
Ábra 17_Példák közösségi napló elemzésére	221
Ábra 18_Példa közösségi naplók elemzésének rendszerezésére / Saját fejlesztés	222
Ábra 19_Példa szoftveres interjúelemzés kódtáblázatára	223
Ábra 20_Példa hatásworkshop eredményekre	223
Ábra 21_Társadalmi innováció vonatkozású hatásmérési módszerek	224
Ábra 22_Bizonyíték skála és módszereket összefoglaló táblázat	225

Táblázat 1_A jelen kutatás elhelyezése a típuskategóriák rendszerében	22
Táblázat 2_A jelen kutatás rendszerezése a kvalitatív elemzés tulajdonságai alapján / Saját szerkesztés	24
Táblázat 3_Szociális design összefoglaló mátrixa / Saját szerkesztés	63
Táblázat 4_Hatásvizsgálati lehetőségek szakirodalmi összegzése / Saját szerkesztés	76
Táblázat 5_A kísérleti hatásvizsgálat hozzárendelése a grounded theory ismerveihez / Saját szerkesztés	82
Táblázat 6_Szekunder kutatás megállapításai a primer kutatásra vonatkoztatva / Saját szerkesztés	92
Táblázat 7_Esettanulmányok bemutatásának rendszere a magyarázó paradigma alapján	98
Táblázat 8_Az esettanulmányok rendszerezése a szociális design összefoglaló mátrixa alapján / Saját szerkesztés	103
Táblázat 9_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés	108
Táblázat 10_Benyománaplók kérdéseinek rendszerezése a szándék és a relevancia tengelyén / Saját szerkesztés	121
Táblázat 11_A benyománaplóban található információk elemzési módjainak bemutatása példákkal 1/2 / Saját szerkesztés	122
Táblázat 12_A benyománaplóban található információk elemzési módjainak bemutatása példákkal 2/2 / Saját szerkesztés	123
Táblázat 13_Benyománaplóban fellelhető kompetenciamegjelölések összesítése / Saját szerkesztés	124
Táblázat 14_Kérdőív állításainak kompetenciákra vonatkoztatása / Saját szerkesztés	126
Táblázat 15_Kérdőívek időbeliség szerinti csoportosítása és a záró kérdőív kérdéseinek kompetenciákra vonatkoztatása / Saját szerkesztés	127
Táblázat 16_A kérdőívre adott válaszokból generált adatok összesítése / Saját szerkesztés	128
Táblázat 17_A kérdőív kifejtős kérdéseire adott válaszok kategorizálása / Saját szerkesztés	130
Táblázat 18_Szemelvények az oktatói kérdőívre érkezett válaszokból / Saját szerkesztés	132
Táblázat 19_A vizuális és szöveges naplók fogalmi és kódrendszerének összefoglalása / Saját szerkesztés	139
Táblázat 20_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés	156
Táblázat 21_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés	168
Táblázat 22_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés	178
Táblázat 23_A hatásvizsgálati szerkezet felépítése / Saját szerkesztés	189
Táblázat 24_Szakirodalmi összefoglalás / Saját szerkesztés	214
Táblázat 25_Szakirodalmi összevonás, rendszerezés / Saját szerkesztés	215

MELLÉKLETEK

1. EVPA

A hatásmérés 5 lépése

The 5 steps of social impact measurement

Source: EVPA

Ábra 10_A társadalmi hatásmérés 5 lépése⁴⁴¹

2. ÖSSZESÍTŐ TÁBLÁZAT⁴⁴²

Táblázat 24_Szakirodalmi összefoglalás / Saját szerkesztés

1.	2.	3.	4.	5.
Célkitűzések megállapítása / rögzítése	Érintetti kör feltérképezése / elemzése	Eredmények, hatás és indikátorok mérése	A hatás értékelése és verifikálása	Monitorozás, reportálás
Milyen társadalmi probléma megoldásában kíván közreműködni a szervezet / projekt,	Érintettek azonosítása (direkt, indirekt + közreműködők, kedvezményezettek)	SMART indikátorok felállítása: specifikus, mérhető, elérhető, releváns, időhöz kötött	A haszon és az áldozat (befektetett energia) mátrixa mentén elemezni	Iteratív folyamatok
Milyen aktivitásai vannak ennek érdekében	Érintettek szelekciója, prioritizálása	Eredmények megkülönböztetése: változásra fókuszáló, célcsoportra fókuszáló, versenytársakra fókuszáló	Vegyes módszerek – kvalitatív és kvantitatív	Felhalmozott adat elemzése a célkitűzések függvényében

441 Hehenberger, L., Harling, A.M., Scholten P. (2013): *Practical Guide to Measuring and managing impact*. European Venture Philanthropy Association (EVPA).

442 Uő.

Milyen erőforrásokkal, bemeneti helyzettel rendelkezik	Érintettek elvárásainak megértése, összegyűjtése	Big Society Capital ("BSC") eredmény mátrixának alkalmazása	Összehasonlító elemzés, interjúk, fókuszcsoportok, történetmesélés, célcsoport elégedettségi kutatás, részvételi hatáserőértékelés, érték játék	Elemzések visszavizsgálása / a vizsgálat megismétlése
Melyek az elvárt produktumok, eredmények	Érintettek elkötelezésének kialakítása	Adatok összevetése a wikiVOIS platform, és az IRIS indikátor adatbázissal		Megállapítások beépítése a működésbe, döntéshozatalba

3. HATÁSVIZSGÁLAT JAVASOLT MENETE⁴⁴³

Táblázat 25_Szakirodalmi összevonas, rendszerezés / Saját szerkesztés

Lépések	Részletezés
0. Strukturálást és folyamatindítást segítő kérdések ⁴⁴⁴	1. Mi a motiváció a hatásmérésre (hatékonyság, eredményesség, változtatási szándék, támogatók felé eredményességi kimutatás stb.) 2. Milyen szintű hatást tervez az adott beavatkozást végző mérni (emberekre, környezetre, gazdaságra, társadalomra, speciális területre vonatkozó)
1. A hatásvizsgálat szempontjainak meghatározása	Mire/Kire és milyen jellegű hatást kíván a mérés vizsgálni Az érintettek listázása (közvetett vagy közvetlen), prioritizálása a vizsgálat fókusza alapján, az érintettek releváns jellemzői, motivációja (egyedi ösztönzők), vélekedése (elvárások), prognosztizált reakciója
2. A vizsgált intézkedések azonosítása	Mi az az elemezni kívánt tevékenység, illetve azon tevékenység(ek) célja, amelynek a hatását vizsgáljuk
3. A hatásmechanismusok feltárása	Az azonosított intézkedés (és cél) a végrehajtás és a következmény folyamatának rögzítése különböző fókuszosokkal, prioritásokkal, pl. érintetti fókuszos
4. A hatások becslése	Az azonosított hatások mértékének megítélése különböző kvantitatív, kvalitatív módszerekkel

443 Szepesi, B. szerk. (2013): *Hatásvizsgálati kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest.

444 Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest.

4. INFORMÁCIÓGYŰJTÉS FÓKUSZA, MOTIVÁCIÓJA, TÁRGYA

Ábra 11_Információgyűjtés csoportosítás⁴⁴⁵

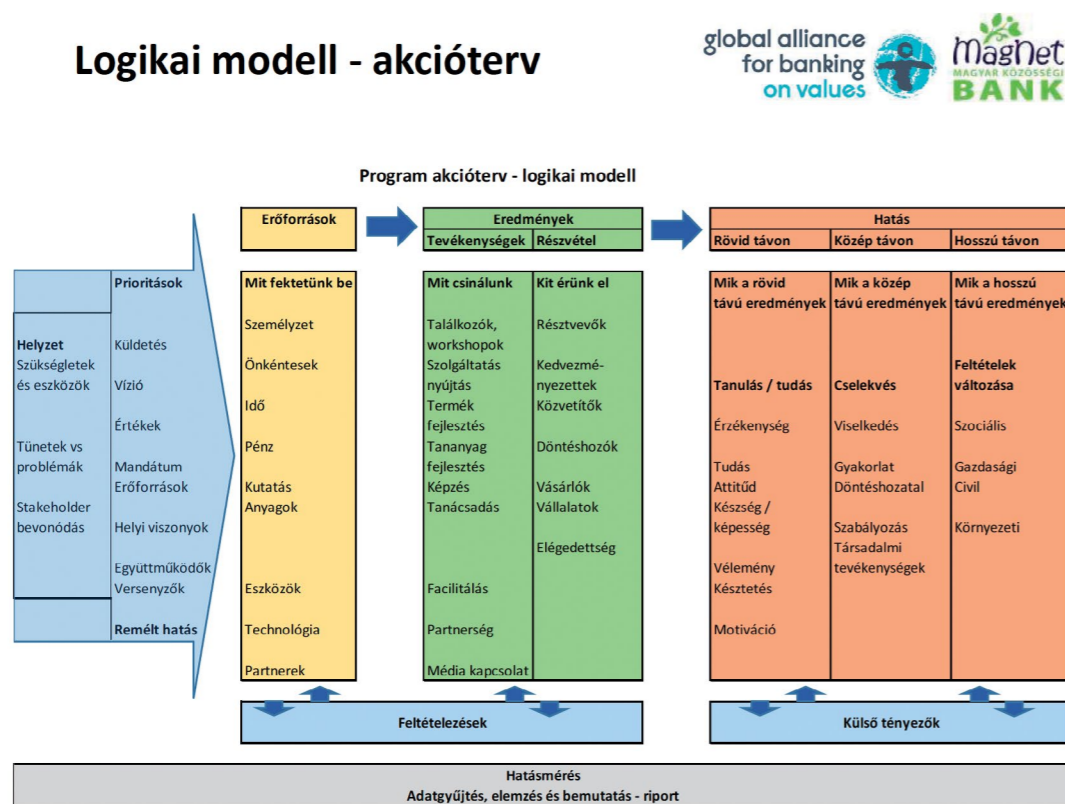
Információgyűjtés fókusza, motivációja, tárgya

Fókusz	Motiváció	Tárgy
<ul style="list-style-type: none"> • Intézkedés azonosítása • Hatásmechanizmusok feltárása • Hatások becslése 	<ul style="list-style-type: none"> • Információgyűjtés • Elfogadtatás • Sikeres megvalósítás 	<ul style="list-style-type: none"> • Megfigyelés-előrejelzés • Mérés-becslés • Megfigyelés-közelítés

A szakirodalom kitér az időbeliség faktorára, vagyis a vizsgálat megkezdése előtt azt a szempontot is tisztázni szükséges, hogy a vizsgálat rövid, közép vagy hosszú távon hatást céloz-e detektálni. Ezen kívül releváns megvizsgálni a kezdés előtt azt, hogy a vizsgálat céljához illeszkedve egy gyors becslésre, szakértői becslésre, vagy hatáselemzésre van-e szükség.⁴⁴⁶

5. LÉVAI GÁBOR – LOGIKAI MODELL

Ábra 12_Logikai modell⁴⁴⁷

445 Szepesi, B. (szerk.) (2013): *Hatásvizsgálati kézikönyv*. II. kötet: *Hatásvizsgálat szervezőknek*. Budapest.
 446 Ez egy speciális kategória és a döntés- és határozat előkészítési aktivitásokban van igazán jelentősége
 447 Lévai, G. (2018): *Társadalmi hatásmérés alapok*. Budapest.

6. MUTATÓRENDSZEREK⁴⁴⁸

- I. Balanced Scorecard (BSC) (kiegyensúlyozott stratégia mutatószámrendszer) – összekapcsolja a mérhető és számszerűsíthető elemeket a nehezen mérhető s nem számszerűsíthető elemekkel. Négy fő nézőpontra fókuszált, „valamennyi nézőpont esetében a stratégiai célok, az ezeket mérhetővé tévő mutatószámok, a mutatókkal kapcsolatos elvárások és az elvárások elérése érdekében szükséges akciók azonosítása szükséges.”⁴⁴⁹
- II. Az IRIS (*Impact Reporting and Investment Standards*) módszertanhoz kapcsolódik egy online felület is, amely a sztenderdizálhatóságot és összevethetőséget tartja kifejezetten fontosnak a társadalmi vállalkozások területén.⁴⁵⁰
- III. A gazdasági tevékenységet végző beavatkozásoknál a társadalmi számvitel vagy kontrolling is alkalmazható, mely „egy szervezet gazdasági tevékenységének a társadalmi és környezeti hatásait közvetíti a társadalom felé”.⁴⁵¹
- IV. Mindezeknél a szakirodalomban sokkal gyakortább előforduló módszert az úgynevezett SROI (*Social Return on Investment*) mutató, azaz „a befektetés megtérülésének mutatóját, a társadalmi számvitelt és a költség–haszon elemzés módszertanát vette alapul”.⁴⁵² A SROI a beavatkozások és tevékenységek megtérülését méri, alkalmankénti pénzbeli kifejezhetőséget szem előtt tartva.
 A fókuszbán viszont az értékek szerepelnek, a számok hozzárendelése csupán az összehasonlíthatóság eszköze, de nem nélkülözhetetlen elem.⁴⁵³ A módszerben szintén fellelhető a korábban említett érintetti / kedvezményezetti / célcsoporti kör pontos meghatározása és a mérni kívánt változók artikulálása.
- V. A kvalitatív lehetőség között, vagyis a puha = soft eredmények mérését előtérbe helyező módszerek között Péntek megemlíti a „Paul N. Bloom és Aaron K. Chatterji (2009) nevéhez köthető a SCALERS modellt”.⁴⁵⁴ A modell hét tématerület (driver) és kérdés mentén hoz létre egyfajta skálát, amely azt mutatja ki, hogy a beavatkozó szervezet milyen mértékben befolyásolja a 7 tématerületet egyenként és összességében.

448 Péntek, P. (2013): *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest. 8. oldal.
 449 Uő.
 450 Uő.
 451 Uő.
 452 Uő: *SROI Guide*, 2009.
 453 Uő.
 454 Péntek, P. (2013): *A társadalmi vállalkozások hatásmérésének gyakorlata Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástudományi Kar, Budapest. 8. oldal.

7. MSC MÓDSZER: KIEGÉSZÍTŐ INFORMÁCIÓ

A szignifikáns változás technika előre meghatározott indikátorok nélkül dolgozik, de bevezeti a változás emberközpontú domainjainak fogalmát, amelyek eléggé tágra értelmezhetők ahhoz, hogy ne minősüljenek korlátozóknak (pl. változások az emberek életében). Ezt követően meghatározásra kerül a vizsgálati időszak, és elkezdődik az egyéni történetek összegyűjtése. A történetek arra a kérdésre keresik a választ, hogy a résztvevők az elmúlt időszakban véleményük szerint velük / hozzájuk kapcsolódóan milyen szignifikáns változás történt?⁴⁵⁵ Az így összegyűjtött történetek, a korpusz szűrése és a szignifikáns változások kimutatása, a tematikus kódolás ezután történik a szervezet munkatársainak részvételével. Nagyobb méretű szervezetek esetén a sűrítés a szervezeti diagram és a hierarchia különböző lépcsőin megy keresztül, és ezzel együtt szűkül. Rendkívül fontos pont, hogy a szelekciós kritériumok minden esetben rögzítve és dokumentálva vannak, vagyis a kiválasztott, szignifikánsnak titulált változás mellett megjelenik a döntés indoklása is. A 10 lépcsős folyamat hatodik állomása a visszacsatolás, vagyis a legmagasabb szintről a kiválasztott eredmények és indoklások visszakerülnek a projektmenedzsment szintjére további elemzésre, iterálásra. A történetek verifikálása szintén fontos állomás, a kiválasztott történetek eredetiségét és valóságtartalmát helyszíni látogatásokkal lehet alátámasztani. A számszerűsítése ennek a folyamatnak is integráns része: pl. mennyi és milyen változás történt, mely területeken, hány ember részvételével stb. Az utolsó és az utolsó előtti lépés opcionális, vagyis a szelekciós történetek másodelemzése és folyamat meta-monitorozása, valamint a kiépített rendszer felülvizsgálata a későbbi folyamat hibaszázalékát csökkentheti.⁴⁵⁶

8. ARNSTEIN LÉTRÁJA

Ábra 13_Arnstein létrája⁴⁵⁷

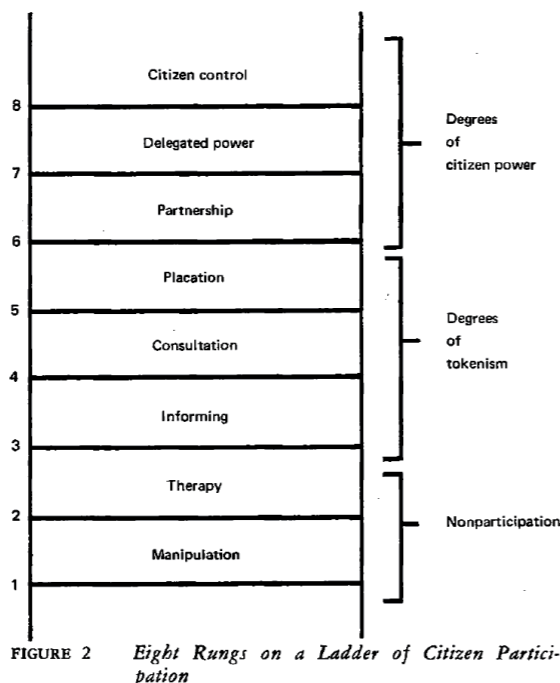

FIGURE 2 Eight Rungs on a Ladder of Citizen Participation

455 Davies, R., Dart, J. (2005): *The 'Most Significant Change' (MSC) Technique: A Guide to Its Use.*
 456 Uő.
 457 Arnstein, S. R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35:4, pp. 216–224.

9. OKTATÓI ÉS HALLGATÓI NAPLÓK SZABAD / NYÍLT SZÍNKÓDOLÁSÁNAK ILLUSZTRÁLÁSA

Ábra 14_Naplók színkódolása / Saját szerkesztés

NAP	SORSZÁM	A mai nap tanúsága egyértelműen az volt, hogy...	Ambin változást éreztek magamon / magamban / napról napra képest az... (pozitív / negatív élmények, tanúság, siker,	Egyéni benyomásom a csapathoz tartozó gyerekek tevékenységére kapcsolatban általában az, hogy... (csapatmunka, kreatív megközelítés, aktivitás, stb.)
H1		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	Először felébredtem magam, kellett egy kis idő hogy jobban fel tudjak ébredni, de aztán a gyerekekkel együtt...	A csapatmunka során a lányok sokszor felébredtek, hamar elfáradtak, viszont a feladatok végére úgy érezték, hogy elérték a céljukat és nagyon büszkék voltak. A napokban nagyon felébredtek voltak, ebben bíztattuk őket, melyek segítettek őket. Összességében és a saját élményeimből is elmondhatom, hogy a gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H2		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	többet beszélgetek, felengedtem jobban	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H3		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	egyre több mindent tudok meg a gyerekekről és emiatt kedvem jobban megvan azokról, akiket korábban nem ismertem meg, de nevetek általában szívesen örülök hogy viccesnek tartanak	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H4		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	Úgy érzem, hogy sikerült lazítanom a kocka, tervezéshez rugalmasabb hozzáállással, ami némi kudarc során feledtem fel, mint pozitív élmény.	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H5		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	Nem gondoltam volna, hogy ilyen könnyű lesz kapcsolatot teremteni a gyerekekkel	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H6		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	lehetősebb és felkészültebb vagyok, úgy, hogy kezdtem összekapcsolni a helyekkel és a többi MOMÉSSal.	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
H7		A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	Először felébredtem magam, kellett egy kis idő hogy jobban fel tudjak ébredni, de aztán a gyerekekkel együtt...	A gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...
KEDD	H8	A gyerekek a gyerekek és a szülők közti kapcsolatban... (szülői felügyelet, együttműködés, stb.)	kicsit tudtam, elvesztettem	A gyerekek közül többen panaszkodtak hogy inkább hazamennék. Csapatmunkában tapasztaltam, a feladatok végére úgy érezték, hogy elérték a céljukat és nagyon büszkék voltak. A napokban nagyon felébredtek voltak, ebben bíztattuk őket, melyek segítettek őket. Összességében és a saját élményeimből is elmondhatom, hogy a gyerekekkel együttműködés során mindig csak lenne nekem a gyerekekkel, hogy lehetne nekem szülővel együtt...

10. A KÓDOLT OKTATÓI ÉS HALLGATÓI NAPLÓK KÓDOK SZERINTI TÁBLÁZATOS RENDEZÉSÉNEK ILLUSZTRÁLÁSA

Ábra 15_Naplók kódok szerinti táblázatos rendszerezése / Saját szerkesztés

Napló kérdés			
Kód / Kategória	Oktatói	Hallgatói	Kód / Kategória
Elmozdulás / Változás		Elmozdulás / Változás	
Nap 3	időarányosan javul a figyelmük, aktivitásuk, kooperativitásuk, kedvük, a munkához a csapatmunkához	közvetlenebbül állnak a gyerekekhez és ők is hozzájárulnak	Nap 1
Nap 4	(napi rutin beállt) pontosan, várják a feladatot, türelmesen elvégzik	a folyamat végére úgy vettem észre, hogy elkezdtek felplódnálni és egészen bejöttek a prototípusok készítésébe.	Nap 1
Nap 4	A gyerekek most már az áramlásban (flow) vannak	Sok új ötletük volt a folyamat közben	Nap 1
Nap 4	Nagyon szép ötletekkel állnak elő, egyre jobban értik, érzik hogy miért is jó mindaz ami velük történik	A folyamat közben viszont felbátorodnak és aktívabbak lesznek.	Nap 1
		Egyre jobban nyitottabbak lesznek és mesélnék magukról, főleg 4 vagy 6szem közt,	Nap 1
		közvetlenebb kommunikáció a gyerekekkel	Nap 2
		srácok is pörgősek voltak, és kreatívak	Nap 2
		szívesebben dolgoznak velünk együtt	Nap 2
		képesek megnyitni és alkotni.	Nap 2

13. A GYEREKEK (CÉLKÖZÖSSÉG) VIZUÁLIS ÉS SZÖVEGES NAPLÓINAK ELEMZÉSE TÁBLÁZATOS RENDSZEREZÉSBE ILLUSZTRÁLVA

Ábra 18_Példa közösségi naplók elemzésének rendszerezésére / Saját fejlesztés

Napló szám	Szubjektív megjegyzések	Képek	Szövegek
1	<ul style="list-style-type: none"> -Képdominancia a szöveg felett -Több tárgyi ábrázolás, mint emberi -Napok előrehaladtával képek következesen elmesélik a napot -Az első naplónál több emoji elem – ez kopik -Hallgatói és oktatói kapcsolódás említése a levélben 	<ul style="list-style-type: none"> 1 – 2db 2 – 4 db 3 – 0 db 4 – 6 db 5 – 2db <p>Többségben a design folyamatot illusztráló fotók</p>	<p>Önreflexióra utaló elem:</p> <p>„elején kicsit unalmas volt – utána belejöttem</p> <p>Tanulás / Felismerés / Tapasztalás:</p> <p>„nagyon jó volt a csapatmunka”</p> <p>Folyamat / Aktivitás:</p> <p>„kellett gondolkoznunk is, hogy mit tudnánk leírni a dolgokról”</p> <p>Érzés:</p> <p>„az a jó dolog, hogy nem volt rossz vélemény”</p>
2	<ul style="list-style-type: none"> -Képek száma csökken, a szöveg nő -Egyéb önkifejező elem (nyomda, rajz) nincs -Ember – tárgy ábrázolás vegyesen -Képekhez rövid magyarázatok -Közösen hallgatókkal munka, akik jó tanácsokat adnak -Kritika megjelenése – cd „vágás nem nagyon tetszett” 	<ul style="list-style-type: none"> 1 – 1 db 2 – 1 db 3 – 0 db 4 – 3 db 5 – 4 db <p>Tevékenység illusztrációs képek túlsúlya</p>	<p>Tanulás / Felismerés / Tapasztalás:</p> <p>„megtanultam, hogyan csiszoljam a gerendát”</p> <p>Folyamat / Aktivitás:</p> <p>„csiszolás, beszélgetés, lefestettük a gerendát”</p> <p>Önreflexió:</p> <p>„szép dolgokat csináltunk”</p>
3	<ul style="list-style-type: none"> -Saját rajz is megjelenik -Egynépszerű utaló humoros üzenetek -Képek fogynak, szövegmenyiség nő -Post-itekkkel játék -Sok emoji, meglepők is -Kortárs élményre hivatkozás – baráttal közösen részt venni 	<ul style="list-style-type: none"> 1 – 0 db 2 – 0 db 3 – 0 db 4 – 2 db 5 – 2 db <p>Design folyamatot bemutató és általános illusztrációk</p>	<p>Érzés / Érzelem:</p> <p>„sok szeretetet kaptunk”</p> <p>Személyes kapcsolódás x Felismerés:</p> <p>„xy (hallgató) meghallgat, kedves, akkor is ott volt, amikor fájt a hasa”</p> <p>Önreflexió x Tapasztalás:</p> <p>„engedted, hogy segítsék”</p> <p>„tök jó ötletem volt”</p>

14. AZ ATLAS.TI PROGRAMMAL VÉGZETT INTERJÚELEMZÉS KÓDRENDSZERÉNEK ILLUSZTRÁCIÓJA

Ábra 19_Példa szoftveres interjúelemzés kódtáblázatára

A	B	C	D
1 document	quotation	codes	comment
2 interju_kutato1.docx	-nem tudom, az elején mi is sokat beszéltem erről, hogy mi mennyit erőlködtem, és tért Önéletrajz	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
3 interju_kutato1.docx	>Mondjuk perze itt is voltak pillanatok amikor ő valami kiakadt, de aztán egy idő után	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
4 interju_kutato1.docx	-Szerintem gyerekeknek és nekünk is nagyon jót tett ez a program.	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
5 interju_kutato1.docx	-Hogy szívesen jönnék magukhoz	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
6 interju_kutato1.docx	-Szerintem önbizalmat. Nagyon nagy változás van, magabiztosabbak, bátrabbak lettek.	Önbizalom, Siker, Elmozdulás: Viselkedés / Attitűd, Elmozdulás: Kezdeményező készség - Kreatív Kompetenciák	
7 interju_kutato1.docx	Vannak gyerekek akik sajnos nagyon nehezen nyitnak meg	Elmozdulás: Viselkedés / Attitűd	
8 interju_kutato1.docx	Itt ez nem volt probléma.	Elismerés, Érzés	
9 interju_kutato1.docx	A foglalkozásainkon sokan nálunk győzködni kell, és biztatni hogy "ne add fel, vidd vé	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
10 interju_kutato1.docx	felbe szokták hagyni a munkát	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
11 interju_kutato1.docx	nagyon akaratosak voltak, végigérték	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
12 interju_kutato1.docx	"jaj de jó lenne, ha visszajönnének!"	Elismerés, Érzés	
13 interju_kutato1.docx	-Esték a gyerekekkel, közös főzés és zenélés	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
14 interju_kutato1.docx	ragaszkodók lettek a gyerekek	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
15 interju_kutato1.docx	nagyon gyorsan megnyitják előttek	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
16 interju_kutato1.docx	Csejtek tisztelettel	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
17 interju_kutato1.docx	A foglalkozásokon is odabújtak, segítettek	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
18 interju_kutato1.docx	meg vannak nehezen kezelhető gyerekek, emyhébb fogatékossággal, akik nekünk annyira	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
19 interju_kutato1.docx	Viszont azért [ny]eltörött: Megnyitják	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
20 interju_kutato1.docx	most jönnék segítséget kérni	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
21 interju_kutato1.docx	Több mindent megcsinálnak maguktól	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
22 interju_kutato1.docx	A nagyobb fiúk is nyitottabbak lettek.	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
23 interju_kutato1.docx	Meg segítőkészek	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
24 interju_kutato1.docx	Nagyon jók, mindig is azok voltak, a fiúk is példái a nagyobbak	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
25 interju_kutato1.docx	könnyebbé, nyitottabbak lettek	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
26 interju_kutato1.docx	Jobban rá lehet őket "beszélni" arra hogy gyere csinálj ezt, csinálj azt, segíts!	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
27 interju_kutato1.docx	Szülőktől is kaptunk visszajelzéseket, hogy nyugodtabbak lettek fiúk.	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
28 interju_kutato1.docx	Nyugodtabb lett, jobban beszélget otthon	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
29 interju_kutato1.docx	mert nekem is nagyon hiányoztak, komolyan	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
30 interju_kutato1.docx	-Szerintem ez egy nagyon összeszedett nagyon jól megszervezett dolog volt	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
31 interju_kutato1.docx	tényleg nagyon jól kitalált, ötletes dolog volt és nagyon jól végigvitték	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
32 interju_kutato1.docx	Nekem csak jó véleményem volt erről az egészről, tetszett	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
33 interju_kutato1.docx	Szerintem egy csoda volt, amit megalkottatok köztösen a gyerekekkel főleg olyanokkal az	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
34 interju_kutato1.docx	ők amig is öröme a változásnak	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
35 interju_kutato1.docx	a nagy változást azt így ebben az egy hétben, rájuk kújjátok és mindent egy az egyben fel	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
36 interju_kutato1.docx	Hát szerintem ez így csomagként.	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
37 interju_kutato1.docx	miután elkészülték ezek a projektek, egy pár napot még jó lenne maradni és csakból a ge	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
38 interju_kutato1.docx	Nekik az még jót tett volna ha még együtt kipróbáljuk azt a hintát, vagy amit ott hátra	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
39 interju_kutato1.docx	Mert akkor a csapatok jobban tudnának prezentálni	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
40 interju_kutato1.docx	én ezt csináltam, én azaz járultam hozzá."	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	
41 interju_kutato1.docx	Öt a fiúk büszkén prezentálták hogy "na hát ezt mi csináltuk!",	Elismerés, Érzés, Pozitív visszajelzés	

15. HATÁSWORKSHOP ALKOTÁSOK A CÉLKÖZÖSSÉG JÓVOLTÁBÓL

Ábra 20_Példa hatásworkshop eredményekre

16. AMATULLO GYŰJTÉSE A FELTÁRT HATÁSMÉRÉSI MÓDSZEREKRŐL

Ábra 21_Társadalmi innováció vonatkozású hatásmérési módszerek⁴⁵⁸

TABLE OF ALL IMPACT MEASUREMENT METHODS IDENTIFIED

QUALITATIVE METHODS	QUANTITATIVE METHODS
Adoption by the Organization and/or Other Organizations	Academic Publications
Assessment of Change to Internal Organizational Practices	Cost Savings
Awards Received	Evaluative Assessment
Evaluative Case Study	Event Attendance
Focus Groups	External Impact Evaluator
Mystery Client Visits	Financial Viability, Including Funding/Revenue Generated
Observational Research	Growth in Product/Service Adoption or Usage
Observed Community Participation	Headcount/Time of Participation
Observed Formation of New Social Networks	Jobs Created
Observed Impact on Policy	Key Environmental Indicators
Participant/Client/User Feedback	Number of Financially Viable Projects
Stakeholder Interviews	Number of Inquiries
Surveys	Number of Projects Initiated
Team Reflections	Observed Formation of New Social Networks
	Participants/Stakeholders Trained
	Project Replication/Citation by Other Groups
	Quantity or Area of Spaces Created
	Randomized Controlled Trial
	Response Rate
	Surveys
	Verified Sharing of Learning Experiences
	Volume of Media Coverage
	Web/Mobile Analytics

458 Amatullo, M., Boyer, B., May, J., & Shea, A. (Eds.). (2021): *Design for Social Innovation: Case Studies from Around the World (1st ed.)*. Routledge.

17. IMPACT CANADA BIZONYÍTÉK SKÁLA ÉS MÓDSZEREK

Ábra 22_Bizonyíték skála és módszereket összefoglaló táblázat⁴⁵⁹

LEVEL	DESCRIPTION	METHOD	
1	The intervention is randomly assigned or 'as good as randomly assigned' through natural processes such that the treatment and control groups are on average identical at baseline. In terms of both the observed and unobserved variables. This means that the groups are identical (in expectation) and both will follow the same trajectory in outcomes in the absence of the intervention. Therefore, any differences in the observed outcomes after the intervention are due solely to the intervention. These study designs produce unbiased estimates of causality with the highest levels of internal validity.	Randomized Controlled Trials (RCTs)/Experiments	
2	The intervention is randomly assigned or independent variation in the intervention can be isolated after applying the respective estimation methods. However, there might be some confounding factors related to administering the intervention (such as placebo or observer effects) that have the potential to bias the resulting treatment effect estimates. Convincing evidence was presented to support the argument that the identifying assumptions of the estimation method hold.	Phased Introduction Instrumental Variable (IV) Estimation Regression Discontinuity Design	
3	The intervention is not randomly assigned. The estimation method is able to control for selection bias arising from observable confounding factors and at least some of the bias arising from unobservable confounding factors. Reasonable evidence was presented to support the argument that the identifying assumptions of the estimation method are likely to hold. We cannot be sure of inferring a causal effect. However, level 2, 3 and 4 methods have been shown to perform well (Concato, Shah, & Hovritz, 2000) and represent the dominant form of evaluation in policy analysis.	Difference-in-Differences Interrupted treatment and Non-equivalent dependent variables	
4	The intervention is not randomly assigned. The estimation method is able to control for selection bias arising from observable confounding factors, but not the bias arising from unobservable confounding factors. There is a high chance that the identifying assumptions of the estimation method do not hold. We therefore cannot be sure of inferring a causal effect. However, level 2, 3 and 4 methods have been shown to perform well and represent the dominant form of evaluation in policy analysis.	Matching Case control studies	
5	The intervention is not randomly assigned, but data on both treated and untreated units are available. The estimation methods do not account for selection bias. At best these methods are able to show a correlation between the intervention and the outcome, but correlation is not causation, because this could be due to a whole host of other reasons: the outcome may be causing participation in the intervention (reverse causality); outcomes may be driven by the particular characteristics and situation of the treated group (selection bias and regression to the mean); the outcomes could be caused by a number of other events (history effects). These methods provide minimal levels of internal validity and will usually be extremely biased. The bias will usually be upward, which means that impact assessments using these study designs will systematically overstate the impact of the intervention. Therefore, these methods should not be used in measuring impact and instead should only be used for building hypotheses and for providing supporting evidence for higher-ranking studies over the Level 4 validity threshold.		Difference of means Before-after estimation Benchmarking with aggregate data
6	There is no comparison group (either a control group or the treatment group before receiving treatment) to compare the treated observations against. Alternatively, the conclusions of the study are not based on individual-level data, but on theoretical arguments or subjective opinions which are not supported by evidence and do not acknowledge the potential threats to validity. These methods should not be used in measuring social impact on their own and instead should only be used for building hypotheses and for providing supporting evidence for higher-ranking studies.		Statements of causal claims without support from data or other studies

APPENDIX A - SUMMARY OF METHODS

Method	Description	Assumptions	Advantages	Drawbacks
Randomized Control Trial (RCT)/Experiment	Splits a sample randomly into treated and control units to ensure there is no selection bias	Treatment is randomly assigned; compliance is perfect; no observer bias; sample size is sufficient.	The best practical approach to yield an unbiased causal effect estimate	Can be costly to conduct, often infeasible
Instrumental Variable (IV) estimation and Encouragement Design	Uses random variation in another variable which drives likelihood of receiving the intervention	The instrument does not affect the outcome directly, but only through the intervention; the instrument is relevant to the intervention	Is able to control for observable and unobservable bias similarly to an RCT, if conducted properly	Valid instruments can be hard to find; encouragement can be ineffective; complier population not representative
Regression Discontinuity Design (RDD)	When the intervention is determined by a cut-off, compares the observations just above and just below the cut-off	Nothing changes abruptly at the cut-off except receiving the intervention	Is able to control for unobservable bias	Requires a specific setup (where cut-off determines an intervention); may not be generalizable to the population.
Difference-in-Differences (DiD) estimation	Compare the before-after change in the outcome of the treatment group to that of the comparison group	The outcomes of the two groups would have evolved in parallel in absence of the intervention	Is easy to understand conceptually and allows controlling for some unobservable characteristics	Requires tracking the same individuals over time
Matching	Form pairs of treated and comparison units with similar background characteristics	All factors relevant for the outcome have been identified and observed; the treatment and comparison groups are comparable in terms of these factors.	Is valid for any kind of relationship between the outcome and control variables (does not have to be linear)	Requires large data sets; unable to account for omitted variable bias.
Removed Treatment Design	Starts and stops the treatment several times and observed the changes in the outcome variable	The outcome responds immediately to starting/stopping treatment.	A creative approach to overcome the lack of a control group	Is only applicable in very specific situations

Method	Description	Assumptions	Advantages	Drawbacks
Non-Equivalent Dependent Variable (NEDV)	Compares the change in the outcome variable to changes in other, similar variables	The variable used as a control is not affected by the treatment, but is measured on the same scale	A creative approach to overcome the lack of a control group	Is only applicable in very specific situations
Case Control Studies	Separates sample units that have the outcome and those that don't, and compare their exposure to the treatment	All factors relevant for the outcome have been identified and observed	Allows to overcome small sample problems in situations when the outcome is rare	Cannot produce a causal impact of the estimate, but only an odds ratio
Difference of Means	Compare the average outcome values for the treated and comparison groups	Treatment must be randomly assigned (as in an RCT); otherwise this estimate is biased by selection bias	Very low data requirements and quick to compute; can be used as exploratory analysis	Cannot account for any source of bias due to selection or reverse causality
Before-after comparison	Compare the average outcome values for the treated group before and after the intervention	Nothing except for the intervention changed between the two measurements - this never holds in practice	Very low data requirements and quick to compute; can be used as exploratory analysis	Cannot account for any source of bias due to time/history effects
Benchmarking	Compare the average outcome values for the treated group to a regional or national average	The treated group is the same in terms of all relevant background characteristics as the national average	Very low data requirements and quick to compute; can be used as exploratory analysis	The treated group is likely to be different from the national/regional average and there is no way to correct for that.

459 Impact Canada (2019): *Measuring impact by design: a guide to methods for impact measurement*. Privy Council Office – Impact and Innovation Unit. Canada. 27–28. oldal és 51–52. oldal.

SZAKMAI ÉLETRAJZ

TANULMÁNYOK

- 2023 – Pécsi Tudományegyetem // Pszichológia BA
- 2016 – Moholy-Nagy Művészeti Egyetem // Művészettudomány (designelmélet) PhD
Designkultúra-tudományi tagozat
- 2014 – 2015 Staatliche Hochschule für Gestaltung Karlsruhe // Médiaelmélet, művészetkutatás
- 2012 – 2015 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem // Design- és művészetmenedzser MA
- 2009 – 2013 Széchenyi István Szakkollégium // Szociológia fakultáció
- 2007 – 2012 Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK / Magyar irodalom és színháztudomány BA

MUNKATAPASZTALAT

- 2020 – Moholy- Nagy Művészeti Egyetem – Innovációs Központ –
Szociális Design HUB // Szociális designer, design kutató
- 2015 – 2020 Moholy- Nagy Művészeti Egyetem – Építészeti Intézet // Intézeti menedzser
- 2017 – 2022 Hello Wood Design Stúdió // Senior projektmenedzser és edukációs szakértő
- 2021 Google (Certified) Design Thinking Tréner
- 2013 – 2019 Moholy- Nagy Művészeti Egyetem – MOME Ecolab –
fenntarthatósági kutatócsoport // Operatív vezető
- 2013 – 2015 Design Hét Budapest // Kurátor asszisztens és projektmenedzser
- 2012 – 2015 Moholy- Nagy Művészeti Egyetem – MOME TransferLab -
interdiszciplináris kutatóműhely // általános projektmenedzser
- 2012 – Kortárs Építészeti Központ // Projektvezető és externális szakértő
- Tájéka – Budapest100 adaptáció
 - DANUrB – Interreg – nemzetközi konferenciák szakmai felelős, adaptációs szakértő
 - Nyitva! – Kiadó üzletek Fesztiválja
 - Budapest100 – nyitott házak hétvégéje – projektvezető és hazai és nemzetközi adaptációért felelős szakértő
- 2009 – 2010 Luzánky- Centrum Volneho Cásu – Csehország //
Hátránykompenzációs aktivitásokért felelős munkatárs
- 2007 – 2008 Echo Innovációs Egyesült – szociológiai kutatóműhely //
Kortárs segítő nevelőotthonokban

NEMZETKÖZI KUTATÁSI ÉS SZAKÉRTŐI PROJEKTEK

- 2023 – EIT Jumpstarter – New European Bauhaus // mentor
- 2022 – Engage4bio – Horizon Green Deal – nemzetközi konzorcium // co-creation szakértő

- 2022 – Change Agent – Erasmus+ – nemzetközi konzorcium – Moholy-Nagy Művészeti Egyetem // projektvezető szakértő
- 2021 Urban Innovative Action – CUP4Creativity – Újbuda Önkormányzata // Participációs workshop szakértő
- 2020 – 2023 Builder Method – Erasmus+ – nemzetközi konzorcium – Hello Wood // módszertanfejlesztési szakértő
- 2019 – 2022 PARTGO - Digital and Critical Views on Public Art Pedagogy // Junior kutató
- 2018 – 2021 URBACT – Transfer Network – Come in! – Talking Houses / Shared Stories - nemzetközi konzorcium // adaptációért felelős szakértő

KIÁLLÍTÁSOK ÉS KURÁTORI MUNKÁK

- 2022 Moholy-Nagy Művészeti Egyetem – A Jelenlét mezői c. kiállítás a MOME Szociális Design Hub gondozásában
- 2019 Műcsarnok – II. Építészeti Nemzeti Szalon – Interaktívator c. kiállítás a Hello Wood gondozásában
- 2018 Magyar Nemzeti Múzeum – Látható Léptékek c. kiállítás a MOME Építészeti Intézet gondozásában
- 2017 Magyar Nemzeti Múzeum – Székátírások c. kiállítás a MOME Építészeti Intézet gondozásában

KONFERENCIARÉSZVÉTEL ÉS SZAKMAI FÓRUMOK

- 2023 Urban placemaking through the eyes of collaboration – Moholy-Nagy Művészeti Egyetem – kerekasztal beszélgetés // Panelista
- 2022 Elia Konferencia – Finnország / Helsinki // Csernák Jankával társelőadó
- 2022 Partgo kutatási prezentáció – Finnország / Turku // Előadó
- 2021 Közösségek és a város – Pecha Kucha // Előadó
- 2020 Baltimore – Maryland Institute College of Art – Centre for Social Design // Előadó
- 2020 Bevonódás és távolságtartás? Részvételi kutatás a járvány idején kerekasztal MTA–ELTE „Lendület” Lingvális Artikuláció Kutatócsoport és az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete által szervezett online konferencia // Panelista
- 2019 Akciókutatás workshop és prezentáció – Budapesti Corvinus Egyetem – Corvinus Business School // Előadó

NYELVTUDÁS

ANGOL C1 TÍPUSÚ NYELVVIZSGA
NÉMET C1 TÍPUSÚ NYELVVIZSGA
CSEH NYELV ALAPFOK

PUBLIKÁCIÓS LISTA

Málovics, Gy., Bajmóczy, Z., Csernák, J., Fehér, B., Frigyik, M., Juhász, A., Matolay, R., Müllner, A., Szerencsés, R. (2023): Az egyetemi közösségi szerepvállalás lehetséges szerepe a társadalmi innovációk létrehozásában magyarországi egyetemi városi kontextusban. Tér és Társadalom. 37 /3., in edit

Szerencsés R. (2023): Hatásvizsgálat. In.Csernák, J. (2023): Design műhely lányoknak – Módszertani könyv. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Budapest pp.11-13.
https://api.mome.hu/uploads/MOME_IC_FRUSKA_Handbook_HU_91cc970a53.pdf

Fehér, B., Szerencsés, R. (2023): A jelenlét mezői: Szociális design a gyakorlatban – Módszertani kézikönyv. Moholy-Nagy Művészeti Egyetem. Budapest.
https://api.mome.hu/uploads/A_jelenlet_mezoi_Szocialis_design_a_gyakorlatban_0527dc1cae.pdf

Bényei, J., Illés A., Szerencsés R. (2022): Public art (PA) in European Art Higher Education. Partgo Erasmus+ Research project.
<https://www.partgo.eu/research/partgo-research>

Szerencsés R. (2021): The most significant change in Come in! Transfer Network. Urbact Integrált városfejlesztés. Impact assessment analyses in EU projects.
<https://urbact.eu/most-significant-change-come-transfer-network>

Szerencsés R. (2018): Hogyan hatnak a közösségekre a városi beavatkozások?. Építészfórum
<https://epiteszforum.hu/hogyan-hatnak-a-kozossegekre-a-varosi-beavatkozások>

Szerencsés R. (2017): Taste of Home - How does your home taste like? – food design szociális aspektusai. Budapest Makers.
<http://www.budapestmakers.com>

Szerencsés R. (2017): Django girls! The future of technology is yours – open source ingyenes programozásoktatás a női aktorok számának növelése érdekében. Budapest Makers.
<http://www.budapestmakers.com>

Szerencsés R. (2017): VoltegySzer: co-designed solution in drug prevention - MOME Techlab drogprenvenációs applikációja. Budapest Makers.
<http://www.budapestmakers.com>

Szerencsés R. (2017): The Homeless Studio: do small interventions serve a greater good? – kisléptékű beavatkozások a hajléktalanság felszámolása érdekében. Budapest Makers.
<http://www.budapestmakers.com>

Szerencsés R. (2017): Social Design Cookbook: social or democratic design? – a szociális design alternatív értelmezése. Budapest Makers.
<http://www.budapestmakers.com>

Bödő, A., Libárdi J, Szerencsés R. (2017): Budapest100 történetek - Huszonnegy a háromszázból. Kortárs Építészeti Központ. Budapest

EREDETISÉGI NYILATKOZAT

Alulírott Szerencsés Rita, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Doktori Iskola
doktorjelöltje kijelentem, hogy a

A mérhetőség dilemmái: A szociálisan elkötelezett design- és művészetalapú beavatkozások
hatásvizsgálatai lehetőségei című doktori értekezésem saját művem, abban a megadott forrásokat
használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint vagy azonos tartalommal,
de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen, a forrás megadásával megjelöltem.

Kijelentem továbbá, hogy a disszertációt saját szellemi alkotásomként, kizárólag
a fenti egyetemhez nyújtom be.

Kelt: 2023. augusztus 11.

.....
doktorjelölt aláírása

MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM
DOKTORI ISKOLA, MŰVÉSZETTUDOMÁNY
(DESIGNELMÉLET) PHD
DESIGNKULTÚRA-TUDOMÁNYI TAGOZAT

TÉMAVEZETŐ:
ILLÉS ANIKÓ, PHD
HABIL. EGYETEMI DOCENS
MOHOLY-NAGY MŰVÉSZETI EGYETEM